БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ

Путівник для вчителя

БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ ПУТІВНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Завантажено як PDF | 10-03-2022

Український центр вивчення історії Голокосту
Український інститут національної пам'яті
Громадський комітет для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру
Музей історії міста Києва

БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ

Путівник для вчителя

Збірник навчально-методичних розробок шкільних занять на основі віртуальної виставки та документального фільму

ЗАВАНТАЖЕНО ЯК PDF ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЕРСІЇ

За фінансової підтримки
Українського інституту національної пам'яті
Благодійної ініціативи «Українсько-єврейська зустріч» (Канада)

Друкована версія: Бабин Яр: пам'ять на тлі історії. Путівник для вчителя: збірник навчально-методичних розробок шкільних занять на основі віртуальної виставки та документального фільму / Ред.-упор. В. Бобров. – Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2018. – 156 с.

Інтерактивна версія: osvita.kby.kiev.ua
mby.uinp.gov.ua

© Український центр вивчення історії Голокосту, 2017-2019
© Український інститут національної пам'яті, 2017-2019
© Громадський комітет «Бабин Яр», 2017-2019
© Автори, 2017-2019

ВСТУП ПРО ПРОЕКТ

"Бабин Яр: пам'ять на тлі історії. Путівник для вчителя" – це збірка навчально-методичних розробок шкільних занять на основі віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" та документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті". Він є складовою великого інтерактивного проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії".

Подані практичні заняття покликані допомогти вчителю організувати зі своїми учнями обговорення широкого кола питань, пов'язаних з історичною пам'яттю та, зокрема, пам'яттю про Бабин Яр. Основним інструментом і джерелом для цих обговорень є матеріали віртуальної виставки та документального фільму. Авторський колектив Путівника вперше зібрався влітку 2017 року. З тих пір триває освітня складова проекту.

Бабин Яр у Києві – це складний історичний символ. Упродовж століть це місце було багатонаціональним і багатоконфесійним некрополем. До світової історії Бабин Яр увійшов восени 1941 року, коли упродовж двох днів тут було вбито майже 34 тисячі київських євреїв – лише через те, що нацистська Німеччина прагнула знищити євреїв у всьому світі. Тому Бабин Яр став одним із символів Голокосту. Під час війни в цьому місці вбивали та ховали не лише євреїв. Серед загиблих були також роми, пацієнти психіатричної лікарні, діячі українського націоналістичного руху, радянські військовополонені, підпільники, цивільні заручники та засуджені окупаційною владою на смерть. Кількість жертв, за оцінками істориків, сягає щонайменше 100 тисяч людей, більшість з яких (понад дві третини) були євреями. Майже одразу по війні Бабин Яр став об'єктом політичних зловживань і маніпуляцій та боротьби за право пам'ятати. Радянський режим упродовж десятиріч намагався знищити сам Яр і пам'ять про його жертви.

Історія Бабиного Яру триває досі, і ми нині є свідками цієї історії та нових суперечок за те, кого, як, коли і за що тут пам'ятати. Від часу здобуття Україною незалежності у 1991 році на цій території постало вже понад три десятки пам'ятних знаків на честь різних груп та окремих осіб, вбитих або похованих у Бабиному Яру, це не рахуючи забудови та занедбання частин ділянки.

Як розповісти про це місце, щоб передати всю складність його трагічної історії? Як не забути і не образити пам'ять усіх тих, чиє життя завершилося тут? Як розплутати клубок багаторічних ідеологічних і політичних маніпуляцій з історією та пам'яттю Бабиного Яру? Як співвіднести біль конкретної людини, групи, суспільства загалом? Як зробити так, щоб цей біль могли зрозуміти усі, хто торкається історії та пам'яті Бабиного Яру? Як це місце та його історія, цей біль відгукуються у нашому сьогоденні? Відповіді на ці непрості питання шукаємо разом з авторами цього Путівника для вчителя.

Збірник присвячено пошуку шляхів (від)творення пам'яті про трагедію Бабиного Яру в сьогоднішньому українському суспільстві та, передусім, серед учнівської молоді. Його метою є створення середовища пам'ятання про трагедію поза контекстом «круглих» дат. Вчителі та учні зможуть на прикладі матеріалів виставки та документального фільму про Бабин Яр розкривати проблемні питання, пов'язані з пам'яттю про жертви Другої світової війни. Вони допоможуть також проводити інтерактивні уроки, виховні заходи, досліджувати особливості місцевої історії та пам'яті про Другу світову війну, розвивати критичне мислення та цікавість до історії, заохочувати вшанування пам'яті жертв Голокосту та інших жертв нацистських злочинів часів Другої світової війни.

Звісно, цей збірник матеріалів не можна вважати вичерпним або всеосяжним ані з огляду на теми, ані з огляду на висвітлені методи роботи. Це початок розмови про пам'ять щодо Бабиного Яру в нашому сьогоденні. Тому інтерактивна версія створена таким чином, аби кожен зацікавлений освітянин міг створити власні заняття та поділитися ними з іншими користувачами.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Характеристика та швидке ознайомлення з матеріалами виставки *Леся Юрчишин*	9
Загальні поради для роботи з фільмом *Олександра Козорог*	14
Що таке пам’ять *Світлана Осіпчук*	18
Емоційний інтелект та емоційне навчання *Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин*	20
Біографічне навчання на матеріалах проекту *Людмила Литвинюк*	22
Рекомендована література та ресурси *Упорядники*	26
План семінару-презентації проекту для вчителів	30
План семінару-презентації проекту для методистів	40

ЩО ТАКЕ "ПАМ’ЯТЬ"

Як побачити "місця пам'яті" *Олександра Козорог*	51
Моя та "інша" пам'ять *Олександра Козорог*	55
Для чого потрібна історична пам'ять *Олександра Козорог*	57
Як зберігати пам'ять про минуле і хто за це відповідальний *Олександра Козорог*	61
Пам'ять і політика пам'яті *Світлана Осіпчук*	70

ПАМ’ЯТЬ І ЛЮДИНА

Анатолій Кузнєцов та його "Бабин Яр" *Ірина Фрідман*	73

Комфорт чи пам'ять *Ольга Лімонова*	82
Захист прав людини через пам’ять *Світлана Побережник*	119
Голоси Бабиного Яру *Ольга Лімонова*	127
Коли вмирає людина, зникає цілий світ... *Світлана Майорова*	129
Людина в умовах воєнного часу *Леся Юрчишин*	140
Покинута кімната *Ольга Лімонова*	161
Діти Бабиного Яру *Наталія Голод*	164
Навчальна вправа "Покинута кімната" *Світлана Побережник*	174
Праведники народів світу *Леся Юрчишин*	179
Праведники народів світу в Україні. Олексій Глаголєв та Олена Вітер *Ірина Фрідман*	183
Бабин Яр: пам'ять не вмирає... *Ліана Антонюк*	191
Чужого горя не буває *Олена Москаленко*	200
Бабин Яр:без права на забуття *Вирова Марина Валеріївна*	208
Ми не були у вас в гостях, ми були ваші сусіди... *Сергій Власюк*	228
Трагедія дітей Бабиного Яру: пам`ятати, аби поважати права тих, хто поруч тебе *Гриценко Наталія*	235
Праведники народів світу. Олександра Шулежко. *Галина Корнієнко*	256
ПАМ’ЯТЬ ТА ІСТОРІЯ	

Навчальна вправа "Теги для запам’ятовування" *Наталія Герасим*	263
Що стоїть за міфами Бабиного Яру? *Наталія Герасим*	265
Реальність і пам'ять про неї *Ірина Фрідман*	269
"Старі фотографії на стіл розклади..." *Ольга Лімонова*	273
Дослідження документів та матеріалів усної історії про війну *Ірина Фрідман*	280
Війна в пам’ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція) *Ірина Фрідман*	284
Смерть пам'яті - це смерть душі *Алла Тишковська*	288
Голокост і права людини *Оксана Матвіюк*	290
Маки пам'яті, або Україна у Другій світовій війні *Оксана Матвіюк*	307
Мовчазний крик Бабиного Яру *Оксана Матвіюк*	316
Людська гідність і права людини *Валентина Хмель*	325
День пам'яті трагедії Бабиного Яру *Попельнюк Борис Володимирович*	334
Історія Бабиного Яру та збереження історичної пам'яті *Галина Корнієнко*	349
Бабин Яр: злочинні сліди нацистської та радянської влади *Людмила Гусак*	364
Макарівський Бабин Яр як місце пам’яті *Віталій Гедз*	374
Бабин Яр у вирі революції 1917-1921 рр. *Кисельова Ольга Ярославівна*	393
ПАМ’ЯТЬ І КУЛЬТУРА	

Бабин Яр як місце порозуміння *Світлана Побережник*	413
Бабин Яр очима художників *Світлана Майорова*	416
Пам'ять через мистецтво чи мистецтво пам'яті *Ірина Фрідман*	419
Архітектурні конкурси: доба "застою" і сьогодення *Ольга Лімонова*	424
Це знищення дерева життя... *Світлана Майорова*	444
Стратегії взаємодії із окупаційним режимом *Світлана Осіпчук*	454
Музика та тоталітаризм *Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин*	459
Ми - українці! *Ольга Лімонова*	464
Покинута кімната та мистецтво *Світлана Майорова*	474
ПАМ’ЯТЬ І СУСПІЛЬСТВО	
Моральний стан радянського суспільства в період загострення кризи радянської системи *Ольга Лімонова*	482
Бабин Яр: вчора, сьогодні, завтра *Ірина Фрідман*	490
Життя під окупацією *Ольга Лімонова*	512
Безліч Бабиних Ярів: пам’ять на тлі історії *Ольга Лімонова*	527
"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 1 *Елла Ситник*	534
"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 2 *Елла Ситник*	538

"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 3 *Елла Ситник*	547
Публічні заходи та громадянська активність *Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин*	553
Законність або справедливість? *Леся Юрчишин*	572
Разом чи нарізно? *Леся Юрчишин*	583
Три кроки до трагедії. Протидія ромофобії *Ольга Лімонова*	594
Ті, хто рятували життя: праведники Бабиного Яру *Ірина Фрідман*	618
Спільна пам'ять *Галина Корнієнко*	629
Бабин Яр 1941 рік: "міфи" та історичні факти *Заєць Олена*	636
Людяність на тлі пекла... *Білоус Людмила Миколаївна*	643
"Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя" (Василь Симоненко) *Олена Кукленко, Олена Терещенко*	656
ПАМ’ЯТЬ І ПОЛІТИКА	
Спорт і державна пропаганда *Ольга Лімонова*	671
Пропаганда і пам'ять про жертви Другої світової війни *Леся Юрчишин*	680
Над Бабиним Яром пам'ятника нема... *Ірина Фрідман*	684
Дегуманізація як метод інформаційної війни *Галина Корнієнко*	688
Матч смерті: правда чи фейк *Варламова Юлія Володимирівна*	697

Характеристика та швидке ознайомлення з матеріалами виставки

Автор: Леся Юрчишин.

Методичні розробки, подані у цьому збірнику, передбачають, здебільшого, що учні вже ознайомилися з матеріалами виставки, а в процесі роботи вирішуватимуть конкретні завдання та працюватимуть з певними частинами виставки. В цьому розділі Ви знадете короткий огляд самої виставки, опис її особливостей та типів матеріалів, котрі вона пропонує. Наприкінці тексту запропонуємо кілька прийомів, що допоможуть вчителеві за дуже малий час максимально цікаво організувати учнівське ознайомлення з віртуальною виставкою "Бабин яр: пам’ять на тлі історії".

Навчально-методичний потенціал віртуальної виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії»

Використання матеріалів віртуальної виставки для вчителів у світлі комп’ютеризації навчальних закладів і тенденцій до широкого залучення мультимедійних та цифрових технологій в освіту набуває особливого значення. Крім того, значно економить час та зусилля, порівняно з організацією відвідування реальної виставки або Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр». Територія останнього на сьогодні є мало інформативною для відвідувачів, адже там немає достатньо інформаційних знаків, ще не створено (на теренах чи поблизу) музею Бабиного Яру, який би міг забезпечити глибоке ознайомлення з історією місця і трагедій, які тут трапилися. На жаль, і пропонована виставка наразі існує лише у віртуальному варіанті, адже після тимчасового експонування в Музеї історії міста Києва вона не має постійного місця для експозиції. З іншого боку, з віртуальним варіантом можуть ознайомитися не лише кияни та гості міста, а й мешканці всієї країни. Про важливість такого широкого підходу вже йшлося вище вступному слові.

Власне, територію заповідника ми також рекомендуємо відвідувати, адже рівень осмисленого сприйняття такої непростої теми безпосередньо «на місці» лише зростає. На одній з алей на території заповідника ви зможете побачити інформаційні стенди, поставлені за деякими з матеріалів виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії».

Повертаючись безпосередньо до матеріалів віртуальної версії виставки, потрібно наголосити, що вона пропонує, по-перше, ідентичну музейній версію виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» з використанням мультимедійних технологій, які полегшують доступ до інформації та урізноманітнюють можливості взаємодії зі змістом виставки.

По-друге, доступ до матеріалів виставки не потребує надшвидкого доступу до інтернету; версію адаптовано для мобільних пристроїв, тож 3G-мережі буде достатньо для роботи з усіма матеріалами. Тобто, зовсім не обов’язково оснащувати більшість або кожне робоче місце комп’ютером або ноутбуком чи проводити заняття у комп’ютерному класі. Учні можуть використовувати власні пристрої, смартфони або планшети на уроці, виконуючи пропоновані у збірнику завдання чи ознайомлюючись зі змістом віртуальної виставки.

По-третє, поділ матеріалів експозиції на умовні «оглядові точки» дає змогу розподіляти матеріали між різними групами, тематично зосереджуватися на тих чи тих аспектах (див. таблицю нижче), ознайомлюватися з матеріалами по частинах залежно від наявного часу для роботи та доречності у певний момент навчального процесу. Розібратися тут допоможуть

вкладки «Мапа» та «Зміст» з основного меню виставки, що містять детальніший огляд усіх матеріалів. З матеріалами виставки можна працювати як із кожним окремо, так і в сукупності, реконструюючи та аналізуючи найрізноманітніші аспекти теми.

По-четверте, віртуальна версія виставки надає доступ до різноманітних типів джерел – це текстові описи, фото-, відеоматеріали, хроніка, документи, інсталяції, бази даних, художні тексти та картини, робота з якими допоможе урізноманітнити процес навчання, активізувати учнів з різними здібностями і нахилами, подати більше перспектив щодо розгляду конкретної теми. Фільм «Бабин Яр у пошуках пам’яті» є невід’ємною частиною проекту і також доступний у матеріалах віртуальної виставки.

Звісно, про більше особливостей і переваг ви дізнаєтеся під час безпосередньої роботи з віртуальною виставкою та матеріалами цього збірника, а також зможете запропонувати свої унікальні спостереження та методики роботи.

Короткий опис виставки

Номер оглядової точки	Теми, що розглядаються	Наявність відеоекскурсії	Наявність кінохроніки
1	• Вступна частина • Бабин Яр – простір та символ • Міжнародний архітектурний конкурс ідей «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь» • Бабин Яр очима художників • Діти Бабиного Яру	+	Бабин Яр сьогодні
2	• Бабин Яр, Лук’янівка і Сирець до революції • Бабин Яр, Лук’янівка і Сирець під час революції • Бабин Яр у міжвоєнний період • Київ у міжвоєнний період • Жертви Бабиного Яру • Німецькі плакати, афіші та оголошення • Діти Бабиного Яру	+	-
3	• Початок війни • Вступ німців до Києва • Мапи Бабиного Яру • Пожежі на Хрещатику • Доля військовополонених • Доля євреїв • Доля ромів • Доля українських націоналістів • Доля радянського підпілля • Доля душевнохворих • Діти Бабиного Яру	+	Початок війни

4	• Жертви Бабиного Яру • Німецькі нагороди, гроші та документи • Діти Бабиного Яру • База даних «Жертви Бабиного Яру»	+	-
5	• Київ під нацистською окупацією • «Після погрому» • Життя міста за часів окупації • Окупаційна адміністрація • Доля футболістів «Динамо» • Діти Бабиного Яру	+	Бабин Яр у 1941–1943 роках
6	• Німецькі табори в Києві • Спалення тіл у Бабиному Яру • Вступ Червоної армії до Києва • Останні жертви та перші страти • Розплата з окупантами. • Діти Бабиного Яру	+	Кінець війни
7	• Куренівська катастрофа 1961 року • Архітектурні конкурси 1965 року • Діти Бабиного Яру	+	Війна і Бабин Яр
8	• Діти Бабиного Яру. • Міжнародний архітектурний конкурс ідей «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь»: друге місце – Яна Петкович, Нейц Лебар, Майя Валентич, Мілош Козек (Любляна, Словенія); четверте місце – Єва Баранаускайте, Ян Ван (Данія)	+	Куренівська катастрофа
9	• Несанкціонований мітинг 1966 року • Діти Бабиного Яру • База даних «Меморіальний простір Бабиного Яру»	+	-

10	• Радянський пам’ятник 1976 року • Забудова Бабиного Яру за радянських часів • Забудова Бабиного Яру за часів Незалежності • Неформальне вшанування пам’яті за радянських часів • Офіційні церемонії за радянських часів • Вшанування пам’яті за часів перебудови • Діти Бабиного Яру • Міжнародний архітектурний конкурс ідей «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь»: п’яте місце – Валентин Уваров, Дмитро Казаков, Євгеній Колмаков, Ірина Чаус (Київ, Україна); шосте місце – Богдан Гой (Львів, Україна)	+	Конкурс 1965 року
11	• Офіційні церемонії за часів Незалежності • Діти Бабиного Яру • Міжнародний архітектурний конкурс ідей «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь»: третє місце – Міріам Гусевич, Джей Гебріел, Пітер Майлз (Вашингтон, США)	+	Мітинг 1966 року
12	• Громадське вшанування пам’яті за часів Незалежності • Діти Бабиного Яру • Міжнародний архітектурний конкурс ідей «Бабин Яр – Дорогожицький некрополь»: друге місце – АБ «Connatural», Глен Пулікя (Колумбія та Франція); сьоме місце – Сварнабх Гош, Кьяті Шараф, Крейг Метью Росмен (Індія та США)	+	-
13	• Мозаїка пам’ятників • Праведники Бабиного Яру • Діти Бабиного Яру • База даних «Праведники Бабиного Яру»	+	Бабин Яр у пошуках пам’яті

Методичні розробки, подані у цьому збірнику, передбачають, здебільшого, що учні вже ознайомилися з матеріалами виставки, а в процесі роботи вирішуватимуть конкретні завдання та працюватимуть з певними частинами виставки. Пропонуємо наприкінці вступу кілька прийомів, що допоможуть вчителеві за дуже малий час максимально цікаво організувати учнівське ознайомлення з віртуальною виставкою «Бабин яр: пам’ять на тлі історії».

Пропоновані форми для загального ознайомлення з виставкою:

- Запропонуйте учням самостійно «відвідати» виставку та описати враження від трьох будь-яких експонатів, наприклад, за такою формою: 1) технічні характеристики: вид (фото, макет, текст тощо), приблизний розмір, колір, де знайти на виставці; 2) змістовне наповнення експоната (яку інформацію несе); 3) особисте враження від експоната.
- Запропонуйте учням створити «путівник» кімнатами виставки. Основне завдання: щоб новий відвідувач «не заблукав і не заплутався».
- Запропонуйте учням підготувати «рекламний буклет» виставки та поширити його серед друзів, знайомих чи незнайомих людей. Основне завдання – зацікавити інших.
- Попросіть учнів знайти на виставці конкретний(-і) експонат(-и) за конкретною темою/сюжетом і проаналізувати їх.
- Запропонуйте учням «створити» історію конкретного експоната, наприклад, за методом «Жива фотографія».
- Проведіть інтерактивний квест кімнатами.
- Розробіть квест у формі «закритої кімнати»: учні, щоб дістатися фінішу, мають давати правильні відповіді.
- Запропонуйте високомотивованим учням використати матеріали виставки для написання навчальних рефератів, робіт для Малої академії наук, творчих робіт тощо.

Звісно, цей перелік не є вичерпним або обов’язковим. Ми сподіваємося, що під час роботи з віртуальною виставкою ви побачите нові можливості для роботи, і будемо вдячні, якщо ви поділитеся ними з авторами та упорядниками цього матеріалу.

Загальні поради для роботи з фільмом

Автор: Олександра Козорог.

В цьому розділі подано базові рекомендації для активного навчального перегляду документальних фільмів. Використання документального кіно на уроках та позакласних заходах створює сприятливу атмосферу для плідних дискусій, що допоможуть не лише розширити кругозір, а й надати учасникам знання з різних актуальних проблем, які потребують вирішення, тощо. Не лише перегляд фільму, а і його обговорення має стати ключовим моментом освітнього заходу.

Перетворення перегляду фільму на навчальний захід передбачає особливу організацію перегляду та умовний розподіл процесу на кілька важливих частин. Нижче подано базові рекомендації для активного навчального перегляду документальних фільмів, які підготовлено на основі матеріалів посібника «Інноваційні візуальні методи вирішення соціальних проблем у громаді» (Львів: ГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ», 2017).

1. **Сформулюйте мету:**

- актуалізація порушених у фільмі проблем;
- розуміння можливостей дій для формування та збереження історичної пам’яті, розв’язання наявних проблем.

2. **Сформулюйте завдання:**

- донести або поглибити інформацію, що стосується проблем збереження пам’яті про історію Бабиного Яру;
- активізувати увагу глядачів у процесі перегляду, сформулювавши завдання перед переглядом;
- залучити до активного осмислення фільму, шляхом «увімкнення» асоціативного мислення, стимулювання образного мислення, намагань зрозуміти художні прийоми, використані автором.

3. **Перед переглядом фільму:**

- Зробіть короткий вступ про документальний фільм як мистецтво та засіб актуалізації суспільно важливих проблем.
- Дайте коротку довідку про автора фільму і про фільм.
- Поясніть, що автор, знімаючи фільм, мав певну мету і хотів донести певну ідею до глядачів.
- Поясніть, що більшість авторів для посилення ефекту використовують різні засоби – технічні прийоми (специфіку зйомки, кольорову гаму, ракурс камери тощо), асоціації (є певні символи, які їх викликають), музику тощо.
- Попросіть учасників також бути готовими після перегляду розказати, які фрагменти фільму й чому вони вважають «ключовими», найважливішими.

4. **Після перегляду фільму:**

- Проведіть обговорення згідно із запропонованими перед переглядом питаннями, усіляко стимулюючи дискусію (вчитель також має брати у ній участь).
- Починайте обговорення з озвучення учасниками відчуттів, емоцій, які викликав у них

фільм. Це зніме емоційне напруження і дасть можливість працювати далі, концентруючись на змісті фільму та проблемах, які він порушує.

Зверніть увагу: Модератору показів і обговорень необхідно мати навички активного спілкування, знати ефективні прийоми роботи з аудиторією та основні принципи проведення дискусії.

Методи роботи з фільмом

Наповнити змістом вище описану структуру допоможуть конкретні методи для залучення глядачів до процесу обговорення і навчання. Вже довгий час ці методи розробляють та удосконалюють організатори фестивалів документального кіно про права людини Docudays UA. Дещо із наведеного нижче адаптовано за матеріалами їхнього посібника «Документальні фільми про права людини як інструмент медіапросвіти» (Київ: Docudays UA, DOCU/КЛУБ, 2016).

«Груповий аналіз»

Цей вид діяльності полягає в тому, що учні, об’єднавшись у групи, мають подивитись на визначену перед переглядом проблему/запитання під певним кутом. Під час перегляду фільму учні шукають відповіді на поставлені проблеми/запитання, а потім обговорюють і презентують свої думки в групах.

Варіант 1: Хто є ключовими персонажами фільму? Чому ви так вважаєте?

Який персонаж із фільму вам найбільше імпонує? Чому? Якби вам випала нагода стати ключовим персонажем фільму, які думки озвучили б ви?

Варіант 2: Які важливі теми порушують у фільмі? Що, на вашу думку, пов’язує ці теми? Чому автори фільму поєднують їх разом? Якої мети намагались таким чином досягти автори фільму?

Варіант 3: Подумайте і спробуйте визначити головну ідею фільму. Які режисерські прийоми, знахідки у фільмі допомагають зрозуміти ставлення авторів до своїх ключових героїв та порушених ними проблем? Поясніть свою думку.

«Записник режисера»

Варіант 1. Перед початком перегляду запропонуйте учням ознайомитись із цитатами з фільму, а в процесі перегляду або після – визначити послідовність цих висловів.

Варіант 2. Перед початком перегляду запропонуйте учням розглянути роздруковані кадри з фільму, а в процесі перегляду або після – визначити їхню послідовність.

«Чистий аркуш»

Кожен учень отримує чистий аркуш паперу, на якому під час перегляду картини має зафіксувати найяскравіший епізод або факт фільму, який вразив найбільше. Після перегляду учні представляють свої результати, порівнюють та обговорюють їх. За результатами обговорення можна, наприклад, визначити найуважнішого глядача.

«Банк ідей»

Перед початком перегляду учасники отримують запитання: «Що вони знають про Бабин Яр?». Думки, припущення, факти, імена, проблеми – все це записують на дошці або великому аркуші паперу.

Варіант 1. Після перегляду фільму ці записи перевіряють на достовірність.

Варіант 2. Записи можна перевіряти під час перегляду в режимі стоп-кадру. Тобто, дискусія відбуватиметься на основі попереднього прогнозування.

Після обговорення записів та їх коригування можна провести обговорення, щоб з'ясувати, що саме стало причиною/причинами такого результату.

«Лист режисеру»

Після перегляду фільму учням пропонується написати свій відгук на одному великому аркуші паперу із запитанням «Що б ви сказали режисеру, якби він був поряд?»

«Відкритий мікрофон»

Варіант 1. Усім учасникам ставлять одне запитання, на яке кожен має дати відповідь, а потім передати уявний мікрофон іншому учаснику. Бажано, щоб відповіді не повторювались.

Варіант 2. Учасники впродовж фільму придумують самостійно по одному запитанню, яке вони поставлять своїм колегам після перегляду. Можна попросити учнів записати їх на маленьких аркушах, скласти в коробку і потім вибирати запитання наосліп.

«Знаю/хочу дізнатись/дізнався»

Перед переглядом фільму озвучте його назву й тему, якій він присвячений.

Роздайте учням таблиці і запропонуйте їм упродовж 5 хвилин подумати про цю тему і заповнити перші дві колонки в таблиці.

Що я знаю?	Що я хотів/ла б дізнатись?	Що я дізнався/лась?
1. 2.	1. 2.	1. 2.

Після перегляду фільму попросіть учнів заповнити третю колонку.

Об'єднайте учнів у малі групи. Запропонуйте обговорити отримані результати в групах, звертаючи увагу на те, що збіглося і чим відрізняються знання/очікування/результати. Потім учні презентують результати роботи в групах. Наприкінці можна обговорити, що саме нам дає така форма роботи і які висновки ми можемо з цього зробити.

«Афіша»

Запропонуйте учням створити афішу до фільму, яка допоможе привернути увагу до нього їхніх однолітків, батьків, знайомих.

Які образи, символи, зображення, картини, портрети, фото вони там розмістили? Які «слогани»/фрази/висловлювання використали? Чому?

«Анотація»

Запропонуйте учням підготувати текстовий анонс/анотацію фільму до шкільної/міської газети.

Запитання для загального обговорення фільму:

- Які почуття/емоції викликав фільм?
- Прослуховуючи вступне слово вчителя до фільму, ви налаштувались на певне сприйняття твору і проблем, які він намагається до нас донести. Чи виправдалися ваші очікування?
- Що найсильніше вразило вас у цьому фільмі? Які епізоди фільму найбільше запам’ятали?
- Яким є «послання» фільму?
- Які прийоми зйомки використовував автор, щоб передати свою ідею глядачам?
- Які ключові символи ви побачили у фільмі і які думки вони відбивають?
- Чому саме ці символи використав режисер?
- Які символи запропонували б ви? Поясніть свою думку.
- Які проблеми щодо збереження пам’яті крізь призму історії Бабиного Яру порушує фільм?
- Як герої фільму, ті, що давали інтерв’ю, пропонують вирішити наявні проблеми?
- Проаналізуйте динаміку поглядів/ставлення до подій, що відбувались у Бабиному Яру? Які змінилась свідомість людей? Припустіть, з чим це могло бути пов’язано.
- Висловіть припущення: погляди яких політичних і суспільних груп впливали на ситуацію, що утворилась унаслідок забудови Бабиного Яру на сьогодні? Аргументуйте свою думку.
- Що змінюють у людях події, які вони пережили? Поясніть свою думку за допомогою сюжетів/епізодів/висловів із фільму.
- Що, на ваш погляд, потрібно зробити, щоб на території Бабиного Яру було вшановано пам’ять про всіх загиблих тут людей?
- Чи можливо виробити універсальні практики вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру? Сформувати спільну пам’ять про це місце?
- Що особисто ви можете зробити для розв’язання цієї проблеми?

Що таке пам’ять

Автор: Світлана Осіпчук.

У цьому розділі подано визначення кількох термінів, які є центральними для дослідження пам’яті та історії; базове розуміння цих термінів також є необхідним при роботи з авторськими матеріалами збірника. Звісно, вводити ці поняття в обіг з учнями варто значно менш академічно – тут стануть у пригоді спеціальні навчально-методичні розробки, які є частиною Путівника.

«Пам’ять» – це ключове поняття, яке в сучасній історіографії під час переходу з індивідуального на колективний рівень отримує велику кількість додаткових значень. Дослідники говорять про «колективну», «соціальну», «історичну», «культурну» пам’ять тощо. Яку обрати?

Найчастіше поняття «історична пам’ять» вживають на позначення всього комплексу уявлень соціуму/нації про своє минуле. Наукові студії у сфері історичної пам’яті у сучасному розумінні розвиваються вже близько століття.

Одним із засновників цієї галузі вважають французького соціолога Моріса Хальбвакса, який принципово протиставляв пам’ять та історію. У 1920-х роках він першим заговорив про «колективну» пам’ять, тобто пам’ять не окремої особи, а групи, колективу. Щоб зрозуміти історію, писав М. Хальбвакс, людині потрібно вийти за межі власного досвіду і приєднатися до колективного. Таким чином кожен зможе зрозуміти, чому та чи та історична подія стала знаковою для певної групи (наприклад нації) або чому для нації зараз важливі ті чи ті цінності та ідеї. На розрізненні «історії» як об’єктивного плину подій і «пам’яті» як поєднання колективних уявлень про історію, яке запропонував М. Хальбвакс, базувався увесь подальший розвиток студій пам’яті.

Сучасна дослідниця Алейда Ассман зазначає про три виміри пам’яті – біологічний, соціальний і культурний. Про біологічний рівень добре знає кожен з нас: наші спогади суб’єктивні, неповні та змінюються із плином часу. Наша індивідуальна пам’ять не є відокремленою, вона щораз взаємодіє із соціумом та культурним полем. Отже, соціальною пам’ять стає, коли індивідуальні спогади змішуються зі спогадами інших, збагачуючись та отримуючи нову перспективу через досвід іншого. Культурна пам’ять – це її матеріальне втілення у вигляді текстів, візуальних образів, а також символічні практики у вигляді свят і ритуалів.

Тексти, образи та ритуали можуть слугувати у суспільстві певним «місцем пам’яті». Це поняття вперше вжив у своїй роботі французький дослідник П’єр Нора. Таку назву мала багатотомна (три частини, сім томів, близько 5600 сторінок) колективної праці – *фр.* «Lieux de Memoire», що виходила друком у Франції упродовж 1984–1992 років і містила теоретичні зауваги П’єра Нора. Над виданням працювали близько 120 вчених, більшість з яких – історики. У трьох частинах за назвами «Республіка», «Нація» і «Франція» було опубліковано статті про пам’ятники, архітектурні споруди, музеї та галереї, святкування та національну символіку тощо. Модернізація ХХ століття прискорювала і змінювала плин життя, тож основна ідея проекту полягала в тому, щоб створити перелік усього, що слід пам’ятати французам про своє минуле. Отже, місце пам’яті транслює певний образ події тоді, коли живої пам’яті про неї вже немає.

Політика пам’яті. Важливим у створенні місця пам’яті є намір пам’ятати (або забути). Хто може обирати, яким чином і що пам’ятати у суспільстві? Пам’ятання відбувається через паради,

церемонії, святкування різноманітних річниць, спорудження, освячення і відкриття пам’ятників полеглим та меморіалів на честь історичних подій тощо. Інструментами можуть бути також тексти підручників, зображення на купюрах і поштових марках або промови державних посадовців.

У демократичному суспільстві державні установи і недержавні організації, окремі люди або невеликі колективи можуть впливати на процес запам’ятовування і забуття. У демократичному суспільстві держава не є монополістом у сфері пам’яті, але, як бачимо, вона найчастіше має найбільшу кількість ресурсів, і матеріальних, і владних. Ці ресурси можуть бути використані для нав’язування суспільству певної версії історії. Саме цей процес і називають політикою пам’яті (або історичною політикою).

Колективна травма. Поняття «колективна травма» – одне з найсуперечливіших у студіях пам’яті. Його запровадження пов’язане із початком досліджень історії Голокосту у середині 1950-х років. Якщо на біологічному рівні травма – це порушення цілісності організму, то під колективною травмою розуміють «сильний удар», який руйнує соціальні зв’язки всередині спільноти. Також її визначають як шок від усвідомлення того, що спільнота більше не може бути джерелом ефективної підтримки для кожного її члена, шок від руйнації певного «ми».

Більше дізнатися про ці та інші поняття допоможуть видання зі «Списку рекомендованої літератури» в окремому розділі.

Емоційний інтелект та емоційне навчання

Автор: Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин.

Розділ розкриває поняття емоційного інтелекту та надає деякі рекомендації щодо дотримання принципів емоційного навчання у роботі з матеріалами Інтерактивного Путівника. Емоційний компонент особливо важливий на уроках так званого гуманітарного циклу, оскільки саме відчуття співпереживання/ співвіднесення себе із певними історичними подіями/ процесами допомагає значно глибше усвідомити їх сутність та контекст, а, відповідно і добре його засвоїти на змістовному рівні.

Методики освітнього процесу, побудовані на врахуванні емоційної складової психіки учнів та для набуття ними важливих емоційних компетенцій, почали використовувати в США у 1960-х роках.

Засадничо цей напрям оформлюється у 90-х роках минулого століття із виходом у 1990 році статті американських дослідників Джона Маєра *(John D. Mayer)*, психолога з Університету Нью-Гемпшира, та Пітера Саловея *(Peter Salovey)*, тепер директора Єльського університету.

Саловей та Маєр одними з перших сформулювали поняття “емоційного інтелекту” (EI) та запропонували підхід, за яким емоції варто розглядати як важливу та продуктивну складову освітнього процесу, а не як перешкоду.

Публікація Саловея/Маєра була дуже впливовою та популяризувала напрям емоційного навчання. Він стосувався не тільки власне шкільної та академічної освіти, але й спричинив переосмислення управлінських процесів у сфері бізнесу, а емоційні компетенції почали оцінювати як важливі для досягнення успіху в будь-якій сфері життя.

Пізніше разом із ще одним дослідником із Єльського університету, Девідом Карузо *(David R. Caruso)*, Саловей та Маєр запропонували тест, який дозволяє встановити чотири важливі аспекти емоційного інтелекту особистості:

1. усвідомлене управління емоціями,
2. аналіз та розуміння емоцій,
3. використання емоцій для підвищення ефективності розумової діяльності,
4. сприйняття та вираження емоцій.

Одним із ключових дослідників та популяризаторів теорії емоційного навчання також є американський психолог та науковий журналіст Деніел Гоулман *(Daniel Goleman)*. У своїй роботі він базується, зокрема, на результатах досліджень роботи мозку та нейробіології.

У процесі розвитку **емоційного інтелекту** важливими є такі складові та пов’язані з ними навички:

- самосвідомість (аналіз власних емоцій і усвідомлення їх впливу на нас, точна самооцінка, впевненість у собі),
- мотивація (відкритість, ініціативність, оптимізм),
- саморегуляція (вміння контролювати руйнівні емоції та імпульси),
- здатність до емпатії (сприйняття почуттів та емоцій іншої людини з співучастю і

турботою про неї),
- вміння налагоджувати та підтримувати соціальні зв’язки.

Методи і способи впровадження емоційного навчання

Використання емоційних форм навчання збагатить навчальний процес, адже таким чином ми можемо задіяти значно більше ніж один (текстовий) канал сприйняття учнями інформації.

Особливо важливим емоційний компонент стає на уроках так званого "гуманітарного циклу", оскільки саме відчуття співпереживання/співвіднесення себе із певними історичними подіями/процесами допомагає значно глибше усвідомити їх сутність та контекст, а, відповідно і добре його засвоїти на змістовному рівні.

Можна починати з таких дуже простих і вже знаних форм як ігрові чи командні завдання:

1. будь-яка форма гри/змагання/квесту, зазвичай, посилює активність учнів та створює відповідний емоційний настрій. Необхідно продумати як нівелювати розчарування чи смуток учнів у випадку “програшу” чи низького рейтингу системою заохочення та додатковими навчальними завданнями.
2. роботу в парах/групах необхідно планувати таким чином, щоб виключати можливість “один працює за всіх”. Рекомендуємо продумувати чіткі завдання, де важлива взаємодія учнів і внесок кожного до спільного результату. Рекомедовано прописувати різні ступені складності завдання та оголошувати критерії оцінки його виконання.

Поступово необхідно виходити на якісно новий рівень емоційного навчання. Нами були апробовані такі варіанти завдань;

- ставимо учнів у певні рольові ситуації (чітко продумуємо функціонал та “час дії” таких ролей, обов'язковий елемент завершення уроку - “знімання ролей” та озвучення учнями власних відчуттів під час виконання такого завдання;
- пробуємо детально проаналізувати твори мистецтва відповідної тематики (літературні роботи, картини, фотографії, інсталяції, музичні твори тощо). Важливо не нав’язувати учням “своє” бачення - нехай спочатку вони самі спробують описати побачене/почуте однокласникам. Вчитель виступає виключно в ролі модератора, дозволяючи і іншим учням добавити якусь свою точку зору на події та додаючи певні акценти до описів.

Намагайтеся підібрати навчальний матеріал таким чином, щоб він задіював різні органи чуття - зір, слух, дотик, нюх, смак, рівновага.

Важливо також зауважити, що при виконанні завдань, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, не має і не може бути “правильних” чи “неправильних відповідей”. Учні на початку можуть соромитись або не хотіти розповідати про свої емоції, тому потрібно поступово напрацьовувати правила поведінки в класі, налагоджувати взаємоповагу та здоровий діалог, демонструвати готовність підтримати доповідача у будь-якій ситуації.

Біографічне навчання на матеріалах проекту

Автор: Людмила Литвинюк.

Бабин Яр у Києві – складний історичний символ світового значення. На цьому місці, що упродовж століть було багатонаціональним і багатоконфесійним некрополем, восени 1941 року упродовж двох днів насильницьки були обірвані біографії 34 тисяч київських євреїв, чоловіків, жінок і дітей, причому деякі жінки тримали на руках грудних дітей. Для осмислення однієї з найбільших трагедій Голокосту перспективним є використання методу біографічного навчання на основі матеріалів проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії". Теоретичні засади такого методу навчання поєднано з конкретними прикладами тем і вправ, які можна використати у роботі з віртуальною виставкою та документальним фільмом. Наприкінці також є посилання на детальніші матеріали щодо теми загалом. Текст подано в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

У формуванні історичної пам’яті суспільства вагома роль належить освіті, що має віднайти способи залучення учнів і студентів до осмислення досягнень, прорахунків і трагедій минулого для успішного сьогодення та майбутнього свого народу й окремої людини.

Одним із трендів сучасної освіти є використання біографічного методу навчання (біографічного навчання). Як стверджує швецький дослідник А. Холлквіст, поняття біографічного навчання зустрічається в різних контекстах і в різних версіях. У цьому учений вбачає силу цього методу навчання, оскільки його ще не врегульований характер сприяє подальшому розвитку концепції [1], уведеної німецькими соціологами П. Альхайтом і Б. Даузін [2]. Сутність біографічного навчання полягає у формуванні свідомого та відповідального ставлення особистості до конструювання її власного біографічного проекту на основі пізнання життєписів інших осіб та власного біографічного досвіду. Специфічністю педагогічного продукту біографічного навчання, є перш за все внутрішній результат, тобто отримання знань, розвиток якостей, зміни способу мислення, удосконалення навичок "внутрішнього характеру" [3, с. 3].

У біографічному навчанні важливе значення надається відкриттю, пізнанню, укладанню наративу/розповіді й аналізу історій людського життя. Розповідаючи про життя інших, учень/студент визначає, що було головним для людей, біографії яких стали предметом аналізу, намагається зрозуміти причини, мотиви та наслідки їхніх учинків, встановити, чи були та які саме допустимі варіанти виходу із обмежуючих рамок життєвих обставин. При навчанні, наприклад, літератури можливий певною мірою позаісторичний підхід, коли акцентується передусім на характері літературного героя та можливості наслідувати його як приклад у теперішніх умовах. Проте, у переважній більшості інших випадків потрібно враховувати конкретно-історичну ситуацію, в якій діяла та чи інша людина, адже один і той самий учинок за різних історичних та суспільних обставин набуває різного значення та має оцінюватися по-різному. У біографічному навчанні окремі епізоди життєвих історій учень/розповідач мимоволі проектує на себе, на своє сьогоднішнє життя, що дає йому можливість зрозуміти чи навіть відкрити нове у собі або людях, розпочати створювати власний біографічний проект або побачити можливості чи зміни у ньому, переконструювати його частково чи повністю, подивитися на деякі події під іншим кутом зору, спробувати зрозуміти почуття та емоції інших осіб, способи прийняття ними рішень.

Відповідно, у контексті біографічного навчання школярів на основі матеріалів інтерактивного

проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" [4] варто приділити увагу розповідям про людей, що можуть бути об’єднані за різними темами, наприклад, "Жіночі історії Бабиного Яру", "Діти з єврейських родин", "Жінка-мати перед обличчям смерті", "Життя очевидців трагедії Бабиного Яру після війни", "Де взяти сили, щоб жити далі?", "Трагедії родинної історії часів ІІ Світової війни", "Праведники Бабиного Яру".

До цього переліку дуже важливо додати теми, пов’язані з героями і повоєнної історії Бабиного Яру – митцями, сіоністами, дослідниками історії Голокосту в Україні. Наприклад, після огляду першого залу віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії", оформленого малюнками художників Юрія Павловича (1872–1947), Георгія Малакова (1928–1979), Альони Довжик (нар. 1995), учні можуть спробувати укласти розширені версії біографій цих митців, використавши сучасні джерела, зокрема про Г. Малакова [5]. Переглядаючи наскрізну галерею "Діти Бабиного Яру" зі 162 фото з архіву Іллі Левітаса, учням чи студентам важливо ознайомитися з біографією та творчим спадком Іллі Михайловича Левітаса (11 грудня 1931 року, Ташкент – 3 серпня 2014 року, Київ) – історика, журналіста, педагога, громадського діяча, голови фондів "Пам'ять жертв фашизму в Україні", "Пам'ять Бабиного Яру" [6].

Готуючи розповіді за певною темою, учні/студенти, відповідно, згруповують різні історії життя, у межах таких груп здійснюють порівняння людських біографій, встановлюючи спільні та відмінні риси між ними, подібність чи розбіжність прийнятих людьми рішень у певних обставинах.

При роботі з біографіями в рамках окремої групи життєписів варто апелювати до думки розповідачів щодо подій, учинків людей, спонукати до висновків щодо схожості чи розбіжностей життєписів в однаково тяжких умовах чи різних ситуаціях, щодо того, завдяки чому вдалося очевидцям тих часів морально вистояти. Водночас варто звертатися до знань учнів/студентів про відомі їм подібні епізоди життєписів інших людей за часів Другої світової війни та в наш час, аналізувати спільне і відмінне в обставинах і стратегіях діяльності людей залежно від історичної ситуації.

Звертаючись до конкретної біографії в контексті цементуючих компонентів проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" – "Що таке "пам’ять", "Пам’ять і людина", "Пам’ять та історія", "Пам’ять і культура", "Пам’ять і суспільство", "Пам’ять і політика" [4], біографічне навчання надає можливість як осягнути ці компоненти, так і проаналізувати біографію за цими ключовими параметрами, замислитися, чому із 100 тисяч людей, що загинули у Бабиному Яру, нам відомі імена лише 20 тисяч жертв.

Історична пам'ять нашого сучасника має залишатися не лише його спогадом, скорботою, вдячністю, а й бути контактом із сучасністю та майбутнім окремої особи чи спільноти людей, країни загалом, що може забезпечуватися біографічним навчанням на уроках із різних навчальних предметів і у позакласний час.

Усвідомлення значущості історичної пам’яті для суспільного та індивідуального сьогодення та майбуття повинно відбутися внаслідок обговорення різних аргументованих поглядів на це питання. Так, із цією метою можна використати цитати із документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті", зокрема, "я не єврейка, я українка, але це і моя історія" або "ми не відповідальні за минуле, але ми відповідальні за пам'ять про минуле", або "ми люди зі шрамами, але якщо ми будемо знати ці шрами, то не будемо наступати на якісь граблі, на які наступаємо зараз". Варто запропонувати учням до кожної із поданих вище фраз сформулювати протилежну за значенням думку, навести на підтвердження обох аргументів, використовуючи матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії", спрогнозувати наслідки такої суспільної позиції для розвитку країни.

Як зазначають П. Альхайт і Б. Даузін, біографічне навчання – інтерактивне та комунікативне навчання, у якому все більшого значення набувають більш неформальні форми взаємодії [2]. Завдання з обговорення цитат фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" може бути реалізоване шляхом використання таких вправ, як "літаючий плакат", "світове кафе", "відкритий лист".

Суть вправи **"*Літаючий плакат*"** полягає в тому, що окремі групи учнів/студентів отримують тему для обговорення, яку записують на плакаті. Кожна група фіксує думки, висловлені у процесі обговорення теми. Після завершення часу, відведеного на виконання завдання (10 хв.), групи обмінюються плакатами, на яких занотовують свої позиції щодо представлених на них тем. Коли кожна із груп учнів/студентів поміркує над усіма запропонованими темами, плакати прикріплюються на дошці, а представники груп оголошують результати виконаного завдання, записані на плакатах.

Вправа **"*Світове кафе*"** також передбачає групову роботу учнів із наведеними попередньо цитатами із документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті". Кожна група обирає господаря кафе, котрий занотовує на плакаті думки, щодо теми обговорення. Після виконання завдання всі учасники групи, окрім господарів кафе, переходять до столів, де до цього працювала інша команда, тобто в інше кафе. Господарі кав’ярень мають повідомити учням/студентам нових груп, якими є результати обговорення теми попередніми учасниками. Пропозиції кожної із груп записуються. Після завершення обговорення всіх тем господарі кав’ярень оголошують результати завдань. Усі учні/студенти мають право висловити свою думку щодо підсумків завдання.

Вправу **"*Відкритий лист*"** варто застосовувати для узагальнення розглянутого матеріалу, зокрема, після обговорення цитат документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті". Суть вправи полягає в тому, що учням пропонується написати відкритий лист до суспільства загалом або до влади, або до молоді щодо значення історичної пам’яті для життя нашої країни та конструювання людиною свого життя сьогоднішнього та майбутнього, розповідаючи в ньому про події у Бабиному Яру у період Другої світової війни та закликаючи до збереження та облаштування цього скорботного місця. Вправа може виконуватися групою або індивідуально.

У контексті життєвого самоконструювання актуальним для учнів/студентів є написання листа самому собі, в якому мають бути висловлені власні наміри та цілі на майбутнє із настановами собі, як поводитися у разі успіху та поразки. Варто запропонувати учням/студентам написати есе або перелік окремих тез на тему "Історична пам'ять і моя біографія".

Серед вправ, можливих для використання в освітньому процесі закладів загальної середньої та вищої освіти, із метою формування свідомого та відповідального ставлення школярів/студентів до різних видів пам’яті, зокрема історичної, доречним є розкриття біографічного аспекту в написанні репортажу про перегляд віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії", відгуках на документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті", створенні макету власного посту про трагедію Бабиного Яру у соціальній мережі Facebook, аналізі та редагуванні статті про Бабин Яр у Вікіпедії за матеріалами інтерактивного проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії", розробленні анкети та проведенні опитування школярів щодо знань про події у Бабиному Яру та ставлення до історичної пам’яті держави.

Підсумовуючи, біографічне навчання є актуальним для формування свідомого та відповідального ставлення особистості до минулого, сучасного та майбутнього свого та країни, здатності робити висновки, долати та поважати травми минувшини.

Література

1. Hallqvist Anders. Biographical learning: two decades of research and discussion // Educational review (Birmingham). – 2014. – 4 (66). – P. 497–513. – http://dx.doi.org/10.1080/00131911.2013.816265
2. Alheit P. Biographicity as a Basic Resource of Lifelong Learning / P. Alheit, B. Dausien // In Lifelong Learning Inside and Outside Schools: Second European Conference on Lifelong Learning. – 1999. – Vol. 2 – P. 400–422.
3. Литвинюк Л. В. Біографічне навчання у післядипломній педагогічній освіті. Частина 2: Потенціал для професійного розвитку вчителя / Л. В. Литвинюк // Постметодика. – 2014. – № 4. – С. 2–7.
4. Бабин Яр: пам’ять на тлі історії. Путівник для вчителя: збірник навчально-методичних розробок шкільних занять на основі віртуальної виставки та документального фільму / ред.-упор. В. Бобров. – Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2017. – 156 с.
5. Георгій Малаков: життя в малюнках і спогадах : [альбом] / авт.- упоряд. Дмитро Малаков; заг. ред. і вступ. ст. В. Заблоцький; Дизайн А. Прибєга. – Київ : Мистецтво, 2016.– 231 с. : іл.– (Георгій Малаков відомий і невідомий; № 1)
6. Левитас И. Калейдоскоп памяти / И. Левитас. – Киев : [б. и.], 2011. – 270 с.

Дані про автора:

Литвинюк Людмила Вікторівна, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри філософії і економіки освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського.

Рекомендована література та ресурси

Автор: Упорядники.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ассман А.* Новое недовольство мемориальной культурой / пер. с нем. Б. Хлебникова. – Москва: Новое литературное обозрение, 2016. – 232 с.
2. Бабий Яр – память и беспамятство (сайт, присвячений дискусії щодо проекту будівництва у Бабиному Яру єврейського общинно-культурного центру «Спадщина»): http://babiyar-diskus.narod.ru.
3. Бабий Яр: Книга памяти / сост. И. М. Левитас. – Киев: Сталь, 2005. – 570 с.
4. Бабий Яр: человек, власть, история: документы и материалы: в 5 кн. – Кн. 1: Историческая топография и хронология событий / сост. Т. Евстафьева, В. Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты.
5. Бабин Яр: історія і пам’ять / за ред. В. Гриневича, П.-Р. Маґочія. – Київ: Дух і Літера, 2016. – 352 с.
6. Бабин Яр: масове убивство і пам’ять про нього: матеріали міжнародної наукової конференції 24–25 жовтня 2011 р., м. Київ. – Вид. 2-ге, допов. – Київ: Укр. центр вивчення історії Голокосту, Громад. комітет для вшанування пам’яті жертв Бабиного яру, 2017. – 288 с.
7. Бабин Яр: пам’ять на тлі історії: альбом-каталог мультимедійної виставки до 75-річчя трагедії Бабиного Яру / упор. В. Нахманович. – Київ: Laurus, 2017. – 252 с.
8. *Будник Д., Капер Я.* Ничто не забыто: Еврейские судьбы в Киеве, 1941–1943. – Konstanz: Hartung-Gorre, 1993. – 319 с.
9. *Вронська Т.* Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.) / НАН України. Інститут історії України; Служба безпеки України. Інститут дослідження проблем державної безпеки. – Київ: Інститут історії України, 2009. – 486 с.
10. Громадський комітет для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру (офіційний сайт): http://www.kby.kiev.ua.
11. *Гуменна Д.* Хрещатий Яр (Київ 1941–1943): роман-хроніка – Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2001. – 408 с.
12. *Дзюба І.* Виступ у 25-ті роковини розстрілів у Бабиному Яру: http://ua.judaicacenter.kiev.ua/tekst-vistupu-ivana-dzyubi-u-25-ti-rokovini-rozstriliv-u-abinomu-yaru.
13. *Диамант Э.* Бабий Яр, или Память о том, как в народ превращалось строптивое племя: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/history/art00065.html.
14. *Касьянов Г.* Історична політика 1990-х – поч. XXI ст.: Україна та пострадянський простір // *Україна модерна.* – 2014. – № 21. – С. 135–159.
15. Київ: війна, влада, суспільство. 1939–1945 рр.: За документами радянських спецслужб та нацистської окупаційної адміністрації / авт. та упор. Т. В. Вронська, Т. В. Заболотна, А. В. Кентій, С. А. Кокін, О. Є. Лисенко, Т. В. Пастушенко. – Київ.: Темпора, 2014. – 864 с.
16. *Киридон А.* Гетеротопії пам’яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам’яті. – Київ: Ніка-Центр, 2016. – 320 с.
17. Книга памяти. (Имена погибших в Бабьем Яру) / сост. И. А. Заславский. – Киев: Обериг, 1991. – 226 с.
18. Книга памяти: Бабий Яр / авт.-сост. И. М. Левитас. – Киев, 1999. – 300 с.
19. Книга Скорботи України – місто-герой Київ / ред. колегія: голова О. С. Яковенко, заст. гол. О. П. Биструшкін, І. М. Красильников, П. П. Панченко, відп. секр. Г. Є. Ясєв. – Київ: Книга

Пам’яті України, 2003. – 724 с.
20. *Коннертон П.* Як суспільства пам’ятають / пер. з англ. С. Шліпченко. – Київ: Ніка-Центр, 2004. – 184 с.
21. Концепція створення державного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» (проект) // Друга світова війна і доля народів України: матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р. – Київ, 2007. – С. 403–410.
22. *Костырченко Г.*Сталин против «космополитов». Власть и еврейская интеллигенция в СССР. – Москва: РОССПЭН, 2010. – 415 с.
23. *Кот С.* Підпілля ОУН в окупованому Києві. 1941–1943 // Друга світова війна і доля народів України: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Київ, 23–24 червня 2005 р. – Київ: Сфера, 2005. – С. 126–140.
24. *Кот С., Криворучко К.* Згадаймо всіх поіменно // *Українське слово*. – 2003. – 2–8 жовтня.
25. *Круглов А.* «Schießt ihn Tot»: роль штаба Екельна и подчиненных ему подразделений в истреблении евреев Украины летом и осенью 1941 г. // *Проблеми історії Голокосту (Дніпропетровськ).* – 2006. – № 3. – С. 26–30.
26. *Круглов А.* О количестве евреев, уничтоженных айнзатцгруппами в 1941–1943 гг. // *Науковий часопис «Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі».* – 2008. – № 1 (3). – С. 39–64.
27. *Круглов А.* Трагедия Бабьего Яра в немецких документах. – Днепропетровск: Центр «Ткума»; Лира, 2011. – 140 с.
28. *Кузнецов А. В.* Бабий Яр: роман-документ. – Киев: Саммит-книга, 2008. – 368 с.
29. Куренівська трагедія 13 березня 1961 р. у Києві: причини, обставини, наслідки: документи і матеріали / упор. В. М. Даниленко (кер.), В. О. Крупина, М. К. Смольніцька, Н. М. Хоменко. – Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2012. – 548 с.
30. *Левитас И. М.* Бабий Яр: трагедия, история, память. – Киев: НИМЗК «Бабий Яр», 2011. – 618 с.
31. *Левитас Ф., Шимановский М.* Бабий Яр: Страницы трагедии. – Киев: Слід, 1991. – 54 с.
32. *Малаков Д.* Київ. 1939–1945. Фотоальбом. – Київ: Кий, 2005. – 464 с.: іл.
33. *Малаков Д.* Кияни. Війна. Німці. – Київ: Амадей, 2008. – 364 с.
34. *Медведев. Р.* О Сталине и сталинизме. – Москва: Прогресс, 1990. – 488 с.
35. На зов Києва: Український націоналізм у ІІ світовій війні / ред. К. Мельник, О. Лащенко, В. Верига. – Київ: Дніпро, 1994. – 540 с.
36. Навеки в памяти. Мартиролог жертв нацистского геноцида в Бабьем Яру / ред. А. Шлаен, А. Малицкая. – Киев: Абрис, 1995. – 176 с.
37. *Нахманович В. Р.* Бабин Яр. Історія. Сучасність. Майбутнє?.. (Роздуми до 70-річчя київської масакри 29–30 вересня 1941 р.) // *Український історичний журнал*. – 2011. – № 6. – С. 105–121.
38. *Нахманович В.* «Еврейская улица» и ее «герои». Групповой портрет в интерьере Бабьего Яра // *Форум націй*. – 2003. – № 3 (10): Спец. вип.: Бабин Яр. – Лют.
39. *Нахманович В.* Буковинський курінь і масові розстріли євреїв Києва восени 1941 р. // *Український історичний журнал*. – 2007. – № 3. – С. 76–97.
40. *Нахманович В.* До питання про склад учасників каральних акцій в окупованому Києві (1941–1943) // Друга світова війна і доля народів України: матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р. – Київ: Зовнішторгвидав, 2007. – С. 227–262.
41. *Нахманович В.* Українсько-єврейське порозуміння потребує світоглядних змін. Інтерв’ю А. Портнова // Historians.in.ua. – 2013. – 27 верес.: http://historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/866-vitalii-nakhmanovych-ukrainsko-ievreiske-porozuminnia-potrebuie-svitohliadnykh-zmin.
42. *Нахманович В. Р.* Голокост як наукова і світоглядна проблема. Погляд з України // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття: Іст. нариси: у 2 кн. – Київ: НАН України; Ін-т

іст. України; Наукова думка, 2011. – Кн. 2. – С. 802–863.
43. *Нахманович В. Р.* Голокост: у пошуках парадигми пам’яті // Боротьба за Україну в 1943–1944 роках: влада, збройні сили, суспільство: збірник наук. праць. – Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. – С. 578–586.
44. Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр» (офіційний сайт): http://babyn-yar.gov.ua.
45. *Некрасов В.* Почему это не сделано? // *Литературная газета*. – 1959. – 10 окт.
46. *Нора П.* Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41).
47. *Нора П.* Теперішнє, нація, пам’ять. – Київ: Кліо, 2013. – 272 с.
48. Память Бабьего Яра: Книга-мартиролог / сост. В. А. Згурский. – Киев: Газети «Хвилина мовчання» і «Молода гвардія», 1991. – 96 с.
49. *Пастушенко Т.* Табори для радянських військовополонених у Києві, 1941–1943 рр. // Historians.in.ua. – 2014. – 26 верес.: http://historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/1275-tetiana-pastushenko-tabory-dlia-radianskykh-viiskovopolonenykh-u-kyievi-1941-1943-rr.
50. Переслідування та вбивства ромів на теренах України у часи Другої світової війни: збірник документів, матеріалів та спогадів / автор-упорядник М. Тяглий. – Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2013. – 208 с.
51. *Петрашевич Ю.* Тіні Бабиного Яру: Нові факти і свідчення очевидців // *Київ.* – 1994. – № 1. – С. 95–101; № 2. – С. 95–104; № 3/4. – С. 127–136; № 5/6. – С. 100–112.
52. *Петровська К.* Мабуть Естер / Пер. з нім. Ю. Прохаська. – Чернівці: Книги-ХХІ, 2015. – 228 с.
53. Подвиг на віки: Книга Пам’яті України – місто-герой Київ / ред. колегія: голова А. І. Тимчик, заст. гол. О. П. Биструшкін, В. Г. Іващенко, П. П. Панченко, відп. секр. Г. Є. Ясєв. – Київ: Книга Пам’яті України, 2000. – 906 с.
54. *Поллак М.* Отруєні пейзажі / Пер. з нім. Н. Ваховської. – Чернівці: Книги-ХХІ, 2015. – 112 с.
55. *Пристайко В. І.* Чи був «матч смерті»? Документи свідчать. – Київ: ЕксОб, 2006. – 176 с.
56. *Проценко Л. А.* Історія Київського некрополя. – Київ, 1995. – 414 с.
57. *Рикёр П.* Память, история, забвение. – Москва: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 р.
58. *Рыбачук А. Ф., Мельниченко В. В.* «Когда рушится мир...»: Книга-реквием – книга-памятник. – Киев: Юринформ, 1991. – 79 с.
59. *Рубинштейн Д.* Разгром еврейского антифашистского комитета. – Москва: Академический проект, 2002. – 152 с.
60. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941–1944 годах / сост. А. Круглов. – Киев: Ин-т иудаики, 2002. – 486 с.
61. *Слободянюк Н., Лысенко А.* Советское подполье Киева (1941–1943 гг.): человеческое измерение. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2014. – 168 с.
62. Спогади Анатолія Подольського. Бути євреєм у повоєнній Україні: родинна пам’ять про Голокост і радянська єврейська ідентичність: http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/2112-spohady-anatoliia-podolskoho-buty-ievreiem-u-povoiennii-ukraini-rodynna-pamiat-pro-holokost-i-radianska-ievreiska-identychnist.
63. *Тваринський В.* Відлуння Бабиного Яру, або в чому звинувачувались працівники Павлівської психіатричної лікарні // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1994. – № 1. – С. 64–69.
64. У вічному боргу: Книга Пам’яті України – місто-герой Київ / ред. колегія: голова І. П. Данькевич, заст. гол. О. П. Биструшкін, С. В. Григор’єв, П. П. Панченко, відп. секретар Г. Є. Ясєв. – Київ: Книга Пам’яті України, 2005. – 772 с.
65. Український центр вивчення історії Голокосту (офіційний сайт): www.holocaust.kiev.ua.
66. *Хальбвакс М.* Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41): http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html.
67. *Хейфец М.* Украинские силуэты. – Харьков: Фолио, 2000. – 296 с.

68. *Шлаен А.* Бабий Яр: Худож. публицистика. – Киев: Абрис, 1985. – 416 с.

План семінару-презентації проекту для вчителів

Авторський колектив проекту

Типовий план семінару-презентації мультимедійного проекту та інтерактивного путівника для вчителя. Залежно від наявного часу та попередніх знань аудиторії, можна скорочувати або розширювати окремі розділи та елементи програми. Захід сплановано для вчителів різних предметів, а також вихователів.

Мета:
надати учасникам фактичну інформацію щодо історії та пам'яті Бабиного Яру та методичні рекомендації щодо викладання; презентувати мультимедійний проект "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" та три його складові, навчити ними користуватися; організувати обговорення щодо місць пам'яті та особливостей їхнього вшанування.

Очікувані результати:
після цього заходу учасники зможуть:
• орієнтуватися в меморіальному просторі Бабиного Яру та усвідомлювати актуальні виклики вшанування пам'яті;
• порівнювати Бабин Яр з іншими пам'ятними місцями та іншими місцевостями;
• користуватися віртуальною виставкою "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії";
• влаштовувати обговорення для різного віку з використанням документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" та віртуальної виставки;
• орієнтуватися в збірнику готових занять інтерактивного путівника для вчителя, розуміти засадничі підходи та методи авторів;
• складати власні заняття з використанням конструктора занять, частини інтерактивного путівника для вчителя.

Тривалість: 180-360 хвилин.

Формат: семінар.

Необхідні матеріали:
Мінімум: мережа інтернет, комп'ютер та проектор, роздаткові матеріали. Рекомендовано: смартфони учасників заходу. Максимум: комп'ютерний клас або інше приміщення з одним комп'ютером на двох або трьох учасників чи власні планшети або ноутбуки учасників.

План заходу

Крок 1. Випереджальне завдання

Перед зустріччю, разом з анонсом (див. приклад у додатку 1), розішліть учасникам випереджальне завдання. Попросіть учасників самостійно ознайомитися із віртуальною виставкою, документальним фільмом та путівником для вчителя та дати відповіді на запитання нижче. Усі три ресурси доступні за посиланням.

Також попросіть учасників зареєструватися у розділі "Авторам" інтерактивного путівника для вчителя, аби зекономити час в процесі роботи. Зверніть їхню увагу на те, що лист-підтвердження реєстрації може потрапити до папки "Спам".

Випереджальні запитання для учасників:

- Який експонат віртуальної виставки Ви могли би використати у занятті про особливості історії та пам’яті про трагедії Другої світової війни у своєму регіоні (будь-який період)?
- Яке основне запитання піднімає документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті"?
- Які з занять, наведених в інтерактивному путівнику, Ви використали б у першу чергу? Які ще теми Ви запропонували би розглянути у заняттях?

Крок 2. Вступне слово. Очікування учасників.

На початку роботи необхідно згадати про сам проект, його виконавців та партнерські організації, рекомендацію МОН щодо друкованої версії інтерактивного путівника для вчителя. Актуальну інформацію можна знайти в розділі "Про проект" на Головній проекту та цього путівника.

Потому важливо розпитати учасників про їхні очікування від роботи. Тематичні та методичні, особисті та професійні.

Наприклад, можна виписати на окремі аркуші пункти про ресурс із тексту анонсу (див. додаток 1) та попросити учасників почепити кольорові стікери або зробити позначки на пунктах, які їх особливо цікавлять (зеленим), та тих, які викликають невпевненість чи острах (червоним). Важливо також лишити порожній аркуш, аби учасники могли додати пункти від себе. Після виконання прохання підсумуйте отримані відповіді та звертайте увагу на відповідні пункти по ходу семінару.

Або зберіть очікування в інший, зручний для вас та учасників спосіб.

Крок 3. Меморіальний простір Бабиного Яру

Ми рекомендуємо почати семінар зі змістовного обговорення "місць пам'яті" як таких та меморіального простору Бабиного Яру. Протягом всього семінару важливо підтримувати баланс між тематичними та методичними обговореннями, щоб в учасників була можливість висловитися та поставити власні запитання, а також дізнатися про мультимедійний проект.

Розпочніть обговорення з блоку запитань № 1 нижче. Цитату П'єра Нора див. у додатку 2. Опісля перегляньте відео-уривок (див. рекомендацію у додатку 3). Перед переглядом, попросіть учасників занотовувати, які проблеми озвучують промовці та чи вони особисто з ними згодні. Після перегляду, обговоріть блок запитань № 2. Також тут можна згадати завдання щодо документального фільму з випереджальних питань для учасників.

Блок запитань № 1.

Ввідні запитання для учасників:

- Що таке "місця пам’яті"? Для чого вони потрібні?
- Що, на вашу думку, необхідно для того, аби люди розуміли, що вони перебувають на "місці пам’яті"?
- Ознайомтеся з цитатою П’єра Нора. Які проблеми, пов’язані зі збереженням пам’яті, порушує історик?

Блок запитань № 2.

Запитання для обговорення відео:

- Які проблеми у вшануванні пам’яті Бабиного Яру можна виокремити? Що Вас особливо вразило?
- Скільки, на Вашу думку, є пам’ятних знаків у Бабиному Яру? В чому може бути причина цього? Які можуть бути наслідки?
- А якщо підставити у фільм замість Бабиного Яру іншу пам’ятку? Яка це могла би бути пам’ятка? Чи було б сказане справедливим? Обґрунтуйте.

Крок 4. Теоретичний підсумок та "Займи позицію" (опціональні)

На цьому етапі можна посилити попереднє обговорення, запросивши спеціаліста, аби розповісти про пам’ять Бабиного Яру від кінця 40-х і дотепер або наголосити на актуальності пам’яті про Бабин Яр в сучасній Україні. Попередні кроки допоможуть Вам краще обрати наголос.

Додатково чи натомість можна попросити учасників висловитися за наступними твердженнями методом "Займи позицію". Ведучий та/або лектор слухають обговорення, рефлексують, висловлюють інші точки зору, провокують задля стимуляції дискусії. Лектор та/або ведучий можуть займати "порожню" позицію, якщо там нікого немає.

Твердження для "Займи позицію":

- Бабин Яр – це символ Голокосту.
- Бабин Яр є місцем пам’яті, важливим тільки для киян.
- Кожну групу жертв треба вшанувати окремо, щоб її представники могли вшанувати пам’ять окремо у свій день.
- Байдуже, хто опікується створенням меморіалів чи вшануванням пам’яті; головне – аби щось робилося.

Крок 5. Бліц-екскурсія віртуальною виставкою. Уточнення очікувань.

На цьому етапі можна перейти до ознайомлення з віртуальною виставкою "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії". Оскільки учасники мали випереджальне завдання, не має потреби детально коментувати всі оглядові точки виставки. Можна перепитати в них про випереджальне завдання та їхні відповіді на запитання про віртуальну виставку, або спитати, що вони очікували б побачити на подібній виставці. З відповідей можна намалювати вручну або створити за допомогою онлайн-сервісів хмару тегів. Тоді варто провести бліц-екскурсію з огляду на відповіді та запитання учасників, наголосити на різних типах джерел, навігації та окремих темах з історії та пам'яті. Також зверніть увагу, що кожна оглядова точка має міні-

екскурсію від куратора та автора виставки.

За потреби і можливості, можна розширити презентацію за рахунок виступу лектора щодо пам’яті Бабиного Яру від кінця 40-х і дотепер або наголосити на актуальності пам’яті про Бабин Яр в сучасній Україні. Чи розкрити одну з інших тем, запропонованих учасниками.

Крок 6. Методичний квест

На цьому кроці варто перейти до знайомства з інтерактивним путівником для вчителя, його навігацією, структурою, тематичними та методичними особливостями.

Після демонстрації навігації та загальних принципів роботи інтерактивного путівника, об'єднайте учасників у групи заради обговорення окремих занять. Це дасть можливість на конкретних прикладах зрозуміти тематичні, методичні, вікові та інші особливості наявних занять.

Заняття рекомендуємо обговорювати по одному. Орієнтуйтеся на наявний у Вас час, а не велику кількість занять. В середньому, варто обрати три різнопланових заняття та їх обговорити. Якщо часу багато, можна обговорити до п'яти занять. Оптимально, якщо учасники користуватимуться власними смартфонами чи комп'ютерами для роботи в середовищі інтерактивного путівника. В найгіршому випадку можна підготувати роздатки з планами окремих занять.

Дайте завдання групам: Ознайомтеся з планом заняття і виконайте завдання відповідно до ролі. Обговоріть та презентуйте для решти.

Запропоновані ролі для обговорення та додаткові запитання:

Вчитель: Презентуйте урок іншим. Про що тут йдеться? Коли і де я міг би це використати?

Учень: Що тут для мене цікавого? Що я роблю?

Методист: Які підходи та методи використано. Наскільки вони можуть бути ефективними?

Краєзнавець: Яким місцевим матеріалом можна було би це заняття доповнити? Який матеріал там вже є?

Заступник з виховної: Який у цієї теми/ заняття виховний потенціал?

Шкільний психолог: Яким чином подано матеріал? Чи не є заняття травмуючим, на що звернути особливу увагу під час проведення?

Увага: кожен раз від групи має виступати інша людина. Ведіть уважну модерацію, щоб уникати загальних фраз. Просіть учасників давати якомога більше конкретики. Переказувати заняття не потрібно.

Після кожного обговорення групи міняють свої ролі та дивляться на наступне заняття вже під іншим кутом.

Наприкінці усіх обговорень підведіть короткі підсумки щодо досвіду та вражень учасників.

Обов'язково зверніть увагу учасників на розділи "Шкільна програма" та "Дати" - вони допоможуть обґрунтувати роботу з матеріалами проекту на різних предметах та при вшануванні різних пам'ятних дат.

Крок 7. Презентація конструктору уроків

Розділ "Авторам" цього путівника має конструктор занять, що стане у пригоді вчителям, які хочуть припасувати якийсь із матеріалів путівника для власних потреб або створити власне заняття, виховний захід або проект.

Бажано ще під час перерви уточнити, чи вдалося усім зареєструватися (це частина випереджального завдання) та допомогти тим, у кого виникли проблеми. Або попросити тих, хто не зареєструвався, зробити це на перерві.

Щоб зробити ознайомлення з конструктором цікавішим, запропонуйте учасникам створити у малих групах або індивідувально (залежно від наявного часу та технічних засобів) власні заняття у конструкторі. Для вибору теми запропонуйте їм взяти щось із власних відповідей на запитання випереджального завдання.

Залежно від часу, вони можуть створювати урок різної детальності (мета і завдання, перелік кроків, перелік та опис кроків, додавання запитань для учнів, доповнення заняття додатками). В будь-якому випадку варто наголосити, що це вже може бути готовим заняттям, яке зберігається за авторами і яке можна доробити в будь-який момент надалі.

Також зверніть увагу учасників на Інструкції користувача та Часті питання, що доступні в цьому розділі інтерактивного путівника.

Під час розробки учасниками заняття, можна робити паузи через певні проміжки часу, аби запитувати, які обрано теми, які методи, що очікують автори від заняття, які додатки допоможуть учням тощо. Так робота вийде більш динамічною.

Добре, коли цей етап роботи модерує кілька осіб. Одна або двоє осіб можуть індивідуально допомагати з технічними запитаннями щодо конструктора. Ще одна особа - відповідати на змістовні запитання, які виникнуть в учасників в процесі роботи з темою.

Наголосіть на процедурі рецензування та сертифікації авторів для тих, хто бажає опублікувати власне завершене заняття серед інших матеріалів путівника.

Зверніть увагу: якщо Ваші учасники не кияни, то можна попросити їх зосередитися на поєднанні пам'яті Бабиного Яру та власного краєзнавчого матеріалу. Для цього можна як приклад використати урок "Безліч Бабиних Ярів", а потім попросити учасників пристосувати одне з готових занять путівника до власного місцевого контексту, або створити власне, геть нове заняття, яке б комбінувало погляд на Бабин Яр та інші місця пам'яті.

За наявності часу можна влаштувати презентації готових занять.

Наприкінці підведіть проміжні підсумки щодо результатів цієї роботи та досвіду користування конструктором.

Крок 8. Підсумкова рефлексія

Підсумкову рефлексію варто провести виходячи з кількості опрацьованого матеріалу та конкретної аудиторії. Так чи інакше, попросіть учасників зосередитися на можливостях використання матеріалів мультимедійного проекту в їхній роботі. Також можна повернутися до зібраних на Кроці 2 очікувань та їх (не)справдженості.

Додаток 1

ТИПОВИЙ АНОНС СЕМІНАРУ

Посилання на файл:
dodatok-1-anons.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Авторський колектив)

Додаток 2

П'ЄР НОРА. ЦИТАТА

Наслідком втрати єдності значення та теперішнього розквіту пам’яті соціальних груп стали нескінченні меморіальні вшанування, що прагнуть узаконити “множинність можливих версій минулого”. Іншим наслідком стала втрата монополії професійного історика на інтерпретацію минулого. Емансипація і звільнення обертаються на свою протилежність і перетворюються на форму замкненості, мотив виключення і знаряддя війни.

(Джерело: Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41))

Додаток 3

УРИВОК З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ

Рекомендуємо сюжет 31:56 – 34:24, про проблеми збереження пам’яті та упорядкування території Бабиного Яру.

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=VabebJW6xVI&feature=emb_logo

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

Додаток 1

ТИПОВИЙ АНОНС

Як і коли говорити з учнями про пам’ять Бабиного Яру.
Презентація інтерактивного збірника навчальних занять
«Бабин Яр: пам'ять на тлі історії. Путівник для вчителя»

Запрошуємо Вас на семінар-презентацію нового інтерактивного ресурсу – збірки методичних розробок про багатогранну історію та пам’ять Бабиного Яру у місцевому та загальноукраїнському контексті.

Семінар призначено для зацікавлених вчителів історії або інших предметів гуманітарного циклу, класних керівників, педагогів-організаторів чи заступників з виховної роботи шкіл міста.

Ресурс зацікавить Вас, якщо Ви:

- любите працювати з інтерактивними технологіями;
- заохочуєте в освітньому процесі критичне мислення, міждисциплінарні підходи, активуючі методики, розвиток емпатії та емоційного інтелекту;
- шукаєте нових способів виховувати в учнів відповідальність, повагу до загальнолюдських цінностей, толерантність, громадянську позицію;
- готові ризикнути і дати учням можливість використовувати гаджети на уроці;
- хочете самі створити для себе заняття своєї мрії у спеціальному конструкторі занять;
- або хочете скористатися вже готовими розробками колег;
- потребуєте додаткових матеріалів для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру згідно рекомендацій офіційних освітніх установ.

Захід організовано відповідно до постанови Верховної Ради № 1744-VIII від 16.11.2016, листів МОН № 1/9-455 від 2.09.2016 та № 1/9-415 від 03.07.2018.

Проект «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» здійснюється Українським центром вивчення історії Голокосту, Українським інститутом національної пам’яті, Громадським комітетом для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, Музеєм історії міста Києва за підтримки Українського інституту національної пам’яті та Благодійної ініціативи «Українсько-єврейська зустріч» (Канада).

План семінару-презентації проекту для методистів

Авторський колектив проекту

Типовий план семінару-презентації мультимедійного проекту та інтерактивного путівника для вчителя для цільової аудиторії методистів, голів районних метод-об'єднань історії та предметів гуманітарного циклу та методистів з виховної роботи. Залежно від наявного часу та попередніх знань аудиторії, окремі розділи та елементи програми можна скорочувати.

Мета:
презентувати мультимедійний проект "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" та три його складові; обговорити планування презентацій проекту для різної цільової аудиторії; організувати обговорення щодо місць пам'яті та особливостей їхнього вшанування; надати учасникам фактичну інформацію щодо історії та пам'яті Бабиного Яру.

Очікувані результати:
після цього заходу учасники зможуть:
• орієнтуватися в меморіальному просторі Бабиного Яру та усвідомлювати актуальні виклики вшанування пам'яті;
• користуватися віртуальною виставкою "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії";
• орієнтуватися в збірнику готових занять інтерактивного путівника для вчителя, розуміти засадничі підходи та методи авторів;
• планувати презентації проекту для різної цільової аудиторії.

Тривалість: 180-300 хвилин.

Формат: семінар.

Необхідні матеріали:
Мінімум: мережа інтернет, комп'ютер та проектор, роздаткові матеріали.
Рекомендовано: смартфони учасників заходу. Максимум: комп'ютерний клас або інше приміщення з одним комп'ютером на двох або трьох учасників чи власні планшети або ноутбуки учасників.

План заходу

Крок 1. Випереджальне завдання

Попросіть учасників семінару попередньо ознайомитися з віртуальною виставкою, документальним фільмом та путівником для вчителя. Усі три ресурси доступні за посиланням.

Крок 2. Вступне слово. Очікування учасників

На початку роботи необхідно згадати про сам проект, його виконавців та партнерські організації, рекомендацію МОН щодо друкованої версії інтерактивного путівника для вчителя. Актуальну інформацію можна знайти в розділі "Про проект" на Головній проекту та цього путівника.

Потому важливо розпитати учасників про їхні очікування від роботи. Тематичні та методичні, особисті та професійні.

Крок 3. Мотиваційна дискусія. Меморіальний простір Бабиного Яру

Ми рекомендуємо почати семінар зі змістовного обговорення "місць пам'яті" як таких та меморіального простору Бабиного Яру. Протягом всього семінару важливо підтримувати баланс між тематичними та методичними обговореннями, щоб в учасників була можливість висловитися та поставити власні запитання, а також дізнатися про мультимедійний проект.

Як стимульний матеріал використайте елементи заняття "Як побачити місця пам’яті". Фото для обговорення можна обрати з каталогу (додаток 2) самостійно. Наприклад, фото будівель гаражів танкоремонтного господарства або зони намиву і прориву пульпи під час Куренівської катастрофи 1961 року.

Спочатку обговоріть з учасниками, як вони розуміють "місця пам'яті", для чого вони потрібні. Тоді покажіть обрані фото БЕЗ ЛЕГЕНДИ та спитайте, чи знайоме це місце учасникам, чи може воно бути місцем пам'яті. Попросіть їх пояснити свою думку. Потім попросіть учасників припустити, про які саме події це місце може зберігати пам'ять.

Надайте учасникам легенду щодо фото та події/ місцевості, де його було зроблено.

Обговоріть, чи змінилося їхнє сприйняття тепер. Які емоції/враження виникли?

Підсумкове запитання кроку: "Що, на вашу думку, необхідно для того, аби люди розуміли, що вони перебувають на "місці пам’яті"? Хто, на вашу думку, має це робити?"

Крок 4. Мотиваційна дискусія. Продовження. Робота з цитатами (опціонально)

Продовжіть попередню дискусію, подавши учасникам набір цитат (додаток 3). Їх можна давати по одній або всі одразу. Головне, не показувати одразу авторство та час. Обговорювати цитати варто по черзі.

За можливості, саме після цього обговорення варто запросити експерта для коментування обговореного, тематики пам'яті Бабиного Яру в цілому та відповідей на запитання учасників.

Запитання для обговорення:

- Яку проблему бачить автор?
- Чи Ви погоджуєтеся зі сказаним?
- Хто міг би бути автором висловлювання?

- А якщо підставити у тексти замість Бабиного Яру іншу пам’ятку? Яка це могла би бути пам’ятка? Чи було б сказане справедливим? Обґрунтуйте.

Крок 5. Презентація віртуальної виставки та інтерактивного путівника для вчителя

Презентуйте віртуальну виставку та інтерактивний путівник для вчителя "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", щоб ознайомити учасників з ключовими елементами та навігацією. Дайте відповіді на запитання учасників, якщо вони виникли в ході виконання випереджального завдання. Згадайте про: концепцію, навігацію, методичні підходи, багатоманітність джерел, наголос на питаннях пам’яті тощо.

Після того запропонуйте учасникам об'єднатися в групи за інтересами. Кожна група матиме своє завдання. Потім потрібно буде презентувати результати роботи для всіх.

Пропонуємо такі групи:

Створення уроків за допомогою конструктора занять. Зареєструйтеся в розділі "Авторам" інтерактивного путівника та складіть план заняття за допомогою конструктора для вчителя.

Робота з віртуальною виставкою. Які експонати віртуальної виставки Ви могли би використати у занятті про особливості історії та пам’яті про трагедії Другої світової війни у своєму регіоні (будь-який період)?

Аналіз готових занять збірника занять для вчителя. Оберіть з кожного розділу путівника для вчителя одне заняття, яке Ви б рекомендували колегам використати. Коли? Для якого віку? На яких предметах?

Робота з календарем пам’ятних дат. Попрацюйте з розділом "Дати" інтерактивного путівника. Проаналізуйте календар пропонованих пам’ятних дат та подані приклади занять. Чого бракує? Які загальні та місцеві дати можна додати? Які дати були для Вас найбільш/ які найменш очевидними?

Шкільна програма. Попрацюйте з розділом "Шкільна програма" інтерактивного путівника. Які ще предмети/ теми можна додати до рекомендованих для роботи з путівником? Яких занять (за формою і темами) не вистачає?

Крок 6. Планування презентацій для різної цільової аудиторії

Спитайте в учасників, для кого можна проводити презентації матеріалів проекту. Уточніть, хто з якою цільовою аудиторією працює (напр.: вчителі історії, батьки, бібліотекарі, методисти). Залежно від цього можна об'єднатися в групи. Кількість осіб в групах не має бути однакова.

Якщо всі присутні працюють з однією або дуже схожою цільовою аудиторією, можна спробувати уточнити більш спеціальні її особливості (напр.: вчителі історії, мови та літератури, фізики тощо. Або вчителі молодших, середніх, старших класів. Або молоді спеціалісти та більш досвідчені вчителі.)

Попросіть кожну групу за "методом шестикутника" (див шаблон у додатку 4) описати можливу презентацію для своєї цільової аудиторії. За наявності часу, можна скласти більш конкретні плани презентацій.

Наприкінці попросіть учасників розказати про свої плани іншим. Спільно допоможіть покращити ці плани (за потреби).

Крок 7. Підсумкова рефлексія

Підсумкову рефлексію варто провести виходячи з кількості опрацьованого матеріалу та конкретної аудиторії. Так чи інакше, попросіть учасників зосередитися на можливостях використання матеріалів мультимедійного проекту в їхній роботі та можливому графіку презентацій. Також можна повернутися до зібраних на Кроці 2 очікувань та їх (не)справдженості.

Додаток 1

ТИПОВИЙ АНОНС СЕМІНАРУ

Посилання на файл:
dodatok-1-anons-m.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Авторський колектив)

Додаток 2

КАТАЛОГ ПАМ'ЯТНИХ МІСЦЬ

Див. праву колонку каталогу.

Посилання:
http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/

(Джерело: Громадський комітет "Бабин Яр")

Додаток 3

ЦИТАТИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Посилання на файл:
citati.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано у тексті)

Додаток 4

ШАБЛОН ШЕСТИКУТНИКА

Посилання на файл:
shestikutnik.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Шаблон)

Додаток 1

ТИПОВИЙ АНОНС

Презентація інтерактивного збірника навчальних занять
«Бабин Яр: пам'ять на тлі історії. Путівник для вчителя»

Запрошуємо Вас на семінар-презентацію нового інтерактивного ресурсу – збірки методичних розробок про багатогранну історію та пам’ять Бабиного Яру у місцевому та загальноукраїнському контексті.

Захід відбудеться відповідно до постанови Верховної Ради № 1744-VIII від 16.11.2016 та листів МОН № 1/9-455 від 2.09.2016 та № 1/9-415 від 03.07.2018.

Пропонований інтерактивний ресурс розроблено як додаткові матеріали на допомогу вчителю для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру - нацистського та радянського тоталітаризмів до, під час та після Другої світової війни. Він орієнтований на освітян, які викладають історію та/або інші предмети гуманітарного циклу, працюють з різними віковими групами. Використання інтерактивного путівника допоможе задіяти в освітньому процесі критичне мислення, міждисциплінарні підходи, активуючі методики, розвиток емпатії та емоційного інтелекту.

Ресурс містить більше 60 готових навчально-методичних розробок та спеціальний модуль-конструктор занять, де кожен вчитель може складати та публікувати власні матеріали. Віртуальна виставка та документальний фільм, які є основою цього інтерактивного проекту, містять вичерпну історичну інформацію про історію Бабиного Яру та вшанування пам’яті цього місця.

Проект «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» здійснюється Українським центром вивчення історії Голокосту, Українським інститутом національної пам’яті, Громадським комітетом для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, Музеєм історії міста Києва за підтримки Українського інституту національної пам’яті та Благодійної ініціативи «Українсько-єврейська зустріч» (Канада).

Додаток 2

Цитати для обговорення

1. Перед усім світом заявляємо про неприйнятність нині ідеологічних міркувань колишнього режиму в Україні, який зневажав права людини і права народів, приховував від людей історичну правду про трагедію Бабиного Яру, про те, що більшість жертв масових розстрілів тут випала на долю євреїв.

2. Так чисты небеса, так приятны теплынь и богатство осенних красок, золотые листья на деревьях и на земле, как грустные прощальные приветы уходящему лету! Неужели и при немцах город так сиял? Не может быть! А дорога … три осени тому назад? Неужели солнце не померкло при виде всего того ужаса?…,

3. Кожний, хто хоче ставить тут новий якийсь пам'ятник… Кожен може вшанувати свою пам'ять і ходити до неї в свій день…А очільники держави ходять все одно до радянського пам'ятника… Євреї ходять в свою дату до Менори, українці ходять до хреста… А в інші дні там просто нічого не відбувається – це захаращений лісопарк.

4. Створення такої оповіді про війну, яка б пояснювала і об'єднувала в єдиному наративі різні категорії «жертв» і «героїв», а не протиставляла їх, є дуже важливою. Фактично на сьогоднішній момент інтерпретація подій Другої світової війни належить до питань національної безпеки. …
Чому Президентові України в День пам'яті і примирення не покласти квітів у Бабиному Яру? Це унікальне місце, де справді можна вшанувати пам'ять «усіх жертв».

5. Фашисти нехтували всіма нормами людської моралі. У Києві жертвами розстрілів стали майже 200 тис. осіб… Місцем масових розстрілів військовополонених, осіб, що входили до ОУН, які перебували в заручниках, людей з порушенням психіки, пацієнтів госпіталів та мирного населення став Бабин Яр. Лише за два дні, 29 та 30 вересня 1941 року, тут нацисти розстріляли майже 34 тис. євреїв… Складовою масового знищення населення України стало цілеспрямоване винищення єврейського, ромського населення та людей з порушенням психіки.»

Авторство: 1. Леонід Кравчук, 5.10.1991; 2. Ицик Кипнис, письменник, Київ, 1944; 3. Віталій Нахманович, з фільму «Бабин Яр у пошуках пам'яті», 2016; 4. Тетяна Пастушенко, інтерв'ю Газеті «День», 2017; 5. Струкевич О.К. «Історія України (рівень стандарту). Підручник для 10 класу.» - Київ, «Грамота», 2018, - с. 205.

Шаблон шестикутника

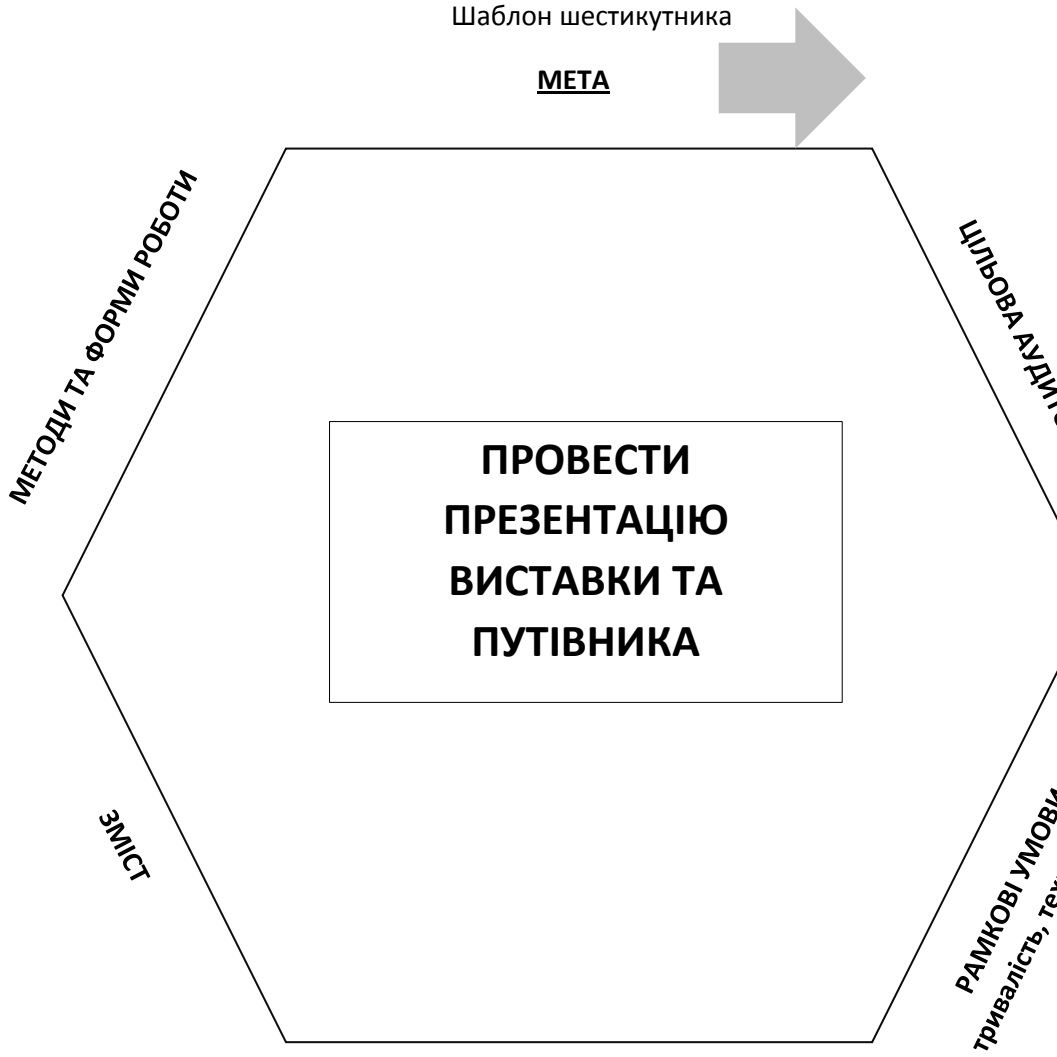

МОТИВАЦІЯ УЧАСНИКІВ: користуватися та створювати нове

11

Як побачити "місця пам'яті"

Олександра Козорог

Заняття покликане ознайомити учнів з пам’ятними місцями Бабиного Яру. В результаті роботи з фото та базою даних з виставки учні зможуть впізнавати місця на теренах Бабиного Яру, аргументувати свою думку щодо важливості збереження та способів облаштування таких місць, сформувати власне бачення того, яким чином окрема людина, громада та держава можуть впливати на формування культури суспільства щодо місць пам’яті. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями. Це заняття може бути також адаптоване і використане як практичне в 5 класі "Розповісти (усно або письмово) про відвідану пам’ятку історії або пам’ятник, установлений у рідному краї (на вибір учителя або учнів)".

Мета:
спонукати до роздумів про ставлення до пам’яті як такої і пам’яті про Бабин Яр зокрема.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати «пам'ятні місця» Бабиного Яру;
• оцінити важливість та необхідність збереження цих місць;
• наводити приклади збереження «місць пам'яті»;
• аргументувати, чому Бабин Яр сам по собі є цілісним «місцем пам'яті»;
• розглядати проблему збереження історичної спадщини з різних сторін;
• сформувати власне виважене та обґрунтоване бачення того, яким чином окрема людина, громада та держава можуть впливати на формування культури суспільства щодо «місць пам'яті».

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, вправа.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп’ютер), доступ до інтернету, доступ до виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії», роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступна вправа "Місця пам’яті"

Поставте учням ввідне запитання, потім надайте фоторяд із зображеннями місць пам'яті на теренах Бабиного Яру (додаток 1). На цьому етапі фото мають бути без підписів. Поставте перед учнями запитання та завдання.

Після обговорення фото дайте учням ознайомитися з уривком зі спогадів Емануїла Діаманта (додаток 2). Обговоріть, що спонукало його до описаних у фрагменті дій? Яку мету він

намагався реалізувати?

Зверніть увагу: Перелік місць пам'яті орієнтовний і може бути змінений за бажанням вчителя або доповнений фотографіями інших місць пам'яті з інших місцевостей, де проживають/проживали учні.

Запитання/завдання для учнів:

- Що таке «місця пам’яті»? Для чого вони потрібні?
- Розгляньте фоторяд (додаток 1), виберіть ті фотографії, які, на вашу думку, є місцями пам’яті. Поясніть, чому ви так вважаєте.
- Зробіть припущення, про які саме події вони зберігають пам’ять.
- Знайдіть ці зображення на виставці «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії».
- Чи збіглися ваші припущення з отриманими результатами? Чому?
- Які емоції/враження виникли під час роботи?
- Що, на вашу думку, необхідно для того, аби люди розуміли, що вони перебувають на «місці пам’яті»? Хто, на вашу думку, має це робити?

Крок 2. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію за наступними запитаннями.

Запитання для учнів:

- Що може зробити суспільство для збереження пам’яті?
- Що можемо зробити для цього ми?

Додаток 1

ФОТОРЯД ПАМ'ЯТНИХ МІСЦЬ

Пропонуємо перелік фотографій пам’ятних місць для обговорення. Знайти ці фотографії високої якості та з докладними підписами і локалізацією можна на віртуальній виставці у Базі даних "Меморіальний простір Бабиного Яру" або за прямим посиланням: http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/.

1. Кирилівське православне кладовище.
2. Лук’янівське православне кладовище.
3. Єврейське кладовище.
4. Караїмське кладовище.
5. Мусульманське кладовище.
6. Братське кладовище.
7. Стадіон «Зеніт».
8. Шлях євреїв до Бабиного Яру 29 вересня 1941року.
9. Зона розстрілів і масових поховань у 1941–1943 роках.
10. Будівлі гаражів танкоремонтного господарства.
11. Протитанковий рів.
12. Сирецький табір.
13. Кладовище німецьких військовополонених.
14. Військове кладовище.
15. Зона намиву і прориву пульпи під час Куренівської катастрофи 1961 року.

(Джерело: База даних "Меморіальний простір Бабиного Яру", http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/)

Додаток 2

ЗІ СПОГАДІВ ЕМАНУЇЛА ДІАМАНТА (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)

«…Одним, правда, я по сей день обязан Евтушенко и тем его киевским стихам – он разбудил во мне понимание, что ответственность за всё, что происходит со мной и вокруг меня, – с Бабьим Яром, с еврейским народом, с моим еврейством и со всем, что так или иначе связано с этими вещами, – ответственность за это теперь на мне. Не кто-то там за всё в ответе, а именно я, я – может быть последний еврей на земле, кого эти вещи ещё волнуют. (Так казалось мне, так понимал я и чувствовал это тогда.) Но что должно следовать из этого? Что можно и нужно делать дальше? – на эти вопросы у меня ответа не было. И тогда я взял фотоаппарат и отправился делать то, что в тот момент казалось мне единственно возможным и естественным, – документировать происходящее… …Что-нибудь изменить я уже не в силах и даже не собираюсь. Просто так, как Эммануэль Рингельблюм когда-то, собираю и подшиваю в архив фрагменты ускользающего, исчезающего окружающего мира. Не такой уж я наивный придурок, но, тем не менее, верю, что когда-нибудь придёт день и молочные бидоны с пожелтевшими рукописями и фотографиями, сложенными в них, кому-нибудь пригодятся».

Для довідки: Євген Євтушенко (1932–2017) – радянський і російський поет, автор поеми «Бабин Яр», написаної у 1961 р. Коли Є. Євтушенко вперше потрапив до Бабиного Яру у 1961 році разом з письменником Віктором Некрасовим, він був вражений тим, що на місці масових розстрілів людей не було жодного пам’ятника загиблим, а саме місце скидалося на смітник. Це видовище так вплинуло на поета, що він у готелі за декілька годин написав поему, а наступного дня публічно прочитав її в Києві. Поема «Бабин Яр» стала одним із важливих кроків для зняття «печатки мовчання» про трагедію єврейського народу в роки Другої світової війни.

Еммануель Рінгельблюм (1900–1944) – польський історик, педагог, громадський діяч єврейського походження. З жовтня 1939 року Е. Рінгельблюм почав збирати різні писемні джерела про становище євреїв в окупованій нацистами Польщі. Створив підпільну групу «Ойнег Шабос» / «Онег Шабат» (ід./івр. Сяйво Шаббату) і з весни 1940 року за її допомогою збирав різні документи та речі про культурне, політичне й суспільне життя у Варшавському гетто. Майже всі учасники «Ойнег Шабос» загинули під час ліквідації гетто, Рінгельблюма також розстріляли. В «Архіві Рінгельблюма» – близько 6 тисяч документів різними мовами. ЮНЕСКО внесла «Архів Рінгельблюма» до списку найважливіших писемних документів «Пам’ять миру».

(Джерело: Эммануил (Амик) Диамант. Бабий Яр, или Память о том, как в народ превращалось строптивое племя // Интернет-газета «Мы здесь». – 2011. – № 323. – 15–21 сент.)

Моя та "інша" пам'ять

Олександра Козорог

Вступне заняття, покликане ввести поняття "пам'ять", обговорити різні рівні та типи пам'яті. За допомогою інтерактивної вправи учні з власного досвіду формуватимуть необхідні відповіді та обговорюватимуть, що формує індивідуальну та колективну пам'ять, які можуть виникати конфлікти в процесі формування пам'яті. Заняття не передбачає роботу з виставкою або фільмом, натомість є вступним до них. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями.

Мета:
спонукати до роздумів про ставлення до пам’яті як такої і пам’яті про Бабин Яр зокрема

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснювати, як формується індивідуальна та колективна пам’ять;
• співвідносити різні розуміння пам’яті та її проявів на рівні конкретної людини та суспільства;
• наводити приклади дій задля досягнення згоди у формуванні колективної пам’яті.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, вправа.

Необхідні матеріали:
Роздрукована або виведена на екран цитата для обговорення, папір і ручки для записів учасників.

План заходу

Крок 1. Вступна частина.

Обговоріть із учнями вступні запитання. Потім запропонуйте учням прочитати вислів та пояснити, що, на їхню думку, мав на увазі автор.

«Якщо людину позбавити пам’яті, вона постійно перебуватиме у стані новонародженого» (І. М. Сєченов)

Вступні запитання заняття:

- Що таке пам’ять?
- Для чого вона потрібна людині?

Крок 2. Вправа «Моя пам'ять»

Виконайте з учнями вправу «Моя пам’ять». Сформулюйте ввідні запитання та завдання для учнів (блок запитань №1).

Після виконання вправи обговоріть з учнями підсумкові питання (блок запитань № 2).

Зверніть увагу: Під час обговорення символічного значення речей бажано «вивести» учнів на зв’язок цих предметів із системою наших цінностей – родиною, вірою, культурою тощо. А під час обговорення процесу домовлення у групі щодо окремих речей наголосіть, що це є простим прикладом конфлікту видів пам’яті – індивідуальної і колективної.

Блок запитань № 1.

Ввідні запитання та завдання для учнів:

- Що для вас особисто означає пам’ятати?
- Уявіть, що ви переселяєтесь на безлюдний острів. Що би ви взяли з собою на пам’ять? Складіть список із 10 речей/предметів.
- Об’єднайтесь у групи й упродовж 10 хвилин ознайомте один одного зі своїми списками та сформулюйте спільний список речей/предметів від групи.
- Представте свій перелік іншим групам (презентація групи – 3 хвилини), поясніть, що ви взяли з собою? Чому саме ці речі?

Блок запитань № 2.

Підсумкові питання:

- Які емоції/враження у вас виникли під час/після виконання завдання?
- Що ви взяли з собою? Чому саме ці речі? Яке значення ці речі мають для вас?
- Що збіглося і чим відрізнялись списки? Чому?
- Що символізують/відображують ці речі?
- Як відбувалось обговорення? Чи легко/складно було домовлятись у групі? Чому? Чи були випадки, коли більшість у групі категорично не приймала/відкидала запропоновані речі? Коли категорично не погоджувалася меншість або окремі особи? Коли згоди досягти так і не вдалося? Якщо так, то про що саме? Чому, на вашу думку, це відбувалося?
- Як ви гадаєте, чи змінилися б списки, якби у вашій групі опинились представники іншого віку, іншої держави, іншої культури? Як би це вплинуло на процес обговорення?

Крок 3. Рефлексія

Підбийте підсумки, обговоривши з учнями наступні запитання.

Підсумкові запитання уроку:

- Чи можна «привласнити» пам’ять?
- Яким чином можливо досягти згоди у формуванні колективної пам’яті?
- Як ви гадаєте, чи дають обрані вами речі повне уявлення про колективну пам’ять українського народу? Чому?

Для чого потрібна історична пам'ять

Олександра Козорог

Заняття присвячене обговоренню пам’яті про минуле та поняттю історичної пам’яті. В результаті інтенсивної роботи з віртуальною виставкою та документальним фільмом учні зможуть висловитися з приводу важливості історичної пам’яті, сформувати власне бачення можливих шляхів розв’язання проблеми збереження пам’яті про Бабин Яр. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями.

Мета:
спонукати до роздумів про ставлення до пам’яті як такої і пам’яті про Бабин Яр зокрема.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснити, для чого потрібна історична пам’ять;
• підібрати приклади зображень, які підтверджують важливість збереження пам’яті про минуле;
• аргументовано пояснювати взаємозалежність минулого та збереження пам’яті про нього – із майбутнім;
• сформувати власне бачення можливих шляхів розв’язання проблеми збереження пам’яті про Бабин Яр.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, вправа.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп’ютер, динаміки), доступ до інтернету, доступ до виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» та документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вправа "Від слів до діла"

Спочатку розкладіть по колу картки з висловлюваннями відомих людей (додаток 1). Підготуйте три екземпляри карток, щоб учні могли обирати, а також декілька порожніх карток (якщо жодне висловлювання не подобається, учень може написати своє). Попросіть кожного учня вибрати вислів, який йому найбільше імпонує.

Крок 2. Обговорення у малих групах

Запропонуйте учням знайти тих, хто також обрав подібний вислів. В утворених парах/групах

учасники мають визначити, як вони розуміють цей вислів і чим він їм імпонує.

Крок 3. Робота з віртуальною виставкою

Запропонуйте учасникам знайти для «свого» афоризму місце на стендах виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» та пояснити свій вибір.

Крок 4. Робота з документальним фільмом

Перегляньте відеосюжет із документального фільму «Бабин Яр у пошуках пам’яті» (додаток 2). Попросіть учнів визначити ключову спільну думку озвучених у сюжеті висловлювань, а також дати відповідь на запитання: яка проблема найбільше хвилює авторів сюжету?

Крок 5. Дерево рішень

Об’єднайте учнів у групи. Попросіть їх запропонувати можливі шляхи вирішення цієї проблеми, використовуючи метод "Дерево рішень".

Крок 6. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію, попросіть учнів завершити речення нижче.

Речення для завершення:

- Найцікавішим для мене сьогодні було…
- Я б хотів (хотіла) дізнатися більше про…
- Я замислився (замислилась) над тим, що…

Додаток 1

ВИСЛОВИ ДЛЯ КАРТОК

1. «Є спогади, які не захочеш віддати навіть за скарб. Адже вони дорожчі. Вони – дорогоцінні камені пам’яті» (Вілкі Коллінз «Місячний камінь»).
2. «Пам’ять – це мідна дошка, вкрита буквами, які час непомітно згладжує, якщо іноді не відновлювати їх різцем» (Джон Локк).
3. «Голова без пам’яті – все одно що фортеця без гарнізону» (Наполеон I).
4. «Якщо втрачаєш інтерес до всього, то втрачаєш і пам’ять» (Йоганн Вольфганг Гете).
5. «Пам’ять слабшає, якщо її не тренувати» (Марк Туллій Цицерон).
6. «Пам’ятати – це все одно що розуміти, а чим більше розумієш, тим більше бачиш гарного» (Максим Горький).
7. «Хто звик брехати, тому завжди треба з собою носити великий короб пам’яті, щоб одну й ту саму брехню не переінакшити» (Микола Новиков).
8. «Пам’ять – це складна річ, родичка правди, але не її близнюк» (З серіалу «Мислити як злочинець» («Criminal minds»)).
9. «Страх відбирає пам’ять» (Фукідід).
10. «Вірна і діяльна пам’ять подвоює життя» (Оноре Габріель Мірабо).
11. «Хто не пам’ятає, того покарає майбутнє» (теза з німецької поштівки).
12. «Якщо людина не любить хоча б зрідка дивитися на старі фотографії своїх батьків, не цінує пам’ять про них, залишену в саду, який вони обробляли, в речах, які їм належали, отже, вона не любить їх. Якщо людина не любить старі будинки, старі вулиці, нехай навіть і поганенькі, отже, у неї немає любові до свого міста. Якщо людина байдужа до пам’ятників історії своєї країни, отже, вона байдужа до своєї країни» (Дмитро Лихачов).

(Джерело:)

Додаток 2

ВІДЕОСЮЖЕТ ІЗ ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ’ЯТІ"

Відеосюжет із фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" - таймінг 35:53 – 37:25 (починається з розмови Анни Ленчовської про те, чому важливо пам’ятати про минуле).

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=VabebJW6xVI

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті")

Як зберігати пам'ять про минуле і хто за це відповідальний

Олександра Козорог

Заняття покликане ознайомити учнів з пам’ятниками на теренах Бабиного Яру. В результаті роботи з фото та базою даних з виставки учні зможуть впізнавати різні пам’ятники на теренах Бабиного Яру, аргументувати свою думку щодо їх естетичного та символічного змісту, висловлюватися щодо важливості меморіалізації. Учні також зможуть аргументовано пояснити, в чому полягають основні проблеми, пов’язані з вшануванням та збереженням пам’яті про Бабин Яр. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями. Може також бути використане як практичне заняття з історії України в 10 класі: "Війна в пам’ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція)".

Мета:
спонукати до роздумів про ставлення до пам’яті як такої і пам’яті про Бабин Яр зокрема.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати пам’ятники Бабиного Яру;
• пояснювати, чому пам’ятники є важливими для людей і чому різні люди можуть їх по-різному сприймати;
• зіставляти різні розуміння вшанування пам’яті та її проявів на рівні конкретної людини та суспільства;
• аргументовано пояснити, в чому полягають основні проблеми, пов’язані з вшануванням та збереженням пам’яті про Бабин Яр;
• сформувати власне бачення можливих проектів увічнення пам’яті.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп’ютер, динаміки), доступ до інтернету, доступ до виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії», роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступна вправа "Пам’ять і пам’ятники"

Вступна вправа складається з трьох етапів, кожному з яких відповідають блоки запитань нижче.

На першому етапі (Блок запитань №1) об’єднайте учнів у пари. Роздайте по одному фото із зображенням пам’ятника (додаток 1). Попросіть учнів розглянути пам’ятники або пам’ятні

знаки, зображені на фото, і дати відповіді на запитання. На цьому етапі фото мають бути без підписів.

Зверніть увагу: перелік фотографій пам’ятних знаків є орієнтовним і може бути змінений за бажанням вчителя або доповнений фото інших пам'ятників або пам'ятних знаків з місць, де проживають/ проживали учні.

Після обговорення відповідей, на другому етапі, попросіть учнів знайти зображення цих пам’ятників у матеріалах віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" та ознайомитися з докладнішою інформацією про них. Скористайтеся Блоком запитань № 2 для організації обговорення.

На третьому етапі ознайомте учнів з уривком тексту П'єра Нора (додаток 2) та відео або текстовими джерелами (додаток 3 або додатки 4-6). Для обговорення скористайтеся Блоком запитань № 3.

Блок запитань № 1.

Запитання для першого етапу:

- Кому, на вашу думку, присвячений цей пам’ятник? Чому ви так гадаєте?
- За якими ознаками ви це визначили?
- Що автори/замовники цих пам’ятників намагалися передати цією формою/ конструкцією/композицією?
- Яку ідентичність намагались підкреслити?Чому?

Блок запитань № 2.

Запитання для другого етапу:

- Чи збіглися ваші припущення з отриманими результатами? Чому?
- Які емоції/враження виникли під час роботи?
- З якими подіями історії пов’язані ці пам’ятники?

Блок запитань № 3.

Запитання/завдання для третього етапу:

- Чому, на вашу думку, у Бабиному Яру так багато пам’ятників?
- Ознайомтесь із висловом П’єра Нора. Які проблеми, пов’язані зі збереженням пам’яті, порушує історик?
- Перегляньте відеосюжети 1–4 із фільму «Бабин Яр у пошуках пам’яті» або прочитайте текстові джерела. В чому особливості збереження пам’яті Бабиного Яру?

Крок 2. Займи позицію

Попросіть учнів за допомогою методу «Займи позицію» визначити своє ставлення до пам’ятників як способу збереження колективної пам’яті у Бабиному Яру та пояснити свою думку. Використовуйте наступні тези.

Тези для обговорення:

- Я вважаю, що всі пам’ятники у Бабиному Яру треба прибрати й замінити однією спорудою, присвяченою усім жертвам.
- Я вважаю, що всі пам’ятники у Бабиному Яру мають право на існування.
- Я вважаю, що необхідно ретельніше переглянути історичну доцільність існування кожного пам’ятника, а потім вирішувати, що залишати, а що ні.
- Я вважаю, що в Бабиному Яру необхідно побудувати меморіал пам’яті.
- Я ще не визначився/не визначилась зі своєю позицією.
- Окрема думка.

Крок 3. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію, попросіть учнів дати відповіді на наступні запитання.

Запитання для учнів:

- Що нового я дізнався на цьому занятті?
- Які висновки для мене є найбільш значущими?

Додаток 1

ФОТОРЯД ПАМ'ЯТНИХ ЗНАКІВ

Пропонуємо перелік фотографій пам’ятних знаків для обговорення. Знайти фотографії високої якості та з докладними підписами і локалізацією можна на віртуальній виставці у Базі даних "Меморіальний простір Бабиного Яру" або за прямим посиланням: http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/.

1. Пам’ятник «Радянським громадянам і військовополоненим».
2. Пам’ятний знак футболістам київського «Динамо» на місці, де проходив «Матч смерті». 1981 рік.
3. Пам’ятний знак «Менора».
4. Пам’ятний знак в’язням Сирецького концтабору.
5. Пам’ятний знак-хрест загиблим членам ОУН (м).
6. Пам’ятний знак електротранспортникам, які загинули під час Куренівської трагедії 13 березня 1961 року.
7. Пам’ятні хрести німецьким військовополоненим.
8. Пам’ятний хрест розстріляним священнослужителям.
9. Пам’ятник «Дітям, розстріляним у Бабиному Яру».
10. Пам’ятний знак розстріляним пацієнтам лікарні ім. І. Павлова.
11. Пам’ятний знак остарбайтерам.
12. Пам’ятний знак жертвам Куренівської катастрофи 1961 року.
13. Пам’ятник підпільниці Тетяні Маркус.
14. Пам’ятник письменнику Анатолію Кузнєцову.
15. Пам’ятний знак жертвам геноциду ромів.

(Джерело: База даних "Меморіальний простір Бабиного Яру", http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/)

Додаток 2

ДУМКА ФРАНЗЦУЗЬКОГО ІСТОРИКА П'ЄРА НОРА

«Наслідком втрати єдності значення та теперішнього розквіту пам’яті соціальних груп стали нескінченні меморіальні вшанування, що прагнуть узаконити “множинність можливих версій минулого”. Іншим наслідком стала втрата монополії професійного історика на інтерпретацію минулого. Емансипація і звільнення обертаються на свою протилежність і перетворюються на форму замкненості, мотив виключення і знаряддя війни»

(Джерело: Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41))

Додаток 3

ВІДЕО З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Перелік відеосюжетів із фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" і таймінг для пошуку: • Відеосюжет 1 (01:20 – 02:10) – В. Нахманович про бажання і прагнення увічнення пам’яті різними групами. • Відеосюжет 2 (11:06 – 12:53) – думки різних людей про Бабин Яр як місце пам’яті. • Відеосюжет 3 (31:56 – 34:24) – про проблеми збереження пам’яті та упорядкування території. • Відеосюжет 4 (37:51 – 39:21) – В. Нахманович про упорядкування території Бабиного Яру.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/film.html

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті")

Додаток 4

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА ВІТАЛІЯ НАХМАНОВИЧА

«Сьогодні від того, старого Бабиного Яру залишилися три напівзасипані відроги навкруги пам’ятника, якого поставили 1976 р. Саме тут, біля вулиці Дорогожицької, було верхів’я яру, і саме звідси починалася велика півкілометрова ділянка, яка сягала в бік Куренівки, перетинаючи сучасну вулицю Мельникова, повз станцію метро “Дорогожичи”, – ділянка, на якій тільки 29–30 вересня 1941 р. було розстріляно більше ніж 33 тис. київських євреїв і на якій потім два довгі роки окупації закопували нескінченні жертви нацистів. Що кому до цього? Чи не байдуже, де був яр, де розстрілювали людей, де потім спалювали трупи та розвіювали попіл? Напевно, що ні, якщо одні намагаються виправдати свої будівельні проекти тим, що “яр був не тут”, а інші прагнуть “зручно” розвести мерців по “ізольованих квартирах”, мовляв, тут були євреї, а тут – українці, а тут ось – військовополонені. І всі задоволені, всім зручно, у кожного свій куточок зі своїм пам’ятничком, храмиком і днями спомину. Ніхто ні з ким не знайомий, приходять по черзі, мітингують нарізно, лають потрохи один одного зі свого балкончика-постаментика і думки не ймуть ані про цю країну, ані про цей народ, ані про його майбутнє. Тому що немає майбутнього в народу, в якого немає спільних могил, який розподіляє пам’ять, як дачні ділянки, який робить на кладовищах політичний гешефт».

(Джерело: Віталій Нахманович. Майбутнє народжується вчора // Столиця. – 2004. – № 45 (548). – 5–11 листоп.: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/history/art00034.html)

Додаток 5

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА ВІТАЛІЯ НАХМАНОВИЧА

«Держава повністю відсторонилася від проблематики Бабиного Яру. І весь час будь-які ідеї щодо вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, чи то на рівні церемоній, чи встановлення пам’ятників, чи проектів музеїв і меморіальних центрів йдуть виключно з боку громадськості. Але громадськість не є об’єднаною. Причому це виявляється на двох рівнях. З одного боку, існують об’єктивні обставини, які пов’язані з тим, що в Бабиному Яру, крім євреїв, було розстріляно ще багато різних груп жертв. Хоча у світовому й загальноукраїнському сприйнятті Бабин Яр, безумовно, асоціюється з Голокостом, але в реальній історичній пам’яті це – місце розстрілу багатьох різних груп людей, а також інших, вже повоєнних, подій, насамперед, Куренівської катастрофи. І все це реально увічнюється, й у пам’ять цих подій вже поставлено понад 30 різних пам’ятників чи груп пам’ятних знаків. Очевидно, це робиться різними спільнотами, які ототожнюють себе як нащадки жертв. При цьому між собою ці спільноти практично не взаємодіють. Кожну з них цікавить її власна пам’ять і абсолютно не цікавить пам’ять інших груп. У кращому разі вони просто ігнорують одне одного. У гіршому – починається конкуренція й публічні суперечки на тему, чи мають такі чи такі групи взагалі бути тут увічнені, чи має комусь бути більша пам’ять, а комусь – менша. Це – об’єктивна ситуація, яку не можна прив’язати до злої волі якихось конкретних людей. Це відбиток загального стану українського суспільства, адже воно у нас досі вкрай роз’єднане. І реально українська політична нація тільки зараз формується. Друга, і це вже суб’єктивна проблема полягає в тому, що навіть усередині цих спільнот існує багато різних організацій, які між собою теж конкурують. Очевидно, що Бабин Яр – знакове місце, і той, хто контролюватиме тут меморіальну частину, отримає додаткові політичні дивіденди. І така ситуація існує впродовж усього часу незалежності».

(Джерело: Микола Сірук. Бабин Яр... як плацдарм для "русского мира", Інтерв’ю з В. Нахмановичем // День. – 2017. – 7 серп.: https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety-svitovi-dyskusiyi/babyn-y)

Додаток 6

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФА МИРОСЛАВА МАРИНОВИЧА

«Проста логіка підказує, що позаяк у Бабиному Яру ховали жертв різних вір і національностей, то місце поховання не може приватизувати жодна релігійна чи етнічна група, а тим більше громадські організації, які так чи інакше претендують їх представляти, чи взагалі приватні бізнесмени. Після усіх замовчувань радянської доби ми вже розуміємо, що за пропагандистським евфемізмом "радянські громадяни" стоять конкретні етнічні групи: здебільшого євреї, проте й українці, і цигани, а також усі інші категорії жертв, доля яких обірвалася у тому нещасному Бабиному Яру. Той факт, що в єврейській колективній пам'яті цей Яр став символом Голокосту, свідчить лише про те, що євреї краще бережуть пам'ять про своїх невинно убієнних, ніж інші народи, чого від них, євреїв, варто повчитися. Проте коли йдеться про меморіальне увічнення пам'яті згаданих жертв, влада повинна подбати про належні баланси й взаємоузгодженість символік. Лише це дасть можливість не терзати пам'ять про мертвих, а перетворити місце їхнього поховання на місце їхнього спочинку. Правда Бабиного Яру вимагає, щоб згадали всіх, хто тут зустрів свою смерть. Так, як вони стануть перед Богом, де не буде поділу на конфесії та національності. Люди страшного часу на нашій гіркій землі».

(Джерело: Мирослав Маринович. Уникнути війни символів // Дзеркало тижня. – 2006. – № 31 (610). – 19 серп.: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/polemics/art00015.html)

Пам'ять і політика пам'яті

Світлана Осіпчук

Вступне заняття, яке ставить за мету пояснити основні теоретичні поняття, вжиті у посібнику, та з’ясувати принципи, за якими формують політику пам’яті в державі. Не передбачає звернення до віртуальної виставки або фільму, а є вступним для роботи з поняттями, особливо з поняттям "політика пам'яті".

Мета:
пояснити основні теоретичні поняття, вжиті у посібнику, та з’ясувати принципи, за якими формують політику пам’яті в державі.

Очікувані результати:
учні зможуть розрізняти та аналізувати різні елементи меморіального ландшафту.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
дошка, клейкі стікери, роздруковане або виведене на дошку визначення з додатка 1.

План заходу

Крок 1. Вступ

Обговоріть з учасниками, коли і як історію використовують у сучасному житті. Щодо першого питання, можливими прикладами можуть бути: вивчення історії у школі, відвідування музеїв, банкноти і поштові марки, історичні романи, комерційна і соціальна реклама, де діють історичні персонажі, графіті й гасла тощо.

Запитання/ завдання для учасників:

- Коли і де особисто ви стикаєтесь з історичними темами та персонажами? Наведіть конкретні приклади.
- Хто є ініціатором використання цих тем і персонажів?
- Запишіть на клейких стікерах приклади та розподіліть їх за трьома колонками: особиста ініціатива, ініціатива певної групи, державна ініціатива.

Крок 2. Обговорення

Обговоріть і порівняйте ресурси трьох груп щодо використання історії.

Далі оберіть одне із запитань для обговорення, яке найбільше зацікавить учасників:

- Для чого будують музеї і чому присвячують? Чи може одна людина або організація побудувати музей?
- Розгляньте зображення історичних постатей на українських банкнотах: що ми знаємо про ці постаті і якими їх уявляємо, чому обрали саме цих людей?
- Пригадайте твір, який нещодавно розглядали на уроці української літератури, обговоріть, чому саме його включено до шкільної програми?

Після обговорення підсумуйте, які ресурси у сфері пам’яті має держава і в який спосіб та для чого їх застосовує.

Крок 3. Робота з терміном

Обговоріть визначення терміна «політика пам’яті» (додаток 1). Про які соціальні практики та образи минулого йдеться? Як може бути пов’язаний сучасний політичний контекст з історичним минулим?

Запитання для учасників:

- Про які соціальні практики та образи минулого йдеться?
- Як може бути пов’язаний сучасний політичний контекст з історичним минулим?

Крок 4. Домашнє завдання

Об’єднайте клас у три групи. Кожна група має упродовж тижня збирати приклади використання історії та пам’яті у своєму житті – на особистому, груповому та державному рівні відповідно – та підготувати візуальні матеріали: вирізки з газет або журналів, слайд-шоу, приклади реклами, фото написів на стінах або муралів, пам’ятників, встановлених приватно або на державному рівні, (можливо) фото або речі з сімейного архіву.

Додаток 1

ВИЗНАЧЕННЯ

"Політика пам’яті – це спосіб, у який суспільство інтерпретує і привласнює своє минуле для того, щоб збудувати своє майбутнє".

(Джерело: Barahoma de Brito Alexandra et al. The Politics of memory. Transitional Justice in Democritizing Societies. Цит. за: Гриценко О. А. Президенти і пам’ять. Політика пам’яті президентів України (1994–2014). – Київ: К.І.С., 2017)

Анатолій Кузнєцов та його "Бабин Яр"

Ірина Фрідман

За допомогою уривків з роману "Бабин Яр" учні та вчитель зможуть обговорити вплив подій та пам'яті про них на людину, конфлікт між офіційною та особистою пам'яттю.

Мета:
на прикладі долі Анатолія Кузнєцова розглянути, як пам’ять впливає на людину; визначити, наскільки роман "Бабин Яр" є документальним та відповідає історичним подіям; проаналізувати, які частини роману були дописані пізніше і під впливом яких історичних процесів це відбувалося.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• описати події, що відбувались у Бабиному Яру під час Другої світової війни та після неї;
• пояснити вплив пам’яті на долю людини та навести приклади із сучасного життя;
• аналізувати й оцінювати ступінь аргументованості різних історичних джерел.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
бажано інтерактивна дошка та ноутбуки із підключенням до інтернету, примірники роману Анатолія Кузнєцова «Бабин Яр» (або цифрові версії роману).

План заходу

Крок 1. Вступна частина

На дошці слова Анатолія Кузнєцова: "Цей роман я починав писати в Києві, в хаті у матері. Але потім не зміг продовжувати і поїхав: не міг спати. Ночами уві сні я чув крик: то я лягав, і мене розстрілювали в обличчя, в груди, в потилицю, то стояв збоку з зошитом в руках і чекав початку, а вони не стріляли, бо у них була обідня перерва, вони палили з книг багаття, качали якусь пульпу, а я все чекав, коли ж це станеться, щоб я міг сумлінно все записати. Цей кошмар переслідував мене, це був і не сон, і не явa, я підхоплювався, чуючи в вухах крик тисяч людей, що гинуть...".

Якщо учні не знають відповіді на запитання, розкажіть про роман "Бабин Яр" та основні віхи історії Яру від розстрілів до трагедії 1961 року.

Запитання до учнів:

- Чи можете ви припустити на основі цього уривку, про яку книгу і які історичні події або історичний час ідеться?

Крок 2. Робота в парах

Щоб з’ясувати, наскільки роман є документальним і чи відповідає дійсності, попросіть учнів у парах виконати завдання з додатка 1 (кожна пара має сидіти біля комп’ютера із підключенням до інтернету). Також можна дати це завдання як випереджувальне перед проведенням заходу.

Крок 3. Обговорення виконаної у парах роботи

В процесі обговорення виконаної у парах роботи учні мають можливість висловитися (за бажанням) щодо виконаного завдання: чи складно було виконувати, якого висновку дійшли учні?

Крок 4. Аналіз історичних подій, що привели до створення декількох варіантів роману "Бабин Яр"

Анатолій Кузнєцов почав писати свій роман після подій Другої світової війни, коли офіційну версію подій було змінено, а тому роман вийшов у скороченому варіанті, який, однак, потім заборонили. Згодом уже за кордоном автор доопрацював свій роман.

Зверніть увагу учнів на те, що змусило автора покинути межі СРСР.

У розділі "До читача" автор пише (бажано вивести цю цитату на дошку або роздати учням роздрукований варіант на кожну парту): "Відмінності в цьому виданні зроблені так: Звичайний шрифт – це було опубліковано журналом “Юність” в 1966 р. Курсив – було вирізано цензурою тоді само. Взяте в дужки [] – доповнення, зроблені в 1967–70 роках. АВТОР Лондон, 1970 р."

Крок 5. Робота із уривками роману

Для роботи із уривками роману та аналізу обставин, що привели до декількох варіантів роману, запропонуйте учням переглянути зміст роману і виконати завдання нижче.

Зверніть увагу: Для кращого розуміння контексту під час виконання цього та наступних кроків можливо буде варто дати учням час на ознайомлення з розділами віртуальної виставки, присвяченими пам’яті про Бабин Яр у 1960–1970-ті роки.

Завдання для учнів:

- Обрати два уривки: один – який викреслила цензура, а другий – написаний за кордоном.
- Проаналізувати ці уривки та аргументувати, що змусило автора викреслювати частини тексту, та чому дописане з’явилося лише за кордоном?

Крок 6. Представлення роботи з уривками (за бажанням)

Після представлення роботи груп, можна порівняти аргументи учнів з аргументами самого автора: "Перший рукопис цієї книги я приніс у журнал “Юність” в 1965 році. Мені його негайно – можна сказати, із жахом – повернули і порадили нікому не показувати, поки не приберу “антирадянщину”, яку позначили в тексті. Я прибрав важливі шматки з глав про Хрещатик, про вибух Лаври, про катастрофу 1961 року й інші – і офіційно подав пом’якшений варіант, у якому сенс книги був затушований, але все ж вгадувався".

Крок 7. Доля автора

Проаналіхуйте вплив роботи над романом на долю автора. Іноді наша пам’ять приводить до стресу. Організм людини захищається та намагається блокувати цю пам’ять. Через роботу над романом автор мав проблеми не лише із владою, а й із самим собою.

Виведіть на дошку цитати із додатка 2 (або роздайте роздруківки).

Запитання до учнів:

- Як пам’ять про Бабин Яр позначилася на долі письменника?
- Чи варто, на думку учнів, зберігати пам’ять про трагедії, якщо це погано впливає на сьогодення людини?
- Чому автор не зважаючи ні на що, все ж таки продовжував свою роботу над романом, намагаючись відтворити історичну правду?

Крок 8. Підбиття підсумків заняття

На основі відповідей учнів зробіть загальний висновок та закінчіть урок цитатою Анатолія Кузнєцова: "Ми не сміємо забувати цей крик. Це не історія. Це сьогодні. А що завтра? Які нові Яри, Майданеки, Хіросіми і Колими – в яких місцях і яких нових технічних формах – приховані ще в небутті, в очікуванні свого часу? І хто з нас, що нині живуть, уже, можливо, є кандидатом до них? Чи розумітимемо ми коли-небудь, що найдорожче у світі – життя людини і її свобода? На запитаннях, мабуть, я і обірву цю книгу. Бажаю вам миру. І свободи".

Додаток 1

ЗАДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ПАРАХ

Уривки з роману А. Кузнєцова "Бабин Яр"

Посилання на файл:
Dodatok_1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 2

СЛОВА АВТОРА ПРО РОБОТУ НАД РОМАНОМ

Посилання на файл:
Dodatok_2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Зі статті Юрія Шаповала «“Бабин Яр”: доля тексту та автора» (http://litakcent.com/2009/02/27/babyn-jar-dolja-tekstu-ta-avtora/))

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ПАРАХ

І. Знайдіть на віртуальній виставці «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» фотографії, що змістовно пов’язані з уривками з роману А. Кузнєцова «Бабин Яр» та підтверджують цитати з роману.

1. «Це був величезний, можна навіть сказати, величний яр – глибокий і широкий, як гірська ущелина. На одному краю його крикнеш – на іншому ледве почують. Він лежав між трьома київськими районами: Лук’янівкою, Куренівкою та Сирцем, оточений кладовищами, гаями й городами. Дном його завжди протікав дуже симпатичний чистий струмочок».

2. «У сліпучих білих і чорних лімузинах їхали, весело розмовляючи, офіцери в високих картузах з сріблом. У нас з Шуркою розбіглися очі і перехопило подих. Ми наважилися перебігти вулицю. Тротуар швидко наповнювався, люди бігли з усіх боків, і всі вони, як і ми, дивилися на цю армаду приголомшено, починали посміхатися німцям, у відповідь і пробувати заговорювати до них».

3. «Це було 24 вересня, о четвертій годині дня.

Будинок німецької комендатури з “Дитячим світом” на першому поверсі вибухнув. Вибух був такої сили, що повилітали шибки не лише на самому Хрещатику, а й на паралельних йому вулицях Пушкінській та Мерінга. Шибки впали з усіх поверхів на голови німців і перехожих, і багатьох відразу було поранено.

На розі Прорізної піднявся стовп вогню і диму. Натовпи побігли – хто геть від вибуху, хто, навпаки, до місця вибуху, дивитися.

У перший момент німці дещо розгубилися, але потім почали будувати ланцюг, оточили палаючий будинок і хапали всіх, хто опинився в цей момент перед будинком або у дворі».

4. «Вони виходили ще затемна, щоб опинитися раніше біля поїзда і зайняти місця. З ревучими дітьми, зі старими і хворими, плачучи і перелаюючись, виповзло на вулицю єврейське населення городнього колгоспу. Перехоплені мотузками вузли, обдерті фанерні валізи, залатані кошики, скриньки з теслярськими інструментами... Баби несли, перекинувши через шию, немов гігантські намиста, вінки цибулі – запас провізії на дорогу… Розумієте, коли все нормально, всілякі каліки, хворі, люди похилого віку сидять вдома, і їх не видно. Але тут повинні були вийти всі – і вони вийшли.

Мене вразило, як багато на світі хворих і нещасних людей».

5. «О 8 годині 45 хвилин ранку пролунав страшний рев, із гирла Бабиного Яру викотився вал рідкого бруду метрів десять заввишки. ...вал вилетів з яру як кур’єрський поїзд, ніхто втекти від нього не міг, і крики сотень людей захлинулися за півхвилини.

…Натовпи людей вмить поглинув вал. Люди, які були в трамваях, машинах, – гинули, мабуть, не встигнувши зрозуміти, що сталося. Із рухливої в’язкої трясовини, виринути або, як-небудь борсаючись, видертися було неможливо.

Будинки на шляху валу були знесені, немов картонні. Деякі трамваї покотило і віднесло метрів за двісті, де і поховало. Поховані були

трамвайний парк, лікарня, стадіон, інструментальний завод, весь житловий район».

ІІ. Чи можна з упевненістю сказати, що слова А. Кузнецова, наведені нижче, відповідають дійсності?

«Усе в цій книжці – правда. Коли я розповідав епізоди цієї історії різним людям, усі вони одностайно стверджували, що я мушу написати книгу… Слово “документ”, поставлене в підзаголовку цього роману, означає, що тут я наводжу тільки справжні факти й документи, і що ані найменшого літературного домислу, тобто того, як це “могло бути” або “мало бути”, тут немає».

Додаток 2

СЛОВА АВТОРА ПРО РОБОТУ НАД РОМАНОМ

Робота над романом забрала багато зусиль. В одному з листів, датованому червнем 1965-го, можна знайти згадку про те, що письменник дуже хворий: «Я не думав, що кошмари минулого можуть так приголомшувати через двадцять із лишком років. Мені призначили курс відновлення нервової системи на місяць поки що, приймаю сильні ліки, від яких якось усі відчуття притупилися, і голова погано працює. За машинкою сидіти – і то важко».

«На підставі свого, чужого, загального досвіду, на підставі багатьох думок, пошуків, тривог і розрахунків кажу вам: горе тому, хто забуває про політику.

Я не сказав, що люблю її. Я її ненавиджу. Зневажаю. Не закликаю вас любити її або поважати. Тільки кажу вам: не забудьте!».

Зі статті Юрія Шаповала «“Бабин Яр”: доля тексту та автора»
(http://litakcent.com/2009/02/27/babyn-jar-dolja-tekstu-ta-avtora/)

Комфорт чи пам'ять

Ольга Лімонова

Урок надає старшокласникам можливість "приміряти" на себе різні соціальні ролі. А також навчитися аргументувати свою позицію за допомогою документальних джерел.

Мета:
ознайомити учнів із моральною проблемою людського вибору; дізнатися думку молоді щодо того, що важливіше – збереження пам’яті чи задоволення потреб прогресу; спонукати учнів до самостійного аналізу джерел; надати можливість учням попрактикуватися в ораторській майстерності.

Очікувані результати:
учні зможуть:
• на основі джерел зробити самостійні висновки щодо проблеми, що важливіше – пам’ять чи потреби прогресу?
• спробувати переконати аудиторію у своїй слушності;
• змоделювати інше облаштування території Бабиного Яру.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, позаурочний захід.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії», роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Актуалізація знань за допомогою двох мап. На екрані або у паперовому вигляді на дошці покажіть учням топографічні плани місцевості навколо Бабиного Яру (1953 та 2008 років), узяті з матеріалів виставки.

Запитання до учнів:

- Як ви думаєте, через що зникли майже всі рельєфні особливості Бабиного Яру?

Крок 2. Робота в групах

Об’єднайте клас у три групи з однаковою кількістю учасників, поставте перед ними завдання, на виконання якого відведіть до 15 хвилин.

Усі групи мають доступ до однакової джерельної бази (віртуальна виставка, роздруковані

текстові та ілюстративні документи, див. додатки). Всім групам видають 12 додатків, щоб вони мали змогу передбачити аргументи візаві.

Завдання для груп:

- Група **"Архітектори"**: на основі додатків 1–6 презентуйте та аргументуйте думку про нагальну необхідність саме такої забудови цієї місцевості, яку бачимо на сьогодні (будинки, телевежа, телецентр, метро, спорткомплекс, магазини, заправки тощо).

- Група **"Історики"**: на основі додатків 7–12 презентуйте та аргументуйте думку про те, що в цій місцевості категорично не можна нічого будувати, а потрібно створити меморіальний комплекс (вшанувати пам’ять жертв сталінських репресій, жертв Голокосту, жертв Куренівської трагедії).

- • Група **"Кияни"**: самостійно ознайомтеся з джерелами, а потім розподіліться на дві підгрупи, щоб "збирати плітки" (тобто уважно слідкувати за перебігом роботи двох інших груп). За 5 хвилин до кінця групової роботи ви маєте обмінятися "плітками" про сутність того, що збираються доповідати "архітектори" та "історики".

Крок 3. Презентації груп

Вислухайте спочатку презентації "архітекторів" та "істориків". Виділіть на презентації до 5 хвилин. Далі учасники групи "кияни" на основі своєї роботи з джерелами, а також на основі доповідей інших груп, висловлюють свою думку з приводу забудови Бабиного Яру: яка група була переконливішою, які потреби є у киян, яким чином можна досягти компромісу тощо. Виділіть на цю частину ще 5–7 хвилин.

Крок 4. Дилема

Сформулюйте перед усіма учасниками моральну дилему: забудовувати Бабин Яр чи ні. Запросіть усіх до голосування (як організувати голосування, залежатиме від психологічних особливостей класу). Презентуйте результати цього голосування, але не коментуйте, щоб кожен учасник виніс з уроку якесь своє запитання, над яким поміркував особисто.

Додаток 1

З «ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДЕСЯТИРІЧНОГО ПЛАНУ МІСЬКОГО БУДІВНИЦТВА М. КИЄВА НА 1951–1960 РР.»

Посилання на файл:
Dodatok_1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 2

РІШЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКВИКОНКОМУ

Посилання на файл:
Dodatok_2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 3

ЛИСТ СЕКРЕТАРЮ К КПУ

Посилання на файл:
Dodatok_3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 4

ПРОЕКТ ПОСТАНОВИ РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО СПОРУДЖЕННЯ В М. КИЄВІ РАДІОТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Посилання на файл:
Dodatok_4.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 5

РІШЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКВИКОНКОМУ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ ПАРКУ КУЛЬТУРИ

Посилання на файл:
Dodatok_5.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 6

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ДСО «АВАНГАРД»

Посилання на файл:
Dodatok_6.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 7

ЛИСТ Г. ВИШНЯКОВА З ПРОХАННЯМ УВІЧНИТИ ПАМ’ЯТЬ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ, РОЗСТРІЛЯНИХ НКВД У 1937 Р. БІЛЯ ЛУК’ЯНІВСЬКОГО ЦВИНТАРЯ

Посилання на файл:
Dodatok_7.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 8

ПРОТОКОЛ ДОПИТУ СВІДКА РОЗСТРІЛІВ У БАБИНОМУ ЯРУ

Посилання на файл:
Dodatok_8.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 9

СИРЕЦЬКИЙ КОНЦТАБІР НА ТОПОГРАФІЧНОМУ ПЛАНІ КИЄВА

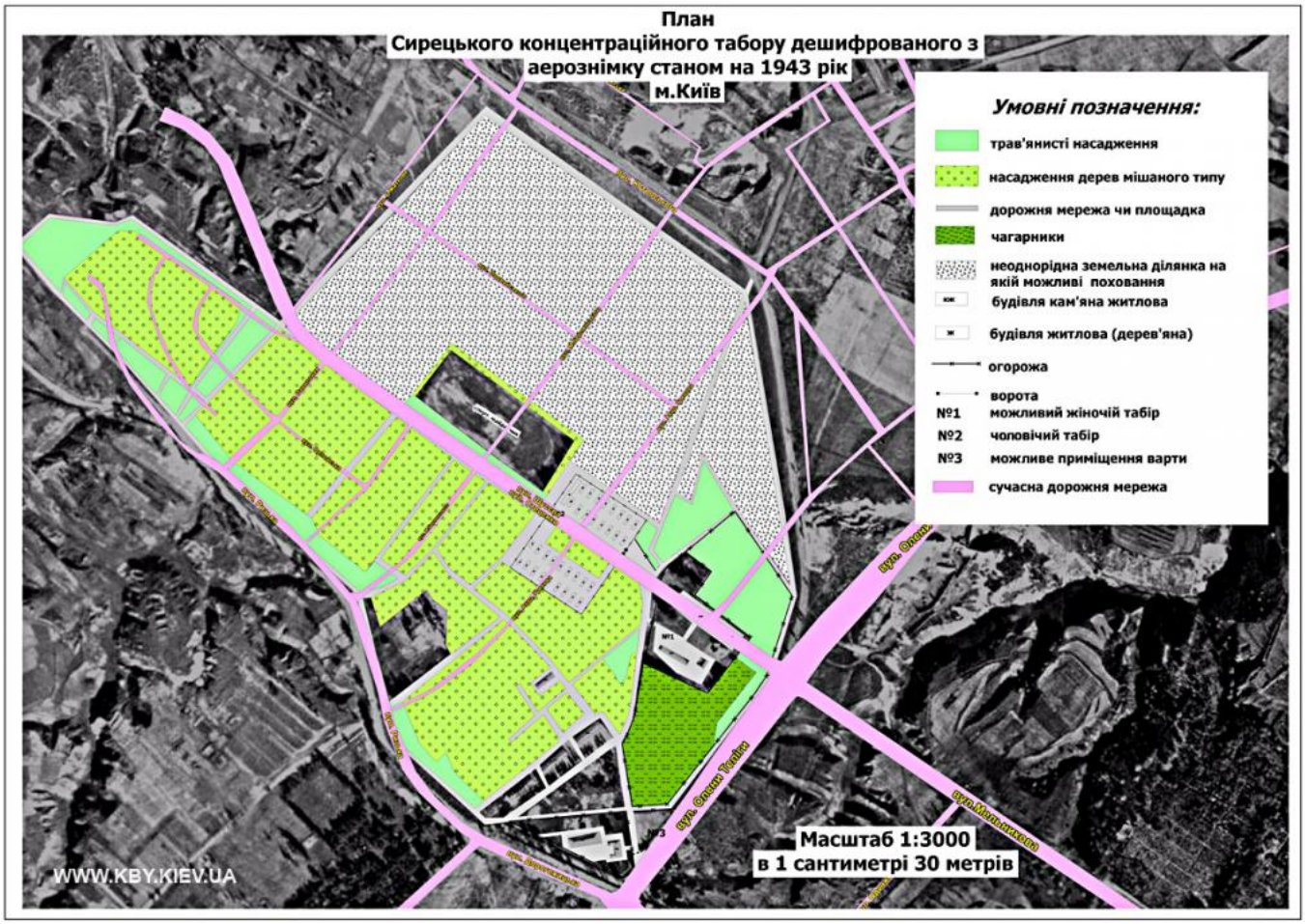

Посилання на зображення/фото:
Dodatok_9.jpg

(Джерело: Четвериков Б. Методика создания ситуационного плана Сирецкого концентрационного лагеря по архивным аэроматериалам. // Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. – 2011. – Вип. II (22). – С. 184–187: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/reserve/art00086.html)

Додаток 10

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ ОБКОМУ ЩОДО ЗЕМЛЯНИХ РОБІТ

Посилання на файл:
Dodatok_10.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 11

ПРОЕКТ РІШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ЗАВЕРШЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ АВАРІЇ НАМИТИХ ЗЕМЛЯНИХ МАС У БАБИНОМУ ЯРУ

Посилання на файл:
Dodatok_11.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 12

КУРЕНІВСЬКА КАТАСТРОФА 1961 Р. ФОТО

Посилання на файл:
Dodatok_12.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Куренівська трагедія 13 березня 1961 р. у Києві: причини, обставини, наслідки. Документи і матеріали / упор. В. М. Даниленко (кер.), В. О. Крупина, М. К. Смольніцька, Н. М. Хоменко. – Київ: Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2012. – С. 402–403)

Додаток 1

З «ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДЕСЯТИРІЧНОГО ПЛАНУ МІСЬКОГО БУДІВНИЦТВА М. КИЄВА НА 1951–1960 РР.»

[1950 г.]

Основные положения десятилетнего плана городского сторительства г. Киева на 1951 – 1960 гг.

I. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Десятилетний план городского строительства, являясь органической частью генерального плана реконструкции г. Киева, разработанного на период 20–25 лет, имеет целью его последовательное осуществление на основе указаний Партии, Правительства и товарища Сталина о построении коммунизма в нашей стране. При составлении десятилетнего плана учитываются следующие принципиальные положения, на основе которых конкретизируется объем строительства и разрабатывается перечень и размещение основных объектов строительства г. Киева:

а) полное завершение восстановительных работ по всем отраслям городского хозяйства Киева, пострадавшим от немецко-фашистских захватчиков […];

б) реконструкция городского хозяйства Киева на новой технической основе, отвечающей высокому уровню передовой отечественной техники;

в) значительное повышение материально-бытовых и культурных условий жизни трудящегося населения города, в частности широкий разворот жилищного строительства.

2. Рост населения Киева

Общая численность постоянного гражданского населения Киева, составляющая в настоящее время 838 тысяч человек, достигнет к концу десятилетия 1951–1960 гг. – 1 млн. человек.

Таким образом, предусматривается средний ежегодный прирост населения порядка 15 тысяч человек. Запроектированный прирост населения, включающий в себя как превышение рождаемости над смертностью, так и приток населения извне, является вполне реальным и кладется в основу всех расчетов развития городского хозяйства.

[...]

Наиболее значительные массивы жилищного строительства проектируются в следующих районах: Печерск, Зверинец, район ул. Пархоменко, б. Кадетская Роща (строительство завода телеаппаратуры), район ул. Борщаговской и хут. Отрадного (строительство метро, газопровода Дашава–Киев, завода им. Лепсе и др.), район ул. Совской и Большой Васильковской на Сталинке, Батыева гора, Сырец, Багринова гора, хут. Нивки и Дегтяры; на левом берегу Днепра – Соцгород, Старая и Новая Дарница, район ДВРЗ и другие.

[...]

20. Гидротехнические работы

Интенсивный рост производства киевских кирпичных заводов виден на следующих данных.

Производство кирпичных заводов МПСМ УССР в Киеве в млн. штук условного кирпича:

	1945 г.	1948 г.	1949 г.
Корчеватское заводоуправление	4,0	28,1	33,6
Сталинское заводоуправление	3,5	8,9	11,6
Петровское заводоуправление	2,1	10,1	17,3

Пироговский завод № 10 (новый)	–	–	3,5
Корчеватский пром. экспериментальный завод сухого прессования	–	–	9,9

Еще большее развитие получат кирпичные заводы Киева в 1950 году. По плану этого года производство Корчеватского заводоуправления составит 44,4 млн. шт. кирпича, Сталинского заводоуправления 11,7 млн. шт., Петровского заводоуправления 31,7 млн. шт., Пироговского завода 12,7 млн. шт., Корчеватского пром.-экспериментального завода – 11 млн. шт.

[...]

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 2

РІШЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКВИКОНКОМУ

28 марта 1950 г.

Решение № 582

Исполнительного Комитета Киевского Городского Совета депутатов трудящихся

По вопросу разрешения Петровскому заводоуправлению кирпичных заводов № 1 и № 2 МПСМ УССР транспортировать вскрышные породы в отроги Бабьего Яра в Подольском районе

Учитывая необходимость выполнения вскрышных работ в карьерах кирпичных заводов № 1 и № 2 и целесообразность замыва отрогов Бабьего Яра, благодаря чему можно будет между Лукьяновкой и Куреневкой наладить удобное транспортное сообщение.

Исполнительный Комитет Городского совета депутатов трудящихся – ПОСТАНОВИЛ:

§ 1. Утвердить проект и порядок организации гидроотвалов для карьеров Петровских заводов за указанным проектом.

§ 2. Для организации нормального стока осветленных вод обязать заводоуправление Петровских кирпичных заводов спускать осветленные воды в ручей «Бабий Яр» и обеспечить нормальный пропуск этих вод путем очистки ручья и соответствующей его эксплуатации.

Заместитель председателя Исполкома
Киевского Городского Совета депутатов трудящихся
(Ф. Лукиенко)

Секретарь Исполкома
Киевского Городского Совета депутатов трудящихся
(С. Мельник)

Копия с копии верна:

Зав. протокольной частью АСиА УССР

(Т. Ясиненко)

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 3

ЛИСТ

Письмо председателя Постройкома УНР-464 треста «Стальмонтаж-2» Б. Азарова секретарю ЦК КПУ А. Кириченко о прокладке дороги с Лукьяновки на Сырец

13 октября 1954 г.

СЕКРЕТАРЮ ЦК КПУ

Уважаемый товарищ КИРИЧЕНКО!

По инициативе товарища Н. С. Хрущева в 1947 году в Киеве создан городок строителей – поселок Сырец. В настоящее время на Сырце проживает более 3 тысяч человек строителей, рабочих Киевгаза, завода Укркабель, Мотозавода и индивидуальных застройщиков.

К сожалению, после отъезда из г. Киева товарища Н. С. Хрущева, внимание городских организаций к нуждам жителей Сырца сильно ослабло. Так, на поселке нет школы, детсада, яслей, аптеки, больницы, зимнего кино, недостаточна торговая сеть. Но главным бичом жителей Сырца является транспорт. Рабочие-строители неоднократно писали в Горсовет о необходимости постройки троллейбусной или трамвайной линии, которые связали бы Сырец с городом. Постройка такой дороги не только крайне необходима, но и легко осуществима. Так, для того, чтобы маршрут № 4 троллейбуса соединил Лукьяновку с Сырцом, необходим небольшой путепровод через «Бабий Яр» и менее 1 километра трассы.

На территории поселка уже построена асфальтированная дорога, по ней курсирует автобус (маршрут № 4), но работа автобуса из-за крайней безответственности работников Горавтоуправления ни в какой степени не обеспечивает потребностей жителей Сырца. Из 4 машин, находящихся на линии согласно графика, в действительности утром (с 6 до 9) и вечером (после 16-00),

как правило, курсируют только 2–3 машины. Поскольку утром в город едут кроме рабочих и служащих еще большое количество детей в школу и детсад, попасть в автобус невозможно, дети опаздывают в школу, взрослые – на работу. Неоднократно писались жалобы на отвратительную работу автотранспорта на маршруте Лукьяновка–Сырец, на издевательское отношение к потребностям жителей Сырца работников автоуправления, однако – результатов это не дало. Положение усугубляется приближением зимы.

Необходимо наконец-то включить в план 1955 года строительство троллейбусной линии Лукьяновка–Сырец.

Необходимо безотлагательно обеспечить бесперебойную работу автобусов на этом маршруте, для чего нужно выделить вместо 4-х – шесть автобусов (по крайней мере в утренние и вечерние часы) и организовать диспетчерский пункт на Лукьяновке, что обеспечит выполнение графика движения автобусов и избавит жителей Сырца от мытарств, которые легко избежать.

Я обращаюсь к Вам, как к депутату Верховного Совета СССР, как к секретарю ЦК КПУ с убедительной просьбой принять надлежащие меры для прекращения безобразий в работе городского транспорта на маршруте Лукьяновка–Сырец, для улучшения быта большого коллектива советских людей.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 4

ПРОЕКТ ПОСТАНОВИ РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО СПОРУДЖЕННЯ В М. КИЄВІ РАДІОТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

[3 лютого 1962 р.]

Проект

РАДА МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Постанова №

1. Визнати необхідним спорудження в м. Києві радіотелевізійного комплексу.

2. Зобов'язати виконком Київської міської Ради відвести для будівництва радіотелевізійного комплексу ділянку землі площею 10 га в Дарницькому районі навпроти зупинки метро, а для радіостанції і щогли телецентру на території військового кладовища в кінці вулиці Мельника.

3. Зобов'язати Комітет по радіомовленню і телебаченню при Раді Міністрів УРСР протягом шести місяців подати на затвердження Ради Міністрів УРСР планове завдання на виготовлення проекту радіомовного комплексу.

4. Зобов'язати Держплан УРСР і Комітет по радіомовленню і телебаченню при Раді Міністрів УРСР протягом шести місяців розробити пропозиції і внести їх у Раду Міністрів УРСР щодо строків проектування та будівництва, а також про порядок фінансування спорудження радіотелевізійного комплексу.

5. Зобов'язати Держплан УРСР починаючи з 1962 року щорічно передбачати виділення Міністерству зв'язку УРСР капітальних вкладень для виконання робіт, передбачених у постанові Ради Міністрів УРСР за № 1430/75 від 31.VIII.60 р.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 5

РІШЕННЯ КИЇВСЬКОГО МІСЬКВИКОНКОМУ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ ПАРКУ КУЛЬТУРИ

15 жовтня 1963 р.

Рішення № 1603

ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

Про проектування парку культури і відпочинку на території ліквідованого Староєврейського і Караїмського кладовища

Для будівництва парку культури і відпочинку на території, яку займало Староєврейське кладовище, виконавчий комітет міської Ради депутатів трудящих

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Відвести Управлінню зеленої зони територію бувшого Старо-єврейського, Караїмського кладовищ, Бабйого та Реп’яхового ярів під будівництво парку культури та відпочинку.
2. Зобов’язати інститут «Київпроект» (тов. Шило) виготовити проектно-кошторисну документацію на будівництво парку культури і відпочинку на відведеній території.
3. [...].
4. Зобов’язати проектно-кошторисну контору Міськжитлоуправління (тов. Ніколаєв) терміново виготовити кошторис на ліквідацію Старо-єврейського кладовища, погодивши обсяг робіт з конторою поховального обслуговування.
5. [...]

6. Міськфінвідділу (тов. Баратов) передбачити в 1964 році фінансування робіт по ліквідації Старо-єврейського та Караїмського кладовищ.

7. [...]

8. Дозволити комбінату виробничих майстерень організувати на вільній території військового кладовища тимчасовий цех по реєстрації та реалізації пам’ятників.

9. [...]

10. Просити Раду Міністрів УРСР дозволити в 1963 році проектування парку відпочинку на місцях Старо-єврейського і Караїмського кладовищ, Бабйого та Реп’яхового ярів.

Заст. голови виконавчого комітету
Київської міської Ради депутатів трудящих
Г. Аркадьєв (підпис)

В.о. секретаря виконавчого комітету
Київської міської Ради депутатів трудящих
Г. Баратов (підпис)

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 6

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

[1964 г.]

Пояснительная записка

к проекту привязки спортивного корпуса ДСО «Авангард»

на ул. Мельника № 88

Участок под строительство спортивного корпуса отведен в соответствии с решением Исполкома Киевского Горсовета № 1017 от 28.VII.1964 года на территории бывшего кладбища, в настоящее время реконструируемого под районный парк Шевченковского района, и войдет как составная часть спортивного сектора будущего парка.

[...]

Рельеф участка относительно спокойный с понижением в северном направлении.

К привязке принят типовый проект спортивного корпуса с двумя залами и бассейном тип 2С–09–8 (шифр 99–56/61), разработанный «Союзспортпроектом» в 1961 г.

[...]

Генплан участка предусматривает устройство подходов и подъезда к зданию, расчистку территории от излишней растительности с сохранением ценных пород деревьев. Для обслуживания спортивного корпуса предусмотрено устройство хозяйственного двора, где размещается котельная, которая будет обслуживать проектируемое здание и необходимую часть объектов будущего районного парка. Кроме того на территории хоздвора размещается ТП и мусоросборник.

В соответствии с плановым заданием заказчика возле главного здания спорткорпуса размещается теннисный корт и на перспективу намечено

размещение площадок для спортивных игр и летний открытый плавательный бассейн.

Кроме того, также на перспективу, предусмотрено размещение на территории строительства открытого искусственного катка с легко демонтирующимся тентом, по типу разрабатываемого в настоящее время у Дворца Спорта.

Архитектор

Лобода (подпись)

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 7

ЛИСТ Г. ВИШНЯКОВА З ПРОХАННЯМ УВІЧНИТИ ПАМ’ЯТЬ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ, РОЗСТРІЛЯНИХ НКВД У 1937 Р. БІЛЯ ЛУК’ЯНІВСЬКОГО ЦВИНТАРЯ

7 червня 2002 р.

Голові Управління охорони пам’яток
та культурного середовища м. Києва
Кухаренку Р. І.
Вишнякова Гаврила Олександровича

Прохання

Шановний Руслане Івановичу, звертається до Вас ветеран Великої Вітчизняної війни, пенсіонер Вишняков Гаврило Олександрович, син розстріляного в 1941 р. в Бабиному Яру настоятеля Свято-Троїцького храму, архімандрита Олександра Вишнякова, який в 1937 р. разом із сотнями інших священнослужителів перебував у Лук’янівській в’язниці.

Разом з моїм батьком в Лук’янівській в’язниці тортували відомого київського проповідника, настоятеля храму Миколи Доброго на Подолі отця Михаїла Єдлінського та професора богослов’я отця Олександра Глаголєва, яких я знав особисто, та ще сотні інших невідомих невгодних владі священнослужителів, яких звозили в «Лук’янівку» з усіх губерній.

Розстрілювали їх вночі, а рано-вранці відвозили грузовиком на Лук’янівське кладовище.

Дізнавшись про це, я, будучи 15-річним юнаком, у вересні місяці 1937 р. забирався на Лук’янівське кладовище і спостерігав здалеку за жахливим явищем, намагаючись впізнати серед загиблих свого батька.

Грузовик привозив тіла загиблих священнослужителів і монахів. Свідченням тому, що це були священики, було довге волосся та бороди, а також чорні підрясники. НКВДісти хватали їх за волосся і за бороди та стягували з

грузовиків, скидаючи в яр. За таким жахом я спостерігав досить довгий час, аж поки не дізнався, що мого батька відправили на заслання до бухти Нагаєво «Севвостлага».

До цього засвідчую, що поряд з 28 дільницею Лук'янівського кладовища, 5–6 метрів від паркану, що збоку вул. Оранжерейної, знаходиться Братська могила замордованих священнослужителів та монахів і сягає на 30–40 метрів вздовж вул. Оранжерейної, поряд з павільйоном, де продають похоронну утварь.

На той час паркану не було, а де проходить вулиця, був яр, в який і скидували священнослужителів, а потім загортали землею.

Я підписуюся під цим листом і прошу Вас, як людину, яка свято охороняє святу історію багатостраждального міста Києва, вшанувати це святе місце пам'ятною каплицею. Передчасно дякую Вас і надіюся, що моє прохання буде вшановане. Дай Боже Вам щастя, здоров'я і многая літа.

[Г. Вишняков] (підпис)

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 8

ПРОТОКОЛ ДОПИТУ

Из протокола допроса в НКВД в качестве свидетеля очевидца расстрелов в Бабьем Яру М. Луценко

15 ноября 1943 г.

Протокол допроса свидетеля Луценко Марии Сергеевны, 1911 г. р., ур. г. Киева, украинка, малограмотная, б/п, не замужняя, из крестьян, проживает на ул. Мельника, д. 96

[...]

Вопрос: Расскажите, Луценко, что вам известно о зверствах, производившихся в находившемся вблизи вашего дома «Бабьем Яру» немецкими захватчиками?

Ответ: Могу пояснить, что мне известно следующее: примерно в сентябре месяце 1941 г. я лично сама видела, когда немецкий карательный отряд вел группу пленных красноармейцев, которые были раздеты, за русское кладбище (Лукьяновка). Сколько я не вела наблюдение, то уведенные туда, больше не возвращались.

На протяжении целой зимы 1941 г. гестапо вывозило людей за русское кладбище, но когда все то место было заполнено трупами, то уже видно было, что изменилось место свозки трупов «Бабий Яр» и где можно было наблюдать беспрерывное движение закрытых машин, которые сопровождались легковыми автомашинами с собаками. Часто мне приходилось видеть, как с автомашины выходили люди в исподнем белье и сейчас же можно было слышать выстрелы.

Однажды мне пришлось лично видеть весной в 1942 г. трупы расстрелянных граждан, которых немцы присыпали землей, какие именно люди, то сказать трудно, но было видно по одежде формы военнослужащих Красной Армии.

В июне или июле месяце 1943 г. видно было, как гестапо охранял заключенных советских граждан, которые занимались раскопкой ранее расстрелянных мирных граждан г. Киева, и их изжигали на кострах.

Вопрос: Луценко М. С., можете ли вы пояснить, что вам известно о евреях, которые были расстреляны в Бабьем Яру?

Ответ: Могу пояснить, что после того, как было объявлено всем евреям г. Киева явится на ул. Дехтяревскую и Лагерную, с ценными вещами и теплой одеждой, я лично видела, как уже немцы группами без вещей проводили евреев в Бабий Яр, и было слышно автоматические и пулеметные выстрелы и душераздирающие крики детей и женщин.

Все вещи, которые приносились евреями, немцы отбирали и складывали на кучи, после чего увозились, куда-то мне не неизвестно.

[...]

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 10

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ ОБКОМУ

Письмо секретаря Киевского промышленного обкома КПУ В. Дрозденко первому секретарю ЦК КПУ П. Шелесту об обнаружении во время земляных работ на ул. Грекова в г. Киеве останков жертв фашистских оккупантов

7 октября 1964 г.

ПЕРВОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП УКРАИНЫ

товарищу ШЕЛЕСТУ П. Е.

Киевский промышленный обком КП Украины докладывает, что во время земляных работ на ул. Грекова 18-а–22-а рабочими треста Киевгорстрой № 1 были обнаружены останки советских людей, зверски замученных фашистскими оккупантами в период Великой Отечественной войны.

Предварительной проверкой установлено, что в данном месте была расстреляна и замучена большая группа советских военнопленных, содержащихся в период оккупации в лагере военнопленных на Сырце.

Шевченковским райкомом КП Украины и райисполкомом была создана комиссия, которая захоронила останки советских людей в пяти братских могилах на Лукьяновском кладбище.

2 октября этого года на месте обнаружения останков советских людей детьми был обнаружен кусок оргстекла размером 9 на 13 сантиметров со следующей надписью на русском языке, нанесенной каким-то острым предметом:

«Нас в подпольн. группе было 47 чел. Командир Афанасев Иван Фед. нас арестовали всех на 1 ночь предатель (указывается фамилия). Осталось 2 судьба их не извес это Морозюк Влдимер Василе безстрашный подрывник имя его хоть и сотню лет проидет – должно быть увековечено как героя и солдата руского. Надворский Виталий Франсович герой связист».

и далее:

«Мы коммунисты верим в дело Ленина, Сталина верим в победу над врагом. Нас растрели подходит и наш черед. Командир сыну Жора мсти врагам. Я комисар майор Кудряшов Андрей Плато 1943 г. Нас ведут растел идут гады прощай родина».

По указанию обкома КП Украины создана комиссия при Киевском городском Совете депутатов трудящихся по дополнительному расследованию злодеяний фашистской охраны Сырецкого лагеря, выявлению возможных мест погребения расстрелянных советских людей, а так же проводятся выяснения обстоятельств деятельности подпольной группы и мероприятия по увековечиванию их памяти.

Секретарь Киевского Промышленного обкома КП Украины

В. ДРОЗДЕНКО (подпись)

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 11

ПРОЕКТ РІШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ЗАВЕРШЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ АВАРІЇ НАМИТИХ ЗЕМЛЯНИХ МАС У БАБИНОМУ ЯРУ

[март 1961 г.]

Проект

СООБЩЕНИЕ

Правительственной комиссии об окончании расследования причин аварии намытых земляных масс в Бабьем Яру и мероприятиях по ликвидации последствий затопления и разрушений в районе Куреневки г. Киева

13 марта 1961 года в 8 ч. 30 мин. с верхней части Бабьего Яра произошло внезапное сползание значительной массы разжиженного грунта гидронамыва, затопившей площадь до 25 гектаров на окраине г. Киева в районе Куреневки.

Работы по замыву Бабьего Яра грунтами от вскрыши карьеров Петровских кирпичных заводов были начаты в 1950 году с целью ликвидации оврага и благоустройства этой территории, прилегающей к Сырецкому жилому массиву.

Согласно выводов привлеченных специалистов Академии наук УССР, Академии строительства и архитектуры УССР и проектных организаций, авария произошла в результате ошибок, допущенных в проекте, и нарушения технологии производства работ, производимых специализированным управлением № 610 Министерства строительства УССР, что привело к большому насыщению водой нижних слоев намыва и сосредоточению значительного количества воды в верховьях оврага.

В результате аварии разрушены или серьезно повреждены 22 частных одноэтажных деревянных дома, 5 двухэтажных и 12 одноэтажных деревянных

домов государственного жилого фонда и два одноэтажных общежития барачного типа. Общая площадь всех этих строений составляет 4774 кв. метра.

Подверглись разрушению производственные постройки трамвайного депо им. Красина, экспериментального завода «Укрпромконструктор» и стройдвора Управления капитальных ремонтов горисполкома. Площадь разрушенных и поврежденных цехов составляет 5900 кв. метров. Трамвайное депо подлежит полному, а завод «Укрпромконструктор» частичному восстановлению.

Были также повреждены и временно выведены из строя сети и сооружения энерго- и газоснабжения, водопровода и канализации.

При аварии выведены из строя 7 трамвайных вагонов, из которых 5 находились в трамвайном депо, один троллейбус, один автобус и 2 пожарных автомашины, прибывшие для откачки воды из затопленных подвалов.

Общий материальный ущерб от затопления и разрушений составляет 3,7 млн. рублей.

В районе аварии погибло 145 человек. Из 143 пострадавших и доставленных в больницы города, на 28 марта с. г. выздоровели 77 человек. Остальные находятся на излечении.

После аварии были немедленно организованы спасательные работы, в которых принимали участие воинские части Киевского гарнизона, пожарные команды, городская милиция, строительные организации и трудящиеся города.

Всем пострадавшим оказана медицинская помощь и выдано единовременное денежное пособие. Семьям, потерявшим домашнее имущество, выданы денежные средства на его приобретение. Выплачивается стоимость застрахованного имущества и построек. К 22 марта с. г. всем потерявшим жилье предоставлена жилая площадь в новых домах. Всего предоставлено 406 квартир жилой площадью около 12 тысяч квадратных метров.

Полностью восстановлены и функционируют все поврежденные коммунальные сети. Улица Фрунзе расчищена, по ней с 20 марта открыто

движение городского транспорта. В ближайшее время будет закончена расчистка и вывозка земляных масс с территории, подвергшейся затоплению.

По поручению ЦК КП Украины и Совета Министров УССР большой группой ученых и инженеров разрабатываются и в кратчайший срок будут осуществлены мероприятия, направленные на недопущение в будущем каких-либо оползневых явлений в Бабьем Яру. Уже проведены первоочередные работы по водоотводу и закреплению намытых земляных масс в Бабьем Яру, которые обеспечивают необходимую устойчивость гидронамыва.

Поручено также в ближайшее время разработать проекты и осуществить восстановление поврежденных зданий и сооружений и полной ликвидации всех последствий затопления.

Лица, виновные в происшедшей аварии, привлекаются к ответственности.

(Джерело: Бабий Яр: человек, власть, история: Документы и материалы: в 5 книгах. Книга 1. Историческая топография. Хронология событий / составители: Татьяна Евстафьева, Виталий Нахманович. – Киев: Внешторгиздат, 2004. – 597 с.: ил.: карты. – Указатели: с. 547–593. Електронна версія книги доступна за посиланням: http://www.kby.kiev.ua/book1/)

Додаток 12

КУРЕНІВСЬКА КАТАСТРОФА 1961 РОКУ, ФОТО

(Джерело: Куренівська трагедія 13 березня 1961 р. у Києві: причини, обставини, наслідки. Документи і матеріали / упор. В. М. Даниленко (кер.), В. О. Крупина, М. К. Смольніцька, Н. М. Хоменко. – Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2012. – С. 402–403)

Захист прав людини через пам’ять

Світлана Побережник

Заняття передбачає роботу з віртуальною виставкою крізь призму нормативно-правових актів з прав людини. В результаті виконання завдань та обговорень учні зможуть дослідити зв’язок між трагедією Бабиного Яру та прийняттям згаданих документів, зокрема Загальної декларації прав людини. В основі заняття - важливість усвідомлення прав людини як найвищої цінності.

Мета:
створити можливість для учнів через емпатію відчути вразливість людського існування та важливість усвідомлення прав людини як найвищої цінності.

Очікувані результати:
після уроку учні зможуть:
• робити висновки про важливість нормативного закріплення прав людини на державному та міжнародному рівнях;
• розвивати навички усвідомленого розуміння цінності людського життя;
• висловлювати власні думки щодо необхідності дотримання прав і свобод людини крізь призму історичного минулого та людський вимір;
• усвідомити негативні наслідки порушень прав людини для долі народу та країни.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, позакласне заняття.

Необхідні матеріали:
планшети або смартфони з доступом до інтернету для роботи з віртуальною виставкою, роздруківки, витяги з Конвенції прав дитини, Загальної декларації прав людини, Розділу ІІ Конституції України (див. додатки).

План заходу

Крок 1. Вступ

Коротко акцентуйте увагу на тому, що одним із найважливіших завдань, що стоїть перед людством, є забезпечення дотримання прав людини для всіх. Однак права людини не можуть бути реалізовані лише за допомогою юридичних процесів. Суспільство більше дотримуватиметься, захищатиме та цінуватиме права людини лише тоді, коли кожен усвідомить їх важливість і цінність особисто для себе.

Для попередньої підготовки вчителю стане в пригоді Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді "Компас"

Крок 2. Робота з терміном "пам'ять"

Опрацюйте термін "пам’ять" за допомогою методів "Кластер" або "Асоціативний кущ". Під час обговорення учні можуть говорити про різновиди пам’яті: історичну, національну, соціальну, колективну, культурну, групову, індивідуальну тощо. У результаті сформуйте загальне розуміння терміна учасниками.

Крок 3. Робота з текстом

Роздайте учням текст з визначеннями ключових понять (додаток 1). Використайте прийом "Читання з маркуванням": "+" – погоджуюсь, "-" – не погоджуюсь, "!" – емоції, які хочу обговорити, "?" – виниклі запитання. Обговоріть результати в загальному колі.

Крок 4. Робота з цитатою

Запитайте учнів, як вони розуміють слова американського історика Тімоті Снайдера (додаток 2). Запитайте учнів, чому, на їхню думку, Тімоті Снайдер пов’язує Бабин Яр і Аушвіц? Про порушення яких прав людини йдеться?

Крок 5. Робота з віртуальною виставкою

І варіант: Об’єднайте учнів у три групи. Запропонуйте їм відвідати віртуальну виставку і поглянути на події, які вона висвітлює, крізь призму нормативно-правових актів з прав людини. Варто наголосити на тому, що всі ці документи було прийнято після подій, відображених на виставці. Тому учасники під час роботи мають дати відповідь: чому саме після Другої світової війни було прийнято Загальну декларацію прав людини? Учні отримують витяги документів (додатки 3-5), оглядають виставку і позначають, які права були порушені, які мають бути наслідки порушення цих прав. І група працює з витягами із Загальної декларації прав людини; ІІ група працює з витягами із Конвенції про права дитини; ІІІ група працює з Розділом ІІ Конституції України. Завершивши роботу, групи повідомляють результати. Підбиваючи підсумок, обговоріть відповіді на запитання нижче.

ІІ варіант: Можливий як індивідуально, так і в парах. Запропонуйте учням відвідати віртуальну виставку та скласти мапу думок (mindmap, асоціативна мапа) на тему "Пам’ять як відображення ставлення до людської гідності й людського життя". При складанні мапи нагадайте учасникам, що вони мають дотримуватись таких принципів: асоціації, ієрархії, опори на відчуття та емоції, а не лише думки.

Запитання для учнів, Крок 5 варіант І:

- Які права людини найчастіше порушували під час Другої світової війни?
- Чому, на вашу думку, це стало можливим?
- Чи вирішило прийняття Загальної декларації прав людини проблему з порушенням прав людини у світі?
- Чи є проблема щодо порушення зазначених вами прав актуальною сьогодні?

Аргументуйте свою думку.

Крок 6. Підбиття підсумків

Обговоріть з учнями відповіді на такі запитання.

Як варіант подальшої роботи: запропонуйте учням дослідити, як відбувалось вшанування та ставлення влади (та/або громадськості) до жертв Бабиного Яру в різний час.

Запитання для учнів:

- Яке враження на вас справила виставка?
- Що вразило вас найбільше?
- Що запам’яталося найбільше?
- Яким чином матеріали виставки пов’язані з темою заняття?
- Які уроки щодо забезпечення прав людини має здобути людство?
- У чому полягає цінність прийняття Загальної декларації прав людини та інших міжнародних нормативних документів з прав людини?
- Для чого необхідно зберігати пам’ять про події в Бабиному Яру?
- Якою має бути політика української влади щодо Бабиного Яру?
- Як би ви запропонували зберегти пам’ять про людей, які загинули в Бабиному Яру?

Додаток 1

ПАМ'ЯТЬ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Опрацюйте тексти "Що таке пам'ять", "Пам'ять і права людини", та уривок з Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього

Посилання:
https://www.coe.int/uk/web/compass/remembrance

(Джерело: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді "Компас". – Рада Європи, м. Страсбург)

Додаток 2

ЦИТАТА ТІМОТІ СНАЙДЕРА

«Дуже важливо пояснювати, що відбулося у Бабиному Яру. І значно важливіше пояснювати Бабин Яр, ніж пояснювати Аушвіц. Бо Аушвіц з’являється значно пізніше. Бабин Яр – це вересень 1941 року, а Аушвіц став головним місцем вбивства євреїв тільки у 1943 році. Тож, якщо ми ставимо перед собою завдання пояснити, як був можливий Голокост, ми маємо передусім зрозуміти Бабин Яр. І коли ми зрозуміємо Бабин Яр, ми зможемо зрозуміти, як був можливий Аушвіц»

(Джерело: https://hromadske.ua/posts/pro-babyn-yar-holokost-holodomor-volyn-interviu-z-istorykom-tymoti-snaiderom)

Додаток 3

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (СТИСЛИЙ ВИКЛАД)

Посилання:
https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights

(Джерело: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді "Компас". – Рада Європи, м. Страсбург.)

Додаток 4

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ (СТИСЛИЙ ВИКЛАД)

Посилання:
https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child

(Джерело: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді "Компас". – Рада Європи, м. Страсбург.)

Додаток 5

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, РОЗДІЛ ІІ

Зверніть особливу увагу на статті: 21 - 24, 27 - 30, 33, 34, 39, 41, 55, 60, 64

Посилання:
https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii

(Джерело:)

Голоси Бабиного Яру

Ольга Лімонова

Позакласний захід, формат проведення якого (у вигляді квесту) має зацікавити якомога ширше коло учнів, спонукати їх до пошукової діяльності, одночасно залишаючи певні знання про події в Бабиному Яру та збереження пам`яті про них.

Мета:
зацікавити дітей проблемою збереження пам’яті про трагедії Бабиного Яру; спонукати їх до пошукової діяльності; шляхом обговорення результатів квесту закріпити у свідомості дітей поняття загальнолюдських цінностей, передусім цінності людського життя.

Очікувані результати:
• зацікавленість учнів проблемою збереження пам’яті про кожну людину;
• усвідомлення цінності кожного людського життя.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: виховна година, квест.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, планшети, доступ до інтернету, віртуальний тур виставкою "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії".

План заходу

Крок 1. Ознайомлення з виставкою

Надайте стислу інформаційну довідку про виставку, її особливості та специфіку (декілька речень).

Крок 2. Формулювання завдання

Об’єднайте учнів у групи, кількість яких залежить від кількості учнів, що беруть участь у квесті (від двох до чотирьох груп). У кожній групі мають бути кілька планшетів з відкритим сайтом віртуальної виставки. Для формулювання завдання використайте стенд "Мозаїка пам’ятників" (фото і опис), а також посилання на "Меморіальний простір Бабиного Яру", що міститься в розділі "Бази даних". Залежно від кількості груп поділіть порівну пам’ятники та пам’ятні знаки. Кожна група отримує певний перелік пам’ятників меморіального простору Бабиного Яру. Учні мають знайти в матеріалах виставки всі "голоси" (сліди) представників груп, яким присвячено ці пам’ятники. Щоб вдало презентувати результати свого пошуку, учасникам варто робити нотатки: в якому залі, на якому стенді знайдено сліди. На завершення вчитель пропонує всім групам подумати і відшукати "голоси" тих груп, які досі НЕ БУЛИ увічнені в Бабиному Яру, та

аргументувати власну думку на основі матеріалів виставки.

Крок 3. Висновки

Після квесту проведіть обговорення.

Зверніть увагу: Цей вид роботи можна використовувати для учнів старшого і середнього шкільного віку. Квест – це завжди цікаво для дітей, тому враження залишаться обов’язково, а отже і певні знання про трагедії і про проблему збереження пам’яті. Це може бути урок до роковин трагедії (наприклад, на виконання державних рекомендацій) або виховна година.

Запитання для обговорення:

- Що спільного й чим відрізняються ці "голоси"? Чому?
- Чи потрібно взагалі їх шукати і зберігати? Від кого/чого це залежить?
- Що необхідно людині, щоб чути ці "голоси"?

Коли вмирає людина, зникає цілий світ...

Світлана Майорова

Заняття присвячене долі євреїв-жертв Бабиного Яру. Його основна мета - звернути увагу учнів не на числа, а на долі конкретних людей, наголосити на важливості індивідуальних доль на противагу статистиці трагедії, навчити розрізняти окремі особистості за цифрами.

Мета:
сформувати в учнів/учениць розуміння того, що внаслідок масових вбивств людей у роки Голокосту було знищено долі конкретних особистостей.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• поглибити знання з історії Голокосту;
• удосконалити навички роботи з писемними джерелами;
• удосконалити навички критичного осмислення різних видів джерел;
• усвідомити важливість і цінність людської індивідуальності, а також важливість збереження пам’яті про окрему людину.

Тривалість: 45-60 хвилин.

Формат: урок, виховна година, година спілкування.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (SMART-дошка/проектор, комп’ютер); віртуальний тур виставкою "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"; роздруковані матеріали (додатки).

План заходу

Крок 1. Вступ

Зробіть невеликий змістовний вступ до заняття. Коли ми говоримо про трагедію Голокосту, згадуючи про 6 мільйонів жертв, то не здатні осягнути всіх масштабів Катастрофи. Називаючи їхні імена, ми усвідомлюємо, що це не просто статистика. Бо за кожною цифрою стоїть життя конкретної людини.

«...Бабин Яр у Києві – одне з наймоторошніших місць масових убивств нацистами євреїв Східно-Центральної Європи в роки Другої світової війни. Саме тут, у Києві, стався один з найстрашніших актів Голокосту, коли військові забирали життя у цивільних. 29–30 вересня 1941 р. у Бабиному Яру каральні підрозділи СС (а саме айнзацгрупа “Ц”, німецький поліційний батальйон “Південь” та їхні поплічники) вбили 33 771 людину. Це були виключно євреї: жінки, чоловіки, діти, люди похилого віку... Протягом двох років (1941–1943) німецька окупаційна влада та її каральні органи перетворили Бабин Яр на місце постійних убивств. За цей період окупанти насильницьки забрали життя близько 100 тисяч людей...». (А. Подольський. Бабин Яр: минуле й сьогодення. Виклики пам’яті.)

Ознайомте учнів/ниць з цими висловами та обговоріть з ними прочитане.

«Ми – це не безліч стандартних “я”, а безліч всесвітів різних» (Василь Симоненко).

«Коли вмирає людина – зникає цілий світ. Коли мільйони ідуть у прірву – зникають цілі галактики. Якщо ти забудеш, за ким б’є цей дзвін, він битиме за тобою...» (документальний фільм «Великий голод», режисери Едуард Лозовий і Павло Овечкін, 2004–2005 рр.).

«Багато, особливо представників культурної еліти, досі висловлюють жаль про те, що Німеччина змусила Ейнштейна пакувати валізи, абсолютно при цьому не усвідомлюючи, що набагато більшим злочином було вбивство маленького Ганса Кона з того будинку за рогом – хоча він зовсім не був генієм...» (Ханна Арендт «Банальність зла. Ейхман в Єрусалимі»).

Запитання для учнів:

- Як ви розумієте прочитане?
- Що поєднує наведені тексти?
- Поясніть свої міркування, спираючись на тексти.

Крок 2. Робота з письмовими джерелами інформації

Об’єднайте учнів у групи по п’ять–шість осіб. Кожна група отримує тексти (додатки 1–5) та посилання на розділ віртуальної виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» «Діти Бабиного Яру» (додаток 6). Надайте учням час для ознайомлення з текстами й матеріалами виставки та запитання для групового обговорення.

Для загального обговорення використайте структурні елементи методу «Прес» (позиція – обґрунтування – приклад).

Запитання для учнів:

- На які міркування наштовхує вас зміст цих джерел?
- Що спільного і відмінного можна помітити у джерелах?
- Які почуття виникають після ознайомлення?
- Виділіть у тексті слова, які, на вашу думку, найбільш точно характеризують викладені події та емоції.
- Які висновки зі своїх міркувань ви можете зробити?

Крок 3. Підсумок обговорення

Запитайте в учнів, як вони розуміють наведений вислів Тімоті Снайдера. *«...Нацистський і радянський режими перетворили людей на числа. Як науковцям, нам належить віднайти ці числа і зіставити з іншими. Як гуманістам, нам належить знову перетворити числа на людей. Якщо ми на це неспроможні, то Гітлер і Сталін вибудували не лише наш світ, а й нашу людяність?..»* (Тімоті Снайдер. «Криваві землі»).

У процесі обговорення використовуйте метод «Відкритий мікрофон».

Запитання для обговорення:

- Чому важливо відновлювати і зберігати пам’ять про загиблих людей?
- Що і як ми можемо зробити сьогодні, щоб сприяти цим процесам збереження пам’яті?
- Що було найважливішим для вас під час уроку? Який висновок ви зробили для себе?

Додаток 1

УРИВОК ЗІ СТАТТІ ВАСИЛЯ ГРОССМАНА "УКРАЇНА БЕЗ ЄВРЕЇВ"

«Это не смерть на войне с оружием в руках, смерть людей, где-то оставивших дом, семью, поле, песни, книги, традиции, историю. Это убийство народа, убийство дома, семьи, книги, веры. Это убийство древа жизни, это смерть корней, не только ветвей и листьев. Это убийство души и тела народа, убийство великого трудового опыта, накопленного тысячами умных, талантливых мастеров своего дела и интеллигентов в течение долгих поколений. Это убийство народной морали, традиций, веселых народных преданий, переходящих от дедов к внукам. Это убийство воспоминаний и грустных песен, народной поэзии о веселой и горькой жизни. Это разрушение домашних гнезд и кладбищ. Это уничтожение народа, который столетиями жил по соседству с украинским народом, вместе с ним трудился, деля радость и горе на одной и той же земле...»

Василь Гроссмана «Україна без євреїв» (газета «Ейнікайт», 25 листопада 1943 р.)

(Джерело: https://zn.ua/HISTORY/babiy-yar-proshloe-i-nastoyaschee-vyzovy-pamyati)

Додаток 2

СВІДЧЕННЯ ПРО БАБИН ЯР

Уривок з протоколу допиту КДБ С. Таужнянського як свідка, який урятувався від розстрілу в Бабиному Яру, та свідчення Раїси Майстренко.

Посилання на файл:
dodatok-2-svidchennya.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Див. джерела у самому тексті)

Додаток 3

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО КІЛЬКІСТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Посилання на файл:
dodatok-3-statystyka.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Шоа в Україні: історія, свідчення, увічнення / За ред. Рея Брандона та Венді Лауер; Пер. з англ. Н. Комарової. – К.: Дух і Літера, 2015)

Додаток 4

ПОСИЛАННЯ НА ФОТО ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "КИЇВ ПІД НАЦИСТСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,21,0,0:node3,-5

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 5

ПОСИЛАННЯ НА ФОТО ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "ДОЛЯ ЄВРЕЇВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,11,0,0:node3,35

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 6

ПОСИЛАННЯ НА РОЗДІЛ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "ДІТИ БАБИНОГО ЯРУ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,childrens,1,0,0:node1,-52

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 2

СВІДЧЕННЯ ПРО БАБИН ЯР

1. Люди рухалися суцільним потоком. Більшість несли на собі зроблені у вигляді рюкзаків мішки. Деякі котили перед собою візки з хворими, нездатними рухатися самостійно. Матері везли на візках немовлят, а більш старших – несли на руках або вели за руку; абсолютна кількість тих, хто йшов, були літні люди, підлітки, жінки і діти. Люди плакали від страху перед невідомим майбутнім. Чулися насторожені здивування: «Якщо думають вивозити з вокзалу, то чому ж збирають на Сирці в районі Бабиного Яру?». У зв'язку з великим скупченням людей рух сповільнився.

(Із протоколу допиту КДБ С. Таужнянського як свідка, який урятувався від розстрілу в Бабиному Яру. 20 травня 1980 р. Джерело: ДА СБУ, ф. 7, оп. 8, спр. 1, арк. 123–128. Оригінал. Машинопис)

2. Наша дорога смерти пролегла по улице Саксаганского к еврейскому базару (ныне пл. Победы), затем по Брест-Литовскому шоссе, по ул. Керосинной к району Лукьяновского кладбища. Люди шли, ехали на подводах, везли коляски с детьми, несли больных и стариков на одеялах, носилках. Казалось, все еврейское горе выплеснулось на улицы города. Эта скорбная колонна двигалась очень медленно, часто останавливалась. На очередной остановке возле стадиона «Старт», я отчетливо помню себя сидящей под стеной среди банок с вареньем. Я была маленькая, и банки казались огромными, с широкими горлышками, перевязанными белыми тряпочками.
(Свідчення Раїси Майстренко. Джерело: http://babynyar.gov.ua/raisa-maistrenko)

Додаток 3

Кількість загиблих євреїв у пропорції до довоєнного єврейського населення

Область	Єврейське населення 1939 р.	Місцеві євреї	%
Області, де загинуло до третини євреїв			
Харківська	136 746	12 500	9,1
Ворошиловградська	19 949	2 000	10,0
Чернігівська	31 887	4 000	12,5
Сумська	16 363	3 000	18,3
Ізмаїльська	20 500	4 500	21,9
Запорізька	43 321	10 000	23,0
Полтавська	46 928	11 000	23,4
Сталінська	65 556	16 000	24,4
Дніпропетровська	129 439	35 000	27,0
Області, де загинуло до двох третин євреїв			
Одеська	250 000	100 000	40,0
Кримська	65 452	27 000	41,3
Житомирська	125 007	55 000	43,9
Кіровоградська	26 419	12 000	45,4
Миколаївська	66 402	33 000	49,6
Київська	297 409	77 000	61,4
Чернівецька	102 000	66 000	64,7
Області, де загинуло понад дві третини євреїв			
Дрогобицька	120 000	87 000	72,5
Вінницька	141 825	115 000	81,1
Закарпатська	123 000	100 000	81,3
Львівська	260 000	215 000	82,6
Рівненська	112 000	95 000	84,8
Волинська	123 000	109 000	88,6
Станіславська	140 000	132 000	94,2
Проскурівська	121 335	115 000	94,7
Тернопільська	136 000	132 000	97,0
Загалом	**2 720 538**	**1 568 000**	**57,6**

Людина в умовах воєнного часу

Леся Юрчишин

Заняття навчає використанню різних видів джерел з метою розглянути життя та настрої киян на початку окупації, сформувати необхідність розпізнавати й регулювати свої емоції та емоції інших людей, проектувати вплив емоцій на наші думки та вчинки.

Мета:
завдяки використанню різних видів джерел розглянути життя та настрої киян на початку окупації, сформувати необхідність розпізнавати й регулювати свої емоції та емоції інших людей, проектувати вплив емоцій на наші думки та вчинки, розвивати здатність до емпатії та критичне мислення, сприяти розвитку емоційного інтелекту учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розповідати про життя та настрої пересічних киян під час окупації (ставлення до німців, євреїв, військовополонених тощо);
• розпізнавати свої емоції та емоції інших людей;
• пояснювати, яким чином емоції впливають на наші думки та вчинки;
• визначати чинники, які можуть впливати на зміну наших емоцій/думок/вчинків;
• називати різні групи емоцій і складові шкали цінностей;
• розуміти й оцінювати різні види джерел, покращити навички роботи з писемними та фотоджерелами;
• підвищити рівень розвитку емоційного інтелекту.

Тривалість: 45-90 хвилин.

Формат: практичне завдання.

Необхідні матеріали:
роздруковані уривки з текстом, проектор та/або роздруковані фотографії, комп’ютер із виходом до мережі інтернет, дошка або заздалегідь роздруковані назви різних емоцій і цінностей (додаток 5).

План заходу

Крок 1. Робота з уривком з роману Анатолія Кузнецова "Бабин Яр"

Запропонуйте учням прочитати уривок із роману Анатолія Кузнецова "Бабин Яр" (додаток 1). Під час обговорення виходимо на усвідомлення поняття "загальнолюдські цінності", "право на життя".

Примітка. Можна дати учням завдання на випередження: самостійно прочитати уривки з роману Анатолія Кузнецова "Бабин Яр" до уроку.

Запитання до учнів:

- Чому вивозили євреїв? Якою подією населення Києва пояснювало таке рішення німецького командування?
- Чому дідусь Анатолія зрадів майбутньому вивезенню євреїв? Знайдіть у тексті слова, які б максимально точно вказували на його аргументацію.
- Що саме із думок Анатолія вам здається найважливішим? Як він ставиться до євреїв і чому?
- Як реагували інші кияни на інформацію про масове переселення євреїв? Знайдіть підтвердження своїх думок у тексті.
- Що трапилось із хлопчиком, який вибрався з Бабиного Яру і прибіг до городного господарства?
- Чим можна пояснити таку реакцію німецького солдата: "...Они подошли к телеге, сели на нее с двух сторон, и солдат даже сдвинул сено, чтобы мальчишке было удобнее"?
- Чи змінив дідусь своє ставлення до євреїв після звуків пострілів? Як думаєте, чому?
- Що, на вашу думку, означає поняття "загальнолюдські цінності"?

Крок 2. Робота в групах. Варіант 1

Об’єднайте учнів у групи / пари. Для подальшої роботи вчитель може вибрати за основу будь-який варіант (Крок 2 або 3) або поєднати роботу з двома варіантами.

Варіант 1. Для роботи скористайтеся додатком 2 (фото військовополонених). Працюйте з фотографіями без підписів!

Обговоріть з учнями запитання з блоку № 1.

Під час обговорення починайте будувати "дерево емоцій", записуючи на дошці думки учнів або використовуючи заготовки назв емоцій.

Після першого обговорення покажіть підписи до фотографій або дайте посилання учням на віртуальну виставку, щоб вони самостійно знайшли там ці фотографії. Потім продовжуйте обговорення за запитаннями - використайте блок запитань № 2.

Продовжуйте будувати "дерево емоцій", записуючи на дошці думки учнів або використовуючи заготовки назв емоцій. У процесі можна вийти на обговорення різних пропагандистських методів маніпулювання масовою свідомістю. Класичний приклад – фото у додатку 3.

Блок запитань № 1.

Запитання для учнів:

- Хто зображений на фото?
- Чи можна визначити, коли саме та у якій країні зроблено фотографію?
- Як ви вважаєте, що роблять люди, зображені на фото? Що тут відбувається? Чому ви так думаєте?
- Чи можна визначити громадянство цих осіб? Як саме?
- Які емоції можуть відчувати люди, зображені на фотографії? Спробуйте їх назвати.

Блок запитань № 2.

Друга частина запитань до учнів:

- Чи змінилось ваше ставлення до людей, зображених на фото? Якщо – так, то чому?
- Яким чином інформація / брак інформації / певним чином подана інформація впливають на наші відчуття та ставлення до людей на фото?
- Як ви вважаєте, яким могло бути ставлення місцевого населення до різних категорій людей, зображених на фото?
- Як ви оцінюєте поведінку дідуся Анатолія? Що на вашу думку, вплинуло на неї найбільше?
- Яким би було ваше ставлення до описаних подій, якби ви опинились на місці Анатолія?

Крок 3. Робота в групах. Варіант 2

Об’єднайте учнів у групи / пари. Для подальшої роботи вчитель може вибрати за основу будь-який варіант (Крок 2 або 3) або поєднати роботу з двома варіантами.

Варіант 2. Для роботи скористайтеся додатком 4. Працюйте з фотографіями без підписів!

Обговоріть з учнями запитання з блоку № 1.

Під час обговорення починайте будувати "дерево емоцій", записуючи на дошці думки учнів або використовуючи заготовки назв емоцій.

Після першого обговорення покажіть підписи до фотографій або дайте посилання учням на віртуальну виставку, щоб вони самостійно знайшли там ці фотографії. Потім продовжуйте обговорення за запитаннями - використайте блок запитань № 2.

Продовжуйте будувати "дерево емоцій", записуючи на дошці думки учнів або використовуючи заготовки назв емоцій. У процесі можна вийти на обговорення різних пропагандистських методів маніпулювання масовою свідомістю. Класичний приклад – фото у додатку 3.

Блок запитань № 1.

Запитання для учнів:

- Хто зображений на фото?
- Опишіть види роботи, яку виконують (якщо є).
- Чи можна ідентифікувати належність осіб до певної держави / соціального прошарку? Завдяки чому?
- Які емоції можуть відчувати люди, зображені на фотографії? Чому ви так вважаєте? Спробуйте назвати емоції.

Блок запитань № 2.

Друга частина запитань до учнів:

- Чи змінилось ваше ставлення до людей, зображених на фото? Якщо так, то чому?
- Яким чином «інформація / брак інформації / певним чином подана інформація» впливають на наші відчуття та ставлення до людей на фото?
- Як ви вважаєте, яким могло бути ставлення місцевого населення до різних категорій людей, зображених на фото?
- Як ви оцінюєте поведінку дідуся Анатолія? Що на вашу думку, вплинуло на неї найбільше?

- Яким би було ваше ставлення до описаних подій, якби ви опинились на місці Анатолія?

Крок 4. Ми та наші емоції

Запропонуйте учням згадати будь-яку зі своїх життєвих / екстремальних ситуацій, де їм було складно прийняти рішення і доводилось швидко діяти. Наприклад: побачили загоряння; людину, яка впала; дитину на вулиці без супроводу дорослих; вчитель вийшов під час контрольної роботи; однокласники вітають друга, про день народження якого ви забули; однокласники вітають із днем народження друга, з яким ви напередодні посварились, тощо.

Обговоріть з учнями, якими емоціями вони керувались, коли знаходили / не знаходили вирішення ситуації? Що вони відчували?

Продовжуйте будувати "дерево емоцій", записуючи на дошці думки учнів або використовуючи заготовки назв емоцій. Базові емоції – гнів, сум, страх, радість.

Крок 5. Шкала цінностей

Підсумовуючи попередній крок, скажіть учням, що у складних ситуаціях люди найчастіше діють під впливом певних емоцій. Щоб не діяти імпульсивно, потрібно спиратись на певні цінності. Запропонуйте учням спільно побудувати шкалу цінностей (записати на дошці та в учнівських зошитах). Наприклад: життя, здоров’я, кохання, батьківські почуття, дружба, патріотизм.

Дайте учням завдання проранжувати записані цінності залежно від різних суспільних ролей:

- член/голова сім’ї;
- військовослужбовець під час виконання завдання;
- людина, друг якої потрапив у складну життєву ситуацію...

Після того, обговоріть з ними, у яких ситуаціях ранжування цінностей може змінитися? Які емоції це може викликати?

Крок 6. Підсумкова рефлексія

Попросіть учнів висловлюватися по черзі ("Мікрофон" або інший метод) і обговорити такі запитання.

Запитання для учнів:

- Що нового ви дізналися на сьогоднішньому уроці?
- Про що ви дізналися сьогодні на уроці?
- Що найбільш вразило вас на уроці / змусило задуматись?
- Чому важливо уміти розпізнавати свої емоції та емоції оточення?

Додаток 1

УРИВКИ З РОМАНУ АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА "БАБИН ЯР"

Текст мовою оригіналу.

Посилання на файл:
dodatok-1-roman-kuznetsov.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Анатолія Кузнецов, "Бабин Яр")

Додаток 2

ФОТО. ДОЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Фото також доступні за прямими посиланнями на віртуальну виставку:

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,7,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,24,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,29,0,0:node3,135

Посилання на файл:
dodatok-2-poloneni.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

ФОТОГРАФІЯ ТА МАНІПУЛЮВАННЯ НЕЮ

Посилання на зображення/фото:
dodatok-manipulations.jpg

(Джерело: https://regionalpost.com/how-the-media-can-manipulate-our-viewpoint/)

Додаток 4

ФОТО. ОКУПАЦІЯ КИЄВА

Фото також доступні за прямими посиланнями на віртуальну виставку:

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,6,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,20,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,21,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,9,0,0:node3,135

http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,11,0,0:node3,135

Посилання на файл:
dodatok-4-okupacia.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 5

ОСНОВНІ ГРУПИ ЕМОЦІЙ

Посилання на файл:
dodatok-5-emociji.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: За працею Деніела Гоулмана "Емоційний інтелект")

Додаток 1

УРИВКИ З РОМАНУ АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА «БАБИН ЯР»

Дед по какому-то делу пошел было на улицу, но почти тотчас затопотал ногами по крыльцу и ввалился в комнату:
– Поздравляю вас! Ну!.. Завтра в Киеве ни одного жида больше не будет. Видно, правду говорят, что это они Крещатик сожгли. Слава тебе. Господи! Хватит, разжирели на нашей крови, заразы. Пусть теперь едут в свою Палестину, хоть немцы с ними справятся. Вывозят их! Приказ висит.
Мы стремглав побежали все на улицу. На заборе была наклеена серая афишка на плохой оберточной бумаге, без заглавия и без подписи:

Все жиды города Киева и его окрестностей должны явиться в понедельник 29 сентября 1941 года к 8 часам утра на угол Мельниковской и Дохтуровской (возле кладбищ). Взять с собой документы, деньги, ценные вещи, а также теплую одежду, белье и проч.
Кто из жидов не выполнит этого распоряжения и будет найден в другом месте, будет расстрелян. Кто из граждан проникнет в оставленные жидами квартиры и присвоит себе вещи, будет расстрелян.
(Центральный государственный архив Октябрьской революции, Москва. Фонд 7021, опись 65, единица хранения 5.)

Ниже следовал этот же текст на украинском языке, еще ниже, мелким петитом, на немецком, так что афишка получилась трехэтажная.
Я перечитал ее два раза, и почему-то холодок прошел по коже. Уж очень жестоко, с какой-то холодной ненавистью написано. Да еще день был холодный, ветренный, на улице пустынно. Я не пошел в дом, а взволнованный, сам не зная почему, побрел к базару.
Через три двора от нас – большой двор коллективного огородного хозяйства. Там одна к одной лепились мазанки, сарайчики, коровники, и там жило и работало много евреев, *убогие, темные, такие уж жалкие...* Я заглянул – у них во дворе стояла тихая паника, они метались из халупки в халупку, таскали вещи.
Афишки висели и в других местах. Я останавливался, перечитывал, все равно чего-то не понимая.
Во-первых, если евреев решили вывезти, действительно, в отместку за Крещатик, то при чем здесь все? Может, взрывали какие-нибудь десять человек, а остальные за что должны страдать? Правда, понять можно: немцы не могут выявить поджигателей, и тогда они решили просто вывезти всех. Жестоко, но верно?
Во-вторых, улиц Мельниковской и Дохтуровской в Киеве нет, но есть улицы Мельникова и Дегтяревская, – приказ явно сочиняли сами немцы и с плохими переводчиками. Эти улицы действительно возле русского и еврейского кладбищ на Лукьяновке, а поблизости – товарная станция Лукьяновка. Значит, их повезут? *Но куда? Неужели в Палестину, как предполагает дед?*

Но опять это жестоко: выгонять силой тысячи людей из родных мест, везти туда, где у них ни кола, ни двора, а сколько их заболеет и умрет в дороге! И все из-за того, что несколько из них оказались поджигателями?

Это значит, что и Шурка Маца поедет? Но его мать – русская, и она с отцом разошлась, и Шурка давно не знает своего отца, как и я. Значит, Шурку повезут одного? Мать останется, а он поедет? Мне стало жалко его, жалко навсегда с ним расставаться.

И вдруг – неожиданно для самого себя, прямо как-то стихийно – я подумал словами деда, даже с его интонацией и злобой: «А! Ну и что? Вот пусть и едут в свою Палестину. Хватит, разжирели! Здесь Украина, а они, видите ли, расплодились, расселись, как клопы. И Шурка Маца – тоже жид пархатый, хитрый, вредный, сколько книг у меня зажилил! Пусть уезжают, без них будет лучше, дед мой умный, дед прав».

Так размышляя, я дошел до Куреневского отделения милиции, где когда-то служил мой батя. Теперь здесь была полиция. В окне они выставили портрет Гитлера. Гитлер смотрел строго, почти зловеще, он был в разукрашенном картузе. И картуз этот был надвинут на самые глаза.

Конечно, я не мог пропустить такое невероятное зрелище, как вывоз евреев из Киева. Дождавшись рассвета, я выскочил на улицу.

Они выходили еще затемно, чтобы оказаться пораньше у поезда и занять места. С ревущими детьми, со стариками и больными, плача и переругиваясь, выползло на улицу еврейское население огородного колхоза. Перехваченные веревками узлы, ободранные фанерные чемоданы, заплатанные кошелки, ящички с плотницкими инструментами... Старухи несли, перекинув через шею, как гигантские ожерелья, венки луку – запас провизии на дорогу...

Понимаете, когда всё нормально, всевозможные калеки, больные, старики сидят дома, и их не видно. Но здесь должны были выйти все – и они вышли.

Меня потрясло, как много на свете больных и несчастных людей.

Кроме того, еще одно обстоятельство. Здоровых мужчин мобилизовали в армию, остались одни инвалиды. Кто мог эвакуироваться, у кого были деньги, кто мог уехать с предприятием или используя блат, те уезжали.

[Один куреневский продавец по фамилии Клоцман сумел уехать вместе с семьей, уже когда Киев был окружен. Не знаю, правда ли, но говорят он заплатил баснословные деньги каким-то летчикам, и те погрузили его с вещами в самолет. (И после войны он явился на Куреневку живой и здоровый).]

А осталась в городе самая настоящая шолом-алейхемовская беднота, и вот она выползла на улицы.

«Да зачем же это? – подумал я, *сразу начисто забыв свой вчерашний антисемитизм.* – Нет, это жестоко, несправедливо, и очень жалко Шурку Мацу; зачем это вдруг его выгоняют, как собаку?! *Пусть он книжки зажиливал, так это потому, что он забывчивый, а я сам – сколько раз его несправедливо лупил?».*

В судорожном возбуждении я шнырял от кучки к кучке, прислушивался к разговорам, и чем ближе к Подолу, тем больше людей становилось на улицах. В воротах и подъездах стояли жители, смотрели, вздыхали, *посмеивались или кричали евреям ругательства. Одна злобная старуха в грязном платке вдруг выбежала на мостовую, вырвала у старухи-еврейки чемодан и побежала во двор.*

Еврейка закричала, но в воротах ей заступили дорогу здоровенные усатые мужики. Она рыдала, проклинала, жаловалась, но никто за нее не заступился, и толпа шла мимо, наклоняя головы. Я заглянул в щелку и увидел, что во дворе лежит уже целая куча отнятых вещей.

Краем уха услышал разговоры, что где-то тут извозчик, специально нанятый, вез багаж нескольких семей. Он хлестнул коня и погнал в переулок – и его не догнали.

По Глубочице поднималась на Лукьяновку сплошная толпа, море голов, шел еврейский Подол. О, этот Подол!... [Этот самый вопиющий район Киева можно было узнать по одному тяжкому воздуху – смеси гнили, дешевого жира и сохнущего белья. Здесь испокон веков жила еврейская нищета, голь перекатная: сапожники, портные, угольщики, жестянщики, грузчики, шорники, спекулянты, воры... Дворы без зелени, зловонные мусорные ямы, покосившиеся сараи, полные огромных жирных крыс, уборные с выгребами и роями мух, пыльные и грязные улички, разваливающиеся дома и сырые подвалы – таким был этот галдящий, плодючий и разнесчастный Подол.]

От шума и галдения у меня голова лопалась. Сплошь разговоры: куда повезут, как повезут?

В одной кучке только и слышалось: «Гетто, гетто!». Подошла взволнованная немолодая женщина, вмешалась: «Люди добрые, это смерть!». Старухи заплакали, как запели. Разнесся слух, что где-то тут прошли караимы (я первый раз слышал это слово, оказывается, это такая маленькая семитская народность) – древние старики шли в хламидах до пят, они всю ночь провели в своей караимской синагоге, вышли и проповедовали: «Дети, мы идем на смерть, приготовьтесь. Примем ее мужественно, как принимал Христос».

Кто-то возмущался: как можно так сеять панику! Но уже было известно, что какая-то женщина отравила своих детей и отравилась сама, чтобы не идти. У Оперного театра из окна выбросилась девушка, лежит, накрытая простыней, и никто ее не убирает.

Вдруг все заволновались, заговорили, что впереди, на улице Мельникова, стоит оцепление, туда впускают, а обратно нет.

Тут я испугался. Я устал, у меня гудела голова от всего этого, и я испугался, что не выберусь обратно и меня увезут. Стал проталкиваться против толпы, выбрался, потом долго шел по опустевшим улицам – по ним почти бегом спешили редкие опоздавшие, *из ворот им свистели и улюлюкали вдогонку.*

Придя домой, увидел деда. Он стоял на середине двора, напряженно прислушиваясь к какой-то стрельбе, поднял палец.

– А ты знаешь, – сказал он потрясенно, – ведь их не вывозят. Их стреляют.

И тут до меня дошло.

Из Бабьего Яра неслись отчетливые, размеренные выстрелы из пулемета: та-та-та, та-та...

Тихая, спокойная, размеренная стрельба, как на учениях. Наш Бабий Яр лежит между Куреневкой и Лукьяновкой, чтобы попасть на кладбища, стоит только перейти его. Их, оказывается, гнали оттуда, с Лукьяновки, в этот наш овраг.

Дед выглядел озадаченным и испуганным.

– Может, это стрельбище? – предположил я.

– Какое стрельбище! – жалобно закричал дед. – Вся Куреневка уже говорит, на деревья лазили – видели. Виктор Македон прибежал – жену-еврейку провожал, едва спасся, Матерь Божья, Царица Небесная, что же это, да зачем же это их?
Мы пошли в дом, но сидеть там было невозможно. Стрельба, стрельба.
Дед пошел к Македону узнавать, там сидело много народу, и этот парень (он женился перед самой войной) рассказывал, что там смотрят паспорта и бросают их в костер, а он закричал: «Я русский!», тогда от него жену оторвали и повели в Яр, а его полицейский выгнал...
На дворе было холодно, все так же дул пронзительный ветер, как и вчера.
Я все выбегал, прислушивался. Бабка вынесла мне пальто и шапку, слушала сама, заламывала руки, бормоча: «Боже, и бабы там, и деточки маленькие...». Мне показалось, что она плачет. Обернулся – она крестилась, стоя лицом к Бабьему Яру:
– Оченаш, жои си... на небеси...
На ночь стрельба прекратилась, но утром поднялась снова. По Куреневке говорили, что за первый день расстреляно тридцать тысяч человек, остальные сидят и ждут очереди.
Бабка пришла от соседей с новостью. Во двор огородного хозяйства прибежал четырнадцатилетний мальчик, сын конюха колхоза, рассказывает ужасы: что там всех раздевают, ставят над рвами по нескольку человек в затылок, чтобы одной пулей убивать многих; положат штабель убитых, присыпают, потом снова кладут, а много недобитых, так что земля шевелится, и некоторые выползают, *их бьют по голове и, снова запихивают в землю. А его не заметили,* он выполз и прибежал.
– Его надо спрятать! – сказала мама. – В окоп.
– Сынок, – воскликнула бабка, – беги скоренько, покличь его, накормим да сховаем.
Я поспешил в огородное хозяйство.
Но было уже поздно. У ворот стояла телега, запряженная понурым коньком, на ней сидел немецкий солдат с кнутом. Другой солдат, с ружьем под мышкой, вел из ворот бледного мальчишку. Собственно, он даже не вел, а они как-то вышли рядом.
Они подошли к телеге, сели на нее с двух сторон, и солдат даже сдвинул сено, чтобы мальчишке было удобнее. Он положил ружье в сено, а мальчишка лег боком, опершись на локоть. Его большие карие глаза спокойно и безразлично скользнули по мне.
Солдат взмахнул кнутом, чмокнул, и телега тронулась – так просто и буднично, словно они поехали на луг косить сено.
Бабы во дворе громко спорили, я подошел и послушал. Одни возмущались, другие возражали:
– Она правильно сделала. Всех их подушить. Это им за Крещатик!
В колхозе жила одинокая женщина-русская, работала скотницей. Мальчишка из Яра прибежал в свою квартиру. Она его увидела, разохалась, выслушала его повесть, поставила на стол кувшин с молоком, велела сидеть тихо, не выходить, чтобы никто не увидел, затем пошла в полицию – и заявила. Да еще, вернувшись, постерегла, пока не приехала подвода с немцами.

Додаток 2

Фото

(Доля військовополонених)

Колони полонених бійців Червоної армії поблизу Києва. 1941 р.
ЦДКФФАУ

Фото

(Німецькі табори в Києві)

1

Біля відділення табору для військовополонених на стадіоні «Зеніт». Початок жовтня 1941 р. Фото Й. Гелле. МІК

2

Землянки Сирецького табору. Листопад 1943 р. МІК

3

Радянські військовополонені у Дарницькому таборі. 1942–1943 рр. МІК

4

Супровідний лист і перелік написів, зроблених в'язнями у камерах тюрми поліції безпеки та СД. 30 листопада 1943 р. ГДА СБУ

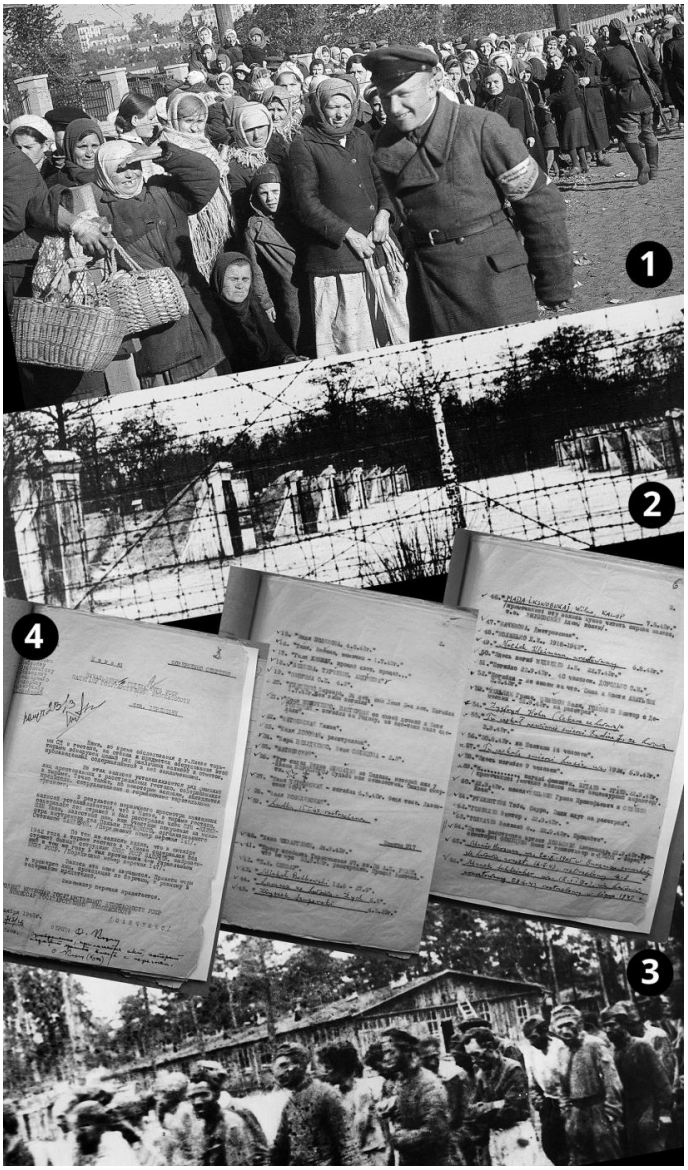

Фото

(Доля військовополонених)

1

Німецькі військовополонені працюють на Хрещатику. 1 жовтня 1944 р. ЦДКФФАУ

2

Колони німецьких військовополонених поблизу Києва. 1944 р. ЦДКФФАУ

3

Німецьких військовополонених проводять центральними вулицями Києва. 16 серпня 1944 р. Фото Г. Угріновича. ЦДКФФАУ

4

Німецькі військовополонені проходять через Софійську площу. 16 серпня 1944 р. Фото Г. Угріновича. ЦДКФФАУ

Додаток 4

Фото

(Вступ німців до Києва)

1
Кияни зустрічають німецькі війська. 19 вересня 1941 р.
МІК

2
Німецькі танки на Хрещатику. Вересень 1941 р.
МІК

3
Кияни спостерігають за німецькими військами біля Бессарабської площі. 19 вересня 1941р.
МІК

4
Німецький мотоцикліст серед киян. 19 вересня 1941 р.
МІК

Фото

(Київ під нацистською окупацією)

1
Реєстрація молоді на біржі праці. 1941 р.
ЦДКФФАУ

2
Відправка робітників до Німеччини. Центральна площа залізничного вокзалу «Київ-Пасажирський». 1942 р.
ЦДКФФАУ

3
Перевірка документів на залізничному вокзалі. 1942 р.
ЦДКФФАУ

4
Київська біржа праці на вулиці Смирнова-Ласточкіна (нині Вознесенський узвіз), 20. 1942–1943 рр.
ЦДКФФАУ

Фото

(Київ під нацистською окупацією)

1
Німецькі солдати пильнують за посадкою у вагони киян на роботу до Німеччини. 1942 р.

2
Селяни й селянки Київщини ідуть вул. Некрасівською до збірного пункту з відправки до Німеччини на вул. Львівській, 24. 1942 р.
МІК

3
Кияни проводжають робітників на роботу до Німеччини. 1942 р.
МІК

4
Відправка робітників у Німеччину із залізничного вокзалу «Київ-Пасажирський». 1942 р.
МІК

Фото

(Доля євреїв)

1

Євреї ідуть вулицями Києва до Бабиного Яру. 29 вересня 1941 р.

МІК

3

Арешт євреїв під час облави. 1941 р.

ЦДКФФАУ

Фото

(Доля євреїв)

1

Німці допитують місцевих жителів на вулицях Києва. 1941 р.

ЦДКФФАУ

2

Радянські військовополонені розрівнюють землю на ділянці Бабиного Яру, де проводилися розстріли євреїв. Початок жовтня 1941 р.

Фото Й. Гелле. МІК

Додаток 5

Основні групи емоцій (за працею Деніела Гоулмана «Емоційний інтелект»)

Гнів: нестяма, жорстока свавільність, образа, лють, озлоблення, обурення, досада, уїдливість, злість, невдоволення, роздратованість, ворожість і, як приклад крайнього вияву емоції, патологічна ненависть і жорстокість.

Сум: горе, смуток, печаль, похмурість, пригніченість, меланхолія, жаль до себе, самотність, зневіра, відчай і (в патологічній формі) важка депресія.

Страх: тривога, погане передчуття, нервозність, неспокій, боязке заціпеніння, побоювання, настороженість, занепокоєння, хвилювання, боязкість, переляк, жах; а як психопатологія – фобія і паніка.

Радість: щастя, насолода, відчуття полегшення, задоволеність, блаженство, захоплення, приємне здивування, гордість, чуттєве задоволення, збудження, захват, втіха, відрада, ейфорія, каприз, екстаз і (як крайність) манія.

Любов: прийняття, дружелюбність, довіра, доброта, симпатія, відданість, обожнення, пристрасна закоханість, агапе (безумовна любов).

Здивування: шок, потрясіння, трепетний подив.

Огида: презирство, погорда, зневага, відраза, антипатія, неприязнь, неприйняття.

Сором: почуття провини, збентеження, прикрість, докори сумління, приниження, жаль, почуття образи і щире каяття.

Покинута кімната

Ольга Лімонова

Захід надає учням можливість обговорити саме той аспект запропонованої проблеми, який цікавить їх, а не вчителя або модератора. До того ж, процес вибору проблемного запитання не залишить в стороні нікого, задіяні і зацікавлені абсолютно всі.

Мета:
виявити актуальні питання для сучасної молоді, пов’язані з темою переселення тощо.

Очікувані результати:
учні зможуть:
• самостійно та аргументовано окреслювати теми для обговорення, важливі саме для них.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: урок, вправа.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії», дошка і крейда (або маркери).

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Проведіть актуалізацію знань за допомогою експозиції "Покинута кімната" з матеріалів виставки (додаток 1).

Запитайте в учнів: *Які питання виникають особисто у вас, коли ви бачите подібну експозицію/ інсталяцію?*

Крок 2. Збір запитань

На дошці запишіть по одному запитанню від кожного учасника дискусії. Такий захід краще проводити, коли учасників небагато (наприклад, півкласу).

Крок 3. Вибір тем

Оберіть (наприклад, голосуванням) найкраще (найактуальніше, найцікавіше) запитання. Кожен

учасник може віддати один голос за будь-яке запитання. Це може бути і власне запитання, і чуже. Важливо, що голос всього один!

Потім підрахуйте кількість голосів, відданих за кожне запитання. Можливо, буде потрібно провести ще кілька турів голосування. Головне, щоб переможцем стало лише одне запитання.

Крок 4. Дискусія

Після вибору одного запитання повідомте учням, що саме воно і буде темою уроку. Далі проведіть дискусію на актуальну тему, обрану учнями.

Додаток 1

ЕКСПОЗИЦІЯ "ПОКИНУТА КІМНАТА"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,0,0,0:node5,-33

(Джерело:)

Діти Бабиного Яру

Наталія Голод

Заняття показує трагедію Бабиного Яру на прикладах дитячих доль. Джерела та матеріали було підібрано для середнього шкільного віку. Також завданням цього заходу є виховувати в учнів розуміння важливості збереження пам’яті для себе та наступних поколінь. Заняття доцільно проводити після вивчення основного матеріалу теми та ознайомлення з віртуальною виставкою.

Мета:
показати на прикладах долі дітей трагедію Бабиного Яру; поглибити розуміння важливості збереження пам’яті для людини та наступних поколінь; мотивувати учнів цікавитись родинною історією.

Очікувані результати:
після цього завдання учні
• дізнаються про трагедію дітей, убитих у Бабиному Яру;
• зацікавляться вивченням історії;
• зможуть аналізувати та зіставляти події та художні образи, з ними пов’язані;
• навчаться емпатії.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, заняття гуртка.

Необхідні матеріали:
роздруковане фото або слайд із фотографією пам’ятника "Дітям, розстріляним у Бабиному Яру", комп’ютер, підключений до інтернету, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка або підключені до інтернету планшети, мобільні телефони для роботи з віртуальною виставкою.

План заходу

Крок 1. Вступ

Розпочніть заняття з уривку з вірша Миколи Бажана та фотографії пам’ятника "Дітям, розстріляним у Бабиному Яру" (можна разом вивести на екран; див. додаток 1).

Запитання до учнів:

- Чи знаєте ви, про яку подію розповідає автор вірша? Як ця історична подія пов’язана із цим пам’ятником?
- Що відображає пам’ятник? Які форми та образи використовує автор?
- Чи знаєте ви, де розміщено цей пам’ятник? Чому саме там?
- Якою могла бути мета автора? Як вона перегукується з віршем Миколи Бажана?

Крок 2. Робота з виставкою

Запропонуйте учням ознайомитися з матеріалами віртуальної виставки, присвяченими "дітям Бабиного Яру". Тоді обговоріть наступні запитання.

Запитання для учнів:

- Які почуття викликають у вас ці фотографії?
- Чи можете ви за фотографіями уявити життя цих дітей? Яким, на вашу думку, воно було (веселим, щасливим, сумним)?
- Як ви думаєте, чому на деяких світлинах лише обриси дітей?

Крок 3. Робота з історичним джерелом

Попросіть учнів прочитати джерело (додаток 2) і обговоріть відповіді на запитання.

Запитання до учнів:

- Чому сімейний фотоальбом та інші речі Сари зберігалися у сусідів? Яким було становище євреїв під час війни?
- Чому родини намагаються зберегти свої фотоальбоми?
- Чи є у вас вдома сімейні альбоми?
- Що можна дізнатися, розглядаючи старі фотографії?

Крок 4. Покинута кімната

Зверніться до віртуальної виставки, а саме інсталяції "Покинута кімната". Обговоріть з учнями наступне.

Запитання для учнів:

- Що зображено на цій інсталяції?
- Якого періоду вона стосується (рік, місяць, число, період, подія)?
- Спробуйте уявити, які люди жили в цій кімнаті, яким було їхнє життя?
- Складіть перелік запитань, які виникли у вас під час перегляду інсталяції.
- На які запитання ви можете дати відповідь?
- Назвіть будь-які додаткові історичні джерела (наприклад, інші матеріали виставки), що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї інсталяції.

Крок 5. Вірш "Кукла Сара"

Запропонуйте учням прочитати вірш "Кукла Сара" (додаток 3). Можна його роздрукувати і роздати на окремих картках, або ж учитель чи хтось із учнів може зачитати цей вірш.

Запитання для обговорення в малих групах:

- Які почуття викликає у вас цей вірш?
- Якою ви уявляєте дівчинку, яка хвилюється про залишену вдома ляльку?
- Які запитання виникають у неї по дорозі до Бабиного Яру? Чому?
- Чи розуміє вона, що не повернеться додому?

Крок 6. Підсумок уроку

Виконайте вправу "Твір не відриваючи руки". Запропонуйте учням написати завершення речення: "Думаючи про дітей, які загинули у Бабиному Яру, я... (знаю, відчуваю, думаю, усвідомлюю, переживаю)". Учні, за бажанням, можуть прочитати свої думки вголос.

Додаток 1

УРИВОК З ВІРША МИКОЛИ БАЖАНА ТА ФОТОГРАФІЯ ПАМ'ЯТНИКА "ДІТЯМ..."

Посилання на файл:
Dodatok_1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 2

ОСЬ ЯК САРА ЗНАШЛА ПІСЛЯ ВІЙНИ СВІЙ СІМЕЙНИЙ АЛЬБОМ (МОВОЮ ОРИГІНАЛУ)

Посилання на файл:
Dodatok_2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: http://www.yadvashem.org/yv/ru/education/learning_environments/families/sara_kil_lesson.asp)

Додаток 3

ВІРШ МИХАЙЛА ТУЛУЄВСЬКОГО "КУКЛА САРА"

Посилання на файл:
Dodatok_3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

УРИВОК ІЗ ВІРША МИКОЛИ БАЖАНА ТА ФОТОГРАФІЯ ПАМ'ЯТНИКА «ДІТЯМ, РОЗСТРІЛЯНИМ У БАБИНОМУ ЯРУ».

Звичайний яр, брудний і неохайний,
Тремтливі віти двох блідих осик.
Ні, це не тиша... Незгасимий крик.
Блищить на мокрій ткані крутоярів
Розбите скло старечих окулярів
І дотліває кинутий набік
Скривавлений дитячий черевик...

Додаток 2

ОСЬ ЯК САРА ЗНАШЛА ПІСЛЯ ВІЙНИ СВІЙ СІМЕЙНИЙ АЛЬБОМ (мовою оригіналу):

«Марта позвала меня к письменному столу, я села, и мы принялись за уроки. Не помню, что я делала, ведь в голове у меня было только одно: почему, почему здесь наши вещи? …Ящик резко выскочил, и из него посыпались фотокарточки. “Хочешь посмотреть картинки?”. Я кивнула. Я уже поняла, что это за картинки. Это были фотографии из нашего семейного альбома! Мама, папа, их школьный класс, швейная мастерская… Я собрала эти фотографии, начала их рассматривать – одну за другой – и молчала. Потом сложила их вместе и отдала Марте, после чего сказала, что мне нужно домой».

(Джерело: http://www.yadvashem.org/yv/ru/education/learning_environments/families/sara_kil_lesson.asp*)*

Додаток 3

ВІРШ МИХАЙЛА ТУЛУЄВСЬКОГО «КУКЛА САРА»

«Мама, я сказала кукле Саре,
Что записку видела вчера:
“Всем жидам собраться в Бабьем Яре
На дороге к кладбищу, с утра”.

Мама, мама, что же с нами будет,
Мама, далеко ли до беды?
Мы еще недавно были люди –
Нынче почему-то мы – “жиды”?

Мама, немцы тоже едут с нами,
Или будут только провожать?
И зачем с вещами и деньгами,
И зачем дома не запирать?

Мы бы ключ оставили знакомым,
Дядя Миша был бы только рад.
Мама, я забыла куклу дома –
Ты ее купила год назад!

Ей одной там холодно и страшно,
А у Сары горлышко болит.
Слушай, мама, если кукла наша,
Это значит – Сара тоже жид?

Отчего-то все идут сутулясь,

Почему-то окна без огня?
Я ужасно, мамочка, волнуюсь:
Как там кукла Сара без меня?»..

…Выткет саван русская природа
Станет Бабий Яр белым белей,
Закричит, заплачет непогода,
По еврейке маленькой своей.

Запоет поземка-завирушка
По ушедшим – «баюшки-баю»,
На окне останется игрушка
Дожидаться девочку свою.

Навчальна вправа "Покинута кімната"

Світлана Побережник

Ця вправа покликана розвивати в учнів емпатію, а також вміння проводити паралелі між історичними та сучасними подіями і долями людей. В ході роботи з інсталяцією "Покинута кімната", заняття вводить терміни "міграція", "біженець", "ВПО" та спирається на сучасні приклади.

Мета:
розвивати емпатію дітей, розуміння того, як це – покидати свої домівки.

Очікувані результати:
учні зможуть:
• пояснити, що таке «міграція», «біженець», «ВПО»;
• висловити власні думки та почуття щодо вимушеного залишення домівки;
• сформувати початкові уявлення та розуміння проблем біженців та їхніх прав;
• приймати рішення та досягати згоди;
• співчувати та висловлювати солідарність біженцям, внутрішньо переміщеним особам.

Тривалість: 30-60 хвилин.

Формат: урок, вправа, практичне заняття.

Необхідні матеріали:
стікери або невеликі квадратні картки (приблизно 8 см × 8 см), по три для кожного учасника, планшети або смартфони з доступом до інтернету, інформаційний текст кожному учаснику (додаток 1).

План заходу

Крок 1. Вступ

Запитайте учнів, як вони розуміють термін "міграція". Попросіть назвати приклади міграції в історії Європи, України.

Крок 2. Мозковий штурм

Запропонуйте учням за допомогою прийому "Мозковий штурм" назвати причини міграції і колективно обговоріть причини виїзду людей на проживання до інших країн. Як підсумок – запропонуйте дітям прочитати текст (додаток 1) та визначити головні поняття.

Зверніть увагу: Біженці та ВПО змушені примусово залишати свої домівки. Часто цим людям немає куди піти. Вони зазнають дискримінації, приниження та можуть перебувати у злиднях.

Однак вони змушені залишити домівки задля того, щоб залишитися живими, врятувати свою родину. Ані часу на розмірковування, ані вибору в таких умовах майже ніколи немає. Підкресліть, що біженці – це часто шлях у невідомість, а не свідомий вибір, ніхто не знає, що його чекатиме у майбутньому.

Запитайте учнів:

- Що нового ви дізналися? Хто такі мігранти? Хто такі біженці? Хто такі внутрішньо переміщені особи?
- Що спільне між цими поняттями? Що відмінне?

Крок 3. Вправа у малих групах

Поясніть учням, що під час проведення заняття вони матимуть уявити, що їм довелося покинути свої домівки. Основним чинником, що примусив людей до втечі, є війна. Тепер попросіть їх об’єднатися у малі групи, роздайте папірці та олівці. Запропонуйте кожному уявити, що, покидаючи домівку, він має право взяти з собою лише три речі. Які три речі вони візьмуть? Треба написати по одній із цих речей на трьох картках. Потім попросіть кожного, по черзі, озвучити свій вибір і пояснити причини такого рішення.

Опісля, обговоріть наступні запитання.

Закінчивши вправу, дайте учасникам можливість "зняти" з себе ролі. Наприклад, запитайте, що вони відчували під час групової роботи і як вони давали раду власним емоціям.

Підсумкові запитання:

- Чи були якісь незвичні речі, які ви хотіли б узяти з собою?
- Чи було легко визначитись щодо вибору предметів? Що вплинуло на ваш вибір? Чим ви керувались?
- Йшлося здебільшого про фізичне виживання чи також про емоційні й духовні потреби?

Крок 4. Робота з виставкою

Запропонуйте учасникам переглянути частину віртуальної виставки "Початок війни", експозиція № 5 ("Покинута кімната") та обговорити в групах різні варіанти та причини, що змусили людей залишити житло.

Крок 5. Презентації груп

Дайте можливість групам презентувати результати роботи. Запитайте про їхні враження та обговоріть наступне.

Запитання для обговорення:

- За чим люди найбільше сумуватимуть у такій ситуації?

- Чи завжди люди мають можливість вибрати те, що вони хочуть взяти з собою?
- А як щодо дітей та молоді? Чи враховують батьки їхні потреби, коли збирають речі?
- Які права людини порушуються під час вимушеної міграції?

Крок 6. Повторне ознайомлення з інсталяцією

Поясніть учням, що у музеї відтворено частину кімнати, власники якої жили у Києві, коли 19 вересня 1941 року війська Вермахту увійшли до міста. А 28 вересня 1941 року у місті з'явилося оголошення, в якому наказували всім євреям міста зібратися з ранку наступного дня на розі вулиць Дегтярівської та Мельникова, біля кладовищ, та взяти із собою документи, гроші, коштовності, білизну й теплі речі. Люди вважали, що їх вивезуть на роботи або на поселення до інших місць. Однак їх розстріляли в Бабиному Яру. Лише упродовж двох днів, 29–30 вересня 1941 року, у Бабиному Ярі було вбито 33 771 особу. Розстріли євреїв тривали і в наступні тижні. Тому щодо покинутої кімнати можемо сказати, майже напевне, про загибель її мешканців. У випадку з неєвреями та в інший період часу можливих варіантів розвитку подій було значно більше. Наприклад, мешканці квартири могли евакуюватися до падіння Києва у 1941 році або піти з німцями у 1943 році.

Запропонуйте ще раз переглянути покинуту кімнату і спробувати уявити тих людей, які жили в ній. Запропонуйте учням висловити свої думки і враження (без загального обговорення і коментування).

Крок 7. Вихід з теми

Зазначте, що серед історій, пов'язаних із Бабиним Яром, є дуже мало тих людей, яким пощастило: вони змушені були покинути ось таку кімнату (домівку), але змогли вижити. Запитайте наступне.

Потім запропонуйте учням самостійно (можливо, як домашнє завдання), з використанням матеріалів виставки та інших джерел дослідити історію людей, що зуміли вижити під час убивств у Бабиному Яру, і тих, хто їм допоміг вижити.

Запитайте в учнів:

- Як ви вважаєте: завдяки чому ці люди змогли вижити? Хто міг їм допомагати?
- Чому людей, які рятували євреїв у роки нацистської окупації, називають Праведниками? Що ви знаєте про таке звання і таких людей?

Крок 8. Сучасність

Запропонуйте учням повернутися до сучасності. Запитайте в них, з якими викликами та ризиками, на їхню думку, стикаються біженці та ВПО в Україні нині? Що можна і треба зробити, аби люди не ставали біженцями?

Запропонуйте учням продовжити тему і після заняття дізнатись більше про біженців і ВПО у нашій країні, зокрема про реалії їхнього повсякденного життя. Запропонуйте дітям разом із

дорослими зв’язатися з якоюсь місцевою або загальнонаціональною організацією, що працює в інтересах біженців та/або ВПО, й дізнатися, чим їм можна допомогти.

Додаток 1

ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Міграція – це процес переміщення або через міжнародні кордони, або в межах однієї країни, що передбачає будь-які пересування людей, незалежно від причин. Дати визначення терміна «мігрант» не так легко. За даними Європейського комітету з питань міграції, цей термін використовують «для позначення, залежно від контексту, емігрантів, мігрантів, що повертаються назад у свою країну, іммігрантів, біженців, переселенців та осіб з числа іммігрантів і/або членів етнічної національні меншості, яка утворилася через імміграцію». У разі добровільної міграції люди залишають свої домівки за власним бажанням. Вимушена міграція, переважно, спричинена такими «факторами тяжіння», як переслідування, війна або голод, коли люди хочуть уникнути порушень своїх основоположних прав. Для Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, біженці та шукачі притулку становлять окрему групу людей, тому що вони залишили свої будинки, щоб врятувати своє життя або зберегти свої свободи. Вимушені переселенці (внутрішньо переміщені особи, ВПО) в межах своєї країни – це люди, «яких змусили або зобов'язали втекти або покинути свої будинки чи місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення збройного конфлікту, масових проявів насильства, порушень прав людини або природних чи техногенних катастроф, та які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів». Серед мігрантів загальна кількість біженців наприкінці 2010 року становила 1,6 мільйона людей. Щороку ця кількість зростає.

Починаючи з 2014 р. численні внутрішні переселення в Україні, спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, мають вимушений характер. За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб, станом на 20 липня 2016 року з непідконтрольних уряду територій до інших регіонів України переміщено 1 мільйон 29 тисяч 571 особу, у тому числі з Донецької і Луганської областей 1 мільйон 7 тисяч 112 осіб та Автономної Республіки Крим і міста Севастополь 22 тисячі 459 осіб, серед яких 170 тисяч 581 дитина та 495 тисяч 93 особи з інвалідністю та похилого віку.

(Джерело: Про терміни: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді «Компас». – Рада Європи, м. Страсбург: https://www.coe.int/uk/web/compass/migration - - Про Україну: Міграція в Україні: факти і цифри: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf)

Праведники народів світу

Леся Юрчишин

Заняття знайомить учнів з поняттями "Праведник народів світу", "Праведник Бабиного Яру", працюючи із кейсами. За допомогою блоків різних запитань, що ілюструють ситуацію, в учнів буде можливість усвідомити складність вибору.

Мета:
ознайомитися з термінами "Праведник народів світу", "Праведник Бабиного Яру"; розвивати емоційний інтелект учнів

Очікувані результати:
після заняття учнів зможуть: • пояснювати терміни "Праведник народів світу", "Праведник Бабиного Яру"; • висловити власну думку щодо вибору у різних життєвих ситуаціях

Тривалість: 45–90 хвилин.

Формат: урок-практичне заняття.

Необхідні матеріали:
комп’ютер із виходом до мережі інтернет, проектор та/або роздруковані зображення, дошка/фліп-чарт; завдання для роботи учням

План заходу

Крок 1. Робота з кейсами запитань "Як я поводитимусь, якщо..."

Почергово ставте запитання учням. Вони самостійно у своїх зошитах/чернетках роблять помітки, наприклад "допоможу / не допоможу". Попередьте учнів, що цю роботу не будуть оцінювати і не перевірятимуть. Основне завдання – спробувати миттєво прийняти рішення.

Запитання для учнів:

Як я поводитимусь, якщо:

- Ваш друг посварився з батьками і проситься у вас переночувати. Ваші дії?
- Ваш друг пішов з дому і проситься пожити у вас кілька днів.
- Ваш друг живе у вас уже цілий місяць, і, оскільки він не може знайти роботу, вам доводиться купувати продукти харчування.
- Ви втратили роботу, запас грошей обмежений. Друг усе ще без роботи.
- Вам ще додатково потрібно утримувати сім’ю. Друг усе ще живе у вас.
- Ваша сім’я починає голодувати. Поліція призначила велику грошову винагороду за інформацію про вашого друга. Ви й далі його переховуватимете?
- Навіть якщо мине рік?
- Другу загрожує смертельна небезпека. Але якщо вас викриють, вас і вашу сім’ю також

розстріляють.
- У вашого друга важкий характер, а в умовах замкнутого приміщення він ще погіршується. Ви постійно сваритеся.
- Сусіди говорять, що повідомлять поліції про вашого друга, якщо не отримають викуп. Заплатити викуп немає чим.
- Насправді це не ваш друг, а просто знайома людина.
- Це незнайомець, який слізно благає про допомогу.
- Це ваш давній неприятель, який колись обманув вас.
- Усі навколо кажуть, що ця людина дуже погана – через неї почалися усі біди, загинув ваш родич.

Крок 2. Коротке підбиття підсумків

Попередні запитання змушують задуматись, а можливо навіть засумніватись. Обговоріть з учнями наступне.

Обговоріть з учнями:

- У яких ситуація вибору опинялися люди під час окупації?
- Як вони могли робили свій вибір?
- Як цей вибір міг вплинути на їхнє подальше життя?

Крок 3. Робота з виставкою

Зайдіть на віртуальну виставку "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Відшукайте стенди з фотографіями Праведників народів світу та врятованих ними людей або попрацюйте з базою даних "Праведники Бабиного Яру".

Ознайомтесь із конкретними історіями і дайте відповіді на запитання:

- Якими, на вашу думку, були професії та матеріальний стан Праведників?
- Якими, на вашу думку, були професії та матеріальний стан врятованих?
- Про які стосунки між Праведниками та врятованими свідчать спільні фотографії?
- Зверніть увагу на співвідношення кількості врятованих та кількості Праведників у кожній конкретній ситуації. Про що це свідчить?

Крок 4. Продовження роботи з кейсами запитань "Як я поводитимусь, якщо...".

Обговоріть з учнями відповіді на запитання на загал.

Питання для обговорення:

Як я поводитимусь, якщо:

- Вам і вашому «підопічному» вдалося пережити війну. Чи захочете ви розповідати комусь про те, що з вами трапилось?

- Розповідати про врятування друга не можна, адже багато хто переконані, що «покарати» друга було би «правильніше».
- Вам не вдалося допомогти другові, він загинув. Ви живі, але відчуваєте провину. Приходити на могилу заборонено.
- Майже на ваших очах упродовж двох днів вбили більше ніж 33 тисячі людей. Всього за два роки – близько 100 тисяч людей, із них майже 70 тисяч євреїв. Влада мовчить про це і вам не дозволяє говорити.
- На місці загибелі ваших знайомих хочуть спорудити великий парк з атракціонами.
- Ви прийшли вшанувати пам’ять загиблих, вас арештовують

Крок 5. Підбиття підсумків

Обговоріть з учнями нгаступні запитання (можна застосувати такі методи як "Мікрофон", дискусія або інше на розсуд учителя).

Питання на обговорення

- Що нового ви дізналися під час заняття?
- Чому важливо вшановувати пам’ять загиблих?
- Чому важливо пам’ятати?

Додаток 1

ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ

Меморіальний комплекс Катастрофи і героїзму єврейського народу Яд Вашем 1963 року затвердив критерії для отримання почесного звання «Праведник народів світу». На момент розпаду Радянський Союз посідав 17-те місце серед країн, з яких походили «Праведники народів світу». У 1988 році було створено Київське товариство єврейської культури. Його перша структура фонд «Пам’ять Бабиного Яру» розпочав пошуки Праведників на території України, а згодом зосередився суто на рятівниках, які походили з Києва. У квітні 1989 року Фонд встановив почесне громадське звання «Праведник Бабиного Яру». Першим його отримав православний священик Олексій Глаголєв (посмертно) та члени його сім’ї. Нині 662 особи удостоєні звання «Праведник Бабиного Яру». Україна – четверта країна у світі за кількістю звань «Праведник народів світу», після Польщі, Франції та Нідерландів. Станом на 1 січня 2017 року, 2573 українці є «Праведниками народів світу» (150 із них – кияни). Першою серед українців отримала звання «Праведник народів світу» 1976 року Олена Вітер (сестра Йосифа), ігуменя греко-католицького монастиря.

(Джерело: Витяги з тексту виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Праведники народів світу в Україні. Олексій Глаголєв та Олена Вітер

Ірина Фрідман

Практична робота для самостійного виконання учнями. Може бути також використана як заняття-практикум (на вибір вчителя). Практична робота складається з 5 завдань. Перші два – теоретичного характеру, третє – на аналіз та критичне мислення, четверте – має творчий характер, а п’яте є завданням підвищеного рівня складності і задається учням на розсуд вчителя. За умови проведення заняття-практикуму учні можуть працювати в класі індивідуально, в парах або об'єднуватися у невеликі групи (до 4 осіб).

Мета:
закріпити знання учнів щодо Праведників народів світу; проаналізувати конкретні історії спасіння; проаналізувати основні дилеми, перед якими стояли Праведники; сформувати у дітей розуміння важливості збереження подібних історій.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснити, хто такі Праведники народів світу і Праведники Бабиного Яру, в чому між ними різниця;
• висловити власну думку щодо дилем, перед якими може опинитися людина під час війни;
• усвідомити важливість для суспільства збереження пам’яті про людей, які ризикували собою заради інших.

Тривалість: 120 хвилин.

Формат: заняття, практична робота.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"; матеріали сайту Українського інституту національної пам’яті; матеріали сайту Яд Вашем.

План заходу

Крок 1. Завдання 1

Уважно роздивіться матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" щодо Праведників народів світу та праведників Бабиного Яру (додаток 1), дайте визначення поняттям: Праведник народів світу, Праведник Бабиного Яру, Яд Вашем, сад праведників у Яд Вашемі.

Крок 2. Завдання 2

На основі критеріїв присвоєння звання Праведник народів світу (додаток 2) наведіть 2 приклади ситуацій, коли людина отримує звання і коли – не отримує. В зв’язку з якими подіями чи обставинами це відбувається? Чи можете ви навести реальний приклад з життя, коли звання Праведника народів світу так і не було надано?

Крок 3. Завдання 3

Ознайомтесь з історіями двох Праведників народів світу – священнослужителями Олексієм Глаголєвим та Оленою Вітер (додатки 3 - 6). Які, на ваш погляд, міркування змусили цих людей ризикувати власним життям задля порятунку інших? Хто були для них врятовані? Чим схожі та чим різняться ці історії порятунку?

Крок 4. Завдання 4

Якби вам довелося брати інтерв'ю у Праведника, які б питання ви йому/їй задали? Напишіть 5 запитань, та обгрунтуйте, чому саме їх.

Крок 5. Завдання 5

Напишіть листа від імені врятованої Оленою Вітер дитини своїй рятівниці. На Вашу думку, про яке "сучасне та майбутнє" могла б розповісти ця дитина Олені? Відобразіть це у листі.

Додаток 1

ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ

Порятунок євреїв у роки нацистської окупації Європи став предметом вивчення у державі Ізраїль. Національний інститут пам'яті Катастрофи і Героїзму Яд Вашем 1963 р. затвердив критерії для отримання почесного звання «Праведник народів світу». Праведниками визнаються неєвреї, які ризикували життям, рятуючи євреїв під час Голокосту. Усіх, хто був причетний до порятунку, нагороджують медалями й дипломами, на їхню честь висаджують дерева на Алеї Праведників, їм призначають довічні пенсії.

У Радянському Союзі намагалися замовчувати знищення євреїв під час Другої світової війни. Більшість рятівників, які жили у межах СРСР, опинилися поза практиками вшанування. На момент розпаду Радянський Союз посідав 17-е місце серед країн, з яких походили «Праведники народів світу».

Важливим кроком на шляху до віднайдення імен доброчинців стало створення у 1988 р. Київського товариства єврейської культури та його першої структури – фонду «Пам'ять Бабиного Яру». Саме цей фонд розпочав пошуки Праведників на території України, а згодом зосередився виключно на рятівниках, що походили з Києва.

У квітні 1989 р. Фондом було встановлено почесне громадське звання «Праведник Бабиного Яру». Першим його отримав православний священик Олексій Глаголєв (посмертно) та члени його сім'ї. Наразі 662 особи удостоєні звання «Праведник Бабиного Яру».

Інформацію про віднайдених рятівників із фонду «Пам'ять Бабиного Яру» направляють в Єрусалим в Інститут Яд Вашем, де частині з них надано також звання «Праведник народів світу». Україна – четверта країна у світі за кількістю Праведників, після Польщі, Франції та Нідерландів. 2515 українців є «Праведниками народів світу» (150 з них – кияни), їхні імена викарбувані на Стіні честі в Саду Праведників у Яд Вашемі. Першою серед українців отримала звання «Праведник народів світу» 1976 р. Олена Вітер (сестра Йосифа), ігуменя греко-католицького монастиря.

Як правило, Праведники – це цивільні беззбройні жителі окупованих територій: люди похилого віку, діти, жінки. Часто євреїв переховували великі сім'ї. Траплялися випадки, коли батьки або дідусі й бабусі – неєвреї за походженням, рятували своїх дітей та онуків. Серед тих, хто отримав звання «Праведник Бабиного Яру», люди різних національностей: українці, росіяни, поляки, білоруси, татари, вірмени, греки й німці. Вшановуючи Праведників, мусимо пам'ятати, що їхні вчинки – не лише факти порятунку. Вони ризикували своїм життям, життям своїх рідних, включно з малолітніми дітьми.

(Джерело: З текстів віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

КРИТЕРІЇ ПРИСВОЄННЯ ЗВАННЯ ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ

1. Активна участь у порятунку одного або декількох євреїв від небезпеки негайного знищення або депортації до таборів смерті.

2. Існувала реальна небезпека для рятівника і його близьких.

3. Рятівник усвідомлював і мав на увазі саме порятунок єврея. Дії рятівника НЕ були мотивовані отриманням грошової винагороди або іншої компенсації, як, наприклад, перехід врятованого в іншу віру, усиновлення дитини тощо.

4. Рятівник не співпрацював із нацистським режимом.

(Джерело: За даними відділу "Праведники народів світу" меморіального комплексу Яд Вашем)

Додаток 3

МАТЕРІАЛИ ПРО ОЛЕНУ ВІТЕР

Посилання:
http://www.memory.gov.ua/news/zhinochi-istorii-drugoi-svitovoi-olena-viter

(Джерело: Сайт Українського інституту національної пам'яті)

Додаток 4

ІСТОРІЯ ОЛЕНИ ВІТЕР З ОСОБОВОЇ СПРАВИ У ЯД ВАШЕМ

Посилання:
http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=ru&itemId=4044362

(Джерело: Яд Вашем)

Додаток 5

ІСТОРІЯ РОДИНИ ГЛАГОЛЄВИХ

Посилання:
https://www.yadvashem.org/ru/righteous/stories/glagolev.html

(Джерело: Яд Вашем)

Додаток 6

ІСТОРІЯ РОДИНИ ГЛАГОЛЄВИХ З ОСОБОВОЇ СПРАВИ У ЯД ВАШЕМ

Посилання:
http://db.yadvashem.org/righteous/righteousName.html?language=ru&itemId=4044305

(Джерело: Яд Вашем)

Бабин Яр: пам'ять не вмирає...

Ліана Антонюк

Заняття дає можливість поглибити знання учнів про Бабин Яр, замислитися над поняттям історичної пам'яті, сприяє вихованню толерантності. Заняття містить два варіанти проведення. Перший варіант для вікової категорії від 11 до 14 років. Другий - від 15 до 18 років. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
поглибити знання учнів про історію та пам'ять Бабиного Яру, навчити працювати з доступними джерелами інформації, формувати власну думку та вміти її доводити; розвивати навички роботи в колективі, критичне мислення; виховувати почуття поваги до історичного минулого Батьківщини.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• витлумачувати і доречно вживати поняття "історична пам'ять";
• пояснювати, що таке Бабин Яр та як з ним пов'язана доля України;
• розповідати про трагедію Бабиного Яру та історичну пам'ять на основі віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" та фрагменту документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті".

Тривалість: 45 - 90 хвилин.

Формат: урок, заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, доступ до віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" та документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті", стікери у вигляді листочків, ватман з деревом.

План заходу

Крок 1. Вступна частина

Варіант I. (11-14 років) Звучить музика Шуберта «Аве Марія». Виходить дівчинка зі свічею у руках в українському одязі, а зверху чорна хустина та читає вірш Ірини Васильківської "Бабин Яр" (додаток 1). Після вступного вірша обговоріть запитання Блоку 1. Попросіть дітей записати думки на зелених листочках та причепити їх до дерева пізнання (малюнок на ватмані, прикріплений до дошки).

Варіант II. (15-18 років) Розпочніть заняття за методом Кросенса (опис у додатку 2). Попросіть учнів подивитися на екран з кросенсом (додаток 3) та обговоріть запитання Блоку 2. Після того підсумуйте, що тема заняття: "Бабин Яр: пам'ять не вмирає". Історія Бабиного Яру в минулому сторіччі - страшна і повчальна. Тому сьогодні ми будемо говорити про одну із найбільших трагедій людства.

Блок запитань № 1.

Запитання до учнів (11-14 років):

- Що вам відомо про Бабин Яр?

Блок запитань № 2.

Запитання до учнів (15-18 років):

- Якими словами можна об'єднати всі зображення? Аргументуйте свою відповідь.
- Як би ви сформулювали тему заняття?

Крок 2. Робота з документальним фільмом

Цей крок є однаковим для обох вікових груп.

Перегляньте відеосюжет із документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" (додаток 4). Попросіть учнів визначити головну думку з цього відеофрагменту.

Молодші учні (11-14 років) записують те нове, що вони дізналися про Бабин Яр, на червоних листочках та доповнюють дерево пізнання. Зі старшими учнями достатньої провести обговорення за допомогою вправи "Відкритий мікрофон".

Запитання до учнів:

- Що таке історична пам'ять?
- Анатолій Подольський у документальному фільмі "Бабин Яр у пошуках пам'яті" сказав: "... Батьки брехали дітям, батькам брехали їх батьки, брехала влада, брехала газета. Коли люди в брехні виростають, вони потім жорстокі, тому правда про минуле допоможе, правда може серйозно допомогти, а брехня навпаки, зробить людину готовую взяти зброю і вбивати іншу. Ми не відповідальні за минуле, але ми живемо сьогодні, тому відповідальні за пам’ять про минуле". Як Ви розумієте його слова?

Крок 3. Робота з віртуальною виставкою

Варіант І. (11-14 років) Дайте учням завдання скласти артбук на основі розділу віртуальної виставки "Мозаїка пам'ятників" (додаток 5).

Працюйте за таким алгоритмом:

1. Об’єднайте учнів у групи.
2. Учні знайомляться з пам’ятними знаками, у яких зафіксована історична пам'ять про трагічну подію нашої історії. Обирають одну сторінку, якій присвячено пам’ятник, для дослідження. Вчитель слідкує, щоб у групах сторінки з пам’ятниками не повторювалися.
3. Оформлення роботи на альбомному аркуші.
4. Презентація.

Після презентації учні склеюють свої роботи в одну книгу-розкладушку: наприкінці виходить

Артбук під назвою "Мозаїка пам’ятників".

Варіант ІІ. (15-18 років) Попросіть учнів самостійно ознайомитися з віртуальною виставкою, зокрема розділом "Мозаїка пам’ятників". Після цього попрацюйте над ключовим запитанням за методом Уолта Діснея.

Працюйте за таким алгоритмом:

1. Оберіть запитання, наприклад: *На Вашу думку, чи достатньо збережена історична пам’ять про Бабин Яр? Запропонуйте свої шляхи вдосконалення.*
2. Підготуйте картки з ролями, щоб учні могли об'єднатися в групи (мрійники, реалісти, критики). В одній групі потрібно не більше 9 учнів (3 мрійника, 3 реаліста, 3 критика).
3. Запишіть запитання на дошці. Учні розпочинають роботу у групах. Починають працювати мрійники, а реалісти та критики спостерігають. Всі свої ідеї мрійники записують в одну із колонок на ватмані. Потім реалісти коригують ідеї мрійників та пропонують реальні шляхи подальшої роботи, записують у другу колонку. Критики наприкінці визначають цінність ідей і записують свої міркування у третю колонку.
4. Презентація роботи.

Найголовніше у роботі поважати думку один одного і толерантно ставитися до інших ідей. Під час презентації, звертайте увагу учнів, чи відомо з віртуальної виставки про схожі ідеї? Чи вдалося їх втілити? Чому?

Крок 4. Завершальний етап. Рефлексія

Варіант І. (11-14 років) Зацитуйте слова Олександра Довженка: "Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців". Спитайте учнів, як вони розуміють цей вислів. Поверніться до дерева пізнання. На жовтих листочках, попросіть учнів записати, що було на уроці цікавим. Таким чином, дерево на початку було сірим та без листочків (неначе люди забувають про важливі події нашої історії), а наприкінці уроку дерево набуло кольорів, бо ми пам'ятаємо наше минуле.

Також можна попросити учнів скласти **Сенкан**.

Наприклад:

*Бабин Яр

страшний, повчальний

кричить, розстрілює, мовчить

символ Голокосту в Україні

Пам'ять....*

Варіант ІІ. (15-18 років) Після заняття попросіть учнів дати відповіді на ключові запитання: Що змусило задуматися? Що хочеться взяти з собою? До чого б не хотілося повернутися?

Додаток 1

БАБИН ЯР - ВІРШ ІРИНИ ВАСИЛЬКІВСЬКОЇ

Зелене руно м'яко схили вкрило.

Пташиний щебет шириться над ним.

Блакитне небо розгорнуло крила

Над місцем тихим, праведно-сумним.

Тут є про що сказати ревній музі,

Гортаючи столітній календар.

Лежить отут у святості і тузі

Ганебна пляма в серці - Бабин Яр.

Запікся на історії скрижалях,

Закарбувався болем у віках

Рік сорок перший: вересень безжальний

І в тисячах очей предсмертний жах.

Страшні останки - черепи і кості

-В землі не тліють, - пам'ять стережуть.

Щоб людство більш не знало голокостів,

Про Бабин Яр не сміємо забуть.

Ірина Васильківська

(Джерело: http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=691652)

Додаток 2

МЕТОД КРОСЕНСА - ОПИС МЕТОДУ

Кросенс – асоціативна головоломка нового покоління. Слово «кросенс» означає «перетин значень» і придумане за аналогією зі словом «кросворд», яке в перекладі з англійської мови означає «перетин слів». Ідея кросенса проста, як і все геніальне. Це асоціативний ланцюжок, що складається з дев'яти картинок. Зображення розташовують так, що кожна картинка має зв'язок із попередньою і наступною, а центральна поєднує за змістом зразу декілька картинок. Завдання того, хто розгадує кроссенс - знайти асоціативний зв'язок між сусідніми (тобто тими, що мають спільний бік) картинками. Зв’язки в головоломці можуть бути і поверхневими, і глибокими. Починати розгадувати кроссенс можна з будь-якої картинки, що розпізнається, але центральним є квадрат під номером 5. Центральна картинка, за бажанням автора, може бути пов’язана за змістом зі всіма зображеннями в кроссенсі.
Алгоритм створення кросенса:

1. Визначити тему, загальну ідею.
2. Виокремити дев’ять елементів, що стосуються ідеї (теми).
3. Знайти зв’язки між елементами, визначити послідовність.
4. Концентрація змісту в одному елементі (центральному).
5. Виокремити відмінні риси, особливості кожного елементу.
6. Підібрати зображення, що ілюструють елементи.
7. Замінити прямі образи і асоціації символічними.
8. Побудувати асоціативні зв’язки між образами елементів.

(Джерело: http://natavikzu.blogspot.com/2014/12/blog-post.html)

Додаток 3

БАБИН ЯР - КРОСЕНС ДЛЯ УРОКУ

Тлумачення кросенсу:

1. Фото німецького фотографа Й. Гелле. У кадрі відображено близько 150 військовополонених і кілька охоронців;
2. Фото німецького фотографа Й. Гелле. Військовополонені присипають землею ділянку Бабиного Яру;
3. Фото німецького фотографа Й. Гелле. Бабин Яр, речі на дні яру.
4. Пам’ятник радянським громадянам і військовополоненим, розстріляним німецькими фашистами у Бабиному Яру;
5. Бабин Яр (зашифроване слово)
6. Менора: пам’ятник вбитим у Бабиному Яру євреям;
7. Пам’ятник дітям, вбитим у Бабиному Яру;
8. Малюнок із серії "Діти Бабиного Яру" (А.Довжик);
9. 29-30 вересня 1941 року нацисти розпочали масові розстріли єврейського населення Києва.

Посилання на зображення/фото:
kollaj.jpg

(Джерело: Авторський матеріал)

Додаток 4

ВІДЕОСЮЖЕТ ІЗ ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Відеосюжет із фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" - таймінг 22.22 - 23.47 (починається з розмови Анни Ленчовської про те, що таке Бабин Яр)

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=VabebJW6xVI&feature=emb_logo

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

Додаток 5

РОЗДІЛ "МОЗАЇКА ПАМ'ЯТНИКІВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,48,0,0:node1,-195

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Чужого горя не буває

Олена Москаленко

Під час заняття учні зможуть попрацювати з віртуальною виставкою у поєднанні з місцевим матеріалом. Матеріал переміг у конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
визначити, чим міг бути обумовлений вибір людини в умовах реалізації політики нацизму; проаналізувати історії Праведників народів світу та Праведників Бабиного Яру у столиці та в іншій місцевості / іншому регіоні (на Полтавщині); спонукати учнів до пошукової діяльності та усвідомлення змісту загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснити терміни "Праведник народів світу", "Праведник Бабиного Яру";
• проаналізувавши відео, фото та текстові документи, розповідати історії порятунку людей в період нацистської окупації, Голокосту;
• зробити власні висновки про важливість збереження пам’яті про кожну людину;
• сформулювати власну думку щодо цінності людського життя та важливості морального вибору.

Тривалість: 45-90 хвилин.

Формат: заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії».

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Розпочніть з цитати нижче та короткого пояснення терміну "Праведник народів світу".

"*Ці люди були для нас, євреїв, променем світла в суцільній темряві, повертали віру в людину, створену за подобою Божою. Пам'ять про них повсякчас залишиться у серці та історії єврейського народу*» (Д-р Іцхак Арад, Яд Вашем).

"Хасидей умот ха-олам" – так в Ізраїлі назвали тих неєвреїв, які, ризикуючи власним життям, рятували євреїв у страшні часи Голокосту. В перекладі з івриту це означає "праведники серед народів світу".

Попросіть учнів прочитати довідкову інформацію віртуальної виставки (розділ "Праведники Бабиного Яру", додаток 1) та доповнити Ваше вступне пояснення.

Крок 2. Робота в групах та її обговорення

Об'єднайте учнів у 4 групи. Запропонуйте учням відшукати стенди з фотографіями Праведників (додаток 2), ознайомитися з конкретними фотокартками (наприклад, Олени Гаврилової, Валентини Березльової, родини Бобровських, Ганни Венгловської), та зробити припущення про наступне:

- який соціальний статус міг бути у Праведників та врятованих;
- який міг бути їхній вік та можливі професії;
- які могли бути стосунки між цими людьми;
- чи складно мало було прийняти рішення про порятунок, враховуючи ті умови, в яких вони опинилися.

Через 5-7 хвилин дайте можливість кожній групі висловити свою думку, а потім розкажіть історії цих людей (додаток 3).

Крок 3. Продовження роботи в групах

Запитайте в учнів, що їм відомо про допомогу та переховування євреїв в роки війни на території рідного краю. Запропонуйте групам підготувати повідомлення про це (на прикладах конректних історій), скориставшись авторським онлайн-довідником «Праведники народів світу Полтавщини» (додаток 4). Через 7-10 хвилин попросіть презентувати коротку розповідь про те, що вони дізналися з матеріалів (до 3 хвилин на кожну групу).

Крок 4. Обговорення результатів групової роботи

Попросіть учнів *(на основі того, про що вони дізналися)* виділити основні способи порятунку євреїв під час німецької окупації, а також охарактеризувати основні мотиви рятівників.

Зверніть особливу увагу на той факт, що окупаційна влада жорстоко карала цивільне населення за допомогу та переховування євреїв.

Крок 5. Підбиття підсумків. "Відкритий мікрофон"

Попросіть учнів висловити свою думку щодо слів Віталія Нахмановича (розділ "Праведники Бабиного Яру", додаток 5) про те, що саме пам'ять про Праведників ми маємо забрати з собою в майбутнє.

Крок 6. Домашнє завдання

Запропонуйте учням проаналізувати слова Елі Візеля: *«У ті часи всюди був морок. Здавалося, що й на небесах і на землі всі ворота співчуття закрилися. Вбивця вбивав і євреї помирали, а зовнішній світ або був співучасником або залишався осторонь. Лише у небагатьох вистачило*

мужності не залишатися байдужими. Ці нечисленні чоловіки і жінки були уразливими, наляканими, безпорадними - що відрізняло їх від своїх співгромадян? Чому їх було так мало? Пам'ятайте: найбільше жертву ранить не жорстоке гнобителя, а безчестя спостерігача ... Не дайте, нарешті, забути, що завжди наступає момент вибору ... І тому ми повинні знати про цих хороших людей, що допомагали євреям під час Катастрофи. Ми повинні вчитися у них і пам'ятати їх з вдячністю і надією» .

Також запропонуйте учнями написати коротке повідомлення чи есе на тему: "Чи може кожен з нас зробити свій внесок в те, щоб пам'ять про Праведників народів світу і жертв Голокосту жила і ставала відома широкому загалу людей?" Зверніть увагу учнів на поняття "агенти пам'яті" - це допоможе їм у підготовці.

Додаток 1

РОЗДІЛ "ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ" - ДОВІДКА

Посилання на текстову довідку щодо теми.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,1,0,0:node14,83

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

РОЗДІЛ "ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ" - ФОТО

Посилання на серію стендів з фотографіями віртуальної виставки

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,righteous,1,0,0:node14,83

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

ВИБРАНІ ІСТОРІЇ ПРАВЕДНИКІВ (О.ГАВРИЛОВОЇ, В.БЕРЕЗЛЬОВОЇ, РОДИНИ БОБРОВСЬКИХ, Г. ВЕНГЛОВСЬКОЇ)

Посилання на довідкову інформацію про Праведників

Посилання:
http://www.kby.kiev.ua/_kiosk_pravedniki/righteous.html

(Джерело: Комітет «Бабин Яр»)

Додаток 4

ОНЛАЙН-ДОВІДНИК "ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ ПОЛТАВЩИНИ"

Посилання на список Праведників

Посилання:
http://righteous-poltava.biz.ht/список-праведників/

(Джерело: Онлайн-довідник "Праведники народів світу Полтавщини")

Додаток 5

РОЗДІЛ "ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ" - ВІДЕОЦИТАТА

Посилання на відеокоментарі (екскурсію) В. Нахмановича

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,0,0,0:node14,83

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Бабин Яр:без права на забуття

Вирова Марина Валеріївна

В уроці за допомогою рольової гри-трибуналу розглядається характер Голокосту як безпрецедентного явища в історії. Аналізуються особливості німецької окупації м. Києва та подій Голокосту. Окремо розглянуто ставлення місцевого неєврейського населення до вбивства євреїв. Урок розвиває навички дослідницької і аналітичної діяльності. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
поглибити знання учнів про трагедію Бабиного Яру за допомогою різних джерел, розвивати вміння аналізувати історичну інформацію, розвивати навички критичного мислення, сформувати розуміння міжнародних механізмів покарання за злочини проти людяності.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• описувати події, що відбувались у Бабиному Яру під час Другої світової війни;
• порівнювати різні історичні джерела, критично оцінюючи їх походження та змістову складову;
• наводити аргументи на підтвердження власної думки, спираючись на матеріали виставки;
• усвідомлювати цінність кожного людського життя та невідворотність покарання за злочини.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
інтерактивна дошка, роздрукована фотографія експозиції із віртуальної виставки "Бабин яр: пам’ять на тлі історії" (розділ "Після погрому"), фотографії з цього розділу, аркуші ватману та маркери, Карта "Друга світова війна", фотографії, пов'язані з подіями 29 вересня 1941 р. у Бабиному Яру; роздруковані комплекти документів.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

На початку уроку запитайте учнів про асоціації, спогади, уявлення, що виникають у них в зв'язку з назвою "Бабин Яр".

Потім озвучте учням тему заняття та актуалізуйте її: *Шановні друзі! Тема трагедії Бабиного Яру дуже актуальна,оскільки вона тісно пов'язана з питаннями патріотизму, самопожертви в імя високої ідеї, єдності нації, її політичної свідомості. Ми будемо говорити про важкі сторінки історії, щоб усвідомити цінність людського життя.*

Крок 2. Робота з документами

Зачитайте документ з додатку 1 та надайте учням додаткову інформацію про Голокост. Якщо учні вже проходили тему, перевірте, наскільки добре вони пам'ятають ключові для уроку моменти історії.

Додаткова інформація для учнів: *У період Другої Світової війни (1939-1945 рр.) нацисти вбили на території Німеччини та окупованих країн Європи близько 6 млн. євреїв, знищили тисячі єврейських громад. Це була найбільш трагічна епоха за всю історію єврейського народу. Нацистська Німеччина проводила стосовно євреїв політику тотального знищення, що отримала умовну назву "остаточне розв'язання єврейського питання". Відповідно до цієї політики всі без винятку євреї - чоловіки і жінки, діти і люди похилого віку - були приречені на вбивство. Власне факт приналежності до єврейського народу зумовлював загибель людини. Звичайно, вбивали не тільки євреїв. Жертвами нацистського терору стали представники багатьох інших народів Європи, в тому числі і народів колишнього Радянського Союзу. Однак, стосовно інших народів (крім ромського) не проводилося політики тотального знищення. Лауреат Нобелівської премії, письменник Елі Візель наступним чином змалював цю трагічну ситуацію: "Не всі жертви нацизму були євреями, але всі євреї були жертвами нацизму". В цьому і полягає особливість єврейської долі в період Катастрофи в порівнянні з долею інших народів, що населяли окуповані нацистами території Європи.*

Крок 3. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 1

Основна частина уроку відбудеться у форматі "Війського трибуналу". На першому етапі рольової гри необхідно надати основні інструкції та описати ролі учнів.

Для вступної інструкції скористайтеся текстом: *Зараз відбуватиметься засідання військового трибуналу щодо злочинів, здійснених у Бабиному Яру в роки нацистської окупації Києва. Військовий трибунал — судовий орган з переслідування та покарання військових злочинців. Вперше міжнародний військовий трибунал був створений у 1945 році. Місцем процесу над головними нацистськими військовими злочинцями обрано м. Нюрнберґ (Німеччина), часто цей військовий трибунал ще називають Нюрнберзьким процесом. На Київському процесі 1946 р. розглядалися і злочини у Бабиному Яру. Окрім Нюрнберзького трибуналу були проведені Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (Токійський трибунал) 1946 р., Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії 1993 р., Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди 1994 р. Злочинами, що передбачають індивідуальну відповідальність, відповідно Статуту міжнародного військового трибуналу, визначено злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності.*

Далі поясніть учнями, що під час засідання трибуналу вони будуть виступати в різних ролях: як представники свідків, як слідчі, як судді і як історики.

Завдання "представників свідків": описати те, що могли бачити реальні свідки подій у Бабиному Яру в період нацистської окупації Києва. Спогади очевидців - первинне джерело інформації. Даний вид джерел надзвичайно важливий для істориків. На жаль, в таких катастрофах, як трагедія Бабиного Яру, очевидців, що залишились в живих, не так вже й багато. "Представникам свідків", необхідно ознайомитись із реальними свідченнями тих, хто

пережив і на власні очі бачив ці трагічні події, та представити їх **від імені авторів** на засіданні трибуналу. **Зверніть увагу:** варто уникати перенесення спогадів свідків на особистість учня. Тому одразу налаштуйте учнів, що їм треба представити *досвід іншої особи від імені іншої особи*, а *не від власного імені*. Краще попередньо поговорити з дітьми, яким Ви плануєте надати такі ролі, щоб упевнитися, що таке завдання їх не травмує.

"Слідчі трибуналу" формують докази злочину. "Слідчим" необхідно вивчити документи про події, які відбувались, та сформувати докази наявних злочинів, щоб представити їх під час засідання трибуналу.

Завдання "істориків": безсторонньо описати події, що відбувались в Києві в роки нацистської окупації, зокрема події в Бабиному Яру. **Зверніть увагу,** що ця група має найбільше джерел, тож варто зробити її більшою, аби учні могли розподілити їх між собою.

Завдання "суддів": здійснити правосуддя. Вислухавши різні сторони, вивчивши різні докази, прийняти рішення про наявність/відсутність злочинних дій та кваліфікувати злочин.

Регламент та процедура процесу проведення трибуналу є такими:

- Під час засідання трибуналу кожна група має по 5 хвилин на виступ.
- "Судді" можуть ставити додаткові запитання іншим групам.
- Спочатку виступають "історики", потім "представники свідків", за ними - "слідчі".
- Завершальне слово у "суддів", які підводять підсумки почутого та виносять рішення.

Крок 4. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 2

Під час другого етапу рольової гри організуйте підготовчу роботу в групах.

Об’єднайте учнів у групи та розподіліть ролі. Кожна група – окрема категорія учасників трибуналу: представники свідків, слідчі військового трибуналу, історики, судді.

Роздайте кожній групі пакет документів, необхідних для опрацювання, інструкцію та завдання, що саме вони мають підготувати (додаток 9). Нагадайте про правила роботи в групі, а також, що їх підсумковий виступ не має бути довшим за 5 хвилин.

Крок 5. Рольова гра "Військовий трибунал". Етап 3

На останньому етапі рольової гри проведіть засідання військового трибуналу.

Нагадайте регламент та процедуру процесу проведення трибуналу:

- Під час засідання трибуналу кожна група має по 5 хвилин на виступ.
- "Судді" можуть ставити додаткові уточнюючи запитання іншим групам.
- Спочатку виступають "історики", потім "представники свідків", за ними - "слідчі".
- Завершальне слово у "суддів", які підводять підсумки почутого та виносять рішення.

Зверніть увагу: Під час проведення рольової гри учитель може свідомо спровокувати учнів на висловлювання різних точок зору і викликати в класі дискусію, звернувши увагу на протиріччя

між джерелами, "зіштовхнувши" між собою документи з різних комплектів. Ними можуть стати, наприклад, такі документи: німецькі фотографії, що представляють мирне життя окупованого Києва, і фотографії після розстрілів в Бабиному Яру; показання свідка П. Блобеля на судовому процесі в Нюрнберзі про знищення слідів злочинів у Бабиному Яру та сучасні висловлювання, що заперечують факт масового знищення мирного населення на тій підставі, що відсутні матеріальні докази, які це підтверджують. В процесі роботи груп та виступів представників груп, перепитуйте, які джерела могли б допомогти уточнити інформацію, що викликає в учнів сумніви? що може впливати на точність отриманої інформації про події?

Крок 6. Рефлексія

Після завершення усіх етапів рольової гри обов'язково проведіть рефлексію. Обговоріть запитання нижче.

Запитання до учнів:

- Який ваш емоційний стан? Що ви зараз відчуваєте?
- Як вам було працювати в групах?
- Як ви оцінюєте результат роботи? Що було для вас особливо важливим?
- Що було складним?
- Чи потрібні, на вашу думку, військові трибунали сьогодні? Чому?
- Які висновки ви для себе зробили?

Крок 7. Підсумки уроку

Підвести підсумки урок можна двома способами.

Запропонуйте учням скласти "Сенкан" (неримований вірш з 5 рядочків) та презентувати його. Слово, з якого потрібно скласти сенкан - "Бабин Яр".

Наприклад:

1 рядок - саме слово , яке характеризуємо - **Війна**

2 рядок - два прикметника - **Страшна, жахлива**

3 рядок - три дієслова - **Лякає , вбиває , грабує**

4 рядок - фраза про це слово - **Немає нічого страшнішого, ніж війна**

5 рядок - синонім до слова - **Боротьба**

АБО

На дошку виведіть (повісьте) зображення пам’ятника жертвам Голокосту в Бабиному Яру – семисвічник. *У 50-ту роковину початку масових розстрілів в Бабиному Яру, 29 вересня 1991 року, був встановлений пам’ятний знак - "Менора" - єврейський семисвічник, присвячений трагедії єврейського народу. Біля нього можна побачити багато камінців - це єврейська традиція вшановувати пам'ять померлих* (можна згадати також про українські традиції

вшанування пам'яті). Зверніться до учасників груп, пропонуючи підвести підсумок, сказавши лише одне слово, яким вони можуть охарактеризувати події в Бабиному Яру. Це слово вони повинні написати на зворотній стороні паперового вогника та прикріпити на одну зі свічок на семисвічнику.

Додаток 1

ОГОЛОШЕННЯ ДО ВСІХ ЄВРЕЇВ КИЄВА

Посилання на розділ книги: Ілюстрації, Книга 1, Розділ 2 (http://history.kby.kiev.ua/illustrations)

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/341/b1bph37.jpg

(Джерело: Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи та матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 2

СВІДЧЕННЯ ДІНИ ПРОНІЧЕВОЇ

"Наближаючись до Бабиного Яру ми почули стрілянину і нелюдські крики. Я почала розуміти, що відбувається, але мамі нічого не говорила. Коли ми вийшли в ворота, нам веліли здати документи, цінні речі і роздягнутися. Один нацист підійшов до мами і зірвав з її пальця золоту каблучку. Я побачила, як групу за групою роздягнених людей підводять до ями і розстрілюють їх. Я своїми очима бачила цей жах."

(Джерело: Показання свідка, Діни Проничевої, яка вижила в Бабиному Яру, уривок)

Додаток 3

СВІДЧЕННЯ Н. ГОРБАЧОВОЇ

Н. Горбачова жила на вул. Тираспольській недалеко від Бабиного Яру: "... протягом цілого дня в Бабин Яр рухалось приблизно 40 вантажних автомашин, які були переповнені єврейським населенням - чоловіками, жінками і дітьми, причому деякі жінки тримали на руках немовлят. Я і ще кілька жінок, які проживали поблизу Бабиного Яру, непомітно для німецької охорони, наблизилися до місця, де зупинялися автомашини і вивантажувалися привезені на них люди. Ми побачили, що в метрах 15 від початку Бабиного Яру німці змушували роздягатися і наказували їм бігти вздовж яру, розстрілюючи, тих, що бігли, з автоматів і кулеметів. Я особисто бачила, як німці кидали грудних дітей в яр. В яру були не лише розстріляні, а й поранені, а також живі діти. Ці німці закопували яр ... "

(Джерело: Свідчення Н. Горбачової, уривок)

Додаток 4

УРИВОК З "ЧОРНОЇ КНИГИ"

"Чорна книга" - збірник документів і свідчень очевидців про злочини проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР і Польщі в роки Голокосту, а також про участь євреїв в опорі проти нацистів під час Другої світової війни, складений і літературно оброблений колективом радянських журналістів під керівництвом Іллі Еренбурга та Василя Гроссмана (в рамках їх діяльності в складі Єврейського антифашистського комітету) в 1940-х роках.

Посилання на файл:
4-chorna-kniga.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Чорна Книга)

Додаток 5

ПЕРШЕ ФОТО, 1941

Військовополонені засипають землею дно Бабиного Яру. В охороні есесівці. Німецька фотоплівка. Жовтень 1941 р.

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/281/appendix29.jpg

(Джерело: Бабин Яр:людина, влада, історія. Документи і матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 6

ДРУГЕ ФОТО, 1941

Євреї ідуть вулицями Києва до Бабиного Яру, 29 вересня 1941

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/3197/!_Evrei_Kyeva__29_veresna.jpg

(Джерело: Бабин Яр:людина, влада, історія. Документи і матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 7

ТРЕТЄ ФОТО, 1941

Трупи на б-рі Т. Шевченко. Удалині ліворуч колишній Галицький ринок (Євбаз). Початок жовтня Жовтень 1941 р. Німецька фотоплівка.

Посилання:
http://history.kby.kiev.ua/data/307/b1bph3.jpg

(Джерело: Бабин Яр: людина, влада, історія. Документи та матеріали. Електронне видання. http://history.kby.kiev.ua/)

Додаток 8

МАТЕРІАЛИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ

Розгляньте розділи віртуальної виставки "Початок війни", "Вступ німців до Києва", "Доля військовополонених", "Доля євреїв", "Доля ромів", "Доля українських націоналістів", "Доля радянського підпілля", "Доля душевнохворих", "Київ під нацистською окупацією".

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:M,topic:node4,-8

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 9

ІНСТРУКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУП

Посилання на файл:
9-instrukcii.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

Додаток 10

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Посилання на файл:
vikoristanoi-literaturi.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Укладено автором)

Додаток 4

Цитата з «Чорної книиа»

«На світанку 29 вересня київська євреї з різних кінців міста повільно рухалися вулицями в сторону єврейського кладовища, на Лук'янівці. Багато з них думали, що чекає переїзд в провінційні міста. Деякі розуміли, що Бабин Яр - це смерть. Тому в цей день було так багато самогубств.

Сім'ї пекли хліб на дорогу, шили похідні речові мішки, наймали підводи, двоколки. Підтримуючи один одного, йшли старі чоловіки і жінки. Матері несли немовлят на руках, везли їх у колисці. Йшли люди з мішками, згортками, валізами, ящиками. Діти плелися поруч з батьками. Молодь з собою нічого не брала, а літні люди намагалися взяти з дому побільше. Старух, тяжко зітхаючих і блідих, вели під руку онуки. Паралізованих і хворих родичі несли на носилках, на ковдрах, на простирадлах.

Натовпи безперервним потоком йшли по Львівській вулиці, а на тротуарах стояли німецькі патрулі. Таке безліч людей з раннього ранку до самої ночі рухалося по бруківці, що важко було перейти з одного боку Львівської вулиці на іншу. Ця хода смерті тривала три дні і три ночі…

У міру наближення до Бабиного Яру наростав гомін, змішуючись зі стогонами і риданнями.

Під відкритим небом була розгорнута канцелярія, стояли письмові столи. Натовп, що чекала біля застави, організованої німцями в кінці вулиці, не бачила цих столів. Від натовпу кожен раз відокремлювали по 30-40 чоловік і вели під конвоєм "реєструвати". У людей відбирали документи і цінності. Документи тут же кидали на землю: свідки кажуть, що площа покрилася товстим шаром кинутих паперів, первинних паспортів та профспілкових квитків. Потім німці змушували людей роздягатися догола, всіх без винятку - і дівчат, і жінок, і дітей, і людей похилого віку; одяг їх збирали, акуратно складали. У голих людей - чоловіків і жінок - зривали з пальців кільця. Потім кати ставили приречених групами на край глибокого яру і в упор розстрілювали їх. Тіла падали з обриву. Маленьких дітей зіштовхували в Яр живими. Багато, підходячи до місця страти, втрачали розум…Але все ж безліч киян до останньої хвилини розправи не знали, що робили німці в Бабиному Яру»

Титульна сторінка видання «Чорна книга»

Примітка. «Чорна книга» - збірник документів і свідчень очевидців про злочини проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР і Польщі в роки Голокосту, а також про участь євреїв в опорі проти нацистів під час Другої світової війни, складений і літературно оброблений колективом радянських журналістів під керівництвом Іллі Еренбурга та Василя Гроссмана (в рамках їх діяльності в складі Єврейського антифашистського комітету) в 1940-х роках.

За життя авторів не була опублікована.

Додаток 9

Інструкції та завдання для груп

Інструкція для групи «Представники свідків»

Уявіть, що ви представляєте мешканців Києва періоду нацистської окупації, котрі стали свідками та учасниками подій, які відбувались у Бабиному Яру. Вас запросили на військовий трибунал, який створили для покарання головних військових злочинців Другої світової війни. Вам треба представити сторону свідків та описати їх погляд на події, що відбувались.

Розгляньте запропоновані джерела (додатки 2-4) й знайдіть відповіді на запитання:
- Хто були ці люди? Що про них відомо?
- Подумайте, що вони бачили, чули, відчували?
- Яким було їхнє ставлення до описаних подій?
- Чи можна, на Вашу думку, довіряти цим свідченням і чому?

Підготуйте виступ від імені свідків цих подій, подумайте, щоб вони хотіли сказати на цьому трибуналі.

Інструкція для групи «Слідчі»

«Слідчі трибуналу» формують докази злочину. Вам, як «слідчим», необхідно вивчити наявні у вас документи про події, які відбувались, та сформувати докази наявних злочинів, щоб представити їх під час засідання трибуналу.

Розгляньте запропоновані джерела (додатки 5-7) та опишіть на їх основі події, які відбулися. Знайдіть відповіді на запитання:
- Що зображено на фотографіях?
- Де та коли вони могли бути зроблені?
- Ці фото є репортажними чи постановочними? Поясніть свою думку.
- Хто міг бути фотографом? Припустіть, яку мету переслідував автор, знімаючи на фото ці події?
- Чи можна довіряти цим фото? Чи можна вважати інформацію на фото доказом і чому?
- Які висновки нам дозволяють зробити фотографії? Чи достатньо їх для розуміння повної картини перебігу подій 29-30 вересня 1941 р. в Києві?

Підготуйте виступ за результатами обговорення відповідно до завдання «слідчих».

Інструкція для групи «Історики»

Завдання «Істориків» безсторонньо описати події, що відбувались в Києві в роки нацистської окупації, зокрема події в Бабиному Яру.

Перед тим, як ви почнете працювати з документами, спробуйте уявити сучасного історика. Яким він має бути в наш час? Якими уміннями, навичками, ставленнями і цінностями має володіти історик, щоб об'єктивно висвітлювати історичні події?

Розгляньте запропоновані матеріали (додаток 1 та 8), розділи віртуальної виставки «Початок війни», «Вступ німців до Києва», «Доля військовополонених», «Доля євреїв», «Доля ромів», «Доля українських націоналістів», «Доля радянського підпілля», «Доля душевнохворих», «Київ під нацистською окупацією» та дайте відповіді на запитання:

- Як розпочалася війна та окупація для мешканців Києва?
- Яке уявлення про нацистську расову ідеологію та політику щодо євреїв та інших груп створюють тексти історичних довідок?
- З'ясуйте, в чому полягала нацистська політика щодо «остаточного розв'язання єврейського питання»? Проаналізуйте зміст оголошення від 28 вересня 1941 року? Які емоції це оголошення у Вас викликає?
- Охарактеризуйте ставлення німецьких окупантів до інших груп жертв Бабиного Яру. В чому спільність та відмінність ставлення та долі різних груп жертв?
- Які висновки щодо часу нацистської окупації Києва дозволяють нам зробити ці світлини та тексти?

Підготуйте виступ за результатами обговорення відповідно до завдання «істориків».

Інструкція для групи «Судді»

Уявіть, що ви маєте статус судді. Головна місія судді - здійснювати правосуддя, тобто приймати рішення на основі права та закону.

«Судді» можуть враховувати чи не враховувати доказову базу при винесенні рішення, залежно від рівня її аргументованості. Вам необхідно звертати увагу на все – статистичні дані, походження інформації, відокремлювати факти від оціночних суджень, орієнтуватись на закон і бути справедливими.

Ознайомтесь з джерелами (додатки 1 – 8) та заслухайте доповіді представників груп. Ви вперше проводите подібний розгляд справи і маєте прийняти відповідальне рішення.

Ви маєте право ставити запитання виступаючим під час засідання трибуналу та просити роз'яснень, якщо це потрібно.

Додаток 10

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Черная книга: о злодейском повсеместном убийстве евреев немецко-фашистскими захватчиками во временно оккупированных районах Советского Союза и в гитлеровских лагерях уничтожения на территории Польши во время войны 1941-1945 гг. / Под ред. В. Гроссмана, И. Эренбурга. М.: АСТ: CORPUS, 2015. 768 с.
2. Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб / Упор. Вронська Т.В., Кентій А.В., Лисенко О.Є., Смирнов Г.В. К., 526с.
3. Київський процес. Документи і матеріали. / Упор. Абраменко Л. К., 1995 – 208с. 3. Кузнецов А. Бабий Яр. Роман-документ. К., 2008. 368с.
4. Бабин Яр: масове вбивство і пам’ять про нього. Матеріали Міжнародної наукової конференції 24-25 жовтня 2011 року. К., 2012. 255с.
5. Гісем О., Мартинюк О. Голокост в Україні. 1941-1944. Словник-довідник. К., 2007, 99с.
6. Левітас Ф. Позакласні заходи з історії. Пам’яті Бабиного Яру. Літературно-музична композиція. Харків, 2004. 156с.
7. Бабий Яр: человек, власть, история. Документы и материалы в 5 книгах. Кн.1 / Сост. Евстафьева Т., Нахманович В. К., 2004. 597с.
8. Друга світова війна і доля народів України. Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції м.Київ. 30-31 жовтня 2006 р. К., 2007. 416с.
9. Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії".
10. Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті".

Ми не були у вас в гостях, ми були ваші сусіди...

Сергій Власюк

Виховний захід для старшокласників. В основі заходу- події 1942 року, масового розстрілу єврейського населення у смт. Сенкевичівка. Використовуючи віртуальну виставку "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" розглядаємо цю подію у контексті Голокосту. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
ознайомити учнів з трагедією євреїв смт. Сенкевичівка Горохівського району, Волинської області у контексті історії Голокосту; зацікавити дітей проблемою збереження пам’яті про Голокост; виховувати повагу до збереження історичної пам’яті.

Очікувані результати:
після заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати пам’ятні місця рідного селища Сенкевичівка;
• аналізувати писемні історичні джерела;
• пояснювати роль пам’ятників у збереженні пам’яті про важливі події історії;
• усвідомити цінність кожного людського життя.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: виховна година, заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до Інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступ. Просимо до слова очевидців

Повідомте учням історичну довідку про події червня 1942 року, коли на околиці Сенкевичівки, нацистськими окупантами було розстріляно близько 800 євреїв-жителів селища та навколишніх сіл.

Озвучте тему заняття: "Ми не були у вас в гостях, ми були ваші сусіди..."

Прочитайте спогади жителя селища та очевидця подій Соломонюка Івана Федоровича (додаток 3) та обговоріть наступні запитання.

Запитання до учнів:

- Поясніть на основі почутих спогадів, чому саме такий вислів винесено в тему заняття?

- Як ви думаєте, чому окупанти змушували євреїв носити спеціальні знаки розрізнення?
- Що найбільше вразило Івана у подіях, очевидцем яких він був?

Крок 2. "Сенкевичівський Бабин Яр"

Ознайомте учнів із світлиною пам’ятника, який знаходиться на південно-східній околиці селища, на місці розстрілу та захоронення людей у роки Другої світової війни (додаток 4). Зверніть увагу учнів на напис на пам’ятнику "*На цьому місці в червні 1942 року німецько-фашистськими загарбниками були розстріляні мирні жителі єврейської національності*".

Прочитайте спогади жителя селища, очевидця подій, Панасюка Василя Пилиповича (додаток 2). Запропонуйте учням власноруч нанести на контурну карту селища позначки пам’ятних місць, які згадуються у спогадах. Зверніть увагу учнів, що вони нанесли на карту декілька локацій.

Вкажіть учням на некоректність термінів "німецько-фашистські загарбники" та "мирні жителі єврейської національності". Запропонуйте самостійно покращити текст напису на пам’ятнику.

Повторіть з учнями поняття "Голокост". Акцентуйте увагу, що місцем пам’яті Голокосту у селищі є вищезгадуваний пам’ятник. Підведіть учнів до твердження, що місцем пам’яті жертв Голокосту загальнонаціонального масштабу є Бабин Яр. Спроектуйте на екран зображення пам’ятників "Радянським громадянам і військовополоненим", "Менора", та "Дітям, розстріляним у Бабиному Яру" з матеріалів віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" та ознайомте учнів з докладнішою інформацією про Бабин Яр.

У процесі можна ставити запитання нижче як навідні, випереджальні, або для перевірки розуміння.

Запитання до учнів:

- Які місця селища Сенкевичівка ми можемо вважати пам’ятними у зв’язку з описаними подіями?
- Чи усі ці місця у селищі відзначені пам’ятними знаками?
- Які місця пам’яті не відзначені на місцевості?
- Де розміщене і як називається місце пам’яті жертв Голокосту загальнонаціонального масштабу?

Крок 3. Діти і Голокост

Спроектуйте на екран пам’ятник "Дітям, розстріляним у Бабиному Яру" з матеріалів віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Прочитайте спогади жительки селища Попчук Євгенії Дем’янівни (додаток 1).

Запропонуйте учням ознайомитися з матеріалами віртуальної виставки, розділ "Діти Бабиного Яру".

Перегляньте розділ віртуальної виставки "Початок війни", експозиція №5 "Покинута кімната". Попросіть учнів уявити, як могла виглядати кімната у Сенкевичівці, в котрій жили дві подружки

Жені Попчук, яких напередодні увечері вона провела додому, а погідного червневого дня вони покинули свою кімнату назавжди.

Під час обговорень скористайтеся питаннями нижче.

Питання до учнів:

- Що вас вразило у спогадах?
- Якою була доля єврейських дітей під час Голокосту?
- Познайомившись із фотографіями дітей з віртуальної виставки, як ви думаєте, якими могли були ці діти (пустотливі чи серйозні, веселі чи сумні)?
- Про що вони могли мріяти?

Крок 4. Підсумок

Підсумовуючи захід у формі обговорення в загальному колі, запропонуйте учням створити, в майбутньому, інтерактивну карту "Місця пам’яті селища Сенкевичівка", де позначити місця, про які йшлася мова на цьому занятті, та інші локації, пов’язані з історично важливими подіями життя селища. Попросіть учнів відповісти на запитання нижче.

Запитання до учнів:

- Як саме ви можете взяти участь у збереженні пам’яті про події нацистської окупації та Голокосту зокрема?
- Які почуття, на вашу думку, пережили наші оповідачі у дитячому віці, будучи свідками подій нацистської окупації?
- Для чого необхідно зберігати пам’ять про події Голокосту?
- Як ви вважаєте, чи на достатньому рівні вшановується пам’ять про тих, хто загинув у 1942 році, у нашому селищі?
- Як би ви запропонували зберігати пам’ять про людей, які загинули у "сенкевичівському Бабиному Яру"?

Додаток 1

СПОГАДИ ЖИТЕЛЬКИ СЕЛИЩА СЕНКЕВИЧІВКА ПОПЧУК ЄВГЕНІЇ ДЕМ'ЯНІВНИ

"Під час війни я жила у селі Колодежі, а до школи ходила в Сенкевичівку. Моїми товаришками були дві сестрички – єврейки. Одного дня вони прийшли до нас, ми розмовляли, бавилися і не зогляділися як наступив вечір. Неподалік їхнього дому жила моя бабуся, от я і пішла з ними, провела їх додому та відвідала бабусю, у неї ж і залишилася ночувати. Пригадую, коли зайшла до них до хати то у сусідній кімнаті побачила декількох чоловіків у чорному одязі, які молилися. Їх мама зраділа, що я провела її дочок і подарувала мені порцелянову брошку, пропонувала залишитися у них на ніч, та я відмовилася. А через день усі голосно обговорювали страшну подію, що трапилася у селищі – розстріл єврейського населення. Загинули і мої подруги, і вся їхня сім’я. Другого дня я ішла до школи, шлях проходив біля Клапштового лісу. Там я побачила довгу яму зі східцями. Вона була заповнена тілами вбитих людей. Пам’ятаю купу одягу ліворуч від могили, а справа лежали брошки та заколки до волосся. Казали люди, що коли могилу закопали, то земля ще довго ворушилася. На цьому місці виросли дерева, які мали червоні як кров листочки..."

(Джерело: Усна розповідь респондентки)

Додаток 2

СПОГАДИ ЖИТЕЛЯ СЕЛИЩА СЕНКЕВИЧІВКА ПАНАСЮКА ВАСИЛЯ ПИЛИПОВИЧА

"Я ще був малим хлопчаком, коли почалася війна, але все добре пам’ятаю. Всіх євреїв селища і навколишніх сіл звезли в гетто. Воно знаходилося у двох місцях. Один табір був розташований там де зараз стара котельня школи а другий біля залізниці, де стояла тоді єдина хата Садовської Євдокії, зараз це територія бурякоприймального пункту Горохівського цукрового заводу. За колючий дріт зігнали сотні єврейських сімей. Кожного дня підвозили нові групи людей. Голод і холод, плач і стогін, розпач і молитви були постійними супутниками цих таборів. Декого з табору ще відпускали на годину, але попередньо ця людина повинна повідомити, до кого іде. До мого діда Юстима з цього табору декілька разів навідувався знайомий єврей Хайба. Та жоден єврей, чи-то з гетто, чи з відвідин, не наважувався, не насмілювався на втечу, таким твердим було їх переконання, що то їхня доля.
Одного дня група селян з хутора Губинські Діброви з косами ішли до села Губин косити траву. Біля ліска, а це недалеко від гетто, їх перестріли німці і поліцаї, які хотіли заставити їх копати могилу. Після довгих пояснень і прохань хуторян, на диво, відпустили. Хто копав яму невідомо, можливо німці заставили чоловіків –євреїв викопати собі могилу. Величина ями-могили вражала: довжина більше як тридцять метрів, ширина близько трьох метрів та глибина до трьох метрів. В яму були зроблені східці, як у льох, її оточили німці з автоматами в руках. Машинами до ями підвозили з гетто людей. Розстріл тривав майже цілий день. Про жахливі страхіття розстрілів єврейського населення після війни замовчувалося, лише нагадував видовжений пагорб, який з часом зрівнявся з землею..."

(Джерело: Усна розповідь респондента)

Додаток 3

СПОГАДИ ЖИТЕЛЯ СЕЛИЩА СЕНКЕВИЧІВКА СОЛОМОНЮКА ІВАНА ФЕДОРОВИЧА

"До війни у нашій місцевості, у Сенкевичівці, Губині, Шкліні, Угринові, Дубовій Корчмі проживало багато євреїв. Ми дружно жили з ними. Селище наше виникло як торгова станція, то ж завдяки євреям, торгівля йшла жваво. Коли почалася війна, німці розпочали проти них гоніння. Очолював німецьку комендатуру Ампель. За його наказом було взято на облік усіх євреїв, їх змусили на одяг нашити спеціальний знак, як "сонечко". Коли зустрінеш людину з таким знаком, знай що це єврей. Ми, хлопчаки, чули, що їх називали ще "юдами". А потім на території Сенкевичівки німці обгородили дві території гетто. Туди почали зганяти євреїв з усіх навколишніх сіл і з самого селища. А у жовтні їх усіх розстріляли. Мене вразило те, що жоден з них не зробив жодної спроби втекти. Може вони не вірили, що їх чекає страшна смерть, а може надіялися на краще..."

(Джерело: Усна розповідь респондента)

Додаток 4

ПАМ’ЯТНИК НА МОГИЛІ РОЗСТРІЛЯНИХ ЄВРЕЇВ У СЕНКЕВИЧІВЦІ

Посилання:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Pamyatnyk_evreiam_Senkevychivka_2017.jpg

(Джерело: Вікіпедія)

Трагедія дітей Бабиного Яру: пам`ятати, аби поважати права тих, хто поруч тебе

Гриценко Наталія

Дана методична розробка має на меті не лише формування знань учнів про трагедію єврейського народу під час Другої світової війни, а й передбачає поглиблення розуміння значимості дотримання прав людини у сучасному світі, формування відчуття власної моральної причетності до долі інших людей та відповідальності за власний вибір. У ході заняття з метою проведення історичних паралелей передбачено використання матеріалів віртуальної виставки "Бабин Яр: пам`ять на тлі історії" та освітньої онлайн-платформи Stories that Move, а саме історій сучасних підлітків, які зіштовхнулися з дискримінацією. Окремі кроки заняття можна використати як виховний захід у 6-9 класах, урок з курсу "Громадянська освіта" на тему "Права дитини", заняття спецкурсу "Кроки до порозуміння". Матеріал переміг в конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
відобразити трагедію єврейського народу під час Другої світової війни на прикладі дітей Бабиного Яру та інших місць пам`яті жертв Голокосту в Україні; поглибити розуміння значимості дотримання прав людини; провести паралель із сучасними проявами дискримінації у дитячому середовищі; формувати відчуття власної моральної причетності до долі інших людей та відповідальності за власний поведінковий вибір; поглибити мотивацію учнів щодо осмислення проблем Голокосту.

Очікувані результати:
після заняття учні:
• дізнаються про трагедію дітей, убитих у Бабиному Яру та інших пам`ятних місцях Голокосту на теренах України;
• закріплять розуміння поняття "дискримінація";
• зможуть навчитися аналізувати ситуації з порушенням прав дітей у власному середовищі;
• набудуть навичок доказової аргументації;
• навчаться історичній емпатії.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
роздруковані світлини дітей, розстріляних у Бабиному Яру, відеозаписи поезій Маріанни Кіяновської у виконанні учнів, слайди зі світлинами з розділу виставки "Доля євреїв", комп`ютер, підключений до інтернету, телевізор або проектор, роздруковані додатки для роботи в групах.

План заходу

Крок 1. Вправа "Голоси Бабиного Яру"

Дайте завдання кільком учням напередодні заняття познайомитися з поезіями зі збірки "Бабин Яр. Голосами" Маріанни Кіяновської (додаток 2) та продекламувати їх на відео або аудіо.

На початку заняття запропонуйте учням впродовж 5 хвилин ознайомитися з роздрукованими та розміщеними на стінах класу світлинами дітей Бабиного Яру (віртуальна виставка, розділ "Діти Бабиного Яру", посилання у додатку 1). Водночас, увімкніть підготовлені заздалегідь учнівські записи з декламуванням поезій Маріанни Кіяновської.

Дайте завдання учням пройтися по класу й обрати фото, яке їх зацікавило, та припустити, яким було життя цих дітей до війни.

Запитання для обговорення:

- Які почуття викликали у вас ці світлини та монологи жертв трагедії в Бабиному Яру?
- Які емоції, на вашу думку, переживають герої поезій?
- Як вважаєте, чому авторка не використовує пунктуаційних знаків у своїх віршах? *(питання для учнів, які читали вірші)*
- Як гадаєте, чому деякі світлини у проекті мають лише обриси дітей?
- Що Вам відомо про становище євреїв під час війни?

Крок 2. Голокост - масштабне порушення прав людини

Запропонуйте дітям укласти асоціативний ряд до теми "Голокост в Україні", опрацювавши додаток 3 та переглянувши світлини з розділу віртуальної виставки "Доля євреїв" (додаток 4).

Після цієї вправи дайте учням завдання переглянути скорочену версію Конвенції про права дитини (додаток 5) та назвати права дітей, порушені організаторами та виконавцями масових вбивств.

Запитання до учнів:

- Які права людини та дітей зокрема були порушені організаторами Голокосту на теренах України?
- Як гадаєте, чому настільки масові порушення стали можливими? Чому суспільство не протестувало проти таких дій нацистів?

Крок 3. Вправа "Ті, хто були поруч"

Створіть 5 учнівських груп і запропонуйте їм опрацювати друковані матеріали, об'єднані темою "Ті,хто були поруч" (додаток 6). Світлини героїв матеріалів груп 4 та 5 подайте на слайдах (додатки 7 та 8).

Обговоріть прочитане, використовуючи блок запитань нижче.

Після цього виведіть на слайді та обговоріть з учнями висловлювання мислителя Альберта Швейцера: "Не з почуття доброти стосовно іншого я лагідний, миролюбний, терплячий та привітний – я такий тому, що в цьому поводженні забезпечую собі найглибше

самоствердження".

Запитання до учнів:

- Про що розповідається у спогадах та історичних довідках?
- Чи можна знайти пояснення діям окремих людей - свідків та співучасників Голокосту?
- Який моральний вибір стояв перед кожним у той нелегкий час? Чим керувалися люди у тій ситуації?
- Чому деякі люди обирали ризикувати і надавали притулок євреям?

Крок 4. Робота в групах. "Історії,що вражають"

Запропонуйте п`яти учнівським групам познайомитися з окремими історіями їхніх ровесників з Данії, Німеччини, Нідерландів на онлайн-платформі Stories that Move (додаток 9) або через Qr-код на слайді (додаток 10). Рекомендуємо до обговорення історії Анни, Шірел, Еліаса та Чаби, та/або інші на Ваш вибір.

Після перегляду проведіть обговорення за поданим нижче блоком запитань.

Запропонуйте учням визначення поняття: *Дискримінація – це цілеспрямоване обмеження або позбавлення прав громадян за певними ознаками – раси, національності, статі, релігійними чи політичними переконаннями тощо.*

Питання для обговорення відео:

- З чим зіштовхнулися герої відеосюжетів?
- Що вас вразило у цих історіях?
- Яким словом можна визначити дії суспільства щодо цих героїв?
- У чому ви вбачаєте схожість сучасних ситуацій та трагедії Голокосту під час Другої світової війни?
- А в чому приниципові відмінності?

Крок 5. Рефлексія

Виконайте вправу **"3-2-1"**. Запропонуйте учням відповісти на запитання на окремих кольорових стікерах та помістити їх на відповідну частину дошки:

- Про що дізналися? (3 відповіді)
- Чому навчилися? (2 відповіді)
- Що зрозуміли? (1 відповідь)

Обговоріть ті висловлювання, які найчастіше повторюються.

Крок 6. Заключне слово вчителя. Вправа "Займи позицію"

Підсумуйте заняття наступним чином:

Настільки велика кількість жертв Голокосту у 1939-1945 роках була б неможливою, якби політика знищення не проводилася на державному рівні. Однак держава робила це не у вакуумі: політику здійснювали люди, тогочасне суспільство, для багатох членів якого подібне нехтування правами певної соціальної чи національної групи було нормою, та й у цілому поняття добра і зла, цінності життя були знівельовані. Кожен повинен робити власний відповідальний моральний вибір, незалежно від об`єктивних обставин, тиску суспільства, вимірюючи свої вчинки лише з точки зору відповідності їх нормам людяності й моралі.

Запропонуйте учням здійснити вибір, відповівши на запропоноване запитання методом "голосування ногами".

Завдання для учнів: Що ви зробите, якщо навколишнє оточення (друзі, клас) запропонує вам узяти участь в булінгу щодо однокласника? (Причини подібного знущання можуть бути різними, в залежності від обставин.)

- Ви станете на захист ображеного?
- Відмовитеся від пропозиції товариства, але й не підтримаєте жертву?
- Візьмете участь у знущанні над обраною суспільством жертвою?

Додаток 1

РОЗДІЛ "ДІТИ БАБИНОГО ЯРУ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,childrens,2,0,0:node1,-65

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

З КНИГИ МАРІАННИ КІЯНОВСЬКОЇ "БАБИН ЯР.ГОЛОСАМИ"

Посилання на файл:
2-sto1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Маріанна Кіяновська. Бабин Яр. Голосами. - Київ: Дух і Літера, 2017.)

Додаток 3

ГОЛОКОСТ: ЖЕРТВИ БАБИНОГО ЯРУ ТА ІНШИХ МІСЦЬ ТРАГЕДІЇ В УКРАЇНІ

Посилання на файл:
3-pro-golokost.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: 1. Подольський А.Ю.Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні/ Навчальний посібник.- К.:ТОВ "Спринт- Сервіс",2016. 2. Назустріч пам`яті: Навчально-методичний посібник до фільму про Голокост в Україні "Назви своє ім`я/ О.Войтенко,М. Тяглий,- Київ: Оранта,2007)

Додаток 4

РОЗДІЛ "ДОЛЯ ЄВРЕЇВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,9,0,0:node1,-99

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 5

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ (НЕОФІЦІЙНИЙ СТИСЛИЙ ВИКЛАД)

Посилання на файл:
dodat-5.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child)

Додаток 6

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПАХ "ТІ,ХТО БУЛИ ПОРУЧ"

Посилання на файл:
buli-poruch-7.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: 1. Подольський А.Ю.Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні/ Навчальний посібник.- К.:ТОВ "Спринт- Сервіс",2016. 2. Назустріч пам`яті: Навчально-методичний посібник до фільму про Голокост в Україні "Назви своє ім`я/ О.Войтенко,М. Тяглий,- Київ: Оранта,2007)

Додаток 7

ПРАВЕДНИЦЯ УКРАЇНИ ІРИНА МАКСИМОВА У 1937 РОЦІ З БРАТОМ МИКОЛОЮ

Посилання на зображення/фото:
ta-mikola-maksimovi1937.jpg

(Джерело: Назустріч пам`яті: Навчально-методичний посібник до фільму про Голокост в Україні "Назви своє ім`я/ О.Войтенко,М. Тяглий,- Київ: Оранта,2007)

Додаток 8

ПРАВЕДНИЦЯ СВІТУ З ЧЕРКАС ОЛЕКСАНДРА ШУЛЕЖКО

Посилання на зображення/фото:
shulejkopravednicya-svitu.jpg

(Джерело: https://dt.ua/HISTORY/zhinochi-doli-u-viri-drugoyi-svitovoyi-_.html)

Додаток 9

ІСТОРІЇ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ "ЗІТКНУВШИСЬ З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ"

Посилання:
https://www.storiesthatmove.org/uk/istorii/zitknuvsh-z-diskrimin/

(Джерело: Платформа Stories that Move)

Додаток 10

QR -КОД ДЛЯ ВХОДУ НА САЙТ STORIES THAT MOVE ДЛЯ УЧНІВ

Посилання на зображення/фото:
.png

(Джерело:)

Додаток 2

З КНИГИ МАРІАННИ КІЯНОВСЬКОЇ «БАБИН ЯР. ГОЛОСАМИ»

я би вмерла на вулиці цій або тій що за рогом
та конвой не дозволить здається проси не проси
у валізі не те щоби речі збиралась в дорогу
як збираються люди в дорогу в останні часи
тільки ключ і листи фотографії брошка і гроші
ну не те щоби гроші всього лише кілька банкнот
ми бредемо по куряві літній немов по пороші
оминаючи вирви тіла і сліди нечистот
увірвалися в дім наказали все цінне узяти
я взяла теплий плед трохи хліба і трохи води
а есесівець кривився віспаво на вбогість кімнати
що запалася раптом в ніщо як і я назавжди
а тепер я іду назавжди розумію і бачу
всю приреченість нашу крізь світла щільного ясу
я би вмерла на вулиці цій і тому я не плачу
а лишаю валізу на бруці ім'я лиш несу
я рахиля
я виживу і стану просто татом
таким як мій або як тато раї
у мене буде пряників багато
я буду татом тато не вмирає
у мене будуть діти я і йоня
і буде два чи три автомобілі
і буде шрам великий на долоні
і голубник і навіть миші білі
і буде мама ніжна і ласкава
із ніжними і теплими руками
я виживу бо я не маю права
померти тут в цій ямі сам без мами
* * *

за цю війну я навіть аж підріс
ходив у другий клас тепер я був би
в четвертому болить розбитий ніс
ударив толік я про це й забув би
якби не те що ми із ним удвох
вціліли чудом із цілого класу
я заховався за чортополох
він ніч сидів на дереві щоразу
здригався і боявся що впаде
від страху весь спітнів казав до нитки
він думав хтось лишився та ніде
нікого але в їхньої сусідки
знайшовся кусник хліба на столі
він дав його мені казав не хоче
бо всіх убили всі лежать в землі
у бабинім яру земля хлюпоче
казав від крові там живих катма
вбивати німців в нього є граната
вже третій день ніде його нема
дивлюсь на жовті стрілки циферблата
годинник дідів і давно не йде
я скоро вмру як він бо час не жде
була облава наших всіх взяли
й мене візьмуть не знаю ще коли

Додаток 3

Голокост: жертви Бабиного Яру та інших місць трагедії в Україні

Окупанти увійшли до Києва 19 вересня 1941 року. 27-28 вересня на стінах будинків з'явилося оголошення: «Наказується всім жидам міста Києва і околиць зібратися в понеділок дня 29 вересня 1941 року…Хто не підпорядкується цьому розпорядженню, буде розстріляний».

....Нескінченна процесія простяглася вздовж вулиці Мельникова. На роздоріжжі з нинішньою вулицею Дорогожицькою, майже біля воріт єврейського кладовища, було розміщено оповиті колючим дротом протитанкові "їжаки". Тих, хто потрапляв за дріт, назад уже не випускали. Далі у людей забирали документи й речі, наказували роздягатися, вишикували шеренгами на схилах яру й поливали смертоносним свинцем. Після розправи з черговою "партією" знаходили і добивали поранених. Аби заглушити крики приречених, голосно грала музика, а над яром безперервно кружляв літак.

За даними айнзацгрупи "Ц" (спеціального загону німецької поліції, СД і СС) зазначалося, що впродовж 29 і 30 вересня було вбито 33771 особу (і ця кількість розстріляних не включає дітей до трьох років, яких теж розстрілювали впродовж цих двох днів, але не рахували). Одночасно з "вирішенням єврейського питання" в Києві так само вчинили і з ромами, знищивши тільки в перші дні масових розстрілів п'ять циганських таборів. Загалом за період окупації за різними оцінками тут було знищено від 70 до 200 тисяч людей (найчастіше в різних документах значиться 100 тисяч).

Небагатьом приреченим на смерть пощастило вирватися з яру (з Бабиного Яру врятувалося лише 29 людей). Серед врятованих була й тридцятирічна актриса Київського театру Юного глядача Діна Миронівна Пронічева (Діна Миронівна Вассерман (1911- 1977). Ось уривок з її свідчення: «Перед очима моїми людей роздягали, били, вони істерично сміялися, мабуть, божеволіли, ставали за кілька хвилин сивими. Немовлят виривали в матерів і кидали вгору через якусь піщану стіну, усіх голих шикували по двітри людини та вели на якесь узвишшя до піщаної стіни, у якій були прорізи. Туди люди входили й не поверталися».

Під час Голокосту було вбито 90% єврейських дітей , а це складало близько 1,5 млн. осіб. Беззахисні діти,особливо малюки, ставали першими жертвами. Їх забирали у батьків, змушували до непосильної праці, проводили експерименти, вчиняли наругу над дівчатками. У Полтаві та Лубнах дітей труїли цукерками, в Аннополі, що біля Славути на Хмельниччині, 300 вихованців єврейського дитячого будинку живими вкинули до колодязя.

Із судового свідчення Августа Хефнера, лейтенанта СС із зондеркоманди 4А про вбивство дев`яноста єврейських дітей у Білій Церкві : «Я ввійшов у ліс. Солдати вермахту вже викопали могилу. Дітей везли туди на тракторі. Їх поставили на край могили: коли українці почали в них стріляти, діти падали туди. Поранені теж падали у яму. Це видовище я не забуду до кінця свого життя. Особливо мені запам`яталася маленька дівчинка, яка взяла мене за руку. Потім її теж застрелили».

Додаток 6

Конвенція про права дитини

(Неофіційний стислий виклад)

Конвенція про права дитини (КПД) отримала найбільш широке міжнародне визнання серед усіх документів з прав людини, її ратифікували всі країни світу, за виключенням двох. Конвенція поєднує в одному документі весь спектр прав людини, що мають відношення до дітей — громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Конвенція була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 гору і набрала чинності у вересні 1990 року.

У 41 статті конвенції викладені права людини, якими володіє кожна дитина у віці до 18 років і які необхідно поважати і захищати.

Стаття 1.Дитиною є «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку», якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2.Всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною забезпечуються без будь-якої дискримінації.

Стаття 3.В усіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Стаття 5.Держава поважає відповідальність, права і обов’язки батьків чи членів розширеної сім’ї.

Стаття 6.Кожна дитина має невід’ємне право на життя.

Стаття 7.Дитина має право на ім’я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Стаття 8.Дитина має право на збереження своєї індивідуальності і громадянства.

Стаття 9.Дитина має право не розлучатися з батьками, за винятком випадків, коли компетентні органи визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини.

Стаття 12.Дитина має право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага.

Стаття 13.Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.

Стаття 14.Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 15.Дитина має право на свободу асоціацій і мирних зборів.

Стаття 16.Жодна дитина не може бути об’єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

Стаття 17.Держава забезпечує право дитини на доступ до інформації із національних та міжнародних джерел.

Стаття 18.Батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини.

Стаття 19.Держава вживає всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації.

Стаття 24.Дитина має право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги.

Стаття 26.Дитина має право користуватися благами соціального забезпечення.

Стаття 27.Дитина має право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку.

Стаття 28.Дитина має право на освіту.

Стаття 30.Дитина має право користуватися своєю культурою.

Стаття 31.Дитина має право на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

Стаття 32.Дитина має право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може завдати шкоди її життю та розвитку.

Стаття 33.Дитина повинна бути захищена від незаконного зловживання наркотичними засобами.

Стаття 34.Держава зобов'язана захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень; від використання дитини з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці, у порнографії та порнографічних матеріалах.

Стаття 38.Держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Стаття 40.Кожній дитині, яку звинувачують у порушенні законодавства або у злочині, гарантується презумпція невинності, поки її вина не буде доведена, одержання правової допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту, свобода від примусу щодо давання свідчень чи визнання вини, повна повага її особистого життя, а також поводження з урахуванням її віку, обставин і добробуту. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років.

Додаток 7

Друковані матеріали для роботи в групах

«Ті,хто були поруч»

Група 1

З листа в міську управу 13 – річного Георгія учня польської школи,

від 24 жовтня 1941 р.:

Мені 13 років і я повинен допомагати своїй матері, тому що дуже важко із продуктами. Працювати я не можу, тому що потрібно відвідувати школу, але я можу заробляти в міському оркестрі, граючи по вечорах. На жаль, я не маю акордеона, інструмента, на якому граю.

Я знаю, що в одного єврея є акордеон, і тому поштиво прошу Вашого дозволу забрати цей інструмент у міський оркестр або взяти на час, щоб я отримав можливість здійснити бажання бути корисним своїй родині...

Група 2

Зі спогадів Мані Файнгольд, жительки м. Умань:

Незважаючи на те, що був установлений строк для переселення, українська поліція нападала й не давала переносити своє майно, вимагаючи негайного виселення з квартири. ...Сиджу в одному українському будинку, де я ховалася, приходить сусідський хлопчик, синок поліцая, і розповідає про успіхи своєї матері, скільки речей вона набрала. Ідучи, він говорить: «Мама дістала собі лише зимове пальто, але вона говорить, що, як тільки будуть ще раз бити жидів, вона дістане собі й літнє пальто».

Запис із щоденника Сари Глейх, креслярки з Маріуполя:

Сусіди, як шуліки, чекали, коли ми підемо з квартири, так уже й при нас не соромилися. Маша відкрила двері й сказала, щоб вони брали, що кому потрібно. Усі кинулися у квартиру. Тато, мама, Фаня з дитиною відразу пішли вперед, вони не могли це бачити. Сусіди сварилися через речі на моїх очах, виривали їх один в одного, тягли подушки, посуд, перини. Я махнула рукою й пішла. Бася залишалася у квартирі остання, вона її замкнула вже майже порожньою.

Група 3

Уривок зі щоденника школяра Романа Кравченка, жителя м. Кременець

Сьогодні вони забрали Ф.Я не можу передати свої почуття. Я відчуваю,що це дуже важко,соромно. Тому є такі люди,які дивляться на це байдуже або злорадно. «Що,йому жаль євреїв?Який ідіот!»Чому Ф. повинна бути гірша за вас? Вона набагато краща вас,кожного з вас, краща в усьому! Вона була єдиною дівчиною, з якою я завжди міг бути відвертим. Як чудово мати друга,який розуміє тебе і відчуває те саме, що і ти. Вона була хорошою дівчиною і сміливою. Коли її забирали, вона стояла з високо піднятою

головою…Я впевнений в тому, що вона не опустить голову навіть тоді, коли прийде час померти. Ф.,знай, що я пам`ятаю про тебе, я не забуду про тебе,і прийде день, коли я помщусь, моє «перше кохання», яке залишило найчистіші спогади. Вона була моїм ідеалом. Останній привіт від Ромки!

Група 4

Іринка та Миколка Максимови, Тернопіль, зима 1937 р.

Ірина Максимова народилася в 1932 р. у Тернополі (тоді це була Польща). Ірина зростала в українській греко-католицькій родині. Її мати була домогосподаркою, батько працював керівником великого готелю. Життя в місті зовсім змінилося влітку 1941 р., коли на територію Радянського Союзу вступила німецька армія – почалися звірства проти євреїв. Ірина незабаром довідалася, що в місті створили гетто й концентраційний табір для євреїв. Ризикуючи життям, батьки Ірини ховали в будинку під час війни 16 єврейських біженців з концтабору. Ця родина годувала їх, одягала, надавала медичну допомогу. Після війни Ірина контактувала з людьми, яких врятували її батьки. В 1992 р. батьки Ірини були визнані Яд Вашем «Праведниками Миру», а Ірина незабаром отримала диплом «Праведниці України»

Група 5

Олександра Шулежко народилася 1903 р. в селі Михайлівка Драбівського району . Походила з заможної родини селян Шелудьків, закінчила педучилище. Чоловіка, священика Української автокефальної православної церкви, репресували 1937 р. Олександра залишилася сама з чотирма дітьми. З яких вижили дві доньки, Алла і Лариса.

У роки війни Олександра Шулежко врятувала від смерті й голоду 102 дитини; з них 25 були євреями, організувавши притулок для дітей-безхатченків у Черкасах. Під час окупації Черкас Олександра Максимівна звернулася до гебітскомісара Черкас із

пропозицією створити дитячий будинок, отримала з часом й невеликі кошти від німецької влади для дитбудинку. Організувала на невеличкій земельній ділянці господарство: тримали курей, кіз, поросят. Усім тим опікувалися вихованці.

Приймали у притулок усіх без винятку. Поміж інших дітей з'явилися й єврейські. Їх записували як українців, греків, вірмен або татар залежно від особливостей зовнішності. Цій мужній жінці було що втрачати: вона ризикувала власним життям і життям своїх дітей. Черкаські поліцаї написали на неї донос, і німецька поліція частенько навідувала притулок. Єврейських дітей переховували в ізоляторі. Німцям казали, що там тримають інфекційних хворих.

Завдяки хоробрості, винахідливості й піклуванню Олександри Шулежко діти вижили. Коли німці відступали, примусово був евакуйований і дитячий будинок. Жінка прилаштувала частину вихованців у навколишніх селах, але з іншими мусила рушати з німцями. Коли діти з вихователькою повернулися до Черкас, радянські чиновники заборонили жінці працювати за фахом. До 1968 р. її підозрювали у співпраці з нацистами. Натомість вихованці жінки завжди тепло згадували свою другу маму. Олександра Шулежко померла 1994 р. Через рік їй присвоїли почесне звання Праведник народів світу.

Олександра Шулежко (праворуч) з доньками Аллою і Ларисою та колегою Поліною Євстихіївною (зліва), вихователькою дитсадка, викладачем вишивання. Черкаси, 1942 рік

Праведники народів світу. Олександра Шулежко.

Галина Корнієнко

Заняття допомагає учням розібратися з поняттями "Праведники народів світу" та "Праведники Бабиного Яру", більше дізнатися про критерії присудження обох звань, висловитися щодо ефективності цих критеріїв. Учні зможуть обговорювати та пояснювати мотиви рятівників євреїв. У заняття введено регіональний компонент - історію Праведниці з Черкас, а також стимул до подальшої дослідницької діяльності учнів.

Мета:
розвивати медійну грамотність, критичне мислення; розширювати знання учнів з теми Голокосту; формувати уміння аналізувати текстові та візуальні джерела інформації, самостійно робити висновки; розвивати емоційний інтелект, виховувати толерантність, емпатію, взаєморозуміння, громадянську активність, розуміння цінності людського життя.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• аналізувати текстові та візуальні джерела інформації різного походження;
• аргументовано висловлювати власну думку стосовно подій Голокосту;
• удосконалювати навички пошукової діяльності, критичного мислення;
• визначати мотиви дій рятівників євреїв.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: урок, заняття.

Необхідні матеріали:
комп’ютер із виходом до мережі інтернет, завдання для роботи в групах, ватмани, маркери або олівці.

План заходу

Крок 1. Мозковий штурм

Запитайте в учнів, чи знають вони, хто такі Праведники народів світу. Звідки вони дізналися цю інформацію?

Попросіть учнів ознайомитися з сайтом Яд Вашем, тобто офіційним джерелом (додаток 1), аби перевірити та доповнити їхні припущення.

Крок 2. Прийом розвитку критичного мислення "Кубик Блума"

Запропонуйте учням ознайомитися з розділом “Праведники Бабиного Яру" віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Обговоріть отримані знання за допомогою прийома “Кубик Блума”.

У старших класах Кубик Блума можна представити у вигляді таблиці. Запропонуйте старшим учням заповнити таблицю питаннями відповідного типу самостійно. Потім на занятті вони обмінюються складеними таблицями й аналізують відповіді однокласників (додаток 2).

Запитання Кубика Блума для учнів:

- Поясни, хто такі "Праведники Бабиного Яру", чим відрізняється це звання від "Праведників народів світу".
- Назви людину, яка перша отримала почесне громадське звання "Праведник Бабиного Яру".
- Чому в Радянському союзі замовчували факт наявності рятівників?
- Запропонуй, як можна покращити правила надання звання "Праведник народів світу".
- Придумай два запитання до людини, яка під час Голокосту рятувала євреїв.
- Поділись своїми думками, чому люди рятували євреїв під час Голокосту.

Крок 3. Історичний портрет Олександри Шулежко

Запропонуйте учням переглянути відео "Історична правда. Голокост: врятувати чи вижити?" (до 23 хвилини, додаток 3). Обговоріть його.

Зверніть увагу: за браком часу фрагмент для перегляду можна скоротити, розбити на кілька коротших кліпів та розподілити їх між учнями або дати як випереджальне завдання.

Запитання для обговорення відео:

- Про які події йдеться у відео?
- Які факти з відео були Вам відомі?
- Що найсильніше вразило Вас у цьому відео?
- Які почуття/емоції викликало відео?
- Які засоби використали режисери, щоб вплинути на нас або підсилити враження від перегляду відео?
- З якими труднощами довелося стикнутися Олександрі Шулежко, аби прийняти рішення?
- Чим ризикувала родина Шулежко та її помічники?
- Які ціннісні орієнтири пропонує цей фільм?

Крок 4. "Літаючі" плакати

Об'єднайте клас в групи (відповідно до кількості питань-плакатів). Підготуйте "літаючі" плакати, на яких записати складені заздалегідь запитання. Плакати (аркуші ватману) навмання роздайте по одному у кожну групу. Учні, працюючи в групах, мають записати відповіді на аркушах маркером певного кольору. Потрібно нагадати учням, що писати треба великими літерами, бо коли плакати будуть заповнені, то їх почеплять на дошку для

презентації. Через однакові проміжки часу за сигналом учителя плакати передаються учнями з групи у групу по колу, аж до повного їх заповнення. Коли всі плакати заповнені й почеплені на дошку, учні разом з вчителем коментують відповіді на запитання своєї команди та дописані коментарі інших груп.

Пропоновані запитання для плакатів:

- Визначіть основні особисті якості Олександри Шулежко. (важливо при обговоренні звернути увагу учнів на вміння приймати рішення в критичних ситуаціях, робити вибір, нести за нього відповідальність, поважати іншого, розуміти людські цінності і т.і.)
- Що, на Вашу думку, спонукало майбутніх Праведників рятувати євреїв?
- Чому важливо протистояти упередженням та пропаганді? Які вони можуть мати наслідки?
- Чим ризикували люди, які рятували євреїв?

Крок 5. Підсумки уроку

Наприкінці уроку попросіть учнів знайти на сайті Яд Вашем інформацію про Праведників народів світу м. Черкас.

Запитайте, чи знали учні про цих людей.

Обговоріть, чи на достатньому рівні вшановується пам'ять про цих Людей у Черкасах.

Додаток 1

ОФІЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗВАННЯ ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ

Посилання:
https://www.yadvashem.org/ru/righteous.html

(Джерело: Меморіальний комплекс Голокосту Яд Вашем)

Додаток 2

ТАБЛИЦЯ ДЛЯ КУБИКА БЛУМА

Відкритий варіант таблиці.

Посилання на файл:
dodatok-2-blum.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: http://teach-hub.com/kub-bluma/)

Додаток 3

ВІДЕО "ІСТОРИЧНА ПРАВДА. ГОЛОКОСТ: ВРЯТУВАТИ ЧИ ВИЖИТИ?"

Фільм про Олександру Шулежко

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=SYPiABKlVHg

(Джерело: Вказано у відео)

Додаток 2

Кубик Блума, відкрита таблиця

	Питання, сформульовані учнем
Поясни	
Назви	
Чому	
Запропонуй	
Придумай	
Поділись	

Навчальна вправа "Теги для запам’ятовування"

Наталія Герасим

Навчальна вправа "Теги для запам’ятовування" допоможе молодшим школярам свідомо аналізувати пам’ятники та їхнє значення, навчить їх висловлювати свої почуття та емоції, сприятиме вихованню емпатії.

Мета:
розвивати уяву, творче мислення та емпатію учнів; закцентувати увагу учнів на пам’ятниках як відображенні пам’яті про війну та її жертви.

Очікувані результати:
виконавши цю, вправу учні зможуть
• пояснити, що пам’ятники відображають пам’ять про історичні події та їх учасників;
• висловити власні думки та почуття щодо конкретного пам’ятника;
• визначати емоційне забарвлення асоціацій;
• порівнювати власні думки та почуття з думками та емоціями інших людей.

Тривалість: 15–20 хвилин.

Формат: урок, заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
Зображення пам’ятника у вигляді ілюстрації або слайда презентації, стікери або аркуші паперу для написання слів, кольорові маркери.

План заходу

Крок 1. Вступ

Поясніть учням/-цям, що означає поняття "хмара тегів" і що вони створюватимуть невіртуальну хмару, щоб продемонструвати асоціації, які викликають пам’ятники.

Крок 2. Про що "говорить" пам'ятник

Закріпіть на дошці зображення одного з пам’ятників, розташованих у Бабиному Яру.

Зверніть увагу: Для учнів/-ць 5–6 класу доречніше взяти за приклад пам’ятник "Дітям, розстріляним у Бабиному Яру", для старших прикладом може слугувати пам’ятник "Радянським громадянам та військовополоненим".

Попросіть учнів/-ць розповісти про почуття, думки та асоціації, як негативні, так і позитивні, які

пам’ятник викликає у них. Запропонуйте взяти кольорові стікери та написати власні "ключові слова", розмістивши їх навколо зображення відповідно до таких принципів:

а) це мають бути власні слова: вони просто показують, як ви сприймаєте певний об’єкт; б) негативні асоціації необхідно записати на стікерах одного з кольорів та розмістити ліворуч від зображення; чим більш вони негативні, тим ближче до лівого краю вони мають розташовуватися; в) позитивні асоціації необхідно записати на стікерах іншого кольору та розмістити праворуч; чим більш вони позитивні, тим ближче до правого краю вони мають розташовуватися.

Обговоріть з учнями/-цями запитання.

Запитання для учнів/-ць:

- Чи є у "хмарі" послання або приклади, що вас вразили?
- Які почуття переважають: позитивні чи негативні?
- Які деталі пам’ятника викликали ці почуття?

Крок 3. Історична довідка

Надайте учням історичну інформацію про події 1941–1943 років у Бабиному Яру. Запропонуйте учням поміркувати над запитаннями.

Запитання для учнів/-ць:

- Чи відрізнялася би "хмара", яку ви створили, якщо б: а) ця інформація була вам відомою до початку роботи? б) до її створення долучилися люди, родичі яких загинули у Бабиному Яру?
- Які саме зміни були б помітні? Чому?
- Як виглядав би пам’ятник, присвячений жертвам Бабиного Яру, якщо б його авторами були вони?
- Які символи вони б використали? Чому саме їх? Щоб вони хотіли донести і кому?

Що стоїть за міфами Бабиного Яру?

Наталія Герасим

На цьому занятті учні зможуть дізнатися про різницю між історичними фактами та історичними міфами. На конкретних прикладах та з використанням матеріалів віртуальної виставки учні навчаться характеризувати історичні міфи, що сформувалися щодо історії Бабиного Яру.

Мета:
поглибити розуміння відмінності між історичними фактами та їх трактуванням;
розвивати вміння аналізувати історичну інформацію, навички критичного мислення.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснювати, у чому полягає відмінність історичного факту від його інтерпретації, суть вислову «історичний міф»;
• схарактеризувати історичні міфи, що сформувалися щодо історії Бабиного Яру;
• навести аргументи на підтвердження власної думки, добираючи інформацію з віртуальної виставки.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, заняття, урок-практикум.

Необхідні матеріали:
роздруковані картки з твердженнями, обладнання/гаджети для роботи з віртуальною виставкою.

План заходу

Крок 1. Основні поняття

Обговоріть з учнями питання про відмінність історичних фактів та їх інтерпретації. З’ясуйте, як вони розуміють вислів "історичний міф".

Зверніть увагу: Під час обговорення варто окремо пояснити учням різницю між поняттями "історичний міф" та "історична фальсифікація". Те, про що йдеться у цьому занятті, – це міфи. Однак розуміти різницю важливо, бо міфи часто-густо починають спиратися на фальсифікації.

Крок 2. Робота з картками у групах

Об’єднайте учнів у групи. Роздайте групам інформаційні картки з твердженнями. Попросіть ознайомитися з ними та проаналізувати, звернувши увагу на наступні аспекти.

Запитання для учнів:

- Які групи жертв Бабиного Яру визначено у твердженні?
- На кого покладають вину за здійснення злочинів у Бабиному Яру?
- Чиї інтереси, погляди, переконання може відображати таке твердження?

Крок 3. Робота з віртуальною виставкою

Запропонуйте учням визначити, наскільки об’єктивним вони вважають твердження, та знайти в матеріалах віртуальної виставки аргументи на користь їхньої позиції.

Крок 4. Презентації

Надайте кожній групі можливість презентувати результати власної роботи. Обговоріть їх у загальному колі.

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЙНІ КАРТКИ

Посилання на файл:
Dodatok_1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЙНІ КАРТКИ

1. Жертвами Бабиного Яру були радянські громадяни. Нацисти прагнули звільнити територію України для майбутнього переселення сюди німців. Для цього вони вчинили криваву розправу над мирними жителями, партійними, радянськими, комсомольськими працівниками. Їхніми співучасниками були буржуазні націоналісти та різні антирадянські елементи.
2. Євреї були головним об'єктом нацистського терору, як за характером переслідувань, так і за чисельністю. Масове знищення євреїв у Бабиному Яру здійснювалося за масової підтримки з боку неєврейського населення.
3. Упродовж трьох років окупації гестапо* винищувало в Києві український актив. У цьому німцям допомагали більшовицькі агенти, чорносотенці** та фольксдойче***. * *Гестапо* – таємна державна політична поліція Третього райху в 1933−1945 роках, призначена для боротьби з супротивниками нацистського режиму. ** Чорносотенці – збірна назва для низки російських монархічних і ультранаціоналістичних організацій, що виникли після революції 1905 року в Російській імперії. Не визнавали українців і білорусів окремими народами. Виступали проти впливу неросійських груп у суспільно-політичному житті. *** Фольксдойче – громадяни окупованих нацистами країн Європи, визнані етнічними німцями і записані до так званого німецького національного списку (Deutsche Volksliste); не підлягали загальним законам, мали особливий статус, захист та матеріальну допомогу адміністративних органів; переважно обіймали відповідальні посади у поліції, місцевих адміністраціях.

Реальність і пам'ять про неї

Ірина Фрідман

Заняття дасть можливість учням творчо підійти до розуміння формування пам'яті, "примірявши" на себе різні ролі. Учні зможуть відокремити емоційне забарвлення від реальних фактів, критично оцінити роль свідків.

Мета:
проаналізувати, як ті самі події сприймають різні люди та яким чином це сприйняття поширюється; сприяти розвитку творчого потенціалу учнів.

Очікувані результати:
після заняття учні зможуть:
• аналізувати свідчення в різних ситуаціях та відокремлювати емоційне забарвлення від історичних фактів;
• порівнювати різні історичні джерела, критично оцінюючи обставини та роль свідків у них.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
бажано інтерактивна дошка із підключенням до інтернету, роздрукована фотографія експозиції із віртуальної виставки "Бабин яр: пам’ять на тлі історії" (розділ "Після погрому") та власне фотографії з цього розділу, аркуші ватману та маркери (відповідно до кількості груп).

План заходу

Крок 1. Об’єднання в групи

Об’єднайте учнів у групи по п’ять осіб у кожній та розподіліть ролі в групі: 1) людина з хорошою зоровою пам’яттю, тобто "свідок"; 2) "художник"; 3) "журналіст"; 4) "історик"; 5) "письменник".

Крок 2. Проведення "експерименту"

Попросіть "свідків" від кожної групи підійти до вчителя та покажіть їм фотографію з додатка 1. Завдання для кожного: запам’ятати якомога більше інформації, що зображена на фотографії, та розповісти групі таким чином, щоб вони змогли відобразити на ватмані це фото (хоча б схематично). У "свідків" є 2 хвилини, щоб розглянути фотографію і повернутися до груп.

Крок 3. Робота в групах

"Свідки" повертаються до груп. "Журналісти" опитують "свідків" про те, що вони побачили (ставлять різні запитання на свій розсуд). "Художники" за допомогою інших членів групи відображають на ватмані те, що розповідають "журналістам" "свідки". "Історики" за допомогою зображень "художників" роблять припущення, коли відбувались події, зображені на фотографії, і де саме.

Крок 4. Обговорення

Поставте запитання до учнів, які виконували різні ролі (запитати окремо «свідків», «журналістів» і «художників»).

Запитання до учнів:

- Як ви почуваєтесь? Чому?
- Чи легко/важко було виконувати завдання? Чому?
- Що є спільним і чим відрізняються роботи представників різних «ролей»?
- Що вплинуло, на вашу думку, на кінцевий результат?
- Подумайте і припустіть, як ця робота пов’язана з описом історичних подій.

Крок 5. Загальне обговорення

Виведіть на дошку фото із додатка 1 і попросіть групи порівняти те, що вони зобразили, з оригіналом.

Зверніть увагу учнів на те, що пам’ять про ті чи ті події у різних людей може різнитися залежно від особистих характеристик людини, ситуації навкруги, часу тощо. Тому кожну подію слід розглядати з погляду різних свідків, порівнюючи їхні свідчення та враховуючи можливі обставини.

Запитання до учнів:

- Чому версії "фотографій" відрізняються?
- Які деталі є спільними для всіх "фото"? Чому?
- Що, на ваш погляд, впливає на опис свідками історичних подій? Чи можуть вони змінитися з часом?

Крок 6. Демонстрація і обговорення інших фото

Продемонструйте на дошці інші фотографії експозиції "Після погрому" і попросіть "істориків" дати остаточне визначення того, коли і де відбувалися ці події. Учні порівнюють відповіді із підписом: Київ, 1941 рік, після окупації німцями.

Крок 7. Творче завдання

Дайте групам завдання написати невеличке оповідання про те, що трапилося у квартирі, зображеній на фото, від імені різних людей. Кількість таких людей має відповідати кількості груп (наприклад, господар квартири, сусід, дитина господаря, двірник, поштар, німецький офіцер, друг сім’ї тощо).

Крок 8. Презентація оповідань груп

Попросіть учнів презентувати свої оповідання.

Крок 9. Обговорення оповідань

Обговоріть усі або декілька оповідань з усіма.

Зверніть увагу учнів на те, що від того, хто є автором спогадів – жертва, кат чи сторонній спостерігач, також залежить його пам’ять про події або інтерпретація подій. Він може все добре пам’ятати і розуміти, але що він розповідатиме і чому?

Запитання до учнів:

- Що схожого і чим відрізняються розповіді різних людей про ті самі історичні події?
- Чому, на вашу думку, вони відрізняються? Від чого це залежить?

Крок 10. Підбиття підсумків

Підбийте підсумки заняття за методом незакінченого речення: "Історія і пам’ять про неї не тотожні, тому що...".

Додаток 1

ФОТОГРАФІЯ ЕКСПОЗИЦІЇ

Прямий перехід до відповідного місця на інтерактивній виставці.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,installs,1,0,0:node5,-31

(Джерело: Виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

"Старі фотографії на стіл розклади..."

Ольга Лімонова

Продуктивне практичне заняття у 5 класі, відповідне чинній програмі з історії, яке навчить дітей сприймати фото як цінне джерело та аналізувати його.

Мета:
навчити учнів розрізняти, до якого типу історичних джерел належать фотографії; дати уявлення про алгоритм роботи з такими джерелами; розвивати критичне мислення та уяву шляхом обговорення побаченого.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розрізнити історичні джерела за видами;
• поставити запитання щодо змісту історичних джерел (фотографій);
• визначити час і місцевість, де були створені джерела (фотографії);
• розуміти відмінність між минулою дійсністю та джерельними відомостями про неї.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Актуалізуйте знання за допомогою довільної добірки фотографій (наприклад, узятих із матеріалів віртуальної виставки).

Запитання до учнів:

- Як ви думаєте, чи можемо ми вважати фотографії історичним джерелом?
- Якщо так, то до якого виду джерел вони належать?

Крок 2. Визначення алгоритму роботи з фотографіями

Визначте алгоритм роботи з фотографіями як джерелами.

Для цього пропонуємо два варіанти (відповідно додатки 2 і 3): пам’ятку "Як працювати з фотографією – історичним джерелом" із підручника для 5 класу О. І. Пометун, І. А. Костюк, Ю. Б. Малієнко "Історія України (Вступ до історії)" (К.: Видавничий дім "Освіта", 2013, с. 34) **або**

алгоритм "Як працювати з джерелом" з підручника Ю. Комарова, В. Мисана і А. Осмоловського "Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках" (К.: Генеза, 2004, с. 8; цю пам’ятку автор розробив для учнів 10 класу, тож вона може бути надто складною для п’ятикласників. Вибір залишається на розсуд вчителя).

Алгоритми можна використовувати як роздатковий матеріал на кожну парту або ж вивести на екран для всіх учнів.

Крок 3. Робота в групах

Об’єднайте клас у дві–три групи. Роздайте для аналізу (або виведіть на екран) фотографії із розділу віртуальної виставки "Вступ німців до Києва" (додаток 4). Найвдалішими для такої роботи можуть бути фото 1, 3, 4. Дайте завдання проаналізувати фото за алгоритмом.

Крок 4. Обговорення результатів роботи

Обговоріть з учнями результати аналізу. Пропонуйте відокремлювати у презентаціях те, що учні бачать на фото, від того, як вони це інтерпретують.

Крок 5. "Історична довідка"

Надайте учням інформацію про події вересня 1941 р. Запропонуйте учням відповісти на запитання.

Запитання до учнів:

- Чи ілюструють ці фотографії історичні події, які відбувались у момент зйомки? Чому?
- Чи можете ви тепер, знаючи про ці події, відшукати відображення історичних фактів на фото? Чому?
- Наскільки повну інформацію ми можемо отримати, розглядаючи ці фото?
- На які запитання фото не може дати відповіді?

Крок 6. Підсумок уроку

Пропонуємо учням оцінити набуті під час уроку навички, заповнивши таблицю зі згаданого вище підручника О.І. Пометун (Додаток 1)

Запитання до учнів:

- Оцініть, будь ласка, у балах, чи погоджуєтесь ви із твердженням (2 бали – цілком погоджуюся, 1 бал – частково погоджуюсь, 0 балів – зовсім не погоджуюсь).

Додаток 1

ПІДСУМКОВА ТАБЛИЦЯ

Посилання на файл:
dodatok-1-tabl.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: О. І. Пометун, І. А. Костюк, Ю. Б. Малієнко «Історія України (Вступ до історії)» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013, с. 34))

Додаток 2

ПЕРША ПАМ`ЯТКА ДЛЯ РОБОТИ З ФОТО

- Кого зображено на фотографії? Хто ці люди і що вони роблять?
- Коли і де відбувається подія? Чому ви так вважаєте?
- З якою метою зроблено фотографію?
- Чи є на фотографії підпис? Інші написи? Чи можуть вони стати у пригоді при аналізі?
- Якої інформації бракує, аби повністю відповісти на всі запитання?
- Які висновки можна зробити? Про що ще хотілося б дізнатися?

(Джерело: Пометун О. І., Костюк І. А., Малієнко Ю. Б. Історія України (Вступ до історії): підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – С. 34)

Додаток 3

ДРУГА ПАМ`ЯТКА ДЛЯ РОБОТИ З ФОТО

● Опишіть, що ви бачите на фотографії (не шкодуйте часу на опис – найменша деталь, яку ви помітите, може мати важливе значення).

● Які предмети, речі зображені на фото? Які з них автор, на вашу думку, хотів показати найбільш виразно? Чому?

● Що роблять, чим займаються люди, зображені на фото?

● Особливу увагу зверніть на те, чи люди позували для цієї фотографії спеціально. Чому саме в цей момент і на цьому місці опинилася людина з фотоапаратом?

● Чи є на фото якась текстова інформація (плакати, реклами, підписи)? Як вона пов’язана з рештою зображень?

● Якщо вам не відома дата фотографії, спробуйте за всіма можливими ознаками якомога точно визначити час її створення.

● Яку максимальну інформацію ми можемо отримати, розглядаючи фото? Якої інформації бракує?

(Джерело: Комаров Ю., Мисан В., Осмоловський А. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900–1939 роках. – К.: Генеза, 2004. – С. 8)

Додаток 4

СТЕНД "ВСТУП НІМЦІВ ДО КИЄВА"

Посилання:
(http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,6,0,0:node3,111)

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 1

ПІДСУМКОВА ТАБЛИЦЯ

Твердження	***Бали***
Я знаю, чому фотографія є цінним історичним джерелом	
Я розумію, що означає «досліджувати фотографію як історичне джерело»	
Я вмію описувати те, що зображено на фотографії	
Я вмію висловлюватися щодо картини минулого, зафіксованого на фотографії	

Дослідження документів та матеріалів усної історії про війну

Ірина Фрідман

Практична робота для самостійного виконання учнями. Може бути також використана як заняття-практикум (на вибір вчителя). Практична робота складається з 5 завдань. Перші два – теоретичного характеру, третє – на аналіз та критичне мислення, четверте – має творчий характер, а п’яте є завданням підвищеного рівня складності і задається учням на розсуд вчителя. За умови проведення заняття-практикуму учні можуть працювати в класі індивідуально, в парах або об'єднуватися у невеликі групи (до 4 осіб).

Мета:
закріпити знання учнів щодо документів та матеріалів усної історії про війну; проаналізувати існуючі свідчення щодо Другої світової війни; зробити проекцію на сьогодення щодо потреби збереження усної історії.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснити, що таке усна історія та які джерела усної історії існують;
• висловити власну думку щодо історичної реальності існуючих усних джерел;
• усвідомити важливість збереження свідчень людей;
• спробувати записати власні інтерв'ю як матеріал усної історії.

Тривалість: 120 хвилин.

Формат: заняття, практична робота.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"; матеріали сайту "Етнографія".

План заходу

Крок 1. Завдання 1

Продовжіть речення та наведіть приклади матеріалів та документів усної історії

Усна історія – науковий напрям в історії, що …

Крок 2. Завдання 2

Уважно роздивіться матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Знайдіть розділи, в яких присутні документи усної історії. Наведіть два приклади та обґрунтуйте свою

думку.

Крок 3. Завдання 3

Уважно перегляньте уривок “Бабин Яр 1941-1943” з розділу “Кінохроніка” на віртуальній виставці
(додаток 1), починаючи з 2 хв 12с. Чи можна вважати свідчення в цьому уривку такими, що на 100% відповідають історичним подіям? Які чинники впливають на того, хто дає свідчення? Який можна зробити з цього висновок?

Крок 4. Завдання 4

Вам треба зібрати матеріали усної історії у очевидця Другої світової війни, що знаходився на окупованій території. Складіть мінімум 6 питань до нього. Перед виконанням завдання ознайомтеся з прикладами запису свідчень очевидців про війну за посиланням у додатку 2.

Крок 5. Завдання 5

Сьогодення України, на жаль, теж пов'язане з війною. Ви є свідком подій, що відбуваються сьогодні в нашій країні. Якщо б у вас брали інтерв'ю та задали питання “Вплив подій на Сході на життя в моєму місті”, як би ви відповіли на нього?

Додаток 1

УРИВОК "БАБИН ЯР 1941-1943"

Уривок "Бабин Яр 1941-1943" з розділу "Кінохроніка".

Дивитися з 2 хв. 12 с.

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=_jGDAAqqKs0&feature=youtu.be

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

ПРИКЛАДИ ЗАПИСУ СВІДЧЕНЬ ОЧЕВИДЦІВ ПРО ВІЙНУ

Посилання:
http://ethnography.org.ua/content/ochevydci-pro-viynu

(Джерело: Сайт "Етнографія")

Війна в пам’ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція)

Ірина Фрідман

Практична робота для самостійного виконання учнями. Може бути також використана як заняття-практикум (на вибір вчителя). Практична робота складається з 5 завдань. Перші два – теоретичного характеру, третє – на аналіз та критичне мислення, четверте – має творчий характер, а п’яте є завданням підвищеного рівня складності і задається учням на розсуд вчителя. За умови проведення заняття-практикуму учні можуть працювати в класі індивідуально, в парах або об'єднуватися у невеликі групи (до 4 осіб).

Мета:
закріпити знання учнів щодо жертв та учасників подій Другої світової війни; проаналізувати на прикладі Бабиного Яру типи українських пам'ятників, пов'язаних із війною; дослідити ситуацію у власному регіоні.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розповісти про різні види пам'ятників Другої світової війни;
• висловити власну думку щодо причин різноманіття пам'ятників;
• робити висновки щодо ходу війни та ставлення до її жертв чи героїв в період встановлення пам'ятника.

Тривалість: 120 хвилин.

Формат: заняття, практична робота.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії".

План заходу

Крок 1. Завдання 1

Розгляньте матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", розділ "Мозаїка пам’ятників" (додаток 1). Чому, на ваш погляд, в Бабиному Яру накопичилася така кількість пам’ятників? Відповідь обґрунтуйте.

Крок 2. Завдання 2

Як би ви класифікували різні види пам'ятників у Бабиному Яру? Дайте назви класифікаціям та обґрунтуйте відповідь.

Крок 3. Завдання 3

Уважно розгляньте меморіальний простір Бабиного Яру (додаток 2). Які об'єкти ви б обрали для хронологічного опису подій у Бабиному Яру? Запишіть цю хронологію у вигляді назв пам'ятників та поясніть їх послідовність (не більше 10 об’єктів).

Крок 4. Завдання 4

Яким ви бачите майбутнє "Меморіального комплексу Бабин Яр": чи варто залишити всі пам’ятники або уніфікувати їх за якимось принципом? Опишіть своє бачення в стилі газетної статті.

Крок 5. Завдання 5

Оберіть в вашому регіоні 2-3 пам’ятника на згадку про події війни. Вони можуть бути встановлені в різний період часу, різним групам людей. Напишіть міні-екскурсію для відвідувачів цих пам’ятників.

Додаток 1

РОЗДІЛ "МОЗАЇКА ПАМ’ЯТНИКІВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,48,0,0:node1,-75

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 2

МЕМОРІАЛЬНИЙ ПРОСТІР БАБИНОГО ЯРУ

Посилання на базу даних фото.

Посилання:
http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/

(Джерело: Громадський комітет "Бабин Яр")

Смерть пам'яті - це смерть душі

Алла Тишковська

Виховний захід дасть можливість поглибити знання учнів про пам’ять, виховувати повагу до збереження пам’яті та культуру вшанування пам’яті.

Мета:
поглибити знання учнів про пам’ять; виховувати повагу до збереження пам’яті; продовжувати формувати основу культури міжнаціональних відносин у суспільстві; вшановувати пам’ять загиблих; розвивати критичне мислення.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснювати, що таке пам’ять і чому потрібно пам’ятати;
• виховувати розуміння важливості пам’яті для сьогодення;
• наводити аргументи на підтвердження власної думки, використовуючи матеріал віртуальної виставки.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійний комплекс (інтерактивна дошка, проектор), комп’ютер, доступ до інтернету, віртуальний тур виставкою «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії».

План заходу

Крок 1. Вступна частина

Із метою створення мотивації щодо обговорення теми та актуалізації знань запропонуйте учням висловити думки та асоціації, пов’язані зі словосполученням «Пам’ять про Бабин Яр».

Зберіть всі думки учнів, не коментуючи їх, запишіть на дошці, а потім підкресліть найголовніші.

Крок 2. Ключове питання

Запропонуйте учням, використовуючи метод "Прес", відреагувати на запитання: "*Бабин Яр – це трагедія євреїв?*".

Крок 3. Робота за методом "Займи позицію"

За методом «Займи позицію» попросіть учнів висловити думку щодо чотирьох тверджень, з почерговим обговоренням.

Твердження для обговорення:

- Пам’ятати про трагедії Бабиного Яру – наш обов’язок.
- Ми самі відповідальні за формування пам’яті.
- Одна особа може протистояти державним зловживанням і вплинути на суспільство.
- Пам’ять говорить до нас через конкретні об’єкти та місця.

Крок 4. Робота в групах з виставкою

Об’єднайте учнів у чотири групи, кожна з яких опрацьовує матеріали віртуальної виставки та виконує поставлені завдання. Після опрацювання матеріалів виставки учні презентують відповіді.

Завдання для груп: Група 1: Знайдіть у матеріалах виставки джерела, що ілюструють важливість пам’яті.

Група 2: Знайдіть у матеріалах виставки джерела, що ілюструють боротьбу за пам’ять.

Група 3: Розкажіть про персоналії, які найбільше вас вразили.

Група 4: Розкажіть про об’єкти, які найбільше вас вразили.

Крок 5. Підсумок заходу

Підсумовуючи урок у формі обговорення в загальному колі, попросіть учнів відповісти на запитання нижче.

Запитання для учнів:

- Які нові знання ви отримали на уроці (заході)?
- Чи здобули ви новий досвід, який саме?
- Які думки, почуття викликало у вас почуте?

Голокост і права людини

Оксана Матвіюк

Опрацювання навчального матеріалу запропонованого уроку передбачає роботу у формі короткочасного Web-Quest. Учитель об’єднує учнів у групи та пропонує їм опрацювати запропоновані джерела інформації. Задля раціонального використання часу вчителю доцільно завчасно розподілити ролі, підготувати питання командам, запропонувати варіанти представлення результатів роботи та скласти перелік інформаційних ресурсів, необхідних учням для роботи. Для підвищення зацікавленості здобувачів освіти вчитель може запропонувати посилання на ресурси у вигляді QR-кодів. Матеріал переміг у конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
актуалізувати проблему Голокосту як однієї з найбільших катастроф в історії людства та однієї з найжахливіших сторінок європейської історії, а також як найтяжчого злочину нацистського режиму, в результаті якого загинули мільйони людей; дослідити поняття порушення прав людини через призму Голокосту; сприяти формуванню ключових та предметних компетентностей здобувачів освіти; виховувати почуття стурбованості долею невинних жертв тоталітарного режиму, навчати розуміти чужу біду та біль; обґрунтувати необхідність брати на себе відповідальність за збереження прав людини; спонукати до осмислення прав людини як загальнолюдських цінностей, порушення яких має негативні для людства наслідки.

Очікувані результати:
після заняття учні навчаться:
• розповідати про Голокост як одну з найбільших катастроф в історії людства та одну з найжахливіших сторінок європейської історії, а також найтяжчий злочин нацистського режиму, в результаті якого загинули мільйони людей;
• висловлювати судження про порушення прав людини через призму подій Голокосту;
• давати правову кваліфікацію явища Голокосту;
• характеризувати права людини як базові цінності людства;
• обґрунтовувати необхідність брати на себе відповідальність за збереження прав людини;
• тлумачити та застосовувати на прикладах поняття і терміни: "права людини", "геноцид", "злочин", "Голокост", "Шоа", "антисемітизм".

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, Web-Quest.

Необхідні матеріали:
матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", карти міста та місць масових розстрілів євреїв в Україні та у Бердичеві в роки Другої світової війни, робочі листи уроку із запропонованим переліком інформаційних ресурсів, шаблонами для виконання завдань та описом ролей учасників веб-квесту.

План заходу

Крок 1. Активізація пізнавальної діяльності учнів. Прийом "Асоціативний кросворд"

Для активізації пізнавальної діяльності учнів використайте прийом "Асоціативний кросворд". Запишіть на дошці опорне поняття (буква під буквою) "Права людини". Учні мають запропонувати поняття у кількості, що відповідають чисельності букв в опорному слові. Всі запропоновані учнями поняття і терміни мають бути підібрані таким чином, щоб принаймні одна з літер кожного асоціативного слова співпадала з головним.

Основна умова: всі дібрані слова мають бути обов’язково пов’язані з головним. Таким чином, опорне слово із підібраними поняттями у закінченому вигляді буде нагадувати кросворд. Якщо дозволяє час, вчитель може запропонувати учням пояснити запропонований термін.

Крок 2. Мотивація пізнавальної діяльності. Вправа "Прогнозування на основі запропонованих ілюстрацій"

Для мотивації пізнавальної діяльності запропонуйте учням виконати вправу "Прогнозування на основі запропонованих ілюстрацій". Для цього учні мають розглянути візуальні джерела та спробувати сформулювати тему уроку, його навчальні цілі. Після цього слід обговорити запропоновані варіанти.

На цьому етапі вчитель може використати світлини віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", розділ "Доля євреїв" (додаток 1).

Крок 3. Web-Quest. Початковий етап

Проведіть підготовку до квесту за наступним алгоритмом:

1. Вчитель розповідає про основні моменти уроку, готує учасників веб-квесту до самостійної роботи над темою.
2. Учні повторюють вже знайомі поняття та знайомляться з новими ("права людини", "геноцид", "злочин", "Голокост", "Шоа", "антисемітизм").
3. Відбувається обговорення епіграфу уроку (Пам'ять про Голокост необхідна, щоб наші діти ніколи не були жертвами, катами або байдужими спостерігачами. Єгуда Бауер).

Крок 4. Web-Quest. Рольовий етап

Ознайомте учасників веб-квесту із завданнями. Допоможіть сформувати команди відповідно до поставлених завдань. Розподіл ролей, завдання для роботи та посилання на інформаційні ресурси з матеріалами для кожної команди знаходяться у додатку 8 у вигляді QR кодів та у додатку 9 у текстовому вигляді.

Крок 5. Систематизація, узагальнення вивченого

Для систематизації та узагальнення вивченого на уроці організуйте роботу учнів із створення ментальної карти висновків.

На цьому ж етапі можна запропонувати учням розпочати роботу над загальним міні-проектом "Пам’ятаємо про Голокост для захисту прав людини сьогодні", презентацію якого доцільно організувати у формі позакласного заходу.

Крок 6. Підведення підсумків уроку. Рефлексія

Для підведення підсумків заняття пропонуємо учням створити "хмари слів" за темою. Запропонуйте учням важливість кожного ключового слова позначити розміром шрифту чи кольором. Організуйте роботу так, аби учні, створюючи хмару, розкривали зміст кожного поняття чи складали із цими поняттями речення.

Додаток 1

РОЗДІЛ "ДОЛЯ ЄВРЕЇВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,9,0,0:node1,-45

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 2

РОЗДІЛИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "БАБИН ЯР ОЧИМА ХУДОЖНИКІВ", "МОЗАЇКА ПАМ’ЯТНИКІВ", "МЕМОРІАЛЬНИЙ ПРОСТІР БАБИНОГО ЯРУ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:M,topic:node1,-53

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 3

ПАМ’ЯТНИКИ ЖЕРТВАМ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ

Посилання:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%9F%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B6%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%BC_%D0%9

(Джерело: Вікіпедія)

Додаток 4

МЕМОРІАЛИ ГОЛОКОСТУ В СВІТІ: ЯК ТРАГЕДІЮ ВІДОБРАЖЕНО В КАМЕНІ

Посилання:
https://ua.112.ua/svit/memorialy-holokostu-v-sviti-yak-trahediia-vidobrazhena-v-kameni-341041.html

(Джерело: 112.UA)

Додаток 5

РЕЗОЛЮЦІЯ 60/7 ГА ООН ЩОДО ПАМ'ЯТІ ПРО ГОЛОКОСТ

Посилання:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e18

(Джерело: Верховна Рада України. Офіційний веб-портал)

Додаток 6

ОКУПАЦІЯ. ГОЛОКОСТ: ФОТОДОКУМЕНТИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО КІНОФОТОФОНОАРХІВУ УКРАЇНИ ІМ. Г. С. ПШЕНИЧНОГО

Посилання:
https://old.archives.gov.ua/Sections/Holocost/Photos-3.php

(Джерело: Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного)

Додаток 7

ШІСТЬ КНИГ ПРО ГОЛОКОСТ

Посилання:
https://vsiknygy.net.ua/neformat/46786/

(Джерело: Друг Читача)

Додаток 8

РОЗПОДІЛ РОЛЕЙ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ - QR КОДИ

Варіант з QR кодами

Посилання на файл:
roley-zavdannya.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

Додаток 9

РОЗПОДІЛ РОЛЕЙ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ - ТЕКСТ

Текстовий варіант завдання

Посилання на файл:
9-robota-v-grupah.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

«ІСТОРИКИ»

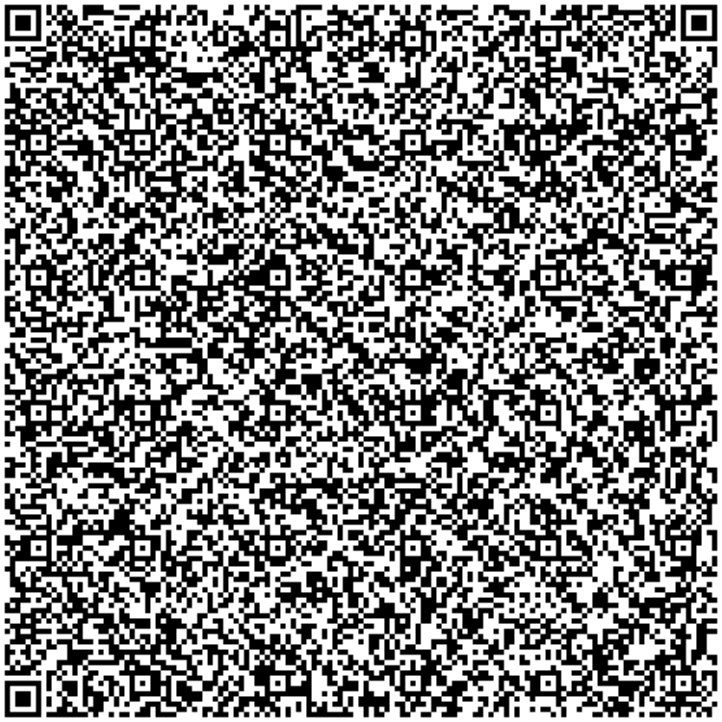

Інформаційні ресурси для роботи

«ПРАВОЗАХИСНИКИ»

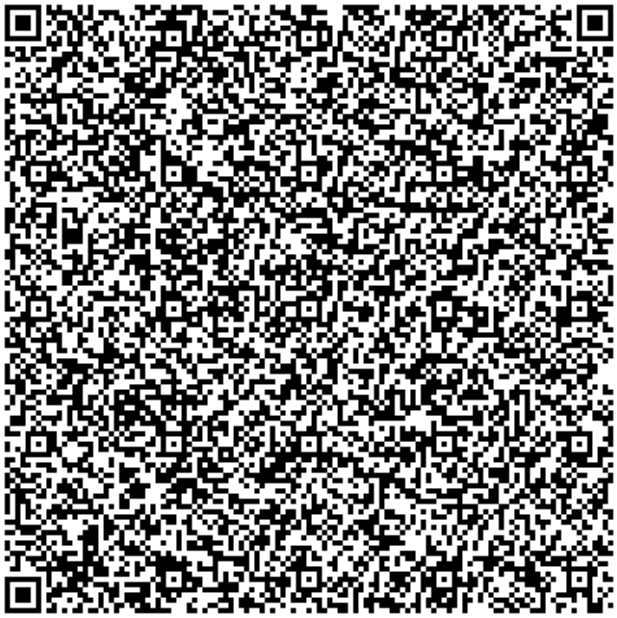

****«ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІ»****

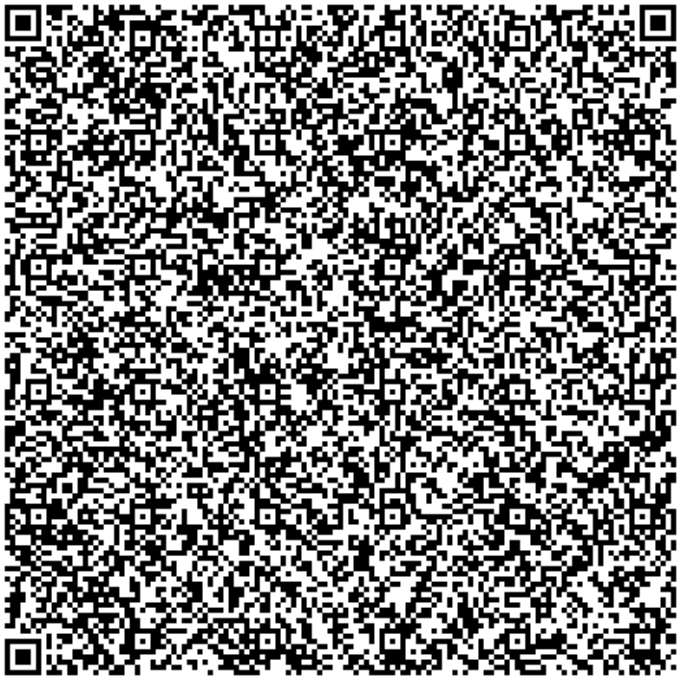

****«ЖУРНАЛІСТИ»****

****«МИСТЕЦТВОЗНАВЦІ»****

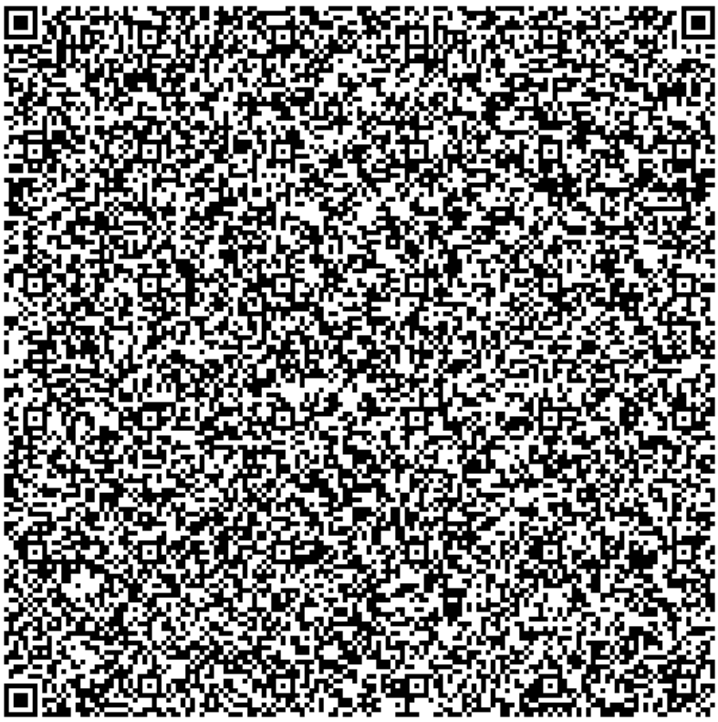

Додаток 9

РОЗПОДІЛ РОЛЕЙ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ

✓ **«Історики»**

Завдання: на основі аналізу різних джерел інформації розкрити зміст Голокосту на прикладі розстрілів єврейського населення Бердичева та трагедії Бабиного Яру.

Для цього вам потрібно дати відповіді на запитання:

1. Визначте етапи антисемітської політики нацистів. Коротко охарактеризуйте їх.

2. Поясніть терміни та поняття «Голокост», «Шоа», «антисемітизм», «концтабір», «гетто», «расова теорія».

3. Коли та з якою метою відбувалась Ванзейська конференція?

4. Як реалізовувався нацистський «новий порядок» в Україні?

5. Покажіть на карті місця розстрілів єврейського населення в Україні, Бердичеві.

Результатом Вашої роботи буде оформлення ***візуальної стрічки часу*** «Голокост: історія та пам'ять».

✓ **«Правозахисники»**

Проаналізуйте міжнародні документи (Додаток 5) та вітчизняні нормативно-правові акти і дайте правову оцінку Голокосту. Для цього вам потрібно дати відповіді на запитання:

1.Як визначають поняття «геноцид» та «злочин проти людяності» міжнародні документи?

2. Як визначає геноцид автор цього терміну – Рафаель Лемкін?

3. Пригадайте елементи складу злочину та з'ясуйте чи наявні вони в контексті проблематики Голокосту.

Результат вашої роботи оформіть у вигляді **схеми з коментарями.**

✓ **«Літературознавці»**

Розкрийте проблематику Голокосту та особливості її художньої реалізації. Для цього ознайомтесь із запропонованим у Додатку 7 переліком літератури. Дайте відповіді на запитання:

1. Які українські та зарубіжні автори у своїх творах порушували тему Голокосту та, зокрема, трагедію Бабиного Яру?

2. Визначте основну тематику поетичних творів про трагедію Бабиного Яру у співставленні з історичними фактами

3. Чи представники нових поколінь письменників звертаються до складної,

страшної й неосяжної теми Голокосту?

Результатом Вашої роботи буде створення **лепбуку** «Літературний реквієм Голокосту».

✓ **«Журналісти»**

Опрацюйте свідчення очевидців та фотодокументи (Додаток 6). Дайте відповіді на запитання:

1. Яке місце у вивченні Голокосту займають свідчення очевидців?
2. Що таке «історична пам'ять»?

Результати дослідження необхідно оформити у вигляді **буклету** «Мільйонам присвячується…».

✓ **«Мистецтвознавці»**

Ознайомтесь з матеріалами віртуальної виставки «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії» («Бабин Яр очима художників», «Мозаїка пам'ятників», «Меморіальний простір Бабиного Яру»), матеріалами Вікіпедії (Сторінки в категорії «Пам'ятники жертвам Голокосту в Україні»), телеканалу 112.UA (Меморіали Голокосту в світі: як трагедію відображено в камені) та відвідайте Меморіал жертвам Голокосту в Бердичеві.

Дайте відповіді на запитання:

1. Як шанують пам'ять загиблих у світі та в Україні?
2. Які думки та почуття у вас виникли після ознайомлення з пам'ятними місцями, пам'ятниками, меморіалами?
3. Як в Україні відновлюють місця пам'яті жертв Голокосту?
4. Що ви знаєте про місця пам'яті жертв Голокосту у Бердичеві?

Результати дослідження необхідно оформити у вигляді **«колажу» та/або скрайбінг-презентації** «Пам'ятати, щоб не повторилося».

Інформаційні ресурси подано у додатках 2-4.

Маки пам'яті, або Україна у Другій світовій війні

Оксана Матвіюк

Запропонований конспект уроку розроблено відповідно до чинної програми "Вступ до історії", 5 клас за Розділом 4, параграфом 17 підручника "Вступ до історії" (Вступ до історії: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти, В. С. Власов. - Київ : Генеза, 2018). Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
ознайомити здобувачів освіти з основними подіями Другої світової війни та інформувати про трагічну долю українського населення в роки війни; сприяти формуванню ключових компетентностей учнів; формувати історичну пам’ять як основу самоідентифікації; спонукати учнів до толерантної поведінки у полікультурному та поліконфесійному суспільстві.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• характеризувати події Другої світової війни на території України;
• осмислювати трагедію Бабиного Яру на основі аналізу запропонованих у підручнику джерел;
• пояснювати, в чому трагізм долі України у Другій світовій війні;
• витлумачувати та застосовувати на прикладах поняття "Друга світова війна", "окупація", "Новий порядок", "рух Опору";
• наводити приклади пам’ятників власного населеного пункту, присвячених подіям Другої світової війни.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до мережі Інтернет, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Активізація пізнавальної діяльності учнів. Вправа "Асоціативний кросворд"

Для активізації пізнавальної діяльності учнів використайте прийом "Асоціативний кросворд". Вчитель на дошці записує опорне слово (буква під буквою) "Війна" (зверніть увагу, що на одному з попередніх уроків п’ятикласники познайомились із змістом цього поняття, тому можуть тлумачити його). Учні мають запропонувати поняття у кількості, що відповідають чисельності букв в опорному слові. Всі запропоновані учнями поняття і терміни мають бути підібрані таким чином, щоб принаймні одна з літер кожного асоціативного слова співпадала з

головним.

Основна умова: всі дібрані слова мають бути обов’язково пов’язані з головним. Таким чином, опорне слово із підібраними поняттями у закінченому вигляді буде нагадувати кросворд.

У своїх відповідях учні розкривають зміст уже знайомого їм історичного терміну, використовуючи, наприклад, такі асоціації як "жертви", "армія", "руйнування", "конфлікт", "трагедія". Якщо дозволяє час, учитель може запропонувати учням пояснити запропонований термін.

Крок 2. Мотивація пізнавальної діяльності учнів. Вправа "Прогнозування на основі запропонованої ілюстрації"

Для мотивації пізнавальної діяльності запропонуйте п’ятикласникам виконати вправу "Прогнозування на основі запропонованої ілюстрації". Для цього учні мають розглянути запропоновані світлини (на основі віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", розділ "Початок війни", фото 1-3 (додаток 5)) та спробувати сформулювати тему уроку, його навчальні цілі. Після цього слід узагальнити відповіді учнів та ознайомити їх з темою уроку та його метою. Подальша робота організовується за параграфом 17 підручника "Вступ до історії" (Вступ до історії: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти / В. С. Власов. - Київ : Генеза, 2018). (додаток 4)

Крок 3. Робота в малих групах

Опрацювання матеріалу пункту "Коли почалася і як розгорталася на території України Друга світова війна?" передбачає роботу в малих групах. Об'єднайте учнів у групи та запропонуйте їм опрацювати відповідний текст підручника (додаток 4, с. 120-123). Задля раціонального використання часу вчителю доцільно завчасно розділити текст пункту підручника на абзаци, що відповідають кількості груп.

Після опрацювання навчального матеріалу, створіть з учнями інвентарну картку тексту (додаток 1), що дозволить їм систематизувати отримані знання та зрозуміти хронологію подій Другої світової війни на території України.

Крок 4. Вправа "Дерево мудрості"

Опрацювання навчального матеріалу "Що довідуємося із джерел про трагедію Бабиного Яру?" (додаток 4, с. 124-125) доцільно організувати із застосуванням вправи "Дерево мудрості".

У ході роботи з уривком із документального роману «Бабин Яр» А. Кузнєцова (додаток 2) попросіть учнів записати на трьох різних листочках три різні за рівнем складності запитання. Після опрацювання матеріалу запитання прикріплюються до дерева. Одним із варіантів виконання завдання може бути організація історичного міні-змагання між групами. Суперники по черзі зривають листочки із запитаннями та дають на них відповіді.

Крок 5. Вправа "Теги для запам’ятовування"

На етапі опрацювання навчального матеріалу "Як в Україні вшановують пам’ять про жертв Бабиного Яру?" (додаток 4, с. 125-126) пропонуємо виконати вправу "Теги для запам’ятовування".

Організуйте роботу учнів зі створення невіртуальної хмари, щоб продемонструвати асоціації, які викликає у них пам’ятник знищеним у Бабиному Яру дітям (додаток 3).

Інструкція з виконання вправи:

1. закріпіть на дошці зображення пам’ятника;
2. попросіть учнів розповісти про почуття, думки та асоціації, які пам’ятник у них викликає;
3. запропонуйте написати власні "ключові слова" на кольорових стікерах, розмістивши їх навколо зображення;
4. обговоріть з учнями, які почуття у них переважають;
5. запропонуйте учням опрацювати інформацію про події у Бабиному Яру;
6. запропонуйте учням поміркувати, чи відрізнялась би "хмара", якби ця інформація була їм відомою до початку роботи з фото; якби до її створення долучились люди, родичі яких загинули у Бабиному Яру; як виглядав би пам’ятник, присвячений жертвам Бабиного Яру, якби його авторами були самі учні.

Крок 6. Рефлексія. Вправа "Три найважливіші"

Щоб висловити особисте ставлення до теми попросіть учнів записати на стікерах три найважливіші:

1. Події
2. Поняття
3. Місця
4. Почуття

Варто звернути увагу учнів, що їх відповіді повинні стосуватись безпосередньо вивченої теми. За наявності часу попросіть учнів аргументовано пояснити свій вибір. Це ще раз дасть їм можливість проаналізувати та осмислити отриману на уроці інформацію.

Додаток 1

ІНВЕНТАРНА КАРТКА

"Коли почалася і як розгорталася на території України Друга світова війна?"

Посилання на файл:
kartka.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

Додаток 2

ІЗ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО РОМАНУ "БАБИН ЯР" АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА

У батьків Діна була на початку сьомої ранку. Весь будинок не спав. Ті, хто їхав, прощалися із сусідами, обіцяли писати, доручали їм речі, квартири, ключі. Старенькі багато нести не могли, цінностей у них не було, просто взяли найнеобхідніше та харчі. На вулиці Артема вже було справжнє стовпотворіння. Люди з вузлами, з візками, різні двоколки, підводи, інколи навіть вантажівки - усе це стояло, потім просувалося трохи, знову стояло. 124 Дуже багато було проводжальників: сусіди, друзі, родичі, українці й росіяни, допомагали нести речі, вели хворих, ба й несли на плечах. Уся ця процесія рухалася надто повільно, а вулиця Артема дуже довга. Лише десь у пообідді дісталися до цвинтарів... Тут упоперек вулиці була дротяна загорожа, стояли протитанкові їжаки - з проходом посередині, стовбичили шеренги німців із бляхами на грудях, а також українські поліцаї у чорних однострояхіз сірими обшлагами. Усе було дуже незрозумілим. Діна посадила батьків біля цвинтарної брами, а сама пішла подивитися, що робиться попереду. Як і багато інших, вона досі гадала, що там стоїть потяг. Чутно було якусь близьку стрілянину, у небі низько кружляв літак, і взагалі навколо панував тривожно-панічний настрій. У юрмиську - уривки розмов: - Це війна, війна! Нас вивозять подалі, де спокійніше! - А чому лише євреїв? Якась бабуся доволі авторитетним тоном припускала: - Ну, тому, що вони - споріднена з німцями нація, їх вирішено вивезти в першу чергу. Діна заледве проштовхувалася в натовпі, все більше непокоїлась і тут побачила, що попереду всі складають речі. Різні носильні речі, клунки та валізи до купи ліворуч, усі продукти - праворуч. А німці спрямовують усіх далі, частинами: відправлять групу - чекають, потім із певним інтервалом знову пропускають, рахують, рахують... стоп. Діні стало моторошно. Нічого схожого на залізничний вокзал. Вона ще не знала, що це, але всією душею відчула, що це не вивіз. Усе, що завгодно, тільки не вивіз. Особливо дивували ці поблизькі кулеметні черги...

(Джерело: Роман "Бабин Яр" Анатолія Кузнецова)

Додаток 3

ПАМ'ЯТНИК ЗНИЩЕНИМ У БАБИНОМУ ЯРУ ДІТЯМ

Посилання:
http://wek.kiev.ua/uk/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:BabJar5-mon4child.jpg

(Джерело: WWW Енциклопедія Києва)

Додаток 4

ВСТУП ДО ІСТОРІЇ: ПІДРУЧ. ДЛЯ 5-ГО КЛ. ЗАКЛ. ЗАГ. СЕРЕД. ОСВІТИ, В. С. ВЛАСОВ. - КИЇВ : ГЕНЕЗА, 2018

Посилання:
http://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5-klas-vstup-do-istoriji-vlasov-2018.pdf

(Джерело: Pidruchnyk.com.ua)

Додаток 5

РОЗДІЛ "ПОЧАТОК ВІЙНИ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,5,0,0:node1,-52

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Інвентарна картка
«Коли почалася і як розгорталася на території України Друга світова війна?»

	Дата	*Подія*	*Основні поняття*
Група I (абзац 1)	*1 вересня 1939 р.*	*- угода Гітлера і Сталіна* *- напад Німеччини на Польщу, початок Другої світової війни*	*- світова війна* *- репресії* *- терор*
Група II (абзац 2-4)	*22 червня 1941 р.* *1942 р.*	*- німецько-радянська війна* *- окупація німецькими військами та їх союзниками України*	*- окупація* *- «Новий порядок»* *- остарбайтер*
Група III (абзац 5)	*1943-1944 р.* *кін. 1944 р.*	*- вигнання нацистських окупантів з України* *- визволення України від гітлерівських військ*	*- визволення*
Група IV (абзац 6)	*14 жовтня 1942 р.*	*- створення УПА*	*- Червона армія* *- рух Опору*
Група V (абзац 7)	*1945 р.*	*- закінчення Другої світової війни*	*- День пам'яті та примирення* *- День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні*
Група VI (абзац 8-10)			*- «Вогонь Слави* *- «Батьківщина-мати»»*

Мовчазний крик Бабиного Яру

Оксана Матвіюк

Запропоновані форми роботи дадуть можливість поглибити знання здобувачів освіти про трагедію Бабиного Яру. Розроблена і апробована година пам’яті має своєю основою роботу з матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Окремі кроки цього заходу можна використати як самодостатні вправи. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
розкрити зміст трагедії Бабиного Яру, пояснити її значення для людства, для формування історичної пам’яті; показати на прикладах долі дітей трагедію Бабиного Яру; викрити людиноненависницьку політику нацизму; сприяти формуванню усвідомлення того, що мир, життя і злагода між людьми — найвищі на землі цінності.

Очікувані результати:
після заняття учні:
• дізнаються про трагедію дітей, убитих у Бабиному Яру;
• зацікавляться вивченням історії;
• зможуть аналізувати та зіставляти події та художні образи, з ними пов’язані;
• навчаться емпатії.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: виховна година, година пам’яті.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до мережі Інтернет, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступ. Вправа "Теги для запам’ятовування"

Для занурення учнів у тему заняття організуйте роботу зі створення невіртуальної хмари, щоб продемонструвати асоціації, які викликає у них пам’ятник Анатолію Кузнецову (додаток 1).

Інструкція з виконання вправи:

1. закріпіть на дошці зображення пам’ятника;
2. попросіть учнів розповісти про почуття, думки та асоціації, які пам’ятник у них викликає;
3. запропонуйте написати власні «ключові слова» на кольорових стікерах, розмістивши їх навколо зображення;
4. обговоріть з учнями, які почуття у них переважають;
5. запропонуйте учням опрацювати інформацію про події у Бабиному Яру;
6. запропонуйте учням поміркувати: чи відрізнялась би "хмара", якби ця інформація була їм відома до початку роботи з фото; якби до її створення долучились люди, родичі яких

загинули у Бабиному Яру; як виглядав би пам’ятник, присвячений жертвам Бабиного Яру, якби його авторами були самі учні.

Крок 2. Робота з матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"

Запропонуйте учням ознайомитися з матеріалами віртуальної виставки, присвяченими дітям Бабиного Яру (додаток 4) та відповісти на запропоновані запитання.

Учні висловлюють свої міркування, після чого відбувається загальне обговорення та підведення підсумків роботи.

Запитання до учнів:

- Які почуття викликають у вас ці фотографії?
- Чи можете ви за фотографіями уявити життя цих дітей? Яким, на вашу думку, воно могло бути (веселим, щасливим, сумним, складним)? Зважайте на історичний контекст довоєнного періоду.
- Як ви думаєте, чому на деяких світлинах лише обриси дітей?

Крок 3. Робота з історичним джерелом

На наступному етапі заняття запропонуйте учням самостійно опрацювати зміст історичного джерела ("Я йшов по коліях у Бабин Яр". Історія дитини, яка вижила) (індивідуально чи в групі) (додаток 2). Потім надайте їм робочий аркуш з конкретними запитаннями та завданнями з метою обробки інформації, що міститься в тексті.

Можливі такі приклади завдань:

1. Виберіть з тексту нову інформацію, яка виявилась для вас неочікуваною, оскільки суперечить вашим початковим уявленням.
2. Запишіть інформацію, яка для вас є новою.
3. Сформулюйте головну думку джерела однією фразою. Або визначте ключову фразу кожного розділу.
4. Знайдіть у джерелі ту інформацію, яка для вас відома.
5. Спробуйте проілюструвати власні емоції та почуття після опрацювання історичного джерела у вигляді малюнка, символу тощо.
6. Які висновки ви можете зробити з прочитаного?
7. Знайдіть в джерелі висловлювання, котрі відображають трагедію європейського єврейства. Обґрунтуйте свою думку.

Після опрацювання усіх завдань вчитель організовує обговорення результатів роботи. При цьому можуть бути визначені подальші кроки: пошук додаткової інформації, домашнє завдання для окремих учнів чи груп, виділення невирішених проблем, проектування наступних етапів роботи.

Крок 4. Робота з інсталяцією "Покинута кімната"

Учні продовжують працювати з матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Ознайомте учнів з інсталяцією "Покинута кімната" з матеріалів виставки (додаток 5) та обговоріть запитання нижче.

Обговорення доцільно організувати спочатку у парах, а далі - у загальному колі. Після цього попросіть учнів зробити висновки-враження, які справила на них інсталяція.

Запитання до учнів:

- Що зображено на цій інсталяції?
- Якого періоду вона стосується (рік, місяць, число, період, подія)?
- Спробуйте уявити, які люди могли жили в цій кімнаті, яким могло було їхнє життя?
- Складіть перелік запитань, які виникли у вас під час перегляду інсталяції.
- На які запитання ви можете дати відповідь?
- Назвіть будь-які додаткові історичні джерела (наприклад, інші матеріали виставки), що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї інсталяції.

Крок 5. Систематизація та узагальнення вивченого

Для закріплення опрацьованої на занятті інформації учитель використовує графічний організатор "Семантична карта". Учні мають записати на дошці поняття, пов’язані з головним поняттям – "Діти Бабиного Яру" та встановити зв’язки між цими поняттями.

Роботу виконуємо в такій послідовності:

1. В центрі смислового комплексу записуємо ключове поняття .
2. Навколо розташовуємо інші, пов’язані з головним словом.
3. Встановлюємо зв’язки між записаними поняттями.

Результатом роботи буде створення смислової карти у вигляді графічно впорядкованих та логічно пов’язаних понять за темою, що обговорювалась на занятті (додаток 3).

Додаток 1

ПАМ'ЯТНИК АНАТОЛІЮ КУЗНЕЦОВУ

Пам'ятник Анатолію Кузнецову — монумент Анатолію Кузнецову, авторові роману-документу "Бабин Яр", на перетині вулиць Петропавлівської і Кирилівської (колишня Фрунзе). Автор — скульптор Володимир Журавель. Скульптура зображує хлопчика в старому зношеному одязі, який читає наказ гітлерівських окупантів для єврейського населення Києва з’явитися в Бабиному Яру, де і сталися масові розстріли киян. Скульптурна композиція нагадує про документальну книгу Анатолія Кузнецова "Бабин Яр", в якій автор описує події тієї трагічної епохи. В ті часи Кузнецов був тринадцятирічним хлопчиком, і, таким чином, скульптуру можна вважати як пам’ятником самому авторові – очевидцеві страшних подій окупації, так і нагадуванням про Бабин Яр і його жертви.

Посилання:
http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/reserve/art00119.html

(Джерело: Комітет "Бабин Яр")

Додаток 2

"Я ЙШОВ ПО КОЛІЯХ У БАБИН ЯР": ІСТОРІЯ ДИТИНИ, ЯКА ВИЖИЛА

29 вересня 1941 року 4-річний Цезар Кац за руку з нянею йшов вулицями Києва до Бабиного Яру. Він балансував на трамвайних коліях і просив няню купити йому святкову кульку. У малого був чудовий настрій. Безліч людей довкола нагадували йому святкові демонстрації, на які він нещодавно ходив з татом. Незабаром у Бабиному Яру загинуть десятки тисяч євреїв. Серед них будуть його родичі і тато. Маленький Цезар Кац вижив того дня. Зараз його звати Василь Михайловський, йому 79 років. Він розповів BBC свою історію. У мене було чотири мами, три прізвища, два батька і одна доля. Я народився у 1937 році у єврейській родині Кац. Мама померла після пологів. Ми з братом, який був на 6 років старший за мене, осиротіли. Тато взяв нам няню, дуже хорошу жінку Надію Фоміну. Він працював у маленькій кав'ярні на Хрещатику, а під час війни займався евакуацією штабу округу. Всю нашу родину – бабусю, дітей і няню тато посадив у потяг, щоб евакуюватися. Потяг застряг під Києвом, пропускаючи ешелони з обладнаннями з заводів. Стояв тиждень. У нас закінчилися харчі. Бабуся відправила няню у наш київський дім за їжею. Коли няня повернулась, потяга вже не було. Так ми з нянею залишились у Києві самі і повернулися додому. Мій тато під Києвом потрапив у оточення, а потім опинився у концтаборі у місті. Ну, як там говорили, комуністи і євреї - крок вперед. Його товариш затримав, так він уникнув смерті. Але потім його з якоюсь колоною переводили у інший табір і по дорозі тих, хто йшов погано, стріляли. У тата не влучили, але він впав. Колона пішла далі, а він піднявся і побіг додому. Ми жили поблизу Майдану, на вулиці Костьольній. Тато прибіг додому і побачив нас. Він лише встиг поїсти і переодягнутися, й тут стук у двері – на порозі два поліцая. Двірничка побачила, як тато заходив у двір і покликала поліцаїв. Він хотів тікати через чорний хід, але більше ми його не бачили. Двірничка повернулась і сказала няні: "Жиденя зранку відведи у Бабин Яр". Наша няня була неграмотна. Вона не знала, що таке той Бабин Яр, чому мене треба туди відвести. Зібрала зранку речі, щось поїсти, й ми з нею вирушили. На Хрещатику людей було багато. Я попросив купити мені прапорців і кульку. Коли були свята, ми йшли з татом на демонстрацію, він купляв нам іграшки. Звісно, тут було не до кульок. У мене був гарний настрій, я балансував на коліях. Так і йшли. А настрій у людей поступово погіршувався. Жінки і діти плакали. Дійшли неподалік до Лук'янівського ринку, там вже вздовж дороги стояли поліцаї і гестапівці з собаками. Так ми дійшли до першого кола оточення перед Бабиним Яром. Там стояли протитанкові загородження, зроблені з колій, "їжаки". Вулиця була перекрита. Між цими загородженнями був невеликий прохід. Німці не розрахували, що буде стільки людей. Люди збиралися цілими дворами, вантажили речі. А чому? Бо німці пустили такий слух, що євреїв будуть відправляти у інше безпечне місце. У місті вивісили оголошення, що всі жиди мають зібратися на перехресті Дегтярівської і Мельникова, а хто не прийде, розстріляють. Лишатися вдома не можна було, всі дороги навколо Києва були перекриті, от всі і йшли. Ми зустріли нашу молочницю, і вона попередила няню: "Куди ти йдеш з єврейською дитиною, ти ж загинеш разом з ним. Дістань свій паспорт". На першій лінії оточення між цими протитанковими загородженнями був маленький прохід, позаду собаки кидаються на людей, на нас теж кинувся собака і забрав нашу торбинку з їжею. Я розридався. Навколо людей били прикладами, підганяли. Ми з нянею впали прямо на це загородження. Розбились в кров, у мене досі залишився шрам на все життя. Люди йшли через нас, наступали на нас. Напевне, в цей момент у когось з цього оточення серце тьохнуло – мене підняли з землі за комір, у няні у руці був паспорт, побачили, що вона українка й виштовхали нас з оточення. Ми вийшли, сховалися у підворітті. Я вже перестав говорити. Мову відняло. І це було надовго. Два тижні ми з нянею нею ходили по місту. Ночували у руїнах, заходили до знайомих, просили

їсти. Хтось давав хліба трохи, хтось картоплі. Якось моїй няні сказали: "Що ти ходиш з єврейським дитям, його ж вб’ють і тебе вб’ють". Вона вирішила віддати мене у притулок для бездомних дітей, що був на Печерську, на вулиці Предславинській. Написала у записці "Вася Фомін", поклала її у мою кишеню і залишила мене перед будинком. Мене побачив двірник і повів всередину. Так я зустрівся з лікарем Ніною Микитівною Гудковою, яка вже опікувалася 70 сиротами. Вона відразу зрозуміла, що я єврейське дитя, у мене були такі кучері. Мене обстригли. Кілька місяців я не розмовляв. Під час війни я залишився сиротою. Сирота - це ж людина з відірваним шматком серця, душі. Ніхто мене не доглядав, не захищав. У притулку постачання не було, дітки 1-1,5 роки помирали від голоду. Ми, трохи старші, якось вижили. Люди з навколишніх будинків приносили якусь їжу, але цього не вистачало. Поруч з цим притулком була бійня, де заготовляли м’ясо. От робітники з бійні приносили нам відро крові і якісь субпродукти на дні відра. Старші діти ходили на сміттєзвалище до театрального ресторану, збирали залишки їжі. Так ми вижили. У притулку було ще кілька єврейських дітей. Коли наближалась якась облава, Ніна Микитівна ховала нас під сходи, ми там як мишенята сиділи. Розуміли, що небезпека. Після звільнення Києва я потрапив у інший дитбудинок. Там вже дітей знаходили, забирали. У палаті я залишився один. Плакав, переживав, запитував няню, чому ж по мене ніхто не приходив. Няня з дитбудинку мені каже: "Відстань, завтра по тебе хтось прийде". На наступний день, я підглядав у кабінет Ніни Микитівни і побачив жінку і чоловіка з великою бородою. Я кинувся до них, вчепився чоловіку в бороду і почав кричати: "Мамусю, татусю, це ж я, ваш син, заберіть мене". Вони хотіли взяти дівчинку, але розчулилися, я так до них кинувся. Так я став Василем Михайловським. Спочатку я був Цезар Кац, з таким ім'ям я народився. Потім став Васею Фоміним, а зараз я - Василь Михайловський. Це були чудові люди, мої нові батьки Василь і Берта Михайловські. Мені пощастило, про мене піклувалися. Але і у них була не така проста історія. Це був лікар з родини священика, його дружина теж була єврейка. Він всю війну переховував її і свою тещу від фашистів – закутував і клав у морг, у тифозне відділення лікарні, по селах. Так вони вижили. У 1937 році розстріляли трьох його братів. Його, як сина священика, теж хотіли репресувати. Він працював у маленьких лікарнях по селах, постійно переводився, щоб не встигли на нього "накопати" багато. Про Бабин Яр не згадував дуже довго. Цей момент, коли ми впали перед Бабиним Яром, може, там навіть був струс мозку. Я не міг говорити, довго нічого не пам’ятав про це. Всю історію мого порятунку і поневірянь у Києві мені згодом розказали няня і мої родичі. Вони знайшли мене, приїздили у Київ провідувати. Свого старшого брата я вперше побачив у 22 роки. Він розказав історію моєї родини. А ще, напевно, з Бабиного Яру у мене залишився великий страх перед полоненими. Як тільки я бачив, як їх під конвоєм виводили на вулицю, весь тремтів і кидався тату на руки. …Я згадую тих людей, хто загинув там, у Бабиному Яру, свого тата, своїх родичів. Це дуже важко, це гіркота і біль…

(Джерело: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/09/160927_babyn_yar_survivor_dk)

Додаток 3

СЕМАНТИЧНА КАРТА - ОПИС МЕТОДУ

Посилання:
https://naurok.com.ua/semantichna-karta-semantic-map-ponyattya-golokost-53300.html

(Джерело: За посиланням)

Додаток 4

РОЗДІЛ "ДІТИ БАБИНОГО ЯРУ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,childrens,1,0,0:node1,-58

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 5

ІНСТАЛЯЦІЯ "ПОКИНУТА КІМНАТА"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,0,0,0:node5,-33

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Людська гідність і права людини

Валентина Хмель

Урок надає можливість дізнатися про основні цінності, що лежать в основі прав людини та дозволить зрозуміти, чому захист прав людини важливий для кожного з нас. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
дати уявлення про основні цінності, що лежать в основі прав людини та документи, які захищають права людини на державному та міжнародному рівні.

Очікувані результати:
після заняття учні зможуть:
• пояснювати зміст понять: "людська гідність", "свобода", "права і свободи людини", "дискримінація";
• робити висновки про важливість нормативного закріплення прав людини на державному та міжнародному рівнях;
• розуміти, які загальнолюдські цінності відображені у правах людини та чому важливо їх захищати;
• розуміти, що світоглядне дотримання загальнолюдських цінностей є основою для успішного втілення нормативно-правових актів щодо захисту прав людини;
• порівнювати поняття "особиста гідність" та "людська гідність";
• висловлювати власну позицію щодо важливості захисту прав людини для кожного з нас.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
планшети або смартфони з доступом до інтернету для роботи з віртуальною виставкою, роздруківки, Указ Президента України №872/2014 "Про День Гідності і Свободи" від 13.11.2014, витяги з Конвенції прав дитини, Загальної декларації прав людини, Розділу II Конституції України.

План заходу

Крок 1. Вступ

Зробіть невеликий вступ: *Нова Україна, яка здобула незалежність на зламі століть, проголосила, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються як найвища соціальна цінність. Права людини необхідні для того, щоб дозволити кожному жити з гідністю.*

Далі попросіть учнів записати власні думки, чому гідність це важливо. Якщо можливо, попросіть учнів викласти свої ідеї на окремих аркушах паперу, які можна вивішувати на стіні.

Крок 2. Робота з термінами "гідність", "права і свободи людини", "дискримінація"

Опрацюйте терміни "гідність", "права і свободи людини", "дискримінація" за допомогою методу "Асоціативний кущ". Під час обговорення з'ясуйте, чим людська гідність відрізняється від особистої і яким чином людська гідність стосується прав людини.

Крок 3. Робота з Указом Президента України "Про День Гідності і Свободи"

Розпочніть з того, що, відповідно до указу Президента України №872/2014 "Про День Гідності і Свободи" від 13.11.2014 (додаток 1), цю пам’ятну дату впроваджено "з метою утвердження в Україні ідеалів свободи і демократії, збереження та донесення до сучасного і майбутніх поколінь об’єктивної інформації про доленосні події в Україні на початку XXI століття".

Далі обговоріть з учнями наступні запитання.

Запитання до учнів:

- У зв’язку з якими подіями в Україні була запроваджена ця пам’ятна дата?
- Як ви розумієте зміст і значення Дня Гідності і Свободи для громадян України?
- Що, крім призначення офіційного дня, потрібно зробити громадянам та державі, щоб зберегти пам’ять про події Революції Гідності?
- Що, на вашу думку, потрібно зробити, щоб у свідомості людини та суспільному житті запанували цінності гідності та свободи?

Крок 4. Робота з віртуальною виставкою

Об’єднайте учнів у три групи. Запропонуйте їм відвідати віртуальну виставку і поглянути на події, які вона висвітлює, крізь призму нормативно-правових актів, які стосуються прав людини. Наголосіть на тому, що на час подій війни зазначених нормативно-правових актів не існувало; більше того, їх було ухвалено, зокрема, через ті події. Учні отримують витяги документів (додатки 2-4), оглядають виставку і позначають історичні або сучасні приклади порушень прав людини та статті, які цих порушень стосуються.

І-ша група працює з витягами із Загальної декларації прав людини і визначає, які права, що зазначені в документі, були порушені.

ІІ-га група працює з витягами із Конвенції про права дитини і визначає, які права дітей були порушені.

ІІІ-тя група працює з ІІ Розділом Конституції України і визначає, які права були порушені.

Завершивши роботу, групи повідомляють результати. Підбиваючи підсумок, обговоріть відповіді на запитання нижче. Зокрема, наголосіть, що світоглядне дотримання загальнолюдських цінностей є основою для успішного втілення нормативно-правових актів щодо захисту прав людини.

Зверніть увагу: Якщо у Вас мало часу, або Вам видається, що робота з усіма матеріалами виставки буде для учнів занадто складною, розподіліть між ними розділи виставки тематично (напр.: війна, вшанування пам’яті у радянський час, сучасність) чи хронологічно (напр.: 1941-46, 1950-1989, 1991-2016).

Запитання до учнів:

- Які приклади порушень прав людини ви знайшли?
- Чому, на вашу думку, це стало можливим?
- Яким чином прийняття документів мало вирішити проблеми? Чи це у повній мірі вдалося?
- Наскільки проблема актуальна сьогодні?

Крок 5. Робота зі статистичними данними

Ознайомте учнів з даними дослідження "Топ-10 ознак, за якими найчастіше дискримінують людей в Україні" (додаток 5). Обговоріть, які висновки можна зробити за результатами дослідження?

Потім обговоріть запитання нижче.

Запитання до учнів:

- Подумайте, чи стикались ви (або ваші друзі чи знайомі) у своєму житті з випадками дискримінації за будь-якою ознакою?
- Які соціальні групи у вашій громаді, є сьогодні найбільш вразливими до дискримінації? Поясніть, чому ви так вважаєте?

Крок 6. Підбиття підсумків

Попросіть учнів скласти слогани на основі того, що вони дізналися та зрозуміли під час заняття (наприклад: "Я - людина і маю почуття людської гідності", "Ми з тобою особливі", "Я поважаю вашу гідність", "Я проти дискримінації" тощо).

Запропонуйте їм організувати флешмоб: *Підготуйте слогани-фрази на аркушах А4. Зробіть своє фото з однією з фраз на роздрукованих аркушах А4. Розмістіть це фото на своїй сторінці у соціальних мережах із поясненням мети флешмобу та проханням підтримати вашу активну позицію.*

Додаток 1

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА № 872.2014 ВІД 13.11.2014 ПРО ДЕНЬ ГІДНОСТІ ТА СВОБОДИ

Посилання:
https://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82/type-%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7/872/2014-13.11.2014.htm

(Джерело: Президент України)

Додаток 2

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (СТИСЛИЙ ВИКЛАД)

Посилання:
Посилання: https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights

(Джерело: Рада Європи)

Додаток 3

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ (СТИСЛИЙ ВИКЛАД)

Посилання:
Посилання: https://www.coe.int/uk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child

(Джерело: Рада Європи)

Додаток 4

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ, РОЗДІЛ II

Посилання:
Посилання: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii

(Джерело: Конституція України)

Додаток 5

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ДИСКРИМІНАЦІЮ, 2017 РІК

Посилання на файл:
doslidzy-dod-5.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження)

Додаток 5

Дослідження про дискримінацію, 2017 рік

Ознайомтеся з даними «Топ-10 ознак, за якими найчастіше дискримінують людей в Україні» (дані у відсотках).

- Які висновки можна зробити за результатами дослідження?

Вік	37,4
Інвалідність	37,7
Майновий стан	24,4
Сексуальна орієнтація	21,0
Стать	20,4
Стан здоров'я	20,3
Політичні погляди	19,9
Національність	14,8
Релігійні погляди	12,2
Статус вимушених переселенців	11,8

*Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження/[І. Бекешкина, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; за заг.ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

Попельнюк Борис Володимирович

Урок формує в учнів уявлення про День пам'яті жертв Бабиного Яру; мотивує їх до участі в заходах пам'яті 29 вересня; знайомить з документами, джерелами про Другу світову війну, художньою літературою; акцентує увагу на подіях німецької окупації. Протягом уроку в учнів через роботу у групах формується пропозиція про те, як вони візьмуть участь в згаданому дні пам'яті. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
сформувати в учнів уявлення про День пам'яті жертв Бабиного Яру; мотивувати їх до участі в заходах пам'яті 29 вересня; створити умови для формування потреби до вивчення справжніх документів, різних джерел про Другу світову війну через трагедію в Бабиному Яру.

Очікувані результати:
після цього заняття учні:
• навчаться визначати, що таке "Голокост"; аналізувати, зіставляти документи різної спрямованості; роз'яснювати, апелюючи до конкретних прикладів, що таке нацизм;
• отримають можливість здійснювати пошук потрібної інформації; робити висновки, давати оцінку джерелам інформації про історичні події; відповідати на запитання; висловлювати власну точку зору;
• отримають загальне уявлення щодо концепції пам'яті про Бабин Яр зокрема в даній аудиторії; вчитель зможе зрозуміти загальну тенденцію в аудиторії й обрати подальші напрями своєї роботи з ними.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
комп'ютер з доступом до інтернету або заздалегідь завантажені аудіо та відео матеріали з додатків, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Початок заняття

Ввімкніть запис уривку поеми Евгена Євтушенка "Бабій Яр" (додаток 2). Для наочності текст поеми роздайте учням (додаток 3). Після того розкажіть про історію написання вірша та однойменну симфонію Шостаковича.

Крок 2. Обговорення

Після ознайомлення з матеріалами та контекстом їх створення з Кроку 1, обговоріть з учнями наступні питання.

Запитання до учнів:

- Яке враження справив на вас уривок поєми "Бабій Яр" ?
- Як ви думаєте, якою людиною був автор Евген Євтушенко?
- Які віхи біографії Євтушенко знайшли відображення в тексті? Чи важливо це і чому?
- Навіщо поет написав такий вірш, що він хотів ним сказати?

Крок 3. Огляд історичних віх дня пам'яті жертв Бабиного Яру

Поясніть, що таке День пам'яті жертв Бабиного Яру. При цьому зробіть акцент на досвід учнів щодо інших трагічних дат (наприклад, День пам'яті жертв трагедії Чорнобильської АЕС, 26 квітня).

Крок 4. Робота у групах

Запропонуйте учням взяти участь в Дні пам'яті жертв Бабиного Яру 29 вересня. Нехай учні об’єднаються у три групи по 7-8 осіб за бажанням. Кожна група отримає пакет документів (додаток 4, перша група - документи німецького командування, друга група - спогади свідків, третя група - статистичні матеріали) та аркуші паперу формату А3 або більше, щоб записати версії і пропозиції. Озвучте завдання для груп.

Завдання для роботи в групах:

- На основі отриманих документів поясніть, навіщо, з вашої точки зору, потрібен День пам'яті жертв Бабиного Яру?
- Сформулюйте свої пропозиції про те, як ми можемо взяти участь в даному дні пам'яті.

Крок 5. Аналіз відповідей учнів

За пару хвилин до кінця роботи груп попросіть вибрати доповідача, здатного представити роботу групи.

Заслухайте виступи груп; всі ідеї, що стосуються участі в дні пам'яті, записуйте на дошці.

Вчитель також може запропонувати ідеї, які не пролунали в класі. Наприклад, поспілкуватися з людьми, чиє життя було затьмарене такою історією нашої країни; познайомитися з дослідниками, волонтерами, які вивчають ці сторінки історії і допомагають цим людям; уточнити, чи торкнулися ці трагічні події власної сім'ї; виступити на мітингу з віршем або з промовою; подивитися на учасників, послухати промовців; зібрати матеріали і зробити газету (написати пост в групі, в блозі, на шкільному сайті і т.п.), присвячену цьому дню (традиціям з ним пов'язаним) в нашому місті; запалити поминальні свічки; покласти квіти (вінки), тощо.

Крок 6. Завершення заняття

Підведіть підсумки заняття. З усіх запропонованих учнями дій, оберіть одну або декілька, які клас хоче виконати у день пам'яті. Призначте відповідальних за реалізацію цього плану.

Ввімкніть фрагмент документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" (додаток 1, з 5 по 10 хвилину). Після фрагменту запаліть свічку та попросіть учнів встати для хвилини мовчання.

Додаток 1

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФІЛЬМ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Посилання на відео:
http://memory.kby.kiev.ua/film.html

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

Додаток 2

ЄВГЕН ЄВТУШЕНКО, ПОЕМА "БАБІЙ ЯР", ВІДЕО

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=OlWWhLVDd80

(Джерело: https://www.youtube.com/watch?v=OlWWhLVDd80)

Додаток 3

ЕВГЕНИЙ ЕВТУШЕНКО, "БАБИЙ ЯР", ТЕКСТ

Посилання на файл:
evtushenko-babiy-yar-3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: https://rustih.ru/evgenij-evtushenko-babij-yar/)

Додаток 4

ДОКУМЕНТИ ДЛЯ РОБОЧИХ ГРУП

Посилання на файл:
robochy-hrupy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано у тексті)

Евгений Евтушенко — Бабий Яр

Над Бабьим Яром памятников нет.
Крутой обрыв, как грубое надгробье.
Мне страшно.
Мне сегодня столько лет,
как самому еврейскому народу.

Мне кажется сейчас —
я иудей.
Вот я бреду по древнему Египту.
А вот я, на кресте распятый, гибну,
и до сих пор на мне — следы гвоздей.
Мне кажется, что Дрейфус —
это я.
Мещанство —
мой доносчик и судья.
Я за решеткой.
Я попал в кольцо.
Затравленный,
оплеванный,
оболганный.
И дамочки с брюссельскими оборками,
визжа, зонтами тычут мне в лицо.
Мне кажется —
я мальчик в Белостоке.
Кровь льется, растекаясь по полам.
Бесчинствуют вожди трактирной стойки
и пахнут водкой с луком пополам.
Я, сапогом отброшенный, бессилен.
Напрасно я погромщиков молю.
Под гогот:
«Бей жидов, спасай Россию!»-
насилует лабазник мать мою.
О, русский мой народ! —
Я знаю —

ты
По сущности интернационален.
Но часто те, чьи руки нечисты,
твоим чистейшим именем бряцали.
Я знаю доброту твоей земли.
Как подло,
что, и жилочкой не дрогнув,
антисемиты пышно нарекли
себя «Союзом русского народа»!
Мне кажется —
я — это Анна Франк,
прозрачная,
как веточка в апреле.
И я люблю.
И мне не надо фраз.
Мне надо,
чтоб друг в друга мы смотрели.
Как мало можно видеть,
обонять!
Нельзя нам листьев
и нельзя нам неба.
Но можно очень много —
это нежно
друг друга в темной комнате обнять.
Сюда идут?
Не бойся — это гулы
самой весны —
она сюда идет.
Иди ко мне.
Дай мне скорее губы.
Ломают дверь?
Нет — это ледоход…
Над Бабьим Яром шелест диких трав.
Деревья смотрят грозно,
по-судейски.
Все молча здесь кричит,

и, шапку сняв,
я чувствую,
как медленно седею.
И сам я,
как сплошной беззвучный крик,
над тысячами тысяч погребенных.
Я —
каждый здесь расстрелянный старик.
Я —
каждый здесь расстрелянный ребенок.
Ничто во мне
про это не забудет!
«Интернационал»
пусть прогремит,
когда навеки похоронен будет
последний на земле антисемит.
Еврейской крови нет в крови моей.
Но ненавистен злобой заскорузлой
я всем антисемитам,
как еврей,
и потому —
я настоящий русский!

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

ДОКУМЕНТИ

1.Документи німецького командування.
2. Спогади свідків.
3. Статистичні матеріали.

1.Документи німецького командування:

Документ №1 Объявление о сборе евреев Киева
«Все жиды города Киева и его окрестностей должны явиться в понедельник 29 сентября 1941г. к 8 часам утра на угол Мельниковой и Доктеревской улиц (возле кладбища). Взять с собой документы. Деньги, ценные вещи, а также теплую одежду, белье и пр. Кто из жидов не выполнит этого распоряжения и будет найден в другом месте, будет расстрелян»

Все жиды города Киева и его окрестностей должны явиться в понедельник 29 сентября 1941 года к 8 часам утра на угол Мельниковой и Доктеривской улиц (возле кладбищ).

Взять с собой документы, деньги и ценные вещи, а также теплую одежду, белье и пр.

Кто из жидов не выполнит этого распоряжения и будет найден в другом месте, будет расстрелян.

Кто из граждан проникнет в оставленные жидами квартиры и присвоит себе вещи, будет расстрелян.

Наказується всім жидам міста Києва і околиць зібратися в понеділок дня 29 вересня 1941 року до год. 8 ранку при вул. Мельника — Доктерівській (коло кладовища).

Всі повинні забрати з собою документи, гроші, білизну та інше.

Хто не підпорядкується цьому розпорядженню буде розстріляний.

Хто займе жидівське мешкання або розграбує предмети з тих мешкань, буде розстріляний.

Samtliche Juden der Stadt Kiew und Umgebung haben sich am Montag, dem 29. September 1941 bis (8 Uhr) Ecke der Melnik- und Dokteriwskistrasse (an den Friedhöfen) einzufinden.

Mitzunehmen sind Dokumente, Geld und Wertsachen, sowie warme Bekleidung, Waesche usw.

Wer dieser Aufforderung nicht nachkommt und anderweitig angetroffen wird, wird erschossen.

Wer in verlassene Wohnungen von Juden eindringt oder sich Gegenstände daraus aneignet, wird erschossen.

Документ №2. Из отчета в Берлин от 7 октября 1941г.
«Путем совместной работы штаба и двух команд полицейского полка «Юг» зондеркоманда 4а провела 29 и 30 сентября экзекуцию 33 771 еврея. Деньги, ценные вещи, белье и одежда конфискованы. Част их передана для обеспечения «фольксдойче», а другая часть –комиссариату городской администрации для раздачи нуждающейся части населения. Сама акция проведена безупречна. Никаких происшествий не было.»

Документ №3.
Из показаний немецкого шофера Хефера
«Я остановился поблизости, и находившиеся на поляне украинцы стали нагружать машину вещами. С этого места я видел, что прибывавших евреев — мужчин, женщин и детей — встречали также украинцы и направляли к тому месту, где те должны были по очереди складывать свои пожитки, пальто, обувь, верхнюю одежду и даже нижнее белье. В определённом месте евреи должны были складывать и свои драгоценности. Все это происходило очень быстро: если кто-нибудь задерживался, украинцы подгоняли его пинками и ударами. Я думаю, что не проходило и минуты с момента, когда человек снимал пальто, до

История Холокоста. Документ №19.

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

того, как он уже стоял совершенно голый. Не делалось никакого различия между мужчинами, женщинами и детьми… Раздетых евреев направляли в овраг примерно 150 метров длиной, 30 метров шириной и целых 15 метров глубиной. В этот овраг вело 2 или 3 узких прохода, по которым спускались евреи. Когда они подходили к краю оврага, немецкие полицейские хватали их и укладывали на трупы уже находившихся там расстрелянных евреев. Это происходило очень быстро. Трупы лежали аккуратными рядами. Как только еврей ложился, подходил немецкий полицейский с автоматом и стрелял лежавшему в затылок. Евреи, спускавшиеся в овраг, были настолько испуганы этой страшной картиной, что становились совершенно безвольными… Это был конвейер, не различавший мужчин, женщин и детей. Детей оставляли с матерями и расстреливали вместе с ними… В яме я увидел трупы, лежавшие в ширину тремя рядами, каждый примерно 60 метров. Сколько слоев лежало один на другом, я разглядеть не мог. Вид дергающихся в конвульсиях, залитых кровью тел просто не укладывался в сознании, поэтому детали до меня не дошли. С места, где происходило раздевание, овраг не был виден, так как он находился на расстоянии примерно 150 метров от первой группы одежды. Кроме того, дул сильный ветер и было очень холодно. Выстрелов в овраге не было слышно… Из города прибывали все новые массы людей и они, по-видимому, ничего не подозревали, полагая, что их просто переселяют».

2. Спогади свідків:

Документ №1.

На рассвете 29 сентября киевские евреи с разных концов города медленно двигались по улицам в сторону еврейского кладбища, на Лукьяновку. Многие из них думали, что предстоит переезд в провинциальные города. Но многие понимали, что Бабий Яр — это смерть. В этот день было много самоубийств.Семьи пекли хлеб на дорогу, шили походные вещевые мешки, нанимали подводы, двуколки. Поддерживая друг друга, шли старики и старухи. Матери несли младенцев на руках, везли их в колясочках. Шли люди с мешками, свертками, чемоданами, ящиками. Дети плелись рядом с родителями. Молодежь ничего с собой не брала, а пожилые люди старались взять с собой из дому побольше. Старух, тяжко вздыхающих и бледных, вели под руки внуки. Парализованных и больных несли на носилках, на одеялах, на простынях.Толпы людей непрерывным потоком шли по Львовской улице, а на тротуарах стояли немецкие патрули. Огромное множество людей с раннего утра до самой ночи двигалось по мостовой; трудно было перейти с одной стороны Львовской улицы на другую. Это шествие смерти продолжалось три дня и три ночи. Люди шли, останавливаясь, и без слов обнимались, прощались, молились. Город притих. По мере приближения к Бабьему Яру нарастал ропот, смешиваясь со стонами и рыданиями.Под открытым небом была развернута целая канцелярия, стояли письменные столы. От толпы каждый раз отделяли по 30-40 человек и вели под конвоем ”регистрировать”. У людей отбирали документы и ценности. Документы тут же бросались на землю; свидетели говорят, что площадь покрылась толстым слоем брошенных бумаг, порванных

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

паспортов и профсоюзных билетов. Затем немцы заставляли людей раздеваться догола — всех без исключения — и девушек, и женщин, и детей, и стариков; одежду их собирали, аккуратно складывали. У голых людей — мужчин и женщин — срывали с пальцев кольца. Потом обреченных, группами по 30-40 человек, палачи ставили на край глубокого оврага и в упор расстреливали их. Тела падали с обрыва. Маленьких детей сталкивали в яр живыми. Многие, подходя к месту казни, теряли рассудок.

Приводим рассказы чудом спасшихся.

Неся Эльгорт, проживавшая по улице Саксаганского №40, шла к обрыву, прижимая к голому телу дрожавшего сына Илюшу. Все близкие и родные ее затерялись в толпе. С сыном на руках она подошла к самому краю обрыва. В полубеспамятстве она услышала стрельбу, предсмертные крики и упала. Но пули миновали ее. На ее спине и на голове лежали еще горячие, окровавленные ноги, руки. Вокруг, грудой, друг на друге лежали сотни и тысячи убитых. Старики — на детях, детские тельца — на мертвых матерях.”Мне сейчас трудно осознать, каким образом я выбралась из этого оврага смерти, — вспоминает Неся Эльгорт, — но я выползла, очевидно, инстинкт самосохранения гнал меня. Вечером я очутилась на Подоле, возле меня был мой сын Илюша. Поистине, не могу понять, каким чудом спасся сын. Он как бы сросся со мной и не отрывался от меня ни на секунду.

Вот другой рассказ женщины, спасшейся из Бабьего Яра.
Елена Ефимовна Бородянская-Кныш с ребенком пришла к Бабьему Яру, когда было уже совершенно темно. Ребенка она несла на руках. ”По дороге к нам присоединили еще человек 150, даже больше. Никогда не забуду одну девочку лет пятнадцати — Сарру. Трудно описать красоту этой девочки. Мать рвала волосы на себе, кричала душераздирающим голосом: ”Убейте нас вместе...” Мать убили прикладом, с девочкой не торопились, пять или шесть немцев раздели ее догола, что было дальше не знаю, не видела.С нас сняли верхнюю одежду, забрали все вещи и, отведя вперед метров на 50, забрали документы, деньги, кольца, серьги. У одного старика начали вынимать золотые зубы. Он сопротивлялся. Тогда немец схватил его за бороду и бросил на землю, клочья бороды остались в руках у немца. Кровь залила старика. Мой ребенок при виде этого заплакал.»
Черная книга.С.22-32

Документ №2.
Свидетельские показания Дины Проничевой, выжившей в Бабьем Яре.
«Русские мужья провожали своих еврейских жен. Русские жены провожали своих еврейских мужей. Приближаясь к Бабьему Яру, мы услышали стрельбу и нечеловеческие крики. Я начала понимать, что здесь происходит, но маме ничего не говорила. Когда мы вошли в ворота, нам велели сдать документы и ценные вещи и раздеться. Один немец подошел к маме и сорвал с ее пальца золотое кольцо.Я увидела, как группа за группой раздеваются женщины, старики, дети. Всех подводят к открытой яме, и автоматчики расстреливают их

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

Затем подводят другую группу.Я своими глазами видела этот ужас. Хотя я находилась не совсем близко от ямы, я все равно слышала жуткие крики обезумевших людей и приглушённые голоса детей, звавшие: «Мама, мама…»»
Кузнецов А.В. Бабий Яр.

3. Статистичні матеріали :

Документ №1
« Согласно переписи 1939г.. в Киеве проживало 224 236 евреев. За три месяца после начала войны из Киева часть евреев смогла эвакуироваться(трудоспособное население, специалисты), военнообязанные мужчины были призваны или добровольно вступили в армию»
Круглов А.И.Сб. документов и материалов… С.82.

Документ №2. Донесение о событиях в СССР№97 от 28.09.41
«СД предполагала, что в городе осталось 150 тыс. евреев»
Круглов А.И.Сб.документов и материалов…С.82.

Документ №3.
Из акта Чрезвычайной государственной комиссии от 27 ноября 1943г.
«Комиссия, основываясь на результатах изучения участков территории массовых погребений и сожжений трупов, на количественной характеристике трупов в раскрытых ямах- могилах, на результатах судебно- медицинских исследований, а также на изучении предварительных следственных документов. Приходит к выводу, что:
В Бабьем Яре расстреляно и умерщвлено другими способами с сентября 1941г. По октябрь 1943г. Более100 000 человек. В период с августа 1943г. По ноябрь1943г. Трупы эти оккупантами были сожжены.
В противотанковом рву было зарыто до 25 000 расстрелянных советских граждан. С августа по ноябрь 1943г. Трупы из противотанкового рва были извлечены и ожжены немецкими оккупантами…»

Документ №4
« В 1946г. На Нюрнбергском процессе над главными военными преступниками советский обвинитель Л.Н.Смирнов, используя материалы Чрезвычайной государственной комиссии по Киеву, сообщил суду о том, что во время «массовой акции» в Бабьем Яре «немцами расстреляно было не 52 тысячи, а 100 тысяч человек»
Нюрнбергский процесс.С.220-221.

Документ №5
«Согласно немецким официальным отчетам. Там было уничтожено тогда 33 771 человек. Но украинские историки утверждают. Что эта цифра относится лишь к первым двум расстрельным дням и основана на подсчете жертв по их документам. Общее же количество убитых за пять дней расстрелов в Бабьем Яре, по подсчетам историков. Составляет 52 тыс. иногда приводятся и другие

День пам'яті трагедії Бабиного Яру

цифры. Порой более чем втрое эту превышающие. Но документально не подтвежденные.»

Тольц В. 60 лет после Бабьего Яра

Історія Бабиного Яру та збереження історичної пам'яті

Галина Корнієнко

Інтегрований (бінарний) урок з історії та/або громадянської освіти та інформатики по відпрацюванню важливих навичок пошуку і обробки інформації, медіаграмотності, який додатково звертає увагу учнів на проблеми збереження пам’яті про Бабин Яр. Урок, що складається з трьох частин, які можуть бути проведені як цілісний захід або як три окремі уроки. Матеріал переміг у конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
розвивати медійну грамотність, навички ефективного пошуку інформації, роботи з візуальними джерелами; формувати активну громадянську позицію; виховувати почуття історичної пам'яті.

Очікувані результати:
після цього уроку учні зможуть:
• використовувати цифрові технології для пошуку потрібної інформації;
• аналізувати документальні фільми та інші візуальні джерела;
• працювати з онлайн-ресурсами canva, Coggle, Вікіпедія;
• узагальнювати та систематизувати навчальний матеріал;
• орієнтуватися у віртуальній виставці "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", за допомогою виставки легко знаходити потрібну інформацію, розповідати про історію Бабиного Яру;
• розуміти важливість збереження історичної пам’яті.

Тривалість: 135 (3 х 45) хвилин.

Формат: заняття, практичні заняття.

Необхідні матеріали:
комп’ютер та мобільні телефони із виходом до мережі інтернет, завдання для роботи в групах, ватмани, маркери або олівці.

План заходу

Крок 1. Блок 1.1. Вступне обговорення

Перший блок присвячено аналізу інформації про Бабин Яр в період війни.

Спитайте учнів, що їм вже відомо про Бабин Яр. Варіанти відповідей узагальніть та запишіть на дошці.

Об'єднайте учнів у групи та дайте їм завдання порівняйти свої знання з текстом "Бабин Яр – простір та символ" в розділі "Зміст виставки" (додаток 5) та обговорити запитання нижче.

Зверніть увагу: Під час опрацювання усіх трьох частин заняття є сенс спробувати технологію "SCRUM-дошка" (додаток 4), щоб краще стежити за перебігом роботи та виконаними завданнями.

Запитання для роботи в групах:

- Яка інформація для вас була нова?
- Яку інформацію ви не очікували прочитати?
- Про що ви хотіли б дізнатися більше?

Крок 2. Блок 1.2. Створення шкали часу "Історія Бабиного Яру". Робота з онлайн інструментами

Попросіть учнів переглянути фотографії, на яких відображено історію Бабиного Яру від початку війни до вшанування пам’яті в різні часи (початок у додатку 6), та обговоріть питання нижче.

Після обговорення дайте учням завдання обрати найважливіші, на їхню думку, події та занести їх в хронологічній послідовності на шкалу часу за допомогою онлайн ресурсу "canva" (приклад у додатку 1).

Запитання до учнів:

- Які події відображено на фотографіях?
- Які почуття та емоції виникають у вас при розгляді цих фотографій?
- Що вам відомо про ці події?

Крок 3. Блок 1.3. Вправа "Знакові системи"

Об'єднайте учнів у групи та поставте їм завдання: *перегляньте відео "Бабин Яр сьогодні" (додаток 7) або фотографії "Меморіальний простір Бабиного Яру" (додаток 8) та перетворіть візуальні джерела на текстові. Це може бути стаття в ЗМІ або сторінка (розділ, стаття) у Вікіпедії. Ви можете використовувати інтернет для визначення складових та розділів вашої сторінки* (напр.: Вікіпедія: стиль/структура статті).

Можна також надати приклад частин статті в ЗМІ:

- назва;
- вступ (коротко розкриває основну думку тексту);
- основна частина;
- висновок (висновки, підведення підсумків).

Крок 4. Блок 1.4. Рефлексія

Попросіть учнів не підглядаючи в свої нотатки, написати три речення з історії Бабиного Яру про те, що найбільше запам’яталося їм під час сьогоднішнього уроку.

Крок 5. Блок 2.1. Робота з документальним фільмом

Другий блок присвячено аналізу документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті".

Попросіть учнів переглянути документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті" та проаналізувати його за наступним планом.

План для аналізу фільму:

1. Яка назва фільму?
2. Коли його створили?
3. Хто продукував/створив?
4. Який період/добу висвітлює фільм?
5. Яка головна ідея фільму?
6. Чи вдалося донести цю ідею до глядача?
7. Яке дослідження використано у фільмі для підтвердження ідеї?
8. Назвіть головних дійових осіб фільму.
9. Якими додатковими засобами доводить режисер фільму свою ідею?
10. Якби ви були режисером, щоб ви ще використали, щоби підкреслити головну ідею фільму?

Крок 6. Блок 2.2. Рефлексія

Підсумовуючи роботу, попросіть учнів скласти декілька речень про історичну пам’ять, використовуючи слова із хмари слів (додаток 2). Речення повинні розкривати тему важливості збереження пам'яті про Бабин Яр.

Можна також створити власну хмару слів за результатами попереднього обговорення та використати її.

Крок 7. Блок 3.1. Створення ментальної карти, метод "ажурна пилка"

Третій блок присвячено важливості різних тем для історичної пам'яті.

Об’єднайте учнів у чотири групи та дайте завдання з розширеною інформацією, як запропоновано нижче.

Ментальну карту можна самостійно намалювати або використати онлайн-ресурс "Coggle". Приклад карти у додатку 3.

Запропонуйте групам такі орієнтовні теми для опрацювання:

Група 1: Бабин Яр 1941-1943 рр.

Група 2: Бабин Яр за радянських часів

Група 3: Праведники Бабиного Яру

Група 4: Бабин Яр сьогодні

При опрацюванні розділів використайте метод "ажурної пилки":

1. Наголосіть учням, що інформацію потрібно опанувати на рівні, достатньому для обміну з іншими. Порадьте учням конспектувати, замальовувати опрацьовану інформацію.
2. Після завершення роботи "домашніх" груп, учні розходяться в групи, де вони стануть експертами з окремої теми. Для об’єднання в "експертні" групи можна використовувати кольорові позначки.
3. Кожна "експертна" група вислуховує всіх представників "домашніх" груп і аналізує матеріал в цілому. Завдання обговорення в "експертній" групі – здійснити обмін інформацією.
4. Після завершення роботи учням пропонують повернутися у початкові групи. Учні мають поділитися інформацією, яку вони отримали від інших груп, з членами своєї "домашньої" групи, узагальнити її. На основі повних даних учні доповнюють ментальну карту інформацією розділів, які були у них ще не заповнені, тобто створюють вже остаточний, повний варіант карти за зразком. Він буде більш-менш спільним для усіх груп.

Завдання для роботи в групах:

- Перегляньте тематичні розділи віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії".
- Створіть в групах свою частину ментальної карти виставки. Деталізуйте, які з підтем є важливими для історичної пам'яті в сучасній Україні. Будьте готові обгрунтувати свій вибір.

Крок 8. Блок 3.2. Рефлексія

Наприкінці пропросіть учнів дати відповідь на запитання: "У чому полягає значення історичної пам’яті для кожної людини?", використовуючі ПОПС-формулу: П – позиція, О – обгрунтування, П – приклад, С – судження.

Кожна з цих позицій – це відповідне речення:

- “Я вважаю, що…”,
- “Тому що…”,
- “Я можу довести це на прикладі…”,
- “Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що…”.

Додаток 1

ШКАЛА ЧАСУ

Посилання на файл:
chasu-linia-1.PDF

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 2

ХМАРА СЛІВ

Посилання на файл:
sliv-hmara-2.PDF

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 3

МЕНТАЛЬНА КАРТА

Посилання на файл:
karta-3.PDF

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 4

SCRUM-ДОШКА

"SCRUM-дошка". Об’єднайте учнів в групи та надайте кожній команді ватман, який повинен бути розділений на колонки: "Зробити", "В процесі", "Потребує перевірки", "Зроблено". Кожна з колонок заповнюється стікерами із завданнями, які команда учнів (або одна особа) повинна виконати протягом проекту (уроку, навчальної теми тощо) для досягнення цілі. Стікери з завданнями пересуваються по колонках в міру наближення до стану "зроблено" і забезпечують прозорість прогресу. Правила використання Scrum-дошки:

- Дошку має бути видно всім учням під час усього проекту (теми, уроку). До речі, вона може бути онлайновою.
- Завдання мають бути написані і приклеєні на стікерах, щоб можна було їх швидко переміщувати.
- При розподілі завдань діти самі, знаючи свої сильні сторони й сильні сторони однокласників, розподіляють ролі для виконання завдань.
- Вчитель має вчасно перевіряти виконання завдань і переміщувати стікери з колонки "Потребує перевірки" до "Зроблено". Або учні можуть самостійно переміщувати до колонки "Зроблено", а вчитель вибірково перевіряє.
- Якщо на дошці з’являтимуться індивідуальні завдання для учнів, то краще їх писати на стікерах різних кольорів (варіант – кожна команда отримує завдання певного кольору).
- Варто з самого початку визначити часові межі виконання проекту (в цій методиці вони називаються "спринт") і відразу зафіксувати їх на дошці. Це може бути 1-3 уроки. На останньому обов’язково відбувається рефлексія.
- Учні самостійно задають собі домашнє завдання (за бажанням), якщо щось не встигли або бажають повторити.

(Джерело: Адаптований опис методу)

Додаток 5

ТЕКСТ "БАБИН ЯР - ПРОСТІР ТА СИМВОЛ"

Ознайомтеся з текстом відповідного розділу.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:M,topic:node2,-19

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 6

ПОЧАТОК ІСТОРИЧНИХ ФОТО БАБИНОГО ЯРУ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,4,0,0:node2,-56

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 7

ВІДЕО "БАБИН ЯР СЬОГОДНІ"

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=Y9L3YgtjnxQ&feature=emb_logo

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 8

МЕМОРІАЛЬНИЙ ПРОСТІР БАБИНОГО ЯРУ

Посилання:
http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/

(Джерело: Комітет "Бабин Яр")

Бабин Яр: пам’ять на тлі історії

Вшанування пам’яті різних часів

1966
Несанкціонований мітинг

1965
Архітектурний конкурс

1961
Куренівська катастрофа

6 ЛИСТОПАДА 1943
Вступ Червоної армії до Києва

СЕРПЕНЬ-ЛИСТОПАД 1943
Знищення слідів злочину

29 ВЕРЕСНЯ 1941
Розстріли в Бабиному Яру

1941-1943
Окупація Києва

ВЕРЕСЕНЬ 1941
Вступ німців до Києва

22 ЧЕРВНЯ 1941
Початок радянсько-німецької війни

ДОСВІД
ЗБЕРЕЖЕННЯ
СПІЛЬНЕ
ПАМ'ЯТЬ
ІСТОРІЯ
ВІДТВОРЕННЯ
ПЕРЕДАЧА
ЗНАННЯ
ВАЖЛИВІСТЬ
МИНУЛЕ
МАЙБУТНЄ

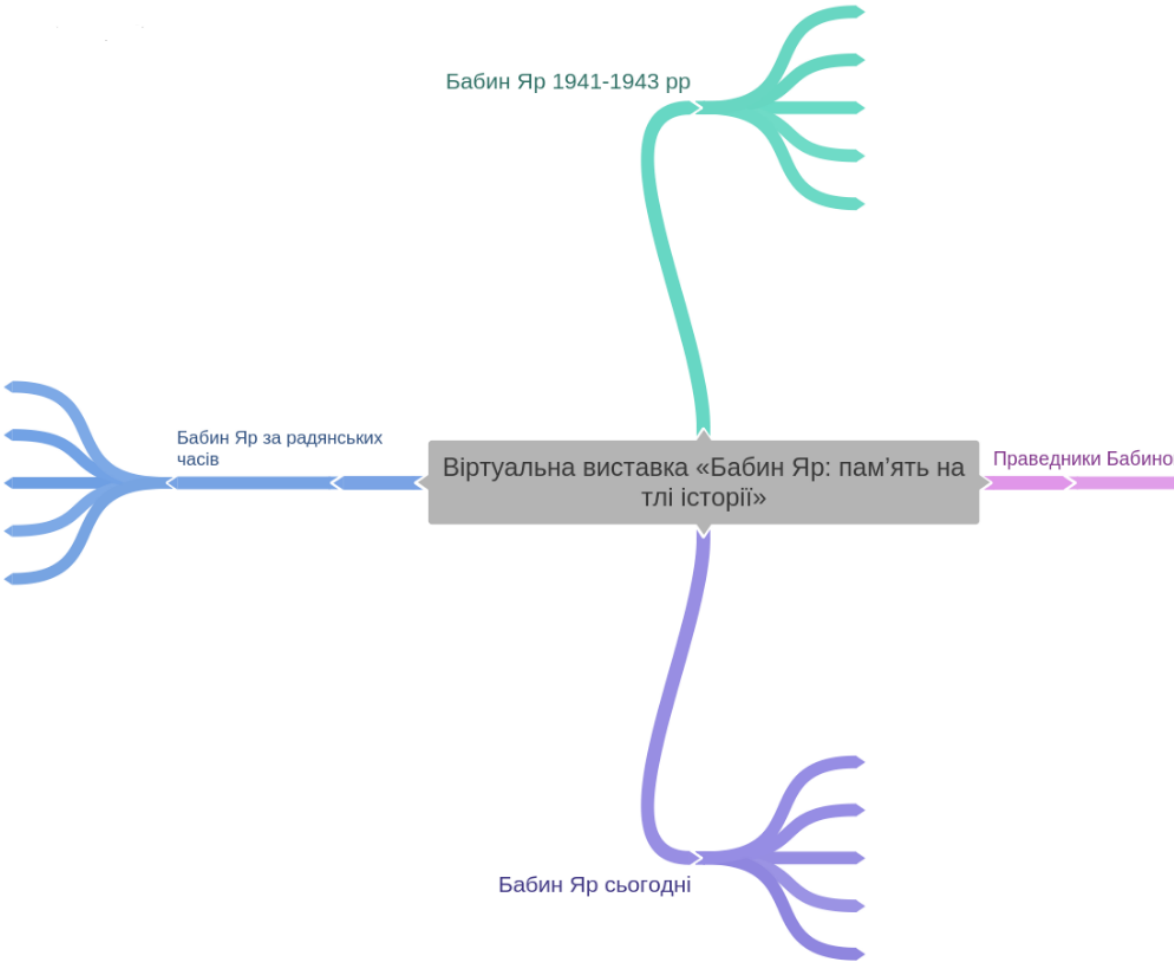
Бабин Яр 1941-1943 рр
Бабин Яр за радянських часів
Віртуальна виставка «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії»
Праведники Бабино
Бабин Яр сьогодні

15

Бабин Яр: злочинні сліди нацистської та радянської влади

Людмила Гусак

Методична розробка спрямована на опрацювання інтерактивних методів та прийомів на уроці. Урок має допомогти учням усвідомити важливість прав і свобод кожної людини на прикладі подій в Бабиному Яру. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
показати роль людського фактора в трагедії XX ст. – Бабиного Яру; донести до здобувачів освіти інформацію про злочини в Бабиному Яру упродовж нацистської та радянської окупації; розвинути бажання стати гідними громадянами своєї держави; вдосконалити навички аналізу, синтезу, критичного оцінювання історичних подій; формувати толерантне ставлення до інших людей; виховати в учнів інтерес до національної історії та повагу до історичного минулого своєї держави.

Очікувані результати:
після уроку учні зможуть:
• аналізувати історичні події, що відбулися в Бабиному Яру в період нацистської та радянської окупації;
• робити аргументовані висновки щодо даної трагедії;
• робити висновки щодо негативних наслідків порушення прав людини.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
навчально-методичне забезпечення: презентація, відеофрагменти, стікери, таблиці, шкала оцінювання; обладнання: ноутбук, мультимедійна дошка, проектор, макети.

План заходу

Крок 1. Перевірка готовності до уроку

Щоб зацікавити учнів, розпочніть урок з тренінгової вправи "Я - вільна людина". Поясніть учням інструкцію: *Ви всі особистості, у кожного є своя власна думка. Кожний робить свій вибір в різних життєвих ситуаціях. Зараз я вас прошу дещо зробити. Ви можете робити, можете не робити, це ваш вибір. Кожен з вас – вільна людина. Але я вас дуже прошу зараз встати біля парт в три ряди і витягнути руки вперед. А тепер витягніть, будь ласка, руки в різні сторони і оберніться навколо себе, не опускаючи рук.*

Після проведення вправи, обговоріть запитання нижче.

Згодом зверніться до епіграфа уроку: Загальний закон – це свобода, яка закінчується там, де починається свобода іншого. (Віктор Гюго)

Запитання до учнів:

- Чому ви робили цю вправу? (До тих, хто виконував.)
- Чому ви не робили цю вправу? (До тих, хто не виконував.)
- Чи зачепили ви когось під час виконання вправи?
- А чи могли не зачепити?
- Чи сподобалось вам чіпляти інших людей? Чому?
- Чи сподобалось вам, коли вас чіпляли?

Крок 2. Мотивація освітньої діяльності

Запропонуйте учням переглянути відеофрагмент (додаток 1 - QR перехід для учнів, додаток 7 - відео) та обговоріть його.

Запитання до учнів:

- Про що йде мова в цьому сюжеті? Обгрунтуйте відповіді.
- Яка проблема показана в цьому сюжеті?
- Яка, на вашу думку, тема сьогоднішнього нашого уроку?

Крок 3. Оголошення теми та завдань уроку

Оголосіть тему уроку: "Бабин Яр: злочинні сліди радянської та нацистської влади", - та зберіть очікування учнів за допомогою прийому ЗХД (приклад у додатку 2).

На цьому етапі уроку спитайте лише, що вони **знають** про Бабин Яр та що вони **хочуть дізнатися**.

Попросіть учнів записати відповіді на стікерах і прикріпити на макет ноутбука, дошку чи фліпчарт: на зелених – знаємо, на жовтих – хочемо дізнатися.

Крок 4. Формування освітніх вмінь та навичок

Запропонуйте учням разом скласти "Асоціативного куща" до словосполучення "Порушення чужих прав" (приклад у додатку 3).

Крок 5. Інтерактивна вправа "Карусель"

Поясніть учням, що зараз ви спробуєте узагальнити інформацію про Бабин Яр у різні часи, поміркувати про те, що саме призвело до трагічних подій або проблем та чи можна було їх уникнути.

Об’єднайте учнів в три групи і поясніть зміст роботи у вправі "Карусель" (додаток 4).

Розподіліть між групами наступні підтеми:

Підтема 1. Особливості злочинної політики нацистського керівництва в Бабиному Яру. (Розділи: доля євреїв, ромів, пацієнтів психіатричної лікарні, українських націоналістів, життя міста під час окупації, німецькі плакати, афіші та оголошення, спалення тіл у Бабиному Яру.)

Підтема 2. Особливості злочинної політики радянського керівництва в Бабиному Яру. (Розділи: Куренівська катастрофа 1961 р., радянський пам’ятник 1976 р., забудова Бабиного Яру за радянських часів.)

Підтема 3. Особливості політики сучасного українського уряду щодо Бабиного Яру (Розділи: офіційні церемонії за часів Незалежності, громадське вшанування пам’яті за часів Незалежності, мозаїка пам’ятників.)

Означені розділи знаходимо в матеріалах віртуальної виставки за посиланням (додаток 5).

Крок 6. Підсумок уроку

Підводячи підсумки, завершіть розпочатий прийом ЗХД (додаток 2). Нехай учні запишуть на червоних стікерах, про що вони дізналися під час опанування теми, і прикріплять їх поруч з зеленими та жовтими.

Крок 7. Контрольно-корекційний етап

Запропонуйте учням оцінити власну роботу на уроці відповідними позначками від 1 до 10 на Шкалі самооцінки (додаток 6).

Дайте на вибір одне з домашніх завдань:

1. Підібрати матеріал про вшанування Праведників народів світу, які були пов’язані з Бабиним Яром.
2. Написати есе на тему: "Бабин Яр: мій погляд на вшанування пам'яті".

Додаток 1

ВІДЕОФРАГМЕНТ - КОД ДЛЯ УЧНІВ

Посилання на зображення/фото:
1.gif

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

Додаток 2

ПРИЙОМ ЗХД

«Знаємо	Хочемо дізнатися	Дізналися»

Посилання на зображення/фото:
2.jpg

(Джерело: Автор)

Додаток 3

АСОЦІАТИВНИЙ КУЩ "ПОРУШЕННЯ ЧУЖИХ ПРАВ"

Посилання на зображення/фото:
prav.png

(Джерело: Автор)

Додаток 4

ІНТЕРАКТИВНА ВПРАВА "КАРУСЕЛЬ"

Ми з вами об’єднаємося в 3 групи. Кожна група має обрати секретаря, який буде записувати думку всієї групи. Кожна група отримує маркер певного кольору (синій, червоний, зелений) і має заповнювати таблицю лише ним. Кожна група отримує по черзі усі таблиці з підтемами. І, з огляду на відповіді інших груп, має записати свою відповідь. Повторювати думки інших не потрібно. На заповнення кожної таблиці ви маєте 4-5 хвилин, потім таблиця передається іншій групі. Ми зможемо закінчити тоді, коли до кожної групи повернеться перша таблиця, яку вони заповнювали. Тоді ви маєте прочитати те, що додали до вашої таблиці інші групи, і домовитись зі своєю групою, чи згодні ви чи ні з іншими думками учнів. Потім представник групи має виступити з повною відповіддю на підтему.

(Джерело: Автор)

Додаток 5

ПОСИЛАННЯ НА ВІРТУАЛЬНУ ВИСТАВКУ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,1,0,0:node1,-57

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 6

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Посилання на зображення/фото:
ocinyuvannya.png

(Джерело: Автор)

Додаток 7

ВІДЕОФРАГМЕНТ ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=CC7sBnM6v-4&feature=youtu.be

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

Макарівський Бабин Яр як місце пам’яті

Віталій Гедз

Сьогодні одним з найвідоміших місць розстрілів євреїв в Україні є Бабин Яр у Києві. Але менш відомими є інші місця убивства. Зокрема, перші розстріли євреїв на Київщині на початку липня 1941 р. були вчинені в районному центрі Макарів. Однак і досі не встановлено точного місця убивства. А відповідно немає повноцінного місця пам’яті. Матеріал переміг в конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
спонукати школярів до роздумів про ставлення до місць пам’яті в Україні, зокрема "Макарівського Бабиного Яру".

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати місця пам’яті у Макарові;
• оцінити важливість та необхідність збереження цих місць;
• наводити приклади збереження місць пам'яті на Київщині;
• давати власну оцінку діям місцевих мешканців, причетним до розстрілів у Макарові;
• сформувати власне бачення того, яким чином можна впливати на формування культури суспільства щодо місцевих місць пам'яті.

Тривалість: 50 хвилин.

Формат: музейна екскурсія.

Необхідні матеріали:
комп’ютер, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступ. Євреї у Макарові

Роздайте дітям фотографії, пов’язані з макарівськими фотографами І. Любомирським та Скляром (додаток 3). Обговоріть, що відомо про цих людей (додатки 1 та 2)? Після обговорення розкажіть учням про зміни в умовах життя євреїв у Макарові на початку ХХ ст. та наведіть приклади щодо змін у кількості населення Макарова.

Запитання до учнів:

- Як змінилася кількість євреїв у Макарові у роки Другої світової війни? Що стало причиною цього?
- Що є спільним у долях фотографів Любомирського та Скляра?

Крок 2. Перегляд фільму

Подивіться уривок з документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" (додаток 6), з наголосом на питаннях пам’яті та відповідальності за неї. До перегляду рекомендується часовий відрізок 35.48–39.48.

Запитання до учнів:

- Що таке "місця пам’яті"? Для чого вони потрібні?
- Чи є на сьогодні місця пам’яті в Макарові? Наведіть приклади.
- Чи можуть місця проживання І. Любомирського та Скляра бути місцями пам’яті?
- Яким чином позначити місця, пов’язані з Любомирським та Скляром, щоб люди згадували про них?

Крок 3. (Фото) Екскурсія пам’ятними знаками Макарова

Проведіть для учнів екскурсію з відвідуванням пам’ятників, пов’язаних з історією Другої світової війни та історією євреїв у Макарові. Під час розповіді звертайте увагу на стиль пам’ятника та на напис, зроблений на ньому. За умов неможливості реальної екскурсії, можна скористатися фотографіями (додаток 4).

Запитання до учнів:

- Які з оглянутих під час екскурсії пам’ятників стосуються єврейських мешканців Макарова?
- Чому, на вашу думку, сьогодні є два місця з пам’ятними знаками, присвяченими вбитим євреям Макарова?
- Порівняйте написи на обох пам’ятних знаках. Чим вони відрізняються? Наскільки повними, на вашу думку, є ці написи? Якої інформації у написах Вам не вистачає? Що можна було би змінити або додати?

Крок 4. Робота з документами

Після обговорення написів на пам’ятниках дайте учням завдання проаналізувати довідку (додаток 5) на основі матеріалів архівно-слідчих справ Г. Чинакало, Я. Павловського та Ф. Скробача. Обговоріть, коли розпочалися розстріли в Макарові, хто був причетним до розстрілів і, найголовніше, зверніть увагу учнів, що відомо про місце розстрілів.

Запитання до учнів:

- Коли розпочалися розстріли євреїв в Макарові?
- Хто був причетним до цих подій? Які ролі вони мали?
- Де відбувалися розстріли євреїв?
- Давайте повернемося до запитань з попереднього обговорення. Чому, на вашу думку, сьогодні є два місця з пам’ятними знаками, присвяченими вбитим євреям Макарова? Наскільки повними та правдивими є написи на пам’ятних знаках?

Крок 5. Підсумкове обговорення

Обговоріть з учнями питання нижче на загал.

Питання до учнів:

- Чи потрібні в сучасному Макарові місця пам’яті розстрілів євреїв?
- На Вашу думку, які ще місця (позначені та непозначені) у Макарові можна назвати місцями пам'яті?

Крок 6. Домашнє завдання

Дайте учням домашнє завдання, подумати над питанням: Яким чином особисто Ви могли б допомогти зберігати місця пам’яті в Макарові? Під час наступної зустрічі потрібно обговорити відповіді, зібрати їх разом та спланувати реалізацію учнівських пропозицій.

Додаток 1

ДОВІДКА ПРО ІЛЛЮ ЛЮБОМИРСЬКОГО

Ілля Давидович ЛЮБОМИРСЬКИЙ народився у Макарові у 1875 р. Тут він почав освоювати професію фотографа та відкрив свій фотосалон. Для покращення навиків влаштувався підмайстром до відомого майстра фотографії у Глухові Олександра Шапоріна. З часом Шапорін відійшов від справ, а його наступником став Любомирський. Ілля Давидович викупив майстерню у нащадків Шапоріна і переїхав на постійне місце проживання до Глухова, але при цьому в Макарові залишилася функціонувати його майстерня: «22-го июня 1900 г. Г. Начальником Черниговской губернии разрешено мещанину м. Макарова Киевской губернии Элье Давидову Любомирскому приобрести в собственность и содержать под личной ответственностью фотографическое заведение Шапорина в Глухове». За спогадами мешканців Глухова Любомирський був неперевершеним майстром. У 1909 р. Любомирський брав участь у Всеросійських виставках і був нагороджений срібною медаллю та золотою медаллю «За трудолюбие и искусство». Майстерня Любомирського проіснувала до 1917 р., а пізніше, після скасування НЕПу, тут розмістили державну фотографію. Ілля Давидович продовжував у ній працювати простим фотографом. У травні 1941 р. Іллю Любомирського раптово паралізувало, тому він залишився в окупованому Глухові і разом з дружиною Анною Соломонівною мужньо прийняв смерть. Їх розстріляли в урочищі Борок у жовтні 1941 р.

На жаль, на сьогодні в Макарові нічого не відомо про місце проживання та місце розташування фотосалону Любомирського.

(Джерело: Дослідження Віталія Гедза та дитячої студії "1+2")

Додаток 2

ДОВІДКА ПРО СКЛЯРА

Хто став продовжувачем справи Іллі Любомирського у Макарові достовірно не відомо. Проте на сьогодні існує фотографія 1921 р., яка підписана майстром Скляром. Як звали його майстра не з’ясовано, але про нього відомо наступне: Фотограф Скляр за національністю був єврей. Одружився з українкою Стахівською. Родина виховувала двох дітей. У серпні 1941 р. німці забрали жінку і дітей. Їх стратили "поліцаї" Макарова. Скляр розуміючи, що його як єврея теж чекає смерть, переховується у погребі у своєму дворі. Щоб було, що їсти, місцевим мешканцям за продукти робить копії їхніх фотографій. Але у серпні 1942 р. його знайшли повішеним на власному подвір’ї. Щодо смерті Скляра, місцеві мешканці поділяються на дві категорії: одна стверджує, що повісився сам, дізнавшись про смерть дружини та дітей. Друга група, говорить, що він був знайдений місцевими "поліцаями" і страчений таким чином. На сьогодні достовірно відомо місце, де мешкав Скляр.

(Джерело: Дослідження Віталія Гедза та дитячої студії "1+2")

Додаток 3

ФОТО СКЛЯРА ТА ЛЮБОМИРСЬКОГО

Посилання на файл:
foto-studii-dodtok-3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: фонди Макарівського районного історико-краєзнавчого музею та шкільного музею в с. Червона Слобода)

Додаток 4

ЕКСКУРСІЯ ПАМ’ЯТНИМИ ЗНАКАМИ МАКАРОВА

1. Пам’ятник на братській могилі червоноармійцям, які загинули в Макарові у листопаді 1943 р. (місце розташування – макарівське кладовище)
2. Пам’ятник від макарівчан землякам, які загинули на полях Другої світової війни. Серед них є і місцеві євреї (місце розташування – центр Макарова).
3. Пам’ятник червоноармійцям, які загинули в листопаді 1943 р. (місце розташування – центр Макарова).
4. Пам’ятник місцевим мешканцям, які були розстріляні гітлерівцями. Пам’ятник встановлений у 1967 р. (місце розташування – поруч з приміщення районного музею).
5. Пам’ятник місцевим мешканцям, які були розстріляні гітлерівцями. Пам’ятник встановлений у 2000-х роках. Місце розташування – набережна р. Здвиж (орієнтовне місце поховання тіл розстріляних).

Посилання на файл:
2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: фонди Макарівського районного історико-краєзнавчого музею)

Додаток 5

ПРОТОКОЛИ ДОПИТІВ

У протоколі допиту Григорія Чинакало, який зберігається в Меморіальному музеї Голокосту США, зазначено, що розстріли євреїв в Макарові розпочалися 20 липня 1941 р., через 10 днів після приходу німців. У Галузевому державному архіві СБУ зберігається справа засудженого Федора Скробача (Богдана). Зокрема у ній зазначено, що Ф. Скробач, будучи учасником похідної групи ОУН (м), у серпні 1941 р. прибув до Макарова, де очолив Макарівську райполіцію. У його підпорядкуванні службу проходили місцеві мешканці Яків Павловський, Григорій Шульга та Івані Божок. Саме вони у вересні 1941 р. заарештували, а потім і розстріляли 39 євреїв. Більш детально про цю подію написано у справі Якова Павловського, яка теж зберігається в ГДА СБУ. Зокрема в обвинувачені вказано, що «будучи поліцаєм брав участь у вересні 1941 р. в масових арештах громадян єврейської національності. Всього у цей період було арештовано 39 осіб. Всі вони протягом двох днів утримувалися під арештом, а потім за участі Якова Павловського були розстріляні. Як повідомив на суді сам Павловський, він брав участь у конвоюванні арештованих євреїв до місця розстрілу у сад колгоспу «Відродження», стояв в охороні місця розстрілу, а після знищення, брав участь в закопуванні євреїв». Сад колгоспу «Відродження» як місце розстрілу зазначений у всіх трьох протоколах допиту. Також це місце підтверджують місцеві мешканці.

(Джерело: ГДА СБУ, Меморіальний музей Голокосту США)

Додаток 6

УРИВОК З ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

До перегляду рекомендується часовий відрізок 35.48–39.48

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=VabebJW6xVI&feature=emb_logo

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

MAKARIVMUSEUM.INFO

Фотографія
Любомирскаго
м. Макаровъ Кіев. губ. д. № 20
Негативы сохраняются.

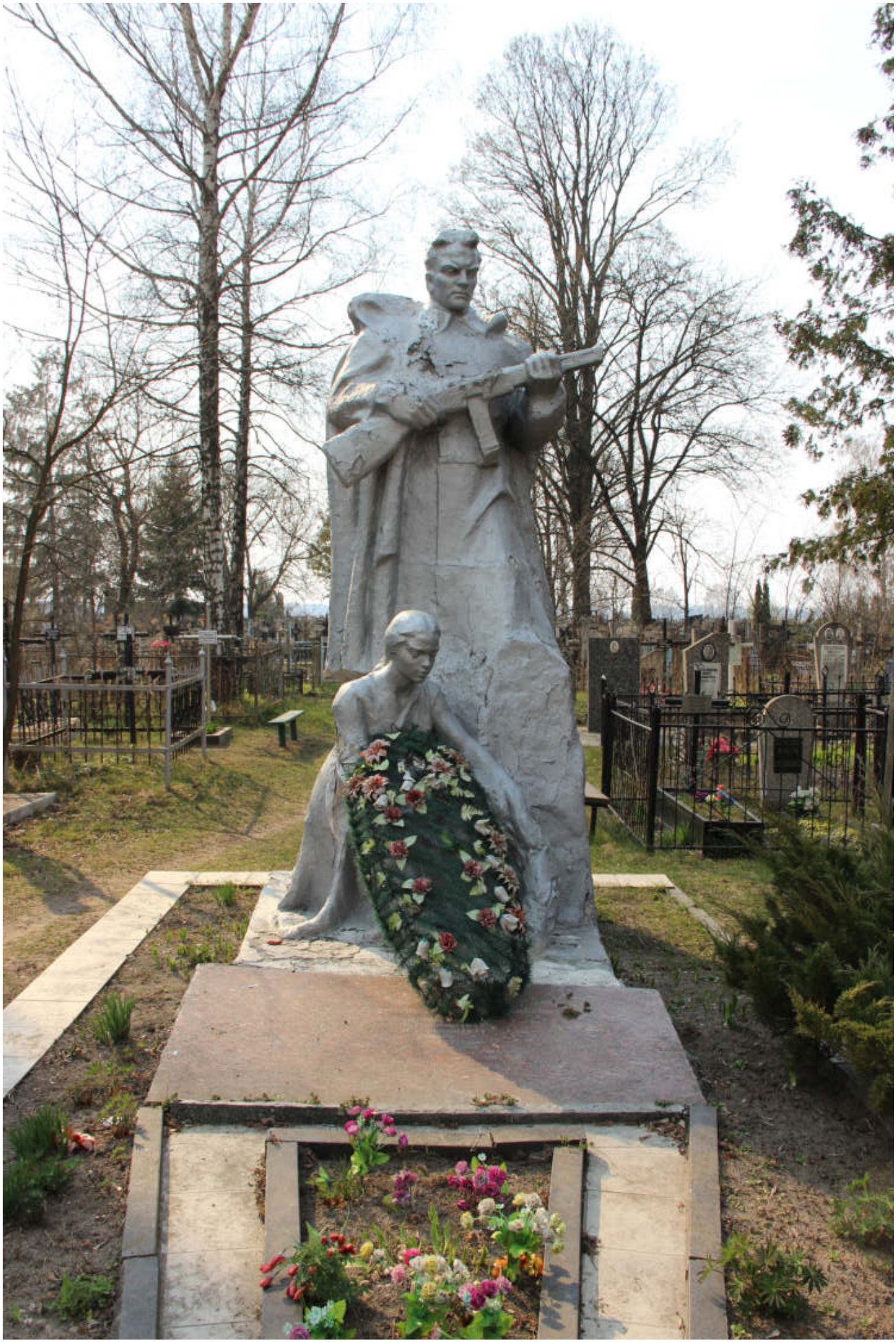

ТЕХНІКС
0%
0,01
КРЕДИТ

16

17

ЦЕ МІСЦЕ СТАЛО БРАТСЬКОЮ
МОГИЛОЮ ДЛЯ ДЕСЯТКІВ
РАДЯНСЬКИХ ЛЮДЕЙ,
РОЗСТРІЛЯНИХ НІМЕЦЬКО-
ФАШИСТСЬКИМИ
ЗАГАРБНИКАМИ В
1942 - 1943 Р.Р.

19

Бабин Яр у вирі революції 1917-1921 рр.

Кисельова Ольга Ярославівна

Заняття присвячене аналізу подій, що відбувалися на території Бабиного Яру у 1917-1921 рр. через призму загальноісторичних процесів цього періоду. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
закріпити знання із теми "Українські землі під час Першої світової війни"; узагальнити знання із теми "Українська революція 1917-1921 рр"; ознайомити учнів із подіями, що відбувались на території Бабиного Яру у ході боротьби за українську державність 1917-1921 рр.; вдосконалювати вміння учнів аналізувати візуальні та письмові історичні джерела, працювати у парах та групах, формувати навички критичного мислення.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розповідати про перебіг Київського погрому 1919 р. та його наслідки;
• поглиблювати розуміння значення загальноісторичних подій (зокрема Першої світової війни, революції 1917-1921 рр.) крізь призму локальної історії;
• відслідковувати "легенди" (історії) візуальних джерел;
• висловлювати власне ставлення до поданих подій на основі отриманих знань.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
проектор, ноутбук або мультимедійна дошка, доступ до інтернету, картки для роботи у групах.

План заходу

Крок 1. Вступне слово вчителя

Розкажіть, що сьогодні пропонуєте поговорити про події, що відбувалися на території Бабиного Яру у час революції 1917-1921 рр. Попросіть учнів пригадати, у складі яких держав знаходились українські землі у цей період.

Попросіть учнів відвідати розділ "Бабин Яр, Лук'янівка та Сирець під час революції" віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" і проаналізувати наявну інформацію (додаток 1). Обговоріть наступні запитання.

Після обговорення запропонуйте учням витворити «легенду» (історію) подій, які проілюстровані на фото.

Запитання до учнів:

- Скільки світлин розміщено у цьому розділі?
- Висловіть свою думку щодо того, чи достатньо нам інформації із цих фото, щоб скласти повну картину про події, які ми досліджуємо?
- Яку ще інформацію з даної теми ви хотіли б дізнатися?

Крок 2. Робота у групах над матеріалами виставки

Для продуктивнішої організації роботи об’єднайте учнів у 4 групи. Робота у групах буде містити два етапи.

На першому етапі кожна група працюватиме із окремими фотоматеріалами, аналізуючи їх за певним алгоритмом.

Під час другого етапу учні доповнюватимуть свої знання інформацією з інших джерел, намагаючись відтворити якнайповнішу картину подій.

Група 1. Робота із фото 1,2 про Кирилівську лікарню.

Група 2. Робота із фото 3 про Куренівський погром.

Група 3. Робота із фото 4 про Лук’янівську в’язницю.

Група 4. Робота із фото про кладовища на території Бабиного Яру.

Усі алгоритми для роботи, фото та довідки у додатках 2-5.

Крок 3. Звіт груп про виконану роботу. Загальне обговорення

На цьому етапі заняття вчителю слід модерувати роботу дітей, наголошуючи на часовій та територіальній єдності подій і, обовязково, простежувати зв’язок та вплив загальноісторичних подій (зокрема Першої світової війни, революції 1917-1921 рр.) на локальну історію.

У дітей уже є певний багаж знань про цей період з попередніх уроків історії України, тому слід обов'язково цим скористатися і показати місце локальних подій у загальному плині історії, доповнити і конкретизувати вже отримані знання фактами локальної історії.

Також під час самостійної роботи дітей у групах вчителю слід консультувати учнів, звертаючи увагу на роботу із питаннями.

Крок 4. Місток у сучасність

На цьому етапі запропонуйте учням зробити ще одну цікаву річ: нехай кожна група спробує дізнатися, як виглядають досліджувані об’єкти у даний час. Це можна зробити за допомогою різних онлайн-інструментів (наприклад, Google Earth).

Крок 5. Рефлексія

Запропонуйте виконати вправу " 3-2-1":

3 факти, які ти дізнався на уроці;

2 питання, які виникли або зацікавили;

1 взаємозвязок з іншими навчальними предметами, який ти встановив.

Додаток 1

БАБИН ЯР, ЛУК'ЯНІВКА ТА СИРЕЦЬ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,2,0,0:node2,-6

(Джерело: Віртуальна виставка"Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

ГРУПА 1 МАТЕРІАЛИ

Посилання на файл:
grupa-1-materialy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка, якщо інше не вказано в тексті.)

Додаток 3

ГРУПА 2 МАТЕРІАЛИ

Посилання на файл:
grupa-2-materialy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка, якщо інше не вказано в тексті.)

Додаток 4

ГРУПА 3 МАТЕРІАЛИ

Посилання на файл:
grupa-3-materialy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка, якщо інше не вказано в тексті.)

Додаток 5

ГРУПА 4 МАТЕРІАЛИ

Посилання на файл:
grupa-4-materialy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка, якщо інше не вказано в тексті.)

Додаток 2

Матеріали для роботи 1 групи

Військовий шпиталь № 1 у Кирилівській лікарні під час Першої світової війни.

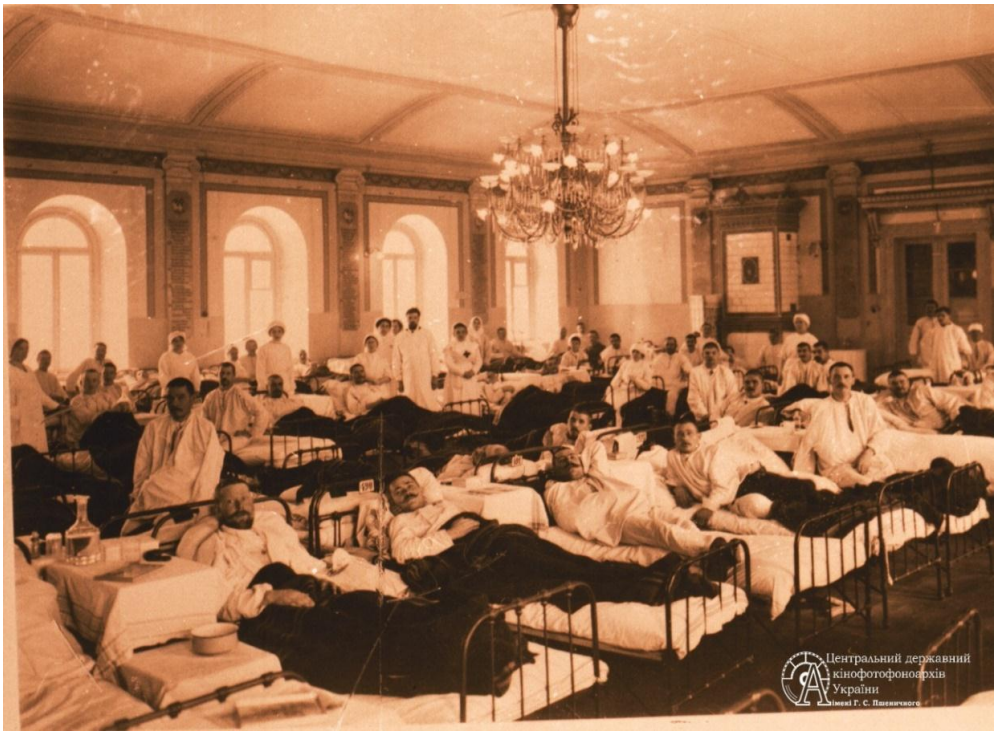

Палата військового шпиталю № 1 у Кирилівській лікарні.

- Що чи кого зображено на фото? Опишіть фото якомога детальніше, не вдаючись до припущень чи узагальнень.
- Коли був зроблений знімок (рік, період, подія)?
- Що, на вашу думку, відбувається на фотографії?
- Хто ці люди? Чим вони займаються? Які це об’єкти?
- Це природна фотографія чи для неї спеціально позували перед камерою?
- Назвіть історичні джерела, що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї фотографії.
- Що ви знаєте про події, які відтворені на фото?

Прочитайте довідковий матеріал та дайте відповіді на запитання:

1. Які обставини вплинули на те, що звичайна лікарня була перетворена у військовий госпіталь?
2. Які військові операції російської армії під час Першої світової війни ви можете пригадати?
3. До яких наслідків для українських земель вони призвели?
4. Які припущення щодо кількості поранених ви могли б зробити, розглядаючи фото?

Розпочата в серпні 1914 року Перша світова війна дуже сильно вплинула на розмірений і звичний уклад київського життя. У 1916 році, в період наступу Південно-Західного фронту, який увійшов в історію як «Брусилівський прорив», кількість хворих і поранених досягла 15 тисяч осіб. У Києві стали відкриватися госпіталі для поранених бійців. Один з таких госпіталів став функціонувати в Кирилівській лікарні, адже крім фізичних, війна сприяла і збільшенню кількості психічних розладів. Ось тоді і було вирішено доставляти поранених трамваєм безпосередньо в Кирилівський госпіталь від залізничної станції. З цією метою і було прокладено додаткове відгалуження від Лук'янівської трамвайної лінії вгору до Кирилівської лікарні. Адже не вистачало не лише доріг з нормальним покриттям, а й транспортних засобів (автомобілів, підведення) для перевезення поранених. А трамвай був як позашляховик. Колії було прокладено між Куренівськими ярами, мало не на

стежках. Широкі дороги не були потрібні, та й поранених не так сильно трясло!

Висновок: хоча на даній території безпосередньо не велися бойові дії під час Першої світової війни, але все одно її жителі відчули цю страшну трагедію.

Джерело: Віталій Баканов з книги "Забытые страницы киевского быта"

Додаток 3

Матеріали для роботи 2 групи

Жертви Куренівського погрому

- Що чи кого зображено на фото? Опишіть фото якомога детальніше, не вдаючись до припущень чи узагальнень.
- Коли був зроблений знімок (рік, період, подія)?
- Що, на вашу думку, відбувається на фотографії ?
- Хто ці люди? Чим вони займаються?

- Це природна фотографія чи для неї спеціально позували перед камерою?
- Назвіть історичні джерела, що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї фотографії.
- Що ви знаєте про події, які відтворені на фото?

Прочитайте довідковий матеріал та дайте відповіді на запитання:

1. Які події спричинили погром у Києві 1919 р.?
2. У чому звинувачували євреїв?
3. Ким були учасники погрому?
4. Які способи захисту використовувало єврейське населення? Чи були вони достатньо ефективними?
5. Що саме цікавило учасників погромів у будинках євреїв? Які засоби використовували погромники, щоб досягти своєї мети?
6. Хто був при владі у Києві на час погрому? Які кроки вживала влада, щоб зупинити погром?
7. Чи були ці кроки ефективними? Чому?

З самого початку боїв за повернення міста під контроль Добровольчої армії, а саме 2 (15) жовтня 1919 р., в Києві спалахнув єврейський погром, що здійснювався чинами ЗСПР (збройні сили півдня Росії) і місцевим населенням, який вдалося зупинити тільки до 6 (19) жовтня 1919 року.

Головною метою погромників були гроші та інші матеріальні цінності. Погромники грабували єврейські квартири збройними групами, по 5-6 чоловік у кожній. Вимагаючи у євреїв гроші, погромники вдавалися до жорстоких тортур. Масового характеру набули зґвалтування єврейських жінок.

Примітно, що в дні цього погрому євреям вдалося виробити своєрідну тактику захисту. Так як було очевидно, що погром відбувається всупереч волі влади і командування, жителі цілих будинків і кварталів, які вважали, що їх збираються «громити», починали, стоячи біля відкритих вікон, дружно кричати, бити в металевий посуд і просто шуміти для залучення уваги

Очевидець подій І. Г. Еренбург писав: «У чорних будинках всю ніч безперервно кричали жінки, люди похилого віку, діти; здавалося, що кричать будинку, вулиці, місто».

Погромники, побоюючись, що на крики жертв прибуде державна варта або спеціально створені армійським командуванням для патрулювання міста офіцерські патрулі, як правило, відступали.

З часом влада стала вживати заходів для припинення погрому, суди стали виносити смертні вироки. Число нальотів на єврейські квартири та будинки скоротилося, а вбивства практично припинилися .

Однак заходи, яких вживала влада, були по суті безрезультатні: «тихий» погром в місті не припинився. Репресії проти погромників лише дратували киян і провокували їх «на нові ексцеси в іншій формі». У місті почалися, як зазначав Драгомиров, нальоти і вбивства євреїв «в глухих кутах».

Джерело: Пученков А.С. Національне питання в ідеології і політиці Білого руху в роки Громадянської війни 1917-1919 рр.

Додаток 4

Матеріали для роботи 3 групи

Лук'янівська в'язниця

- Що, на вашу думку зображено на фотографії ? Що це за об'єкт?
- Коли, на вашу думку був зроблений знімок (рік, період, подія)?
- Це випадкова фотографія чи постановочна?
- Назвіть історичні джерела, що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї фотографії.
- Що ви знаєте про події, пов'язані з фото?

Прочитайте довідковий матеріал та дайте відповіді на запитання:

1. На вашу думку, які категорії громадян могли опинитися у застінках тюрми у період з 1917 до 1921 рр.?
2. Чому?

1918 року, під час захоплення Києва більшовиками, кримінальний контингент Лук'янівської тюрми пограбував в'язницю та спалив частину її приміщень. Після відступу більшовиків тюрма деякий час не діяла.

Наступного року, після нового захоплення Києва, більшовики відремонтували в'язницю й почали будувати нові приміщення. В'язнів піддавали тортурам, багатьох із них розстрілювали (трупи вивозили на Лук'янівське кладовище і ховали в безіменних могилах; усе це виявилося після того, як у вересні 1919 білогвардійці Добровольчої армії захопили Київ і разом із членами комітету міжнародного «Червоного Хреста» розкопали на Лук'янівському кладовищі масові поховання).

Білогвардійці також проводили арешти і розстріли представників української інтелігенції, вояків Армії Української Народної Республіки. 1920 року до Києва ввійшли війська українсько-польської армії на чолі з Симоном Петлюрою. Після ревізії справ ув'язнених, які утримувалися в Лук'янівській тюрмі, тих із в'язнів, кого українсько-польська влада визнала невинними, було звільнено. Натомість до тюрми потрапили і були страчені ті, хто був безпосередньо причетний до розстрілів за часів більшовицького терору. На час нового вступу до Києва більшовиків приміщення в'язниці були порожніми. Однак уже через кілька діб тюрма знову почала функціонувати.

Джерело: Лисенко О.В. **ЛУК'ЯНІВСЬКА ТЮРМА** Енциклопедія історії України: Т. 6

Додаток 5

Матеріали для роботи 4 групи

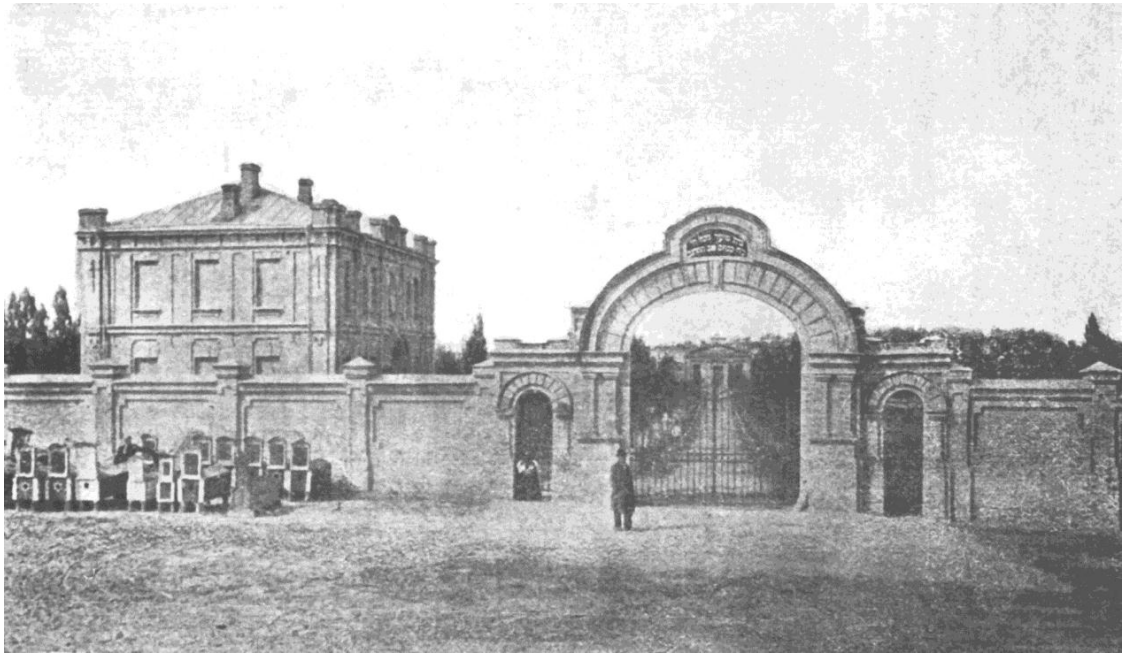

Головний вхід до Єврейського кладовища. 1910 р.

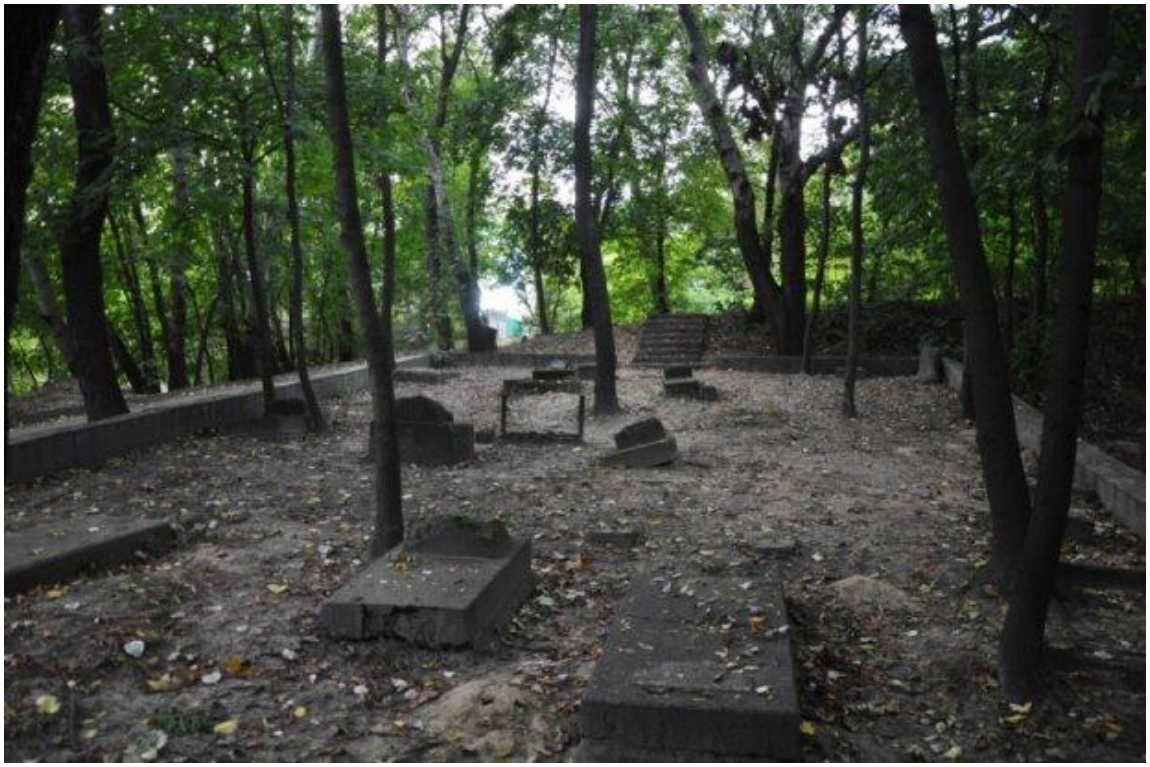

Залишки єврейського кладовища, 2018 р.

- Що зображено на першому фото? Опишіть фото якомога детальніше.
- Коли було зроблено знімок?
- Про що може свідчити наявність окремого Єврейського кладовища у Києві на початку ХХ ст.?
- Що зображено на фото 2,3? Опишіть фото якомога детальніше.
- Коли були зроблені ці знімки?
- Чи можна без підпису фото здогадатися, що усі фото зображають одне й те саме місце, але у різний час?
- На вашу думку, як мало би виглядати це місце сьогодні?

Прочитайте довідковий матеріал та дайте відповіді на запитання:

1. Про наявність людей яких віросповідань у Києві в кінці XIX ст. свідчить існування описаних кладовищ?
2. На вашу думку, до яких із досліджуваних подій мають стосунок дані кладовища?
3. У який період більшість із цих кладовищ була закрита?
4. Якою була доля цих місць поховань після закриття? Наведіть конкретні приклади.

На жаль, усі події 1917-1921 рр., які ми аналізуємо на сьогоднішньому занятті, пов’язані із людськими жертвами. Тому доречно згадати й про місця поховань жертв різних режимів, під контролем яких перебував Київ у цей період, розташованих поблизу Бабиного Яру.

В кінці XIX століття на північно-західній околиці Києва сформувався великий некрополь, що складався з двох православних (Кирилівського і Лук'янівського), мусульманського, караїмського і єврейського кладовищ. Пізніше, з початком Першої світової війни, до них додалося Братське кладовище (назване згодом Військовим). За могилами починався широкий обрив – розгалужені яри, що мали свої імена – Бабин Яр і Реп'яхів Яр.
Землю для нового магометанського кладовища на Лук’янівці було відведено того ж самого 1902 р., що і для караїмського, у розмірі 1926,5 кв. саж. Відомо, що поховання на цьому кладовищі здійснювалися ще у роки окупації. Коли саме було ухвалено рішення про його ліквідацію, наразі невідомо, але протягом 1960–1970-х рр. територію магометанського кладовища було значною мірою забудовано, жодних слідів поховань не збереглося.
Кирилівське кладовище – одне з давніх київських кладовищ. Появу некрополю пов'язують з ліквідацією у 1784 році Катериною II Кирилівського монастиря. Поки монастир був діючим (XII—XVIII століття), то монахів та видатних осіб ховали в храмі або навколо нього. З появою у монастирських стінах богадільні, а згодом — лікарні, постала потреба у місці для поховань. Його і відвела міська влада на південних схилах Кирилівської гори, за межами колишнього монастиря. У 1871 році, на прохання адміністрації лікарні, міська влада дала дозвіл на розширення його території. Станом

на 1929 рік, коли кладовище закрили і перестали охороняти, його площа становила 9,7 га.

Основна маса поховань була з людей незаможних, а тому надгробки були доволі скромними. Кладовище після закриття прийшло у занепад, надгробки руйнувалися.

Лук'янівське кладовище засновано як православне, але ховали на ньому представників різних національностей і віросповідань. Ще до 1917 р. на адміністрацію Лук'янівського кладовища було покладено обов'язок відвести ділянку для поховання померлих або вбитих у Лук'янівській в'язниці

Єврейське кладовище було закладено в 1893 році. Розпланував його відомий зодчий, академік архітектури Володимир Ніколаєв. Місце для кладовища було обрано не випадково – поруч знаходився комплекс Єврейської лікарні. Територія, яка займала більше 20 гектарів, була обнесена досить високим цегляним парканом; центральний вхід знаходився з боку сучасної вулиці Мельникова, яка в той час називалася Великої Дорогожицької. За воротами зліва від входу розташовувалася цвинтарна контора, навпроти неї – приміщення для обмивання. У 1904 році на цьому кладовищі був похований відомий цукропромисловець, меценат і філантроп Лазар Бродський. Перші руйнування на Лук'янівському єврейському кладовищі відносяться до часів німецької окупації. Остаточно кладовище було знищено на початку 1960-х.

Джерела: Проценко Л.А. Історія Київського некрополя.

Степанець К. Маловідомий Київ: Лукянівське єврейське кладовище.

Бабин Яр як місце порозуміння

Світлана Побережник

Мета цього заняття у вихованні сприйняття Бабиного Яру як місця порозуміння і примирення шляхом ознайомлення з практиками вшанування трагедії після війни та в сучасності, а також через опрацювання матеріалів Міжнародного архітектурного конкурсу ідей "Бабин Яр – Дорогожицький некрополь".

Мета:
поглибити в учнів розуміння необхідності вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, сприйняття Бабиного Яру як місця порозуміння і примирення шляхом опрацювання матеріалів Міжнародного архітектурного конкурсу ідей "Бабин Яр – Дорогожицький некрополь"; виховання толерантності до пам’яті різних груп населення.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• дослідити політику влади і ставлення населення в радянський та пострадянський періоди щодо вшанування жертв Бабиного Яру;
• проаналізувати, що таке конфлікт пам’яті;
• вдосконалити навички дослідження, аналізу й синтезу;
• усвідомити необхідність примирення та порозуміння задля спільного блага.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година, проект.

Необхідні матеріали:
планшети або смартфони з доступом до мережі інтернет.

План заходу

Крок 1. Випереджальне завдання

Об’єднайте учасників у пари/групи і дайте випереджальне завдання (за декілька днів до уроку або на попередньому уроці): дослідити, як вшановували пам’ять за радянських часів і за часів перебудови органи влади та громадськість. Дослідження можна провести за такими запитаннями.

Або

Поставте одне проблемне запитання до всіх груп: "*Чи можна стверджувати, що політика влади та громадськості зі вшанування жертв Бабиного Яру у повоєнний період (з листопада 1943 року до створення незалежної України) була спрямована на увічнення пам’яті та вшанування жертв Бабиного Яру?*".

Порадьте учасникам готуватися за такими матеріалами віртуальної виставки:

- архітектурні конкурси 1965 року;
- радянський пам’ятник 1976 року;
- офіційні церемонії за радянських часів;
- вшанування пам’яті за часів перебудови;
- несанкціонований мітинг 1966 року;
- неформальне вшанування пам’яті за радянських часів

Запитання для випереджального завдання:

- Якою була політика влади з листопада 1943 року до другої половини 1980-х років щодо пам’яті жертв Бабиного Яру? Назвіть ключові події цього періоду, що характеризують політику влади.
- Чи підтримувало населення політику держави зі вшанування жертв Бабиного Яру в період з листопада 1943 року до другої половини 1980-х років? Відповідь аргументуйте. Як громадськість вшановувала жертви Бабиного Яру в цей період?
- Чи змінилась політика влади зі вшанування жертв Бабиного Яру у другій половині 1980-х – на початку 1990-х років і в чому полягали ці зміни? Відповідь аргументуйте. Які наслідки цієї політики?

Крок 2. Початок та представлення досліджень

На початку заняття обговоріть з учнями кілька запитань, потім попросіть учнів представити результати досліджень у вигляді коротких тез.

Запитання для учнів:

- Які враження, емоції у вас виникли під час роботи з матеріалами виставки?
- Чи всі матеріали виставки були для вас зрозумілими? (якщо ні – то вкажіть, які саме)

Крок 3. Поглиблене обговорення

Продовжіть обговорення за такими запитаннями.

Опісля - коротко розкажіть про сучасний стан вшанування пам’яті та мету Міжнародного архітектурного конкурсу ідей "Бабин Яр – Дорогожицький некрополь".

Запитання до учнів:

- Чи можливо, завдяки отриманій під час ваших досліджень інформації, стверджувати про наявність конфлікту пам’яті щодо Бабиного Яру? Аргументуйте свою думку.
- Припустіть, що спровокувало цей конфлікт? Якими, на вашу думку, були причини цього конфлікту?
- До яких наслідків це призвело? Визначте наслідки впливу конфлікту пам’яті на долю Бабиного Яру?
- Який вплив/значення має така державна політика на культуру пам’яті українського суспільства?

Крок 4. Робота з матеріалами конкурсу

Дайте завдання учням опрацювати матеріали виставки щодо архітектурного конкурсу. Попросіть їх визначити, як учасники конкурсу в своїх концепціях реалізували ідею "Бабин Яр – місце порозуміння". Найкраще об’єднати учнів у сім груп (залежно від ситуації та наявного часу, можна взяти для опрацювання тільки частину конкурсних матеріалів). Попросіть групи презентувати результати роботи.

Крок 5. Підсумок

Попросіть учнів створити свій варіант комплексу, де Бабин Яр став би місцем порозуміння націй і народів щодо увічнення пам’яті всіх жертв Бабиного Яру. (Цей крок може бути також домашнім дослідженням або проектною роботою.)

Бабин Яр очима художників

Світлана Майорова

Заняття розкриває різні аспекти роботи з візуальними джерелами. Зіставляючи відображення теми Бабиного Яру художниками трьох різних поколінь, учасники навчаються критично осмислювати джерела, порівнювати враження, яке справила подія на різних людей, та виокремлювати ключові образи, спільні для різних часів.

Мета:
працюючи з візуальними джерелами, розвивати уміння самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел, критично осмислювати їх.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• добирати інформацію, працюючи з візуальним джерелами та використовуючи матеріали віртуальної виставки;
• набудуть навичок критичного осмислення історичних джерел.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка/проектор, комп’ютер); віртуальний тур виставкою "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"; роздруковані матеріали (додатки); презентація.

План заходу

Крок 1. Вступ

Запропонуйте учням ознайомитись із текстом. Обговоріть, як вони розуміють зміст цитати.

"Історична пам’ять – це певна здатність людини, людського розуму зберігати досвід минулого, історію міжлюдських взаємин, репрезентувати історичні події, історію та своє місце в ній" (Анатолій Подольський, Історія Голокосту: освіта та пам’ять: посібник для вчителя. – Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2012)

Крок 2. Робота з візуальними джерелами та матеріалами віртуальної виставки

Об’єднайте учнів у три групи. Кожна група отримує роздруковані інформаційні матеріали про художників (інформація з розділу "Бабин Яр очима художників" (додаток 1). Запропонуйте учасникам ознайомитись з матеріалами віртуальної виставки – вступним розділом (стенд із картинами художників Георгія Малакова, Юрія Павловича, Альони Довжик) та коментарями В.

Нахмановича до цього розділу. (Кожній групі надайте 5 хвилин для презентації.)

Запитання до учнів:

- Що об’єднує твори художників різних часів, «не просто різних поколінь – різних сторіч»?
- Якими засобами і прийомами художники намагаються передати власну інтерпретацію подій?
- Чи відображають картини вплив історичної епохи, коли жив і творив автор?
- Знайдіть аргументи в матеріалах виставки, які підтверджують вашу думку.

Крок 3. Робота над створенням слайд-шоу

Запропонуйте групам створити слайд-шоу, використовуючи матеріали віртуальної виставки (картини, фото, інсталяції) на тему "Бабин яр очима художників" – обсяг приблизно 10 слайдів. Для презентації використати інтерактивну дошку / проектор / комп’ютер.

Під час презентації попросіть учнів зосередитися на таких питаннях:

- Аргументуйте, чому обрали саме ці матеріали?
- Які із запропонованих слайдів найбільш точно характеризують настрої та відчуття того часу?
- Поясніть, чому ви так вважаєте, на чому ґрунтується ваша позиція.
- Назвіть найпереконливіші аргументи інших груп під час їхніх презентацій.

Крок 4. Підсумок

Підведіть підсумки заняття.

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ХУДОЖНИКІВ

Біографії трьох художників, чиї картини будуть на занятті. Перехід до розділу віртуальної виставки.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:T,stands,1,0,0:node1,-100

(Джерело: Виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Пам'ять через мистецтво чи мистецтво пам'яті

Ірина Фрідман

Зіставляючи відображення теми Бабиного Яру художниками трьох різних поколінь, учасники навчаються критично осмислювати джерела, порівнювати враження, яке справила подія на різних людей, та виокремлювати ключові образи, спільні для різних часів.

Мета:
проаналізувати, яким чином впливають історичні події на мистецтво та чи може художник через мистецтво передати історичні події; виявити чинники, під впливом яких перебуває митець, створюючи продукт на історичну тематику в різні епохи; сприяти розвитку творчості та критичного мислення учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть: • знаходити у предметах мистецтва відлуння історичних подій; • навчаться розрізняти чинники, що впливають на творчість митця при зображенні історичних подій у різні періоди часу.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
роздруковані репродукції картин художників Юрія Павловича, Георгія Малакова та Альони Довжик, представлені на віртуальній виставці (з розділу "Бабин Яр очима художників"), без зазначення назви, дати написання та автора; інтерактивна дошка і доступ до інтернету.

План заходу

Крок 1. Вступне обговорення

Обговоріть з учнями яку роль відіграє мистецтво у нашому житті? Чи можна використовувати твори мистецтва як історичні джерела? Чому?

Зверніть увагу: Не завжди змальоване відповідає історичній реальності, але робота автора, в будь-якому випадку, є відображенням історичної епохи, в якій її було створено, тобто тієї політики, яка формувалась в країні навколо певного питання.

Крок 2. Робота в групах

Об’єднайте учнів у групи по шість–вісім осіб. Спосіб вчитель обирає залежно від аудиторії

(можна довільно за бажанням, а можна ще до уроку роздати учням різнокольорові стікери і попросити учнів з однаковими стікерами об’єднатися у групу).

Кожна група отримує набір репродукцій одного художника, без зазначення, якого саме і в який період часу він творив. Завдання для усіх груп однакове (див. також додаток 1).

Завдання для груп: 1) Уважно розгляньте малюнки, що лежать перед вами, і зробіть припущення:

- Де, коли і за яких обставин були написані ці художні твори?
- Як ви вважаєте, ці картини належать одному авторові чи декільком? Чому ви так думаєте?
- Чи був автор (автори) свідками подій, які він відображує на картині? Відповідь обґрунтуйте.
- Якій місцевості присвячені ці картини? Чому ви так вирішили?

2) Складіть на основі малюнків (можна застосовувати не всі з них) хронологічно-послідовну розповідь-оповідання. Або ж складіть візуальний ряд і поясніть логіку його створення.

Крок 3. Презентація групової роботи

Представники груп презентують результати роботи групи у класі, відповідаючи на запитання з додатка 1, та за допомогою картин викладають своє оповідання.

Порівняйте оповідання, створені учнями за допомогою картин. Запитайте, що в них спільного і чому. Що відмінного і чому?

Зверніть увагу: Картини, присвячені одній історичній тематиці, можуть бути написані в різні періоди часу і не обов’язково під час подій, які вони висвітлюють. При цьому на авторів впливає власне сприйняття, пам’ять про події, сформована колективним сприйняттям або політичними обставинами.

Крок 4. Введення інформації про художників

Надайте учням інформацію про авторів картин, їхні назви, коли їх було створено (якщо є інтерактивна дошка, можна показати розділ віртуальної виставки "Бабин Яр очима художників").

У групах попросіть учнів порівнянти отриману інформацію з їхніми припущеннями. Запитайте наступне.

Запитання до учнів:

- Що впливало на творчість художника?
- Чи вдалося автору, на вашу думку, передати історичну атмосферу подій? Аргументуйте свою відповідь за допомогою матеріалів виставки.

Крок 5. Загальне обговорення та підбиття підсумків

Обговоріть з учнями наступні питання. Потім, на основі цього обговорення, підведіть підсумки уроку.

Запитання для обговорення:

- Чи змінюється з часом погляд митців на історичні події?
- Які чинники, на вашу думку, впливають на це?
- Яка роль колективної пам’яті та політичної ситуації у сприйнятті митцями тієї чи тієї історичної події?
- Чи можуть твори мистецтва слугувати історичними джерелами епохи, в якій їх написано? Чому?
- Чи можуть митці впливати на пам’ять про історичні події? Якщо – так, то яким чином?

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУП

Посилання на файл:
Dodatok_1_Zavdannya.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУП

1. Уважно розгляньте малюнки, що лежать перед вами, і зробіть припущення:

   а) Де, коли і за яких обставин були написані ці художні твори?

   б) Як ви вважаєте, ці картини належать одному авторові чи декільком? Чому ви так думаєте?

   в) Чи був автор (автори) свідками подій, які він відображує на картині? Відповідь обґрунтуйте.

   г) Якій місцевості присвячені ці картини? Чому ви так вирішили?

2. Складіть на основі малюнків (можна застосовувати не всі з них) хронологічно-послідовну розповідь-оповідання. Або ж складіть візуальний ряд і поясніть логіку його створення.

Архітектурні конкурси: доба "застою" і сьогодення

Ольга Лімонова

Заняття покликане допомогти зрозуміти та порівняти ступінь проблеми меморіалізації трагедії Бабиного Яру в різних історичних та політичних реаліях.

Мета:
порівняти спроби меморіалізації трагедії Бабиного Яру в 1960-х рр. та в сучасну добу; визначити основні тренди тоді й зараз; спробувати зрозуміти, чому жоден проект обох відкритих архітектурних конкурсів не було втілено.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• описувати історичні реалії, у яких відбувалися архітектурні конкурси;
• проводити паралелі та порівнювати символізм, який вкладався у вшанування пам’яті Бабиного Яру в 1960-х рр. і нині;
• систематизувати інформацію за допомогою порівняльної таблиці;
• висловлювати власне бачення проблеми меморіалізації трагедії Бабиного Яру.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
Мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Актуалізуйте знання учнів за допомогою стенда віртуальної виставки «Мозаїка пам’ятників» (додаток 3).

Запитання до учнів:

- Чи знайомі вам ці пам’ятники?
- Вшанування пам’яті про які події вони втілюють?
- Чи справляють вони враження цілісного меморіалу? Чому?

Крок 2. Робота з текстом поеми Євгена Євтушенка "Бабин Яр"

Запропонуйте учням подумки перенестися на півстоліття назад, у 1961 р. Прочитайте уривок із поеми Євгена Євтушенка "Над Бабьим Яром памятников нет..." (додаток 2).

Обговоріть з учнями, чому в автора народилися ці рядки?

Крок 3. Дилема

Прийшовши спільно до думки, що на початку 1960-х рр. пам’ятників в Бабиному Яру взагалі не було, поверніться до обговорення стенда "Мозаїка пам’ятників". За допомогою методу "Займи позицію" запропонуйте учням дати відповідь на запитання: Чи змінилась ситуація сьогодні? Чи розв’язано таким чином проблему меморіалізації трагедії?. Учні мають проголосувати «так» або «ні» (за допомогою кольорових стікерів, на дошці, аркуші ватману тощо).

Крок 4. Робота з віртуальною виставкою

Запропонуйте учням ознайомитися за допомогою віртуальної виставки з перебігом, учасниками, проектами конкурсу 1965 р. та конкурсу 2015–2016 рр. (додатки 4 і 5).

Крок 5. Формулювання завдання

Роздайте всім учням роздруковану таблицю (додаток 1). Поясніть завдання: порівняти архітектурні конкурси різних періодів і заповнити таблицю.

Перші п’ять пунктів таблиці обговоріть і заповніть разом, використовуючи інформацію з виставки. Для заповнення пунктів 6 і 7 запропонуйте попрацювати в парах: кожна парта отримує завдання стосовно двох учасників, по одному з обох архітектурних конкурсів, після обговорення має коротко презентувати свій результат і надати пропозиції щодо записів до таблиці.

Зверніть увагу: для зручності роботи учні можуть використовувати власні гаджети із відкритою віртуальною виставкою. Також потрібно роздрукувати інформацію про учасників конкурсів 1965 р. і зображення проектів, бо відповідної інформації у виставці бракує, а наявні фото є дуже маленькими.

Крок 6. Обговорення результатів. Формулювання висновків

Разом обговоріть результати і те, що жоден проект не було втілено. Кожен учень має сформулювати висновки на основі порівняння конкурсів.

Крок 7. "Відкритий мікрофон"

Запропонуйте учням за допомогою методу "Відкритий мікрофон" висловити власну думку: "Я вважаю, що жоден з проектів не було втілено тому, що...".

Додаток 1

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

Посилання на файл:
dodato-1-tabl.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 2

ПОЕМА «БАБИН ЯР» ЄВГЕНА ЄВТУШЕНКА (РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ, УРИВОК)

Над Бабьим Яром памятников нет.

Крутой обрыв, как грубое надгробье.

Мне страшно. Мне сегодня столько лет,

как самому еврейскому народу...

Над Бабьим Яром шелест диких трав.

Деревья смотрят грозно, по-судейски.

Все молча здесь кричит, и, шапку сняв,

я чувствую, как медленно седею.

И сам я, как сплошной беззвучный крик,

над тысячами тысяч погребенных.

Я – каждый здесь расстрелянный старик.

Я – каждый здесь расстрелянный ребенок.

Ничто во мне про это не забудет!

«Интернационал» пусть прогремит,

когда навеки похоронен будет

последний на земле антисемит.

Еврейской крови нет в крови моей.

Но ненавистен злобой заскорузлой

я всем антисемитам, как еврей,

и потому – я настоящий русский!

1961

(Джерело:)

Додаток 3

СТЕНД ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ «МОЗАЇКА ПАМ’ЯТНИКІВ»

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,48,0,0:node7,22

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 4

РОЗДІЛИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ «АРХІТЕКТУРНІ КОНКУРСИ 1965» ТА «АРХІТЕКТУРНИЙ КОНКУРС “БАБИН ЯР – ДОРОГОЖИЦЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ”»

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,34,0,0:node7,-75
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,33,0,0:node7,-75
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,projects,4,2

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 5

МАТЕРІАЛИ ВІДКРИТОГО АРХІТЕКТУРНОГО КОНКУРСУ 1965 Р.

Посилання на файл:
limonova_arhitekturni_konkursi_rozdatka_red.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

№	Параметри порівняння	1965 р.	2015–2016 рр.
1	«Запит часу»: навіщо проводили конкурс?		
2	Політичні умови		
3	Мета конкурсу		
4	Технологічні умови		
5	Журі		
6	Учасники		
7	Символіка		

Висновки:_____

_____

_____

_____

Додаток 5

Матеріали відкритого архітектурного конкурсу 1965 р.

Проект 1

«КОЛИ РУЙНУЄТЬСЯ СВІТ» (АРХІТЕКТОРИ – А. РИБАЧУК, В. МЕЛЬНИЧЕНКО, А. МІЛЕЦЬКИЙ)

Увеличить

Увеличить

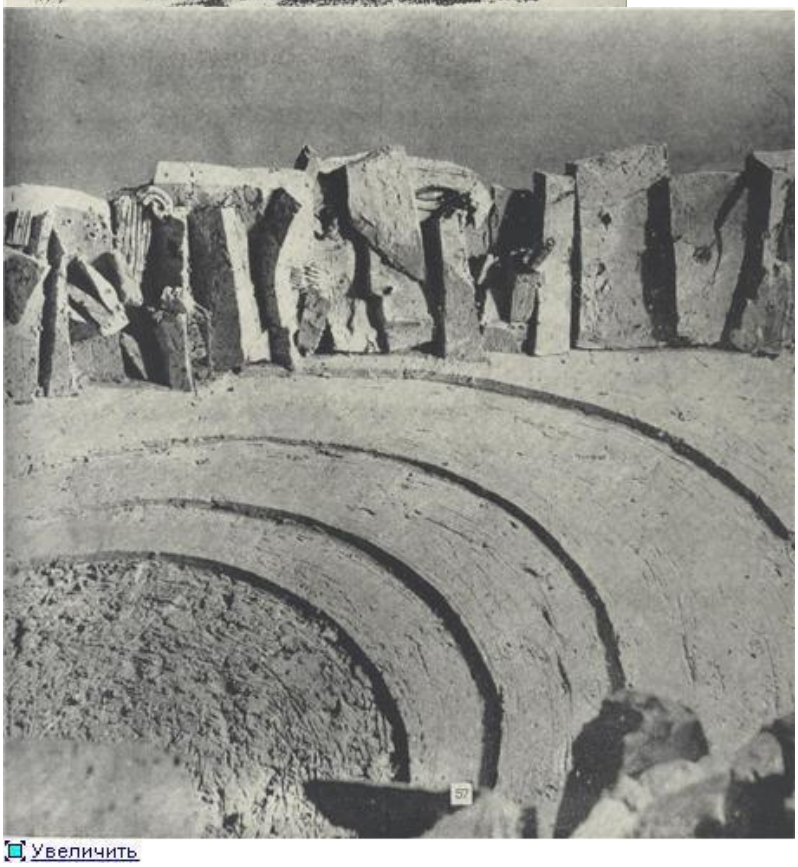

Увеличить

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Ада Федорівна Рибачук (27 липня 1931, Київ – 22 вересня 2010, Київ) – український художник і графік єврейського походження. Член НСХУ. Почесний член Спілки кінематографістів України.

1957 р. закінчила Київський державний художній інститут у майстерні О. Шовкуненка. Від 1960-х рр. працювала в галузі монументально-декоративного мистецтва, живопису, графіки. Член НСХУ (1957).

У 1955–1958 рр. видала серію ілюстрацій до дитячих видань (переважно лінограв'юри) та картини з Півночі («Погоня», «Ліпк, син Севка», «Елалау. Велика стоянка»). Разом з В. Мельниченком 1961 р. декорувала київський Центральний автовокзал, 1965 р. – київський Палац піонерів і школярів та ін., використовуючи мотиви українського народного мистецтва.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%B1%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%90%D0%B4%D0%B0_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0

Володимир Володимирович Мельниченко (нар. 25 лютого 1932, Київ) – український графік, архітектор. Член НСХУ.

Народився 25 січня 1932 р. у Києві. Закінчив Київський державний художній інститут (1957, майстерня О. Шовкуненка). Член НСХУ (1960). Автор призів для кінофестивалю мультиплікаційних фільмів «Крок» (разом з Адою Рибачук). Долі його та Ади Рибачук проекту меморіально-поховального комплексу на Байковому кладовищі «Стіна Пам'яті» присвячено фільм І. Гольдштейна «Стіна» (1988).

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_(%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%8C)

Авраам Мойсейович Мілецький (10 березня 1918, Київ – 16 червня 2004, Ашкелон, Ізраїль) – український архітектор, член спілки архітекторів СРСР, почесний член Академії архітектури України, доцент Київського державного художнього інституту, лауреат Державної премії СРСР за будівництво київського Палацу піонерів і школярів (1967).

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%90%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B0%D0%BC_%D0%9C%D0%BE%D0%B9%D1%81%D0%B5%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Проект 2

ПРОЕКТ АРХІТЕКТОРА Й. КАРАКІСА ТА ХУДОЖНИКА З. ТОЛКАЧОВА

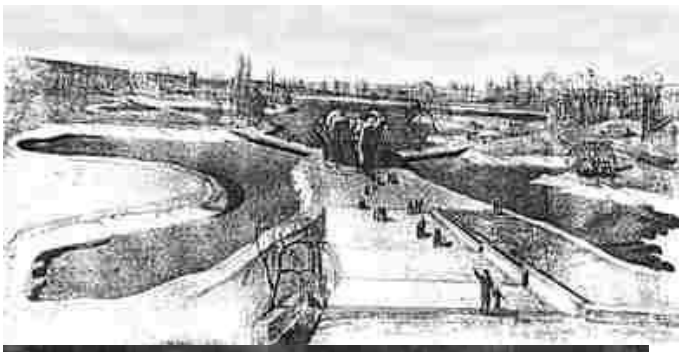

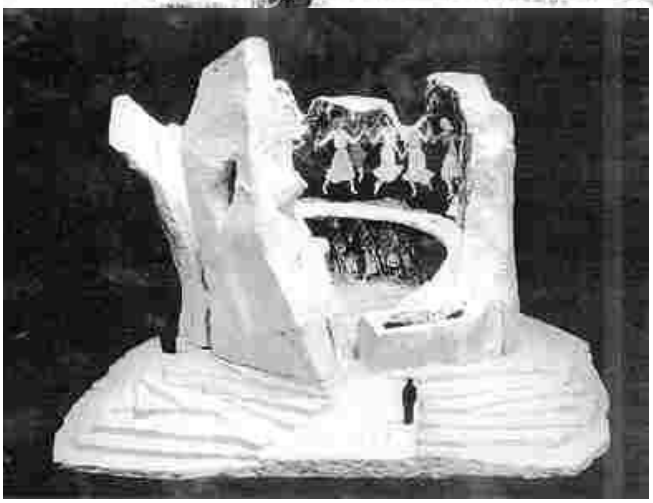

Проект Йосипа Каракіса являв собою сім символічних відрогів Бабиного Яру. Між ними перекинуті містки (частина Бабиного Яру, що зберіглась, перетворюється на заповідне місце, куди не має ступати нога людини), дно яру вкрите червоними маками та камінням – як нагадування про море крові загиблих тут. Автор пропонував три варіанти центральної частини пам’ятника-меморіалу. Перший: статуя скорботи за загиблими, в якій, мов незагоєні рани, врізані зображення героїзму, страждань та загибелі. Другий: бетонний пам’ятник-стіна, пробита силуетом людини, вздовж правої сторони пандуса на бетонній підпірній стіні розміщені мозаїчні панно з природних гранітів на тему Бабиного Яру. Третій варіант: група скам’янілих людських тіл у вигляді розколотого дерева з двоярусним меморіалом усередині, де головну роль було відведено фрескам Зиновія Толкачова.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Йосип Юлійович Каракіс (29 травня 1902, Балта, Подільська губернія, Російська імперія – 23 лютого 1988, Київ, УРСР) – український радянський архітектор, містобудівник, художник і педагог, один із найплідніших київських зодчих. Архітектор світового класу, відомий на території колишнього Радянського Союзу та за кордоном як майстер короткої епохи українського конструктивізму і активний борець за збереження історичних пам'яток. На думку фахівців, безліч новаторських ідей автора житлових і громадських будівель 1930-х рр. свіжі й актуальні сьогодні, а задуми архітектора значно випередили свій час. Йосип Каракіс – автор десятків будівель, які стали згодом пам'ятками архітектури, і низки типових проектів. Загалом за його проектами побудовано більше ніж 4500 шкільних будівель.

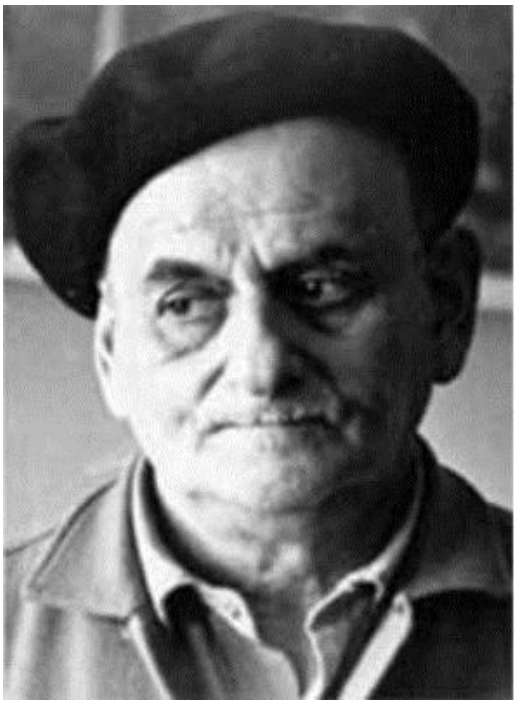

Зиновій Шендерович Толкачов (1903, Щедрін, Мінська губернія – 1977, Київ, УРСР) – український майстер станкової та книжкової графіки. Брав участь у Другій світовій війні, звільняв Майданек та Освенцим і весь час малював. Коли влада Києва оголосила конкурс на макет пам'ятника в Бабиному Яру, Зиновій Толкачов подав заявку також самостійно як художник (одним з елементів його ескізу була менора).

Роботи З. Толкачова оголосили «сіоністсько-релігійними», творчість – «глибоко зіпсованою», а автор був визнаний «втіленням безрідного космополітизму та буржуазного націоналізму».

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%96%D1%81_%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BF_%D0%AE%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%BE%D0%B2_%D0%97%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9_%D0%A8%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Проект 3

ПРОЕКТ АРХІТЕКТОРА Б. ЛЕКАРЯ

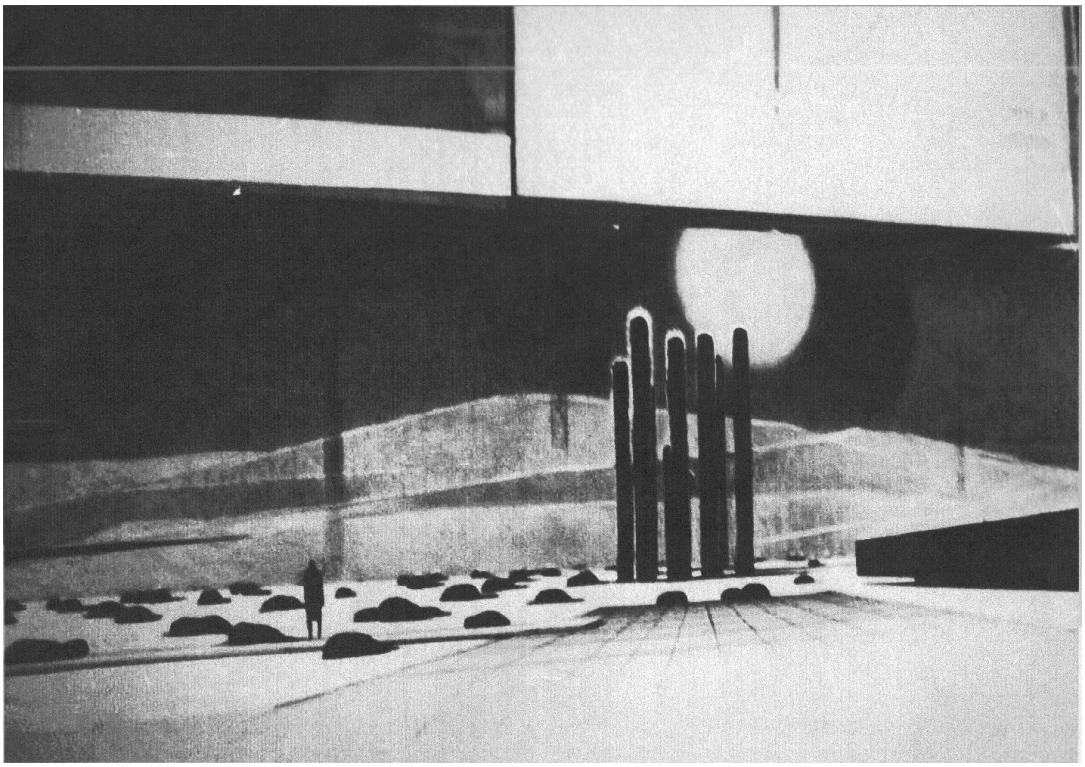

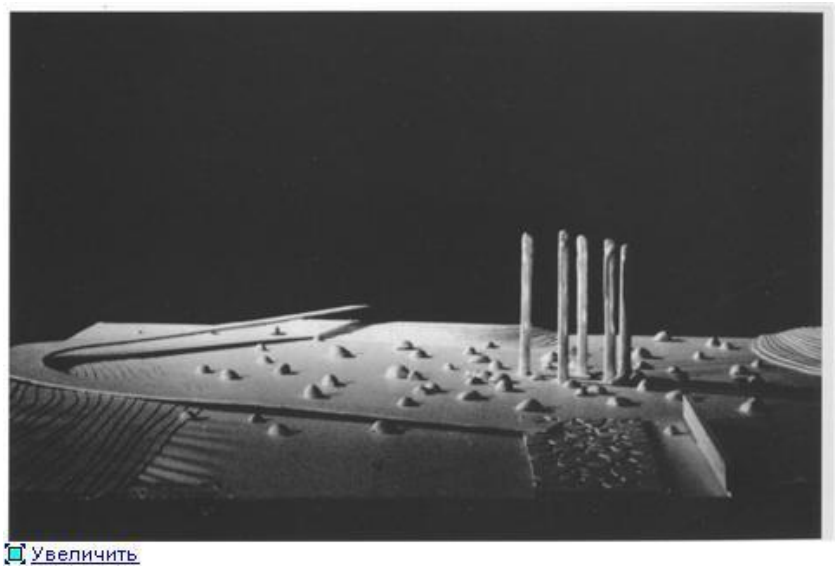

Увеличить

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Борис Григорович Лекарь

(28 жовтня 1932, Харків – 30 жовтня 2010, Єрусалим, Ізраїль) – художник, скульптор. Кандидат мистецтвознавства. Доктор архітектури.

У 1950–1956 рр. вивчав живопис та архітектуру в Харкові. З 1959 року жив у Києві, працював художником, скульптором та архітектором.

У 1990 році переїхав до Ізраїлю, жив в Єрусалимі.

http://www.antho.net/museum/lekar/index.html

Проект 4

ПРОЕКТ АРХІТЕКТОРА В. БОРОДАЯ ТА ХУДОЖНИКА В. ЗНОБИ

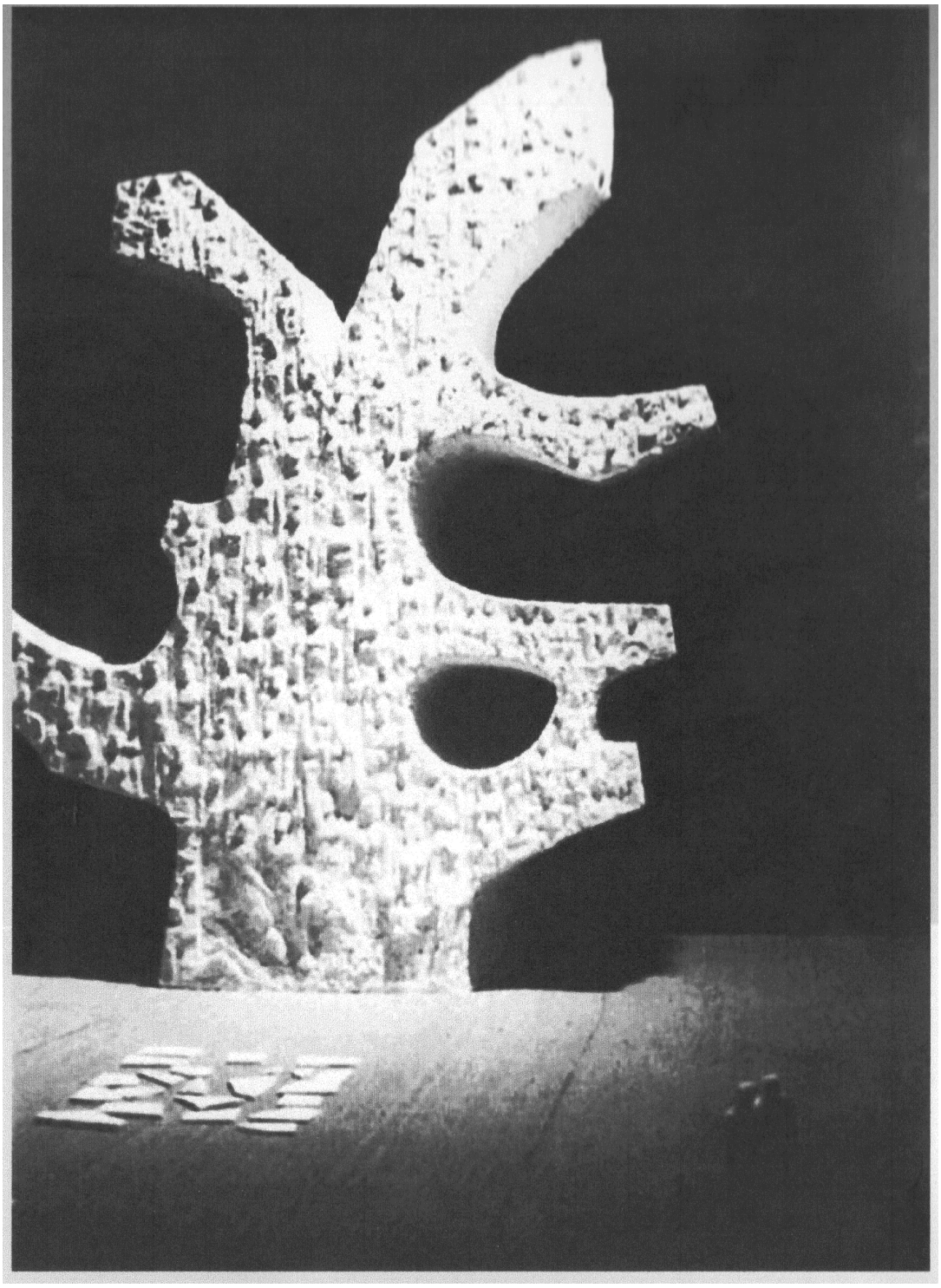

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

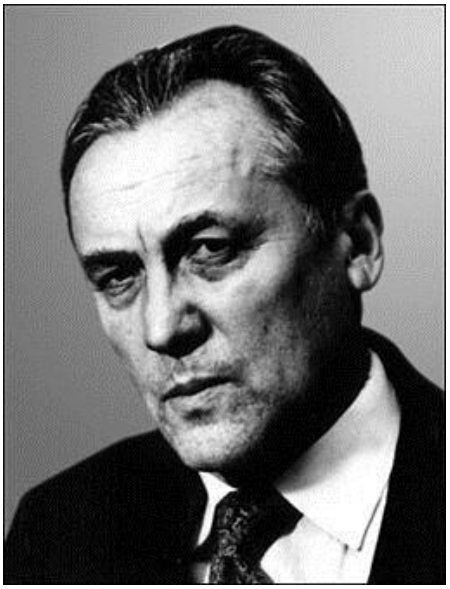

Василь Захарович Бородай (5 [18] серпня 1917, Катеринослав – 19 квітня 2010, Київ) – український скульптор, народний художник СРСР і УРСР, дійсний член Академії мистецтв СРСР (із 1973 р.) і Академії мистецтв України (з 1997 р.).

Заслужений діяч мистецтв Української РСР (із 1960 р.). Народний художник СРСР (із 1977 р.) і УРСР (із 1964 р.). Нагороджений срібною медаллю Академії мистецтв СРСР (1965; за скульптурну композицію із серії «По Єгипту», створену у 1961–1964 рр.).

Лауреат Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка (1968; за пам'ятник партизанам-ковпаківцям в Яремче Івано-Франківської області, створений у 1967 р). За цю саму роботу – золота медаль імені М. Б. Грекова (1969). Лауреат Ленінської премії (1984; за меморіальний комплекс у Києві «Національний музей історії України у Другій світовій війні»).

Валентин Іванович Зноба (10 січня 1929, Софіївка – 7 серпня 2006, Київ) – український скульптор, народний художник України, академік Академії мистецтв України, Почесний громадянин м. Києва, лауреат Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, здобув Золоту медаль Всесвітньої виставки у Брюсселі (1958). Заслужений діяч мистецтв УРСР (1963), народний художник УРСР (1979).

Творчість вирізняється широтою горизонту, змістовним розкриттям теми, тяжінням до образно-філософських узагальнень, експресії композиційного вирішення, багатофігурності, гостроти й ажурності силуетів, монументальності. Майстерно володів каменем, деревом, металом. Автор пам’ятників і меморіальних комплексів, присвячених героям Другої світової війни.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B9_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C_%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BD%D0%BE%D0%B1%D0%B0_%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Це знищення дерева життя…

Світлана Майорова

Заняття звертається до художніх творів школярів на тему Бабиного Яру, а також до уривків художніх та публіцистичних творів. Учням пропонується висловити своє розуміння та почуття через роботу з окремими матеріалами виставки та добір парних джерел.

Мета:
сприяти формуванню навичок історичної емпатії та особистісного ставлення до історичних подій і явищ, усвідомленню загальнолюдських цінностей та їхнього значення у житті кожної людини.

Очікувані результати:
після цього заняття учні/ниці зможуть:
• узагальнити набуті знання, висловлювати власну думку щодо історичних подій і явищ;
• вдосконалити уміння працювати з візуальними й текстовими джерелами.

Тривалість: 45-60 хвилин.

Формат: урок, виховна година, година спілкування.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (SMART-дошка/проектор, комп’ютер); віртуальний тур виставкою "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії"; роздруковані матеріали (додатки 1–4).

План заходу

Крок 1. Вступ

Зробіть вступ за допомогою вірша Маріанни Кіяновської.

…забути чи все ж таки ні в ці хвилини останні боротись за пам’ять чи ні хай згасає хай никне я ніби завис на годину в своєму вмиранні я весь перетворююсь в дещо по суті незникне… (Маріанна Кіяновська. Бабин Яр. Голосами)

Об’єднайте учнів /-ць в групи по п’ять–шість осіб. На екран виведіть зображення картин Альони Довжик та Ольги Новак (додатки 4 і 3). Дайте учням/цям завдання для роботи і роздруковані додатки 1 та 2 у групи.

Завдання для груп: Ці дві картини написали учениці 10-го класу у 2011 р.

- Про які події розповідають картини?
- Чи є у цих творах щось спільне?
- Чим відрізняються зображення?
- Підберіть до картин тексти, які, на вашу думку, найкраще пояснюють те, що хотіли

сказати авторки (додатки 1 і 2).

Крок 2. Робота з матеріалами виставки й текстовими джерелами

Об’єднайте учнів у чотири групи. Попросіть вибрати з матеріалів виставки – текстових та візуальних – два джерела, які відображають причини, і два джерела, які показують наслідки подій, зображених на картинах.

Перша і третя групи працюють із картиною А. Довжик (додаток 4), друга і четверта – із картиною О. Новак (додаток 3).

Коли групи будуть готові, попросіть їх презентувати результати роботи й пояснити, чому обрали саме ці матеріали. Насамкінець запитайте, яка картина (або яке джерело) вразила учнів/ниць найбільше і чому.

Крок 3. Підбиття підсумків

Обговоріть з учнями так вислови:

«Той, хто врятував одну душу, врятував світ» (ці слова вигравійовано на медалі, яку вручають Праведникам народів світу);

«У місті, що вмирало й вижило, люди добріші одне до одного. Самі на те не зважаючи, вони більше цінують життя й любов. Те, що руйнується найлегше» (А. Цаплієнко. «Києву під час окупації присвячено...»)

Запитання для учнів:

- Як ви розумієте ці вислови?
- Які почуття виникли у вас під час уроку?
- Як ви вважаєте, чому наш урок має таку назву?

Додаток 1

ХУДОЖНІ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНІ ТВОРИ

Посилання на файл:
dodatok-1-cytaty.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Див. джерела у документі)

Додаток 2

ЦИТАТИ ПРО БАБИН ЯР

Посилання на файл:
dodatok-2-pro-by.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Див. джерела у документі)

Додаток 3

ОЛЬГА НОВАК. "ВІДЛУННЯ МИНУЛОГО", 2011 Р.

Посилання на зображення/фото:
dodatok-4-novak.jpg

(Джерело:)

Додаток 4

АЛЬОНА ДОВЖИК. ІЗ СЕРІЇ "ВІДЛУННЯ БАБИНОГО ЯРУ", 2011 Р.

Посилання на файл:
dodatok-4-dovzhyk-a.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

Художні та публіцистичні твори

1. Это убийство народа, убийство дома, семьи, книги, веры. Это убийство древа жизни, это смерть корней, не только ветвей и листьев... Это убийство воспоминаний и грустных песен, народной поэзии о веселой и горькой жизни. Это разрушение домашних гнезд и кладбищ. Это уничтожение народа, который столетиями жил по соседству с украинским народом, вместе с ним трудился, деля радость и горе на одной и той же земле...
(Уривок зі статті Василя Гроссмана «Україна без євреїв» у газеті «Ейнікайт». 25 листопада 1943 р. Джерело: https://zn.ua/HISTORY/babiy-yar-proshloe-i-nastoyaschee-vyzovy-pamyati_)

2. И сам я – как сплошной беззвучный крик

Над тысячами тысяч погребенных...

(Із вірша Євгена Євтушенка «Бабий Яр», 1961 р. Джерело: http://cyclowiki.org/wiki/Бабий_Яр)

3. Перемены, всюду перемены...
Всюду рынок, деньги и товар.

Новой веткой метрополитена

Беспощадно вспорот Бабий Яр.

Где полвека истлевают кости,

Где из-под земли исходит стон,

Детским шумом полон на погосте

Куренёвской школы стадион.

(Із вірша Імануїла Глейзера «Бабий Яр», 2005 р. Джерело: https://www.yadvashem.org/yv/en/education/languages/ukrainian/initiatives/initiative2.pdf)

4. Три дня шел нескончаемый поток:

Без малого, сто тысяч вне защиты...

Скольким корням здесь подведен итог?

А сколько душ потоком смерти смыто?

(Із вірша Бориса Фінкельштейна «Возвращение в Бабий Яр», 1991 р.

Джерело: https://www.stihi.ru/2003/03/10-60)

Додаток 2

Цитати про Бабин Яр

1. Я думаю, нині, аби бути киянином, пам'ять про Бабин Яр становить вирішальний, фундаментальний момент. Виходячи з цієї пам'яті, твориться людське, громадянське, культурне полотно міста. На цій пам'яті основана ідентичність Києва: це великий траур, тому що із полотна міста вирвана частина його народу (Адріано Роккуччі, професор італійського університету Roma Tre, генеральний секретар Спільноти Святого Егідія. Джерело: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2011/09/110928_babi_yar_witnerl)

2. Вбивство безневинних людей тільки за те, що вони належать до тієї чи іншої нації, стало одним зі найстрашніших і кривавих злочинів нацизму і своєрідним символом страждань мирного населення. Неправдоподібним є стислий термін підготовки і проведення небувалої за масштабами страти величезної кількості жителів, в основному жінок, старих і дітей. Це стало можливим тільки завдяки тому, що вся акція від початку до кінця була не тільки задумана, але і спланована, розрахована до деталей завчасно. Виникає питання: «Чому вони підкорилися наказу, чому пішли?» (Тетяна Євстаф'єва, «Трагедія Бабиного Яру у 1941–1943 рр.» Джерело: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40057/13-Yevstafeva.pdf?sequence)

3. Они шли обманутые и опустошенные, плотно сбившись в кучки, они нагоняли ужас на тех, кто смотрел им вслед, хотя некоторые из них были одеты во все лучшее, что у них было. Ведь столько людей выгнали на улицы, такую массу народа, можно сказать – весь народ!

Так чисты небеса, так приятны теплынь и богатство осенних красок, золотые листья на деревьях и на земле, как грустные прощальные приветы уходящему лету! Неужели и при немцах город так сиял? Не может быть! А дорога к Бабьему Яру три осени тому назад? Неужели солнце не померкло при виде всего того ужаса?.. (Іцик Кіпніс. «Бабин Яр. До Третьої річниці». Джерело: https://dt.ua/HISTORY/babin-yar-minule-y-sogodennya-vikliki-pam-yati-_.html)

Додаток 4

Альона Довжик. Із серії «Відлуння Бабиного Яру», 2011 р.

Стратегії взаємодії із окупаційним режимом

Світлана Осіпчук

Заняття надає можливість поглянути на варіанти спротиву, прояву громадянської позиції в умовах окупаційного режиму очима діячів музичного мистецтва.

Мета:
обговорити стратегії взаємодії цивільного населення із тимчасовою владою на окупованій території, зокрема способи культурного спротиву, на прикладі епізодів із біографії Петра Гончарова.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пов’язувати власні або родинні історії з історичним контекстом;
• визначати важливість почуття солідарності з іншими людьми у громаді;
• аналізувати й оцінювати ризики, пов’язані з проявом певної громадянської позиції;
• дізнатися про те, як культурна належність людей формує їхній світогляд, переконання, цінності, поведінку та взаємодію з іншими.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
роздрукована або виведена на екран електронного носія афіша про концерт хорової капели міської управи під керівництвом Петра Гончарова (оглядова точка віртуальної виставки № 2), роздрукований або виведений на екран текст кантати Миколи Лисенка "Б’ють пороги" на слова Тараса Шевченка (додаток 1), за можливості – запис виконання кантати (наприклад, із сайту YouTube).

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Покажіть учням афішу концерту хорової капели під керівництвом Петра Гончарова (додаток 2) й ознайомте їх із біографією цього композитора й диригента.

Довідка: Петро Гончаров (1888–1970) – український хоровий диригент, композитор. У 1907 р. став регентом хору Володимирського собору, з 1921 упродовж десяти років очолював хор Софійського собору в Києві, у 1921–1924 рр. керував хором Київської опери. У 1940 р. переїхав до Львова, очолював хор Львівського театру опери та балету. Після встановлення у Києві нацистської окупації повернувся до столиці та став регентом хору Володимирського собору. У 1942 р. організував у Києві концерт хорової капели, до списку творів якого включив кантату Миколи Лисенка «Б’ють пороги» на слова Тараса Шевченка (вірш «До Основ’яненка), за що був позбавлений гонорару. Після війни проживав у Києві. Онука П. Гончарова в інтерв’ю зазначила,

що його родина до 1990-х не знала про те, що він був диригентом і регентом церковних хорів.

Запитання до учнів:

- Зверніть увагу, що афіша написана двома мовами. Як ви думаєте, чому так?
- Концерт відбувся у 1942 р. в Києві, що ви знаєте про цей історичний період?
- Яким було ставлення до української національної музики та церковного життя з боку нацистської влади?
- Яким було ставлення до української національної музики та церковного життя у довоєнний час з боку радянської влади?
- Як ви гадаєте, чому Петро Гончаров приховував частину своєї біографії від сім'ї у післявоєнний період?

Крок 2. Робота з візуальними та аудіоджерелами

Запропонуйте учням прослухати запис кантати М. Лисенка та/або прочитати вірш Т. Шевченка (додаток 1). Обговоріть із учнями питання.

Запитання до учнів:

- Який вплив могло мати виконання такого твору в умовах воєнної окупації?
- Який емоційний вплив може мати подібний бравурний твір на аудиторію?
- Яке значення тексту кантати?

Крок 3. Обговорення

Поверніться до обговорення концерту 1942 р.

Запитання до учнів:

- Чи можна вважати цей випадок прикладом спротиву окупаційній владі?
- Чи можна вважати колабораціонізмом?
- Чому, на вашу думку, Петро Гончаров вибрав саме цей твір М. Лисенка для концерту?
- Якими могли бути мотиви згоди окупаційної адміністрації на проведення такого концерту?

Крок 4. Підсумкове обговорення

Підсумуйте можливі причини, через які цивільне населення обирало під час Другої світової війни ту чи ту стратегію поведінки, і шляхи реалізації цієї стратегії у культурному житті під час тимчасової окупації.

Додаток 1

СЛОВА КАНТАТИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА "Б’ЮТЬ ПОРОГИ" НА СЛОВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (ВІРШ "ДО ОСНОВ’ЯНЕНКА")

Б’ють пороги, місяць сходить,

Як і перше сходив...

Нема Січі, пропав і той,

Хто всім верховодив!

Нема Січі, очерети

У Дніпра питають:

«Де то діти наші ділись,

Де вони гуляють?»

Не вернуться запорожці,

Не встануть гетьмани,

Не покриють Україну

Червоні жупани!

Обідрана, сиротою

Понад Дніпром плаче;

Тяжко-важко сиротині,

А ніхто не бачить...

Тілько ворог, що сміється...

Смійся, лютий враже!

Та не дуже, бо все гине, –

Слава не поляже;

Не поляже, а розкаже,

Що діялось в світі,

Чия правда, чия кривда

І чиї ми діти.

Наша дума, наша пісня

Не вмре, не загине...

От де, люди, наша слава,

Слава України!

(Джерело:)

Додаток 2

АФІША КОНЦЕРТУ ХОРОВОЇ КАПЕЛИ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПЕТРА ГОНЧАРОВА

Посилання на виставку. Афіша у верхньому ряду праворуч.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,posters,6,0,0:node4,45

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Музика та тоталітаризм

Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин

Заняття ацентує увагу на емоційному інтелекті людини. Дає можливість учням дослідити вплив мистецтва, зокрема музичного, на поведінку, настрій людини, можливість спонукання до дій або бездіяльності.

Мета:
дослідити вплив музики на емоційний стан людини та можливості застосування музичних творів із метою просування або заборони певної ідеї, ідеології; проаналізувати гімн як музичний твір і важливу складову державної символіки; слухаючи та обговорюючи різноманітні зразки музичних творів, розвивати емоційний інтелект учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні:
• розумітимуть та пояснюватимуть значення слів і словосполучень "тоталітаризм", "тоталітарне суспільство", "плюралізм", "державні символи", "державний гімн України";
• аналізуватимуть роль музики як окремого каналу інформації;
• висловлюватимуть думки щодо ролі музики у своєму житті та житті суспільства і держави.

Тривалість: 45–90 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
аудіозаписи державного гімну України та іншої, підібраної вчителем музики (наприклад, уривки джазової музики, уривки шабатних пісень (Леха Доді, Шабат Шалом), симфонія № 13 Дмитра Шостаковича "Бабин Яр").

План заходу

Крок 1. Музичний вступ

Обговоріть з учнями запитання і прослухайте кілька музичних творів. Під час обговорення попросіть 2–3 учнів увімкнути уривок з улюбленого треку, а також описати побутові ситуації у відповіді на друге запитання. Будьте готові до різних стилів музики та змісту пісень.

Запитання для учнів:

- Яку музику ви зараз слухаєте?
- Для чого і в які моменти ми слухаємо музику?
- Які емоції можуть бути пов’язані з улюбленою музикою?

Крок 2. Гімн України як приклад

Запропонуйте послухати одну з найвідоміших пісень в Україні. Можна увімкнути запис державного гімну, наприклад, у виконанні хору ім. Григорія Верьовки, або версії інших артистів (див. додаток 1). При обговоренні звертайте увагу на емоції, які викликають і текст, і музика.

Запитання до учнів:

- У яких ситуаціях найчастіше слухають гімн?
- Які емоції він може викликати?
- Як ви вважаєте, чому до переліку державних символів належить пісня?

Крок 3. Музика та емоції

У цьому кроці потрібно поглибити обговорення зв’язку музики та емоцій, які вона може викликати. Прослухайте частини композицій із запропонованих тематичних блоків. Перше запитання зі списку запитань для учнів можна дати як випереджальне завдання під час прослуховування (див. додаток 1 із посиланнями на приклади пісень).

Блок 1: Бравурна музика, марші: "Ой, у лузі червона калина похилилася...", "Засвіт встали козаченьки...", "Зродились ми великої години..." тощо. Блок 2: Уривки джазової музики. Блок 3: Уривки шабатних пісень: Леха Доді, Шабат Шалом.

Зверніть увагу на варіанти відповідей на запитання, щоб не забути обговорити важливі аспекти теми:

- Яким чином слухач може реагувати на музику *(танцювати, мовчати, співати разом з іншими і виконавцем, переживати почуте окремо тощо)*?
- Яку роль могла відігравати музика в тоталітарних державах? *(обговорити спільне та відмінне у порівнянні із сучасним досвідом, про який говорили на початку уроку; проаналізувати рівень втручання у приватне життя громадян у тоталітарній державі)*
- Як ви думаєте, чому джазова музика, шабатні пісні, музика і слова "Ще не вмерла України ні слава, ні воля" були свого часу заборонені для прослуховування у Радянському Союзі? *(обговорити, на яких складових композицій могло базуватися почуття протесту чи солідарності серед тих, хто слухав таку музику; солідарності із ким або чим? протесту проти чого чи кого?)*

Запитання до учнів:

- Яким чином слухач може реагувати на музику? Які почуття та емоції викликали у вас прослухані пісні?
- Яку роль могла відігравати музика в тоталітарних державах? У яких ситуаціях вона використовувалася на державному і приватному рівні?
- Як ви думаєте, чому джазова музика, шабатні пісні, музика і слова "Ще не вмерла України ні слава, ні воля" були свого часу заборонені для прослуховування у Радянському Союзі?

Крок 4. Робота з уривком із симфонії № 13 Дмитра Шостаковича "Бабин Яр"

Прослухайте разом з учнями уривок із симфонії № 13 Дмитра Шостаковича "Бабин Яр".

Важливо: не називайте її учням одразу! Попросіть учнів записати емоції, думки, образи, які виникають під час слухання цієї музики. Потім обговоріть запитання.

У слушний момент повідомте учням, що симфонію №13 Дмитра Шостаковича "Бабин Яр" вперше було виконано 18 грудня 1962 р., а вже у 1963 р. заборонено.

Під час обговорення наголосіть, що тоталітаризм прагне контролювати усі сфери життя людини, навіть те, що вона слухає і як виражає свої почуття.

Запитання до учнів:

- Які емоції переважають у вас під час слухання такої музики?
- Як ви думаєте, якою могла бути головна мета написання і виконання такої музики?
- Як ви вважаєте, чому таку музику могли забороняти?
- У яких випадках музика може суперечити, а в яких підтримувати чинну ідеологію?

Крок 5. Робота з віртуальною виставкою

Попросіть учнів за матеріалами віртуальної виставки підібрати фоторяд як супровід для симфонії № 13 Дмитра Шостаковича "Бабин Яр". Після представлення результатів роботи обговоріть, яким чином музика та фотографії допомагають нам сприймати певну інформацію.

Крок 6. Рефлексія уроку

Попросіть учнів висловлюватися по черзі ("Мікрофон" або інший метод) і обговорити запитання.

Запитання до учнів:

- Про що ви дізналися сьогодні на уроці?
- Що найбільш вразило вас на уроці / змусило задуматись?
- Яку роль може відіграти музика у вашому житті? У житті суспільства? Держави?
- Чому важливо мати змогу вільно слухати певні музичні твори?

Додаток 1

ПОСИЛАННЯ НА МУЗИЧНІ ТВОРИ

Список рекомендованих до використання на занятті музичних творів з посиланнями.

Посилання на файл:
dodatok-1-muz-tvory.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ПОСИЛАННЯ НА МУЗИЧНІ ТВОРИ

Державний гімн України у виконанні хору ім. Григорія Верьовки
Тільки музика: https://www.youtube.com/watch?v=3L0rxEsJSzo
Музика та слова: https://www.youtube.com/watch?v=sgh-hn3V7y8

Державний гімн України у різному виконанні
Олександр Пономарьов: https://www.youtube.com/watch?v=g9OpufAIdRk
Кубанський козачий хор: https://www.youtube.com/watch?v=o3GSvw6303w
Хорея Козацька: https://www.youtube.com/watch?v=B7PZ1klWIGo
Учасники шоу «Голос. Діти» та «Маленькі гіганти»:
https://www.youtube.com/watch?v=y4BDjESlgxg

Бравурна музика, марші
«Ой, у лузі червона калина похилилася...»:
https://www.youtube.com/watch?v=Sw8V92gH71w
«Засвіт встали козаченьки...»: https://www.youtube.com/watch?v=CboBTo2-2v4
«Зродились ми великої години...»: https://www.youtube.com/watch?v=WumWt8GANA4

Уривки джазової музики
Louis Armstrong & the Mills Brothers, My Walking Stick:
https://www.youtube.com/watch?v=z8FDGxiEmK0
Louis Armstrong, Let my people go: https://www.youtube.com/watch?v=8JNCS27rtQ8
Ella Fitzgerald, Summertime:
https://www.youtube.com/watch?v=XivELBdxVRM&list=PL3pctQbN4Iiu2mDqf1GO7EhQHbYwfsbeR
Billie Holiday, Blue Moon: https://www.youtube.com/watch?v=ntDnwBiORu8

Уривки шабатних пісень
Леха Доді: https://www.youtube.com/watch?v=b9AXCGaX-r4
Шабат Шалом: https://www.youtube.com/watch?v=l4eQdYVf2B0

Симфонія № 13 Дмитра Шостаковича «Бабин Яр»
https://www.youtube.com/watch?v=zOjoAsHctxE

Ми - українці!

Ольга Лімонова

Бінарний урок з історії та української літератури в 7 класі, присвячений життю та творчості представників "Празької школи" Олега Ольжича та Олени Теліги.

Мета:
проаналізувати патріотичну емігрантську літературу крізь долі письменників, їхню громадську і політичну діяльність.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• виразно й вдумливо читати поезії;
• аналізувати їх, визначати їхні провідні мотиви та ідеї; пояснювати поняття «ліричний герой»;
• висловлювати власні роздуми про сенс людського життя, патріотизм, віру в краще, формування себе як особистості.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", підручник з української літератури 7 клас, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань. "Українські лицарі духу"

Запропонуйте учням уважно роздивитися стенд віртуальної виставки "Доля українських націоналістів": фото і текст (додаток 1). Зверніть увагу учнів на те, що двоє персоналій цього стенду є ключовими фігурами теми "Ми - українці" з української літератури.

Запитання до учнів:

- Якою була мета діяльності представників ОУН(м) в Києві в 1941 році?
- Як, на вашу думку, впливала їхня діяльність на життя в окупованому Києві? Наскільки вона відповідала поставленим цілям?
- За що ОУНівців було знищено нацистами?
- Яка доля спіткала кожного з діячів, згаданих на стенді?

Крок 2. Групова робота з української літератури

Об'єднайте учнів в дві групи. Одній групі дайте завдання проаналізувати життя і творчість Олега Ольжича, другій - Олени Теліги. Робити вони це мають за допомогою підручника з української літератури і роздаткового матеріалу з додатків 2 і 3 (*якщо в учнів не підручник Коваленко Л.Т. "Українська література. 7 клас." - К., "Освіта" - 2015 рік - 272 с.*). Після 15-хвилинної групової роботи учні мають презентувати її результати, давши відповідь на запитання.

Примітка: *за програмою з української літератури учням пропонується опрацювати поезії О. Ольжича "Господь багатий нас благословив..." та "Захочеш - і будеш..." і О. Теліги "Сучасникам" та "Радість".*

Запитання до учнів:

- Наскільки відповідають назви поезій їх змістові?
- Проаналізуйте будь яку поезію за вибором, визначте провідну тему, ідею, ключові образи.
- Чи позначились життєві принципи авторів на творчості? Яким чином?

Крок 3. Рефлексія

Після презентації групової роботи запропонуйте учням обговорити питання актуальності поезій представників "Празької школи", значення їх для української літератури та історії, вшанування їхньої пам'яті. Запропонуйте подивитися статті в мережі Інтернет щодо вшанування пам'яті поетів (додатки 4-6).

Примітка: *додатки 4-6 мають суто інформаційний характер щодо того, де встановлено пам'ятники чи пам'ятні знаки на честь поетів, в яких населених пунктах названо вулиці на їхню честь (в додатку 4 - пункт 3 "Вшанування пам'яті", в додатку 5 - пункт 2 "Вшанування пам'яті").*

Запитання до учнів:

- Чи актуальні поезії сьогодні? Чому?
- Чи достатньо, на Вашу думку, вшановано пам'ять поетів? (відповідь обгрунтуйте)

Крок 4. Підсумок. "Літературна п'ятихвилинка"

Запропонуйте учням уважно прочитати висловлювання відомих людей про поезію Олени Теліги та Олега Ольжича (додаток 7) та спробувати сформулювати одним реченням свою думку про їхню творчість.

Примітка: *завдання взято з підручника Міщенко О.І. "Українська література. 7 клас" - К., "Генеза", - 2015 рік - 272 с. - с. 220*

Крок 5. Домашнє завдання

Запропонуйте учням на вихідних, можливо разом з батьками, провести міні-дослідження на тему "Як вшановано пам'ять Олега Ольжича та Олени Теліги у нашому місті (населеному пункті)?", спробувавши відшукати вулиці, названі на честь поетів, меморіальні дошки, пам'ятні знаки тощо і з'ясувати, як ці місця пов'язані з життям наших героїв.

Додаток 1

СТЕНД ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,13,0,0:node3,216

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

ЗІ СПОГАДІВ ПРО ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

"Він скромний і стриманий, дає другим говорити за себе, але все довкілля відчуває його перевагу і зверхність. Та його божеська простота! Ніколи він не давав комусь зрозуміти свою елітність, вивищеність над кимсь. Але це відчувалось, хотів він того, чи ні, і, може, якраз через ту його божеську простоту..." (Оксана Лятуринська, українська письменниця, художник, скульптор і громадська діячка)

"Звичайно мовчазний, висловлювався коротко й уривно, у розмовах міг вставити якийсь вислів, що його після повторювали й цитували. Міг сидіти в якомусь куті серед товариства, витягнути вперед довгі ноги в погано чищених черевиках і читати, а то й навіть писати на коліні свої шкільні завдання чи університетську іспитову працюю" (Улас Самчук, український письменник, журналіст і публіцист)

(Джерело: Коваленко Л.Т. "Українська література. Підручник для 7 класу" - К., "Освіта" - 2015 р. - 272 с. - с. 225-226)

Додаток 3

ЗІ СПОГАДІВ ПРО ОЛЕНУ ТЕЛІГУ

"Революційне підпілля, що залишилось підпіллям і на еміграції, манило її не лише своєю таємничістю. Тут чула вона передовсім серйозність. Чула відданість і конкретність, позбавлену всякої фрази і порожнього теоретизування. І ніхто, певно, не підходив так діловито, так щиро, так віддано, ніхто не працював так точно і солідно в цій кухні підпільної боротьби на українських землях, як Олена Теліга." (Олег Штуль, друг і соратник)

"- Пані Олено, завтра виїжджаємо…ось тут на куснику паперу Ваше прізвище і Михайла, які пррошу запам'ятати... Хвилина мовчання, а потім:

- Я нікуди не поїду…Я вже Вам не раз говорила про це, і тепер повторюю. Говорила вона виразно, тепло, як до близької, дорогої людини, може, до дитини.
- Олено, це неможливо. Це питання декількох днів. Вони Вас арештують і знищать.
- Перед небезпекою я не тікатим. Я з Києва більше не виїду. Я належу до нього.
- Але наказ!
- Є вищі речі від наказу! Тут мусить бути хтось, хто свідомо дивиться смерті в очі і не відступає..." (Ярослав Гайвас, провідник управи ОУН про розмову О. Теліги з О. Ольжичем на початку лютого 1942 року)

(Джерело: Коваленко Л.Т. "Українська література. Підручник для 7 класу" - К., "Освіта" - 2015 р. - 272 с. - с. 231-232)

Додаток 4

ТЕЛІГА ОЛЕНА ІВАНІВНА

Посилання:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0#%D0%92%D1%88%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D

(Джерело: Вікіпедія)

Додаток 5

ОЛЕГ ОЛЬЖИЧ

Посилання:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3_%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B6%D0%B8%D1%87

(Джерело: Вікіпедія)

Додаток 6

ПАМ'ЯТНИК ОЛЕНІ ТЕЛІЗІ

Посилання:
https://www.radiosvoboda.org/a/news/28332116.html

(Джерело: Радіо Свобода)

Додаток 7

ЛІТЕРАТУРНА П'ЯТИХВИЛИНКА

"Вона була якимсь протестом проти сірості, проти безбарвості і нудоти життя. Вона була людиною, яка прагнула радості, хотіла барвистості і повноти, радості, недоступної для плебея" (Євген Маланюк)

"В поезії Олега Ольжича звучали голоси різних епох, що їх сліди він відчитував як археолог. Мучили його найбільше голоси нашої історії, де войовників не бракувало, зате бракувало будівничих держави" (Євген Сверстюк)

(Джерело: Міщенко О.І. "Українська література. 7 клас" - К., "Генеза", - 2015 рік - 272 с. - с. 220)

Покинута кімната та мистецтво

Світлана Майорова

Основним джерелом для цього заняття є картини знаних художників, а також ровесників школярів, які відображають різне мистецьке сприйняття трагедії Бабиного Яру та місто Київ часів окупації. Крім підсумування історичних знань, учні зможуть формувати навички історичної емпатії.

Мета:
спонукати учнів до висловлення власних думок, переконань щодо подій; використовувати різні історичні джерела, критично осмислювати їх; формувати навички історичної емпатії, формулювати власну позицію щодо історичних процесів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• використовувати різні історичні джерела, висловлюючи власну думку;
• формулювати власну позицію щодо історичних процесів.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка / проектор, комп’ютер); віртуальний тур виставкою «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії»; роздруковані матеріали (додатки); презентація картин, роздруковані картини.

План заходу

Крок 1. Знайомство з картиною

Об’єднайте учнів у дві групи по 8–12 осіб. Запропонуйте групам розглянути картину А. Довжик "Покинута кімната" із серії "Діти Бабиного Яру" (вступний розділ виставки, стенд з картинами) (додаток 1).

Для презентації кожній групі надайте по 5–7 хвилин.

Запитання до учнів:

- Які події пов’язані з тим, що зображено на картині?
- Що відбувалося поза цією кімнатою?
- Спробуйте описати, хто міг жити у цій кімнаті.
- Що могло з ними статися?

Крок 2. Порівняння картин

Розташуйте роздруковані картини у такому порядку:

- А. Довжик "Ранок 29-го" (із серії "Відлуння Бабиного Яру", 2011) (додаток 2)
- В. Овчинников (з триптиху "Бабин Яр", 1947) (додаток 3)
- А. Довжик "Покинута кімната" (із серії "Діти Бабиного Яру", 2012) (додаток 1)

Зверніть увагу: Картини написані авторами з різним життєвим досвідом, різного віку, з інтервалом у 65 років.

Попросіть учнів порівняти картини за питаннями нижче. Для відповіді на останнє питання запропонуйте розглянути інсталяцію "Покинута кімната" (додаток 4).

Після обговорення запропонуйте групам створити презентацію, використовуючи картини 1–3 і доповнивши їх фотоматеріалами з виставки та слайдами інсталяції.

Зверніть увагу: Презентуючи відповідь, учні мають пояснити, чому вони обрали саме ці матеріали.

Попросіть учнів порівняти картини. Запитайте:

- Що спільного в картинах 1 і 2?
- Які події могли викликати такі схожі емоції у художників, які жили і працювали в різних століттях?
- Які емоції запропоновані картини викликали у вас?
- Як пов’язані картина А. Довжик «Покинута кімната» (додаток 1) з інсталяцією виставки?

Крок 3. Перехід до сучасності

Прочитайте вислів американського письменника і філософа Джорджа Сантаяна: "*Той, хто не пам’ятає свого минулого, приречений на те, щоб пережити його знову*", і попросіть учнів прокоментувати його. Спитайте, наскільки це твердження стосується теми уроку.

Запропонуйте групам розглянути картину А. Довжик "Покинута кімната" (додаток 1) і роздруковані фото (додатки 4 і 5). Запитайте наступне.

Запитання до учнів:

- Що спільного між цими зображеннями?
- Які емоції могли відчувати мешканці цих кімнат?
- Чи мали вони надію на повернення?
- Як могла скластися їхня доля?
- Чим схожі і чим відрізняються проблеми тих людей, які не з власної волі змушені були залишити свої домівки?
- "Мистецтво не змінює життя безпосередньо, воно змінює думку про світ". Як ви розумієте це висловлювання сучасної художниці з Донбасу Алевтини Кахідзе?

Крок 4. Підсумок

Підсумуйте урок та останнє обговорення. Зверніть увагу учнів на те, що за кожною такою кімнатою – доля конкретної родини, людини.

Додаток 1

КАРТИНА А. ДОВЖИК "ПОКИНУТА КІМНАТА"

Картина Альони Довжик "Покинута кімната" із серії "Діти Бабиного Яру"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,drawings,14,0,0:node1,-61

(Джерело: Виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

А. АЛЬОНА ДОВЖИК "РАНОК 29-ГО..." (2011)

Посилання на зображення/фото:
dodatok-2-dovzhyk-a.jpg

(Джерело:)

Додаток 3

В. ОВЧИННІКОВ. ІЗ ТРИПТИХА "БАБИН ЯР", 1947 Р.

Посилання на зображення/фото:
dodatok-3-ovchynnykov.jpg

(Джерело:)

Додаток 4

ПОКИНУТІ КВАРТИРИ ДОНЕЦЬКА, 2014

Посилання на зображення/фото:
Dodatok_4_kvartira.jpg

(Джерело: http://rian.com.ua/photolents/20150611/368816997.html)

Додаток 5

ПОКИНУТІ КВАРТИРИ СЛОВ'ЯНСЬКА, 2014

Посилання на зображення/фото:
Dodatok_5_kvartira.jpg

(Джерело: http://slavgorod.com.ua/News/Article/1994)

Моральний стан радянського суспільства в період загострення кризи радянської системи

Ольга Лімонова

Унікальна можливість для учнів побувати "в шкурі" опонента, реконструювати аргументацію тієї точки зору, з якою принципово не згоден. Це може сприяти наближенню до порозуміння з найгостріших питань.

Мета:
спонукати учнів аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації навчальний матеріал; висловлювати і аргументувати власну думку щодо кризи суспільної свідомості та початку формування подвійної моралі радянського суспільства.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• надавати суб'єктивну оцінку моральному стану суспільства (виправдання / засудження / компромісна оцінка);
• реконструювати аргументацію протилежної точки зору.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: урок, практичне заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп'ютер), доступ до інтернету, віртуальний тур виставкою «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії», роздатковий матеріал (додатки 1 і 2).

План заходу

Крок 1. Організаційний момент

Спочатку об'єднайте учнів у дві рівновеликі групи. Вибір має бути цілком випадковим, щоб ніхто потім не ображався, що його «не до тієї» групи віднесли.

Роздаючи ролі, акцентуйте увагу на тому, що це – ЛИШЕ РОЛІ, вони тимчасові.

Перша група буде умовними прибічниками (принаймні, не противниками) дій офіційної радянської влади щодо Бабиного Яру. Їхній девіз: «МЕНЕ **ВСЕ** ВЛАШТОВУЄ». Відповідно, друга група – умовні опозиціонери. Їхній девіз: «МЕНЕ **НЕ** ВЛАШТОВУЄ».

Озвучте завдання для груп: учні разом дивитимуться елементи віртуального туру виставкою, фото, кінохроніку, користуватимуться спільним роздатковим матеріалом, **АЛЕ**... коментарі і

висновки кожна група має надати свої, відповідно до отриманої ролі. Групи мають не просто озвучити свої коментарі, а й аргументувати їх, спираючись на попередні знання з історії України.

Крок 2. Робота груп

Основні теми: ставлення до забудови Бабиного Яру, Куренівської катастрофи 1961 року. Розгляньте стенд виставки "Забудова Бабиного Яру за радянських часів" (фото та опис), ознайомтеся з додатками 1 і 2, перегляньте кінохроніку "Куренівська катастрофа". Під час ознайомлення з матеріалами обговорюйте побачене, щоб переконатися, що всі учні розуміють те, що бачать і чують, сутність подій та їхнє значення.

Після ознайомлення з матеріалом надайте 5–7 хвилин на формулювання групою своєї позиції щодо забудови Бабиного Яру та Куренівської катастрофи 1961 року.

Зверніть увагу: У випадку Куренівської катастрофи 1961 року групам потрібно трошки інакше сформулювати свої вихідні позиції з "влаштовує / не влаштовує", наприклад, на "влада винувата / влада не винувата", залежно від напряму обговорення в групі.

Надайте групам 5 хвилин на виступ.

Крок 3. Продовження роботи груп

Основні теми: ставлення до питання встановлення пам’ятника жертвам трагедії та церемоній вшанування їхньої пам’яті. Розгляньте стенди виставки "Архітектурні конкурси 1965 року", "Несанкціонований мітинг 1966 р.", "Радянський пам’ятник 1976 року", "Неформальне вшанування пам’яті за радянських часів" та "Офіційні церемонії за радянських часів" (фото та опис), перегляньте кінохроніки "Конкурс 1965" та "Мітинг 1966". Під час ознайомлення з матеріалами обговорюйте побачене, щоб вчитель міг переконатися, що всі учні розуміють те, що бачать і чують, сутність подій та їхнє значення.

Після ознайомлення з матеріалом надайте 5–7 хвилин на формулювання групою своєї позиції щодо встановлення пам’ятника жертвам трагедії та церемоній вшанування їхньої пам’яті.

Надайте групам 5 хвилин на виступ.

Крок 4. Висновки

Сформулюйте з учнями висновки та проведіть підбиття підсумків за методом "Відкритий мікрофон".

Запитання для учнів:

- Як я почувався (-лася) у наданій ролі? Чому?
- За моїми спостереженнями, більшість громадян влаштовувало / не влаштовувало ставлення до пам’яті про трагедію Бабиного Яру. З чим це пов’язано?

- Чи можна назвати цю ситуацію формуванням подвійної моралі радянського суспільства? Що таке «подвійна мораль»? Це добре чи погано?
- До яких наслідків може привести застосування суспільством подвійної моралі? Чому?

Додаток 1

ЗАБУДОВА БАБИНОГО ЯРУ

Посилання на файл:
Dodatok_1_Zabudova.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Т. Евстафьева "Бабий Яр во второй половине XX века" (стаття доступна повністю на сайті Комітету "Бабин Яр": http://www.kby.kiev.ua/book1/articles/art37.html))

Додаток 2

КУРЕНІВСЬКА КАТАСТРОФА

Посилання на файл:
Dodatok_2_Kurenivska_katastrofa.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Т. Євстафьєва "Куренівська трагедія. Як і чому це сталося?" (повний варіант див. у інтернет-виданні «Українська правда»: http://www.istpravda.com.ua/research/4d7ce3186e47c/))

Додаток 1

ЗАБУДОВА БАБИНОГО ЯРУ (мовою оригіналу)

«С 1959 г. начинается строительство жилого массива Сырец площадью более 75 га. Массив застраивался преимущественно 5-этажными кирпичными и панельными домами с вкраплением частных домов и 2–3-этажных домов “сталинского типа”. Прокладываются новые улицы, и в целях получения полезной для застройки площади, а также во избежание роста оврага, находящегося в зоне города, было решено ликвидировать Бабий Яр. Планировалось залить овраг путем намыва грунта, транспортируемого сюда по трубам в виде пульпы из карьеров Петровских кирпичных заводов, где производилась добыча глины, идущей на изготовление кирпича. Проект передачи жидких грунтов был экспериментальным».

«8 марта 1950 г. Было принято решение: Учитывая необходимость вскрышных работ в карьерах кирпичных заводов № 1 и № 2 и целесообразность замыва отрогов Бабьего Яра, благодаря чему можно будет между Лукьяновкой и Куреневкой наладить удобное транспортное сообщение, исполнительный комитет городского Совета депутатов трудящихся постановил: “[…] Принять предложенный […] вариант производства вскрышных работ […] со сбросом пульпы в Бабий Яр”».

«12 апреля 1955 г. принимается еще одно решение за № 419: “В связи с необходимостью срочного обустройства продолжения ул. Мельникова и ул. Оранжерейной через верховья Бабьего Яра, в соответствии с Генеральным планом г. Киева, исполнительный комитет […] постановляет: 1) Обязать заводоуправление Петровских кирпичных заводов № 1 и 2 перевести замыв верховья Бабьего Яра от ул. Лагерной до продолжения ул. Дорогожицкой до отметок поверхности земли около верховья […]”»

(Зі статті Т. Евстафьева «Бабий Яр во второй половине XX века» (доступна повністю на сайті Комітету «Бабин Яр»: http://www.kby.kiev.ua/book1/articles/art37.html*)*

Додаток 2

КУРЕНІВСЬКА КАТАСТРОФА (мовою оригіналу)

Справки и информации, которые готовили для ЦК КПУ Председатель КГБ при СМ УССР В. Никитченко и начальник Управления КГБ при СМ УССР по Киевской области генерал-майор П. Тихонов за период с 14 по 22 марта 1961 года:

«От агентуры, доверенных лиц продолжают поступать сообщения о реагировании населения на происшествие. Большинство лиц, с которыми общались агентура и доверенные лица положительно реагировали на сообщение Киевского радио о происшествии, однако отдельные лица высказывали нездоровые и неправильные суждения.

[…] “У нас ничего не сообщают по случаю подольской аварии, и сколько погибло людей и сколько убытков нанесено государству. А вот, когда за границей случается что-нибудь подобное, у нас моментально сообщается во всей прессе”.

[…] Там надо было бы памятник поставить, а не разворачивать такое строительство».

[…] “Наконец-то. А то, говорят, «Би-би-си» об этом сообщило еще 13 марта. 52 человека убитых – это выглядит преуменьшено”.

[…] “А виновники катастрофы указаны? Нет. Это безобразие! Виновники, безусловно, есть. Это те люди, которые отвечали за технику безопасности на строительстве. Их надо привлечь к ответственности”.

[…] “Интересно, вчера по радио передали об этом «ЧП» – самая явная брехня. Одним словом, все очень возмущены этой передачей по радио. Кому врут? Ведь передавали только для Киева, где всем очень хорошо известно. Если бы эта передача была в более широком масштабе, тогда бы как-то оправдывалась такая ложь, чтобы не поднимать паники”.

[…] “Часть лиц еврейской национальности продолжают высказывать нездоровые суждения, связывая строительство объекта в Бабьем Яру с жертвами, расстрелянными немцами в период Отечественной войны”.

[…] “Надумали строить гнилой массив на Бабьем Яру, вместо того, чтобы построить там памятник погибшим евреям”.

[…] “Лавру 11 марта закрыли и всех повыгоняли, а 13 марта на Куреневке случилось бедствие, погибли тысячи людей…Вот чудо и ужас. Гнев божий”».

(Зі статті Т. Євстафьєва «Куренівська трагедія. Як і чому це сталося?» (повний варіант див. у інтернет-виданні «Українська правда»: http://www.istpravda.com.ua/research/4d7ce3186e47c/ *))*

Бабин Яр: вчора, сьогодні, завтра

Ірина Фрідман

Масштабне і багатоскладове заняття за методикою "кафе-дилема" дозволить учасникам опрацювати великий масив інформації стосовно історії Бабиного Яру та пам'яті про трагедії часів Другої світової війни в різний час. Заняття цілком засноване на обговоренні учнями різних джерел та включає в себе роботу і з документальним фільмом і з матеріалами виставки.

Мета:
повторити та узагальнити знання учнів щодо історії Бабиного Яру; розглянути актуальні проблеми сьогодення крізь призму Бабиного Яру; почути думки учнів щодо їхніх поглядів та моральних якостей у площині загальнолюдських цінностей.

Очікувані результати:
• учні зможуть не тільки узагальнити свої знання, а й висловити власну думку, щодо поставлених питань;
• вчитель зможе зрозуміти загальну тенденцію в аудиторії і обрати подальші напрями своєї роботи з ними.

Тривалість: 90-120 хвилин.

Формат: кафе-дилема.

Необхідні матеріали:
інтерактивна дошка з підключенням до інтернету, уривки із документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті", роздруковані "меню" у папках, кількість яких відповідає кількості столиків у "кафе"; футболки для "офіціантів" двох кольорів, стікери для голосування для учасників, таці для голосування, презентація, в яку вноситимуть результати голосування.

План заходу

Крок 1. Підготовка до роботи

Створіть атмосферу "кафе" у приміщенні, де проходитиме захід. Необхідно:

- розставити столики, покриті скатертинами (за кожним столом не більше ніж шестеро учнів), поставити номери столів, продумати освітлення в залі тощо;
- заздалегідь вирішити, за яким принципом учні розсаджуватимуться за столи (довільний, за бажанням чи інший);
- підготувати учнів-помічників: тих, що будуть модераторами за столами (їхня кількість відповідає кількості столів), і тих, що будуть "офіціантами", тобто приноситимуть "меню" та збиратимуть і підраховуватимуть результати голосування. Слід продумати одяг "офіціантів": це можуть бути футболки певного кольору, при цьому вони мають бути двох різних кольорів, щоб учні розуміли при голосуванні, на тацю якого офіціанта покласти свій стікер.

Див. також правила роботи "кафе-дилеми" (додаток 1).

Крок 2. Початок роботи "кафе"

Запропонуйте зайняти столи у "кафе". "Офіціанти" розсаджують учасників за столи за заздалегідь обраним принципом.

Поясніть учасникам правила роботи "кафе" (додаток 1).

Крок 3. Кафе-дилема

Робота "кафе" проходитиме за таким алгоритмом:

1) Відеосюжет. 2) Робота за столами: ознайомлення з "меню" та обговорення запитань до нього. 3) Оголошення запитання для голосування (порядок запитань – у додатку 4). 4) Голосування: "так" або "ні". 5) Наступний відеосюжет та обговорення "меню". 6) Оголошення результатів *попереднього* голосування та голосування щодо *наступного* запитання. 7) Таким чином проглядають шість відеосюжетів (див. додаток 2) та обговорюють шість "меню" (див. додаток 3). 8) Учні голосують щодо останнього запитання: "Чи повинен Бабин Яр стати місцем, що масово відвідують туристи?", а потім виконують останнє завдання: "Запропонуйте своє бачення Бабиного Яру в найближчому майбутньому" і розповідають про результат перед усіма учасниками. 9) Результати останнього голосування виводять на екран, вчитель говорить заключне слово щодо враження від роботи "кафе".

Крок 4. Підсумки

Виведіть на екран результати останнього голосування (див п. 9 у Кроці 3), вчитель говорить заключне слово щодо враження від роботи "кафе".

Додаток 1

ПРАВИЛА РОБОТИ КАФЕ-ДИЛЕМИ

Посилання на файл:
dodatok-1-pravyla.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 2

ВІДЕО УРИВКИ З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Порядок і тривалість уривків для перегляду. Усі відеоуривки бажано заздалегідь вирізати в окремі файли для зручності.

Посилання на файл:
dodatok-2-video.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 3

ШІСТЬ "МЕНЮ" ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Посилання на файл:
dodatok-3-menu.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 4

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ГОЛОСУВАННЯ

Посилання на файл:
dodatok-4-pytannya.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ПРАВИЛА РОБОТИ КАФЕ-ДИЛЕМИ

1. Це кафе є особливим, оскільки замість страв тут інтелектуальні дилеми та проблеми.
2. Усі дилеми розташовані в «меню», яке за столи приноситимуть «офіціанти». «Меню» складається із документів та ілюстрацій, а також запитань і завдань до них. Прелюдією до кожного обговорення слугує уривок із документального фільму «Бабин Яр у пошуках пам'яті». «Офіціанти» кладуть меню на столи під час перегляду цього уривку. Учні відкривають «меню» тільки після перегляду уривку.
3. На обговорення кожного «меню» надають певний час (вчитель слідкує за ситуацією за столами, модератори подають йому сигнал, коли можна закінчити обговорення).
4. Перед зміною «меню» ведучий (у цьому випадку – вчитель) ставить запитання, на яке можна відповісти лише «так» або «ні». Кожен учасник має на столі стікери, якими він голосує. «Офіціанти» у футболках одного кольору збирають стікери тих, хто відповідає «так», іншого кольору – тих, хто відповідає «ні».
5. На столи подають наступне «меню», а тим часом «офіціанти» підраховують голоси та вносять результати голосування до презентації.
6. Перед тим, як оголосити наступне запитання для голосування, залу нагадують попереднє запитання і показують на екрані результати його голосування. Ці результати ведучий не коментує, кожен у залі має зробити власні висновки щодо своєї позиції та щодо її місця в обсязі загального голосування. Такий підхід дає змогу учням без побоювання зробити самоаналіз, а вчителю –отримати відгук, результат, тобто моніторинг своєї праці з учнями.

Додаток 2

ВІДЕОСЮЖЕТИ ІЗ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ «БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ’ЯТІ»: ЇХ ПОРЯДОК І ТРИВАЛІСТЬ

Усі відеоуривки бажано заздалегідь вирізати в окремі файли.

1. «Кого вбивали у Бабиному Яру» (4:32–5:54).
2. «Вбивали не звірі…» (2:59–3:13).
3. «Розповідь Гені Баташової та Катерини Рожченко» (26:38 –28:39).
4. «Бабин Яр у радянські часи» (23:49–25:20).
5. «Зацікавленість молоді» (13:52–14:29).
6. «Бабин Яр як місце туристичне» (34:25 – 35:33).

Додаток 3

I. ДО ВІДЕО «КОГО ВБИВАЛИ У БАБИНОМУ ЯРУ»

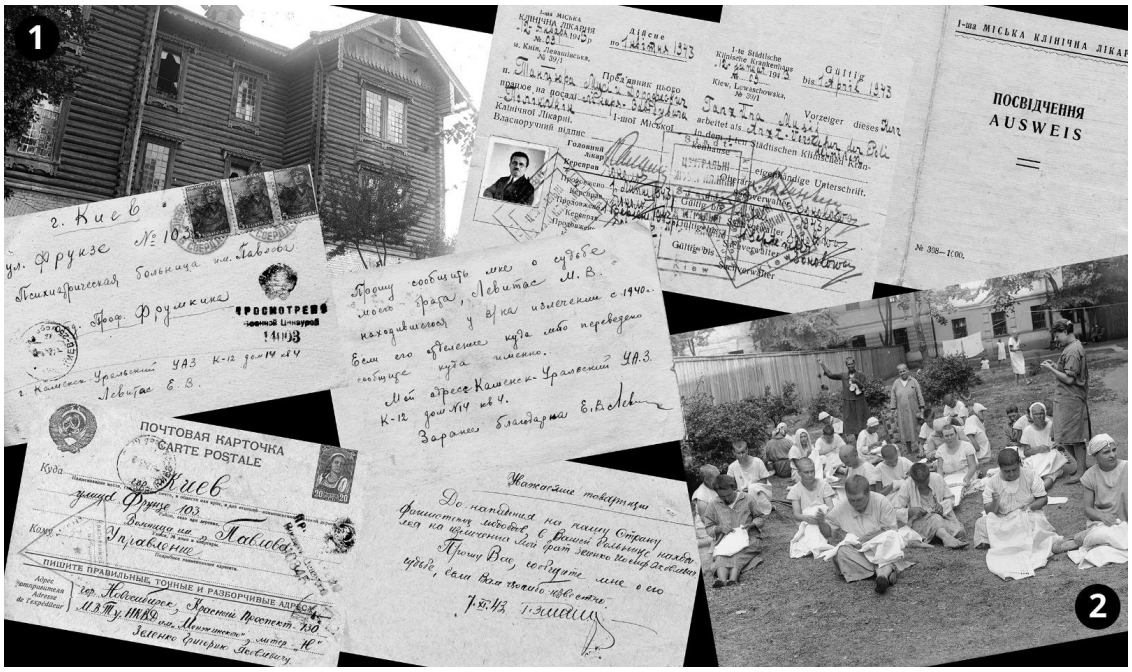

1
2
3
4
5
6
7

1
2
3
4

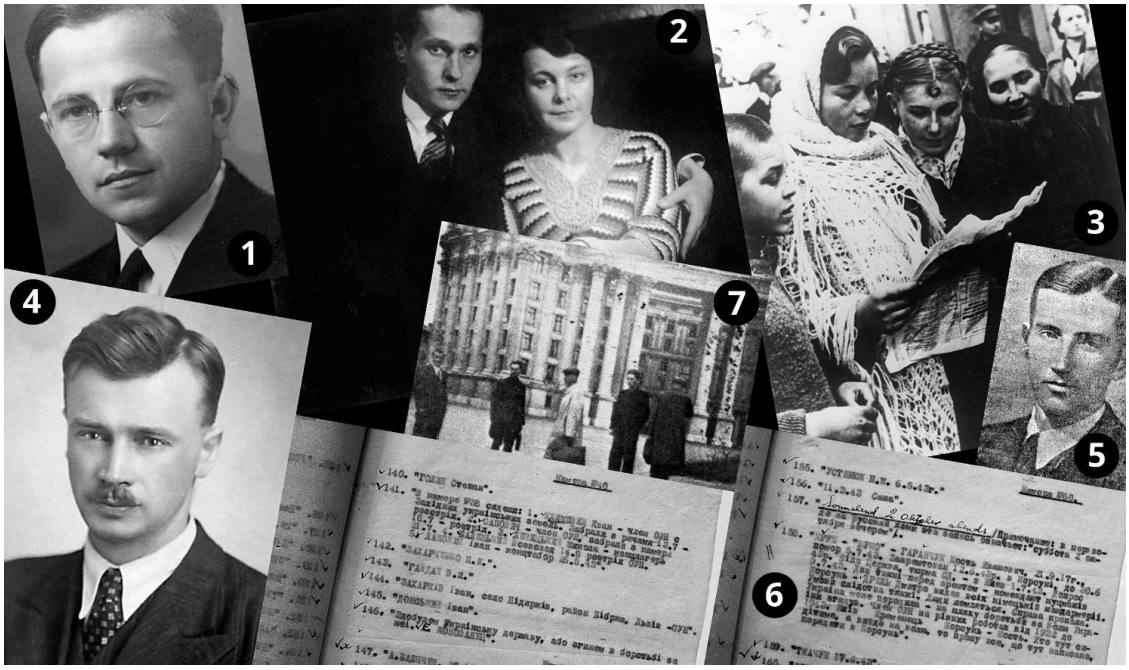

1. Уважно розгляньте фотографії і дайте відповіді на запитання:

- *Хто на них зображений? До яких груп вони належать?*
- *Що об'єднує, а що відрізняє ці групи?*
- *Чи всі ці групи є жертвами Бабиного Яру? Чому?*

2. Роздивіться карту пам'ятників у Бабиному Яру (http://www.holocaust.kiev.ua/news/babyn_yar_map_2017sm.pdf):

- *Чи всі пам'ятники мають стояти у Бабиному Ярі? Чому?*

II. ДО ВІДЕО «ВБИВАЛИ НЕ ЗВІРІ…»

1. Ознайомтеся з джерелами, проаналізуйте їх зміст і дайте відповіді на запитання:

- *На які верстви населення були розраховані книжки?*
- *Що зображено в книжках? Зображення реальні або карикатурні? Чому?*
- *До чого закликає така література? Аргументуйте свою думку.*
- *Як така література могла позначитися на долі євреїв?*

НІМЕЦЬКІ КНИГИ

З дитячої книжки «Отруйний гриб», видавництво «Штюрмер» (Der Stürmer), 1938 р.

«Коли побачите хрест, думайте про жахливе вбивство, яке скоїли євреї на Голгофі»

(Матеріали надано музеєм «Будинок Ванзейської конференції»)

Із книжки Альфреда Фогеля «Вчення про походження і про раси…», 1938 р.

Переклад:

Осілий німець любить свою батьківщину. Завжди неспокійний єврей перекочовує з одного народу до іншого.

Німець створює, єврей –захоплює.

(Матеріали надано музеєм «Будинок Ванзейської конференції»)

Суперобкладинка книги Германа Ессера «Єврейська світова чума», 1939

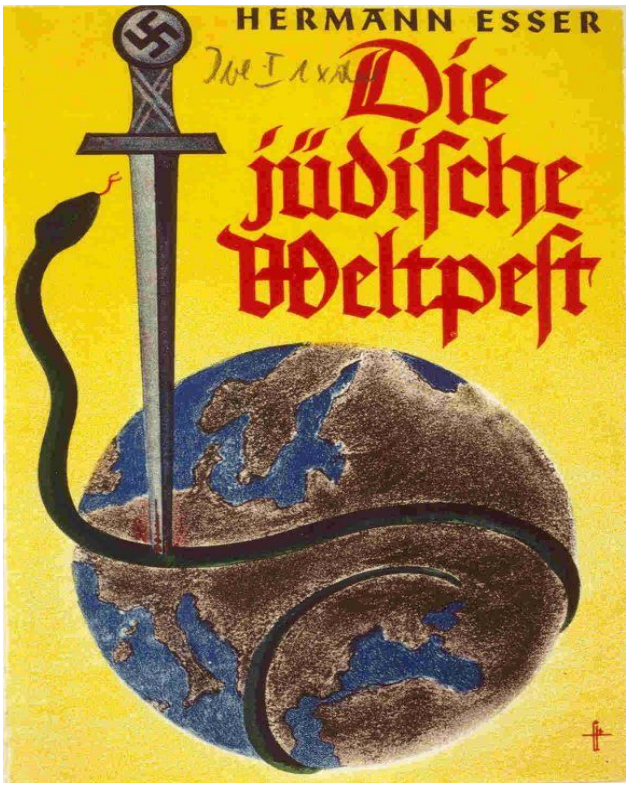

(Матеріали надано музеєм «Будинок Ванзейської конференції»)

Завдання зі шкільного підручника з математики, Німеччина, 1930-ті роки

«Утримання одного душевнохворого в день становить 4 рейхсмарки, одного інваліда – у 5,50 рейхсмарки, а одного злочинця – в 3,50 рейхсмарки. Найчастіше державний службовець заробляє лише 4 рейхсмарки в день, дрібний клерк – 3,50 рейхсмарки, а некваліфікований робітник – менше 2 рейхсмарок.

(А) Складіть графік, що відображає ці дані.

Згідно з проведеними оцінками, у спеціалізованих закладах Німеччини перебуває 300 тисяч душевнохворих, епілептиків і т. п.

(Б) Скільки сімей могли б отримати позику в тисячу рейхсмарок замість цих витрат?»

(Джерело: Steinfeldt Irena. How Was It Humanly Possible? – Jerusalem: Yad Vashem, 2002. – P. 23)

2. Розгляньте пропаганду нацистів на території України. Чим вона схожа і чим відрізняється від пропаганди в Німеччині? Як такі матеріали могли впливати на місцеве населення?

ІІІ. ДО ВІДЕО «РОЗПОВІДЬ ГЕНІ БАТАШОВОЇ ТА КАТЕРИНИ РОЖЧЕНКО»

Геня Баташова та Катерина Рожченко згадують, як Геня врятувалася з Бабиного Яру і хто допоміг їй пережити війну.

Усього в світі на сьогодні, за статистикою Яд Вашем, відомо **26 513** осіб, яким присвоєно звання «Праведник народів світу», серед них і Ірена Сендлер.

Цитати Праведниці Ірени Сендлер

«Коли почалася війна, вся Польща потонула в морі крові. Але найбільше це стосувалося єврейської нації. І в ній були діти, які постраждали найбільше за всіх. Ось чому ми повинні були присвятити наші серця їм».

«Ми спостерігали несамовиті сцени. Батько погоджувався віддати дитину, але мати – ні. Бабуся обіймала дитину так ніжно і гірко плакала, примовляючи: “Я не віддам свого онука за жодну ціну…”. Іноді нам доводилося залишати такі сім’ї, щоб вони могли заспокоїтися і прийняти рішення. Я приходила до них наступного дня і часто виявляла, що всі мешканці будинку були депортовані до таборів смерті».

«Кожна дитина, яка врятувалася з моєю допомогою, а також з допомогою чудових таємних посильних, яких уже немає в живих, – причина мого існування на землі, але не причина для слави».

«Герої здійснюють видатні подвиги. Те, що робила я, не було винятковим. Це була природна річ».

«Ми, ті, хто рятував дітей, аж ніяк не герої. Це твердження мені не подобається. Навпаки, мене переслідують докори сумління, бо я зробила так мало».

«Ми і майбутні покоління повинні пам'ятати людську жорстокість і ненависть, яка правила тими, хто здав своїх сусідів до рук ворога, ненависть, яка штовхнула їх на вбивство… Моя мрія – щоб пам'ять про це стала попередженням світу і людству, щоб ніколи більше не повторилась ця трагедія».

(Джерело: http://selfire.com/2011/01/2979/)

Запитання:

- *Яка з наведених цитат найбільш близька вам? Чому?*
- *Як ці цитати характеризують особистість Ірени Сендлер?*
- *Чи вважаєте ви Праведників народів світу героями, або це все-таки не героїзм, а нормальна поведінка людини в тих обставинах?*

IV. ДО ВІДЕО «БАБИН ЯР У РАДЯНСЬКІ ЧАСИ»

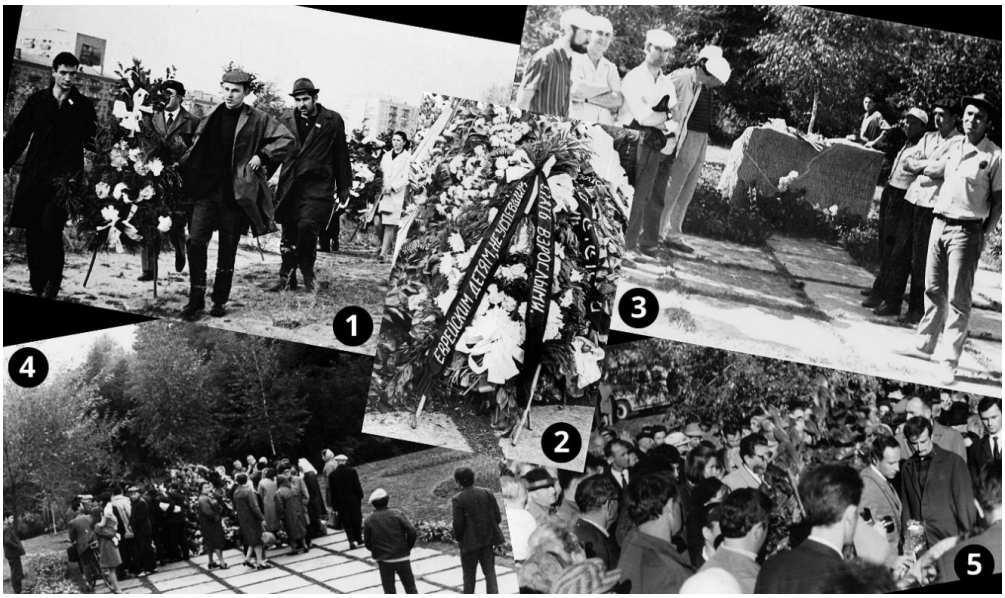

Запитання для обговорення:

1. Чому радянська влада не хотіла зберігати пам'ять про Бабин Яр? Яким чином їй вдалося спотворити цю пам'ять?

2. Що змушувало людей приходити до Бабиного Яру, незважаючи на заборону та перепони влади?

3. Чому більшість населення все ж таки «ігнорувала» проблему пам'яті про Бабин Яр?

V. ДО ВІДЕО «ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ МОЛОДІ»

Уважно розгляньте фотографії вшанування пам’яті у Бабиному Яру в радянські часи та за часів Незалежності.

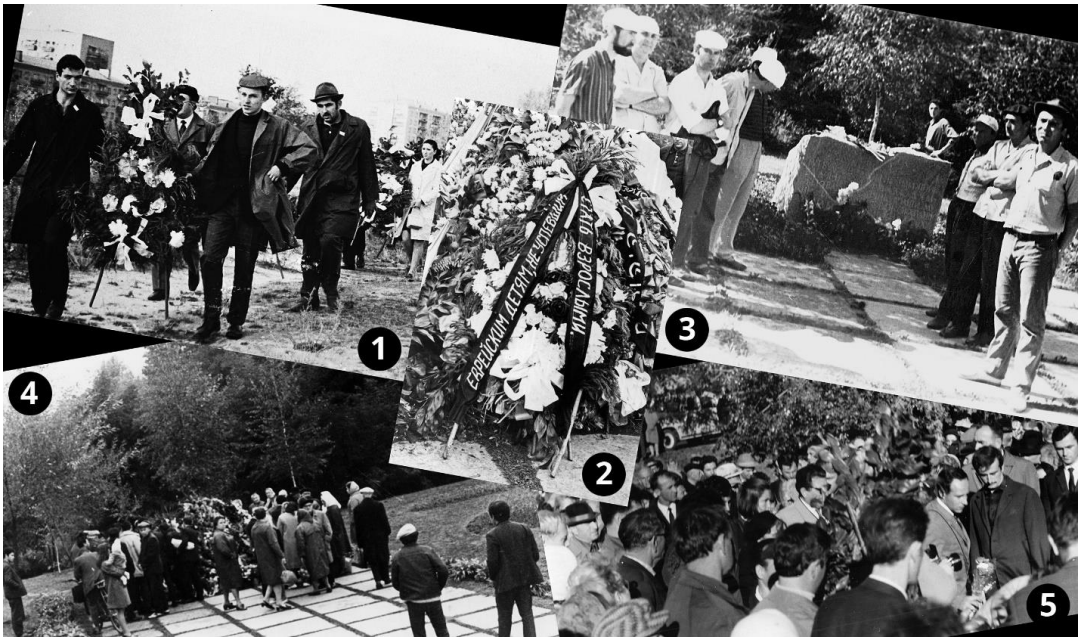

1
2
3
4

Запитання для обговорення:

1. *Якому історичному періоду відповідає кожне фото? З чого це видно?*
2. *Чи багато молоді на цих фотографіях? Як можна пояснити таку кількість? Що змушувало приходити молодь тоді й зараз?*
3. *Чи були ви у Бабиному Ярі? За яких обставин?*
4. *Чи цікавитесь ви історією своєї родини? Чому?*

VI. ДО ВІДЕО «БАБИН ЯР ЯК МІСЦЕ ТУРИСТИЧНЕ»

1. *Запропонуйте своє бачення Бабиного Яру в найближчому майбутньому.*
2. *Презентуйте свою думку класу.*

Додаток 4

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ГОЛОСУВАННЯ

1. Бабин Яр – символ Другої світової війни на теренах України, тому будь-яка група, що вважає себе жертвою війни, має право мати свій пам’ятник на цій території.
2. Не можна звинувачувати покоління, виховане на подібній пропаганді, у знищенні інших людей. У всьому була винна пропаганда, а не ті, що її сліпо слухалися.
3. Чи повинна людина рятувати життя іншого ціною власного життя, ціною життя своїх близьких?
4. Громадяни СРСР не винні в тому, що владі майже вдалося знищити пам’ять про Бабин Яр.
5. Молодим людям треба відвідувати такі місця, як Бабин Яр, навіть якщо історія їхньої сім’ї із ними не пов’язана.
6. Чи має Бабин Яр стати місцем, яке масово відвідують туристи?

Життя під окупацією

Ольга Лімонова

Виховний захід допоможе учням краще уявити собі життя в умовах окупації, провести історичні паралелі між часами Другої світової війни та сучасними подіями на Сході України.

Мета:
дати змогу учням середнього шкільного віку зрозуміти сутність поняття "окупація"; сформувати уявлення про те, яким є життя під час окупації; провести історичні паралелі між нацистською окупацією України та сучасною російською окупацією у Криму, Луганській і Донецькій областях.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• аналізувати фотодокументи, плакати, афіші тощо;
• пояснювати, що таке окупація;
• висловлювати власні думки та емоції про те, як під час окупації живуть мирні мешканці;
• проводити паралелі між історичними подіями і сучасністю

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії".

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Обговоріть з учнями значення поняття "окупація". Запропонуйте їм висловити власну думку щодо цього поняття.

Запитання до учнів:

- Як ви думаєте, що таке окупація?
- Як ви собі уявляєте життя мирних мешканців/ваших однолітків під час окупації?

Крок 2. Робота в групах

Об’єднайте клас у дві рівновеликі групи. Поставте перед ними завдання, на виконання якого відведіть 10 хвилин.

Перша група: проаналізувати фотографії з розділу віртуальної виставки "Київ під нацистською окупацією" (додаток 11).

Друга група: проаналізувати афіші, плакати й оголошення, розміщені на тумбі, що стоїть на перетині першої та другої оглядових точок виставки (додаток 12).

Крок 3. Презентація результатів роботи

Запропонуйте учням презентувати результати роботи груп: "Ми побачили життя під час окупації таким...".

Виступ представників кожної групи – до 5 хвилин.

Крок 4. Робота в групах

Запропонуйте тим самим групам попрацювати з джерелами з сучасної історії окупованих Донецька та Луганська:

- тій групі, що вивчала афіші часів нацистської окупації, – фото з вулиць (додатки 5-10);
- групі, що працювала з фото, – афіші (додатки 1-4).

Крок 5. Презентація результатів роботи

Запропонуйте учням презентувати результати роботи груп: "Ми побачили життя в окупованих українських містах таким...". Виступ представників кожної групи – до 5 хвилин.

Якщо у класі є учні-"переселенці" або ті, в кого близькі родичі залишились на окупованих територіях, то обов’язково треба дізнатися їхню думку щодо життя під окупацією сьогодні.

Крок 6. Обговорення

Обговоріть у широкому колі запитання.

Запитання до учнів:

- Чи можна описати життя під окупацією загалом, для всіх категорій населення? Чому?
- Чи можуть люди, які живуть під окупацією, почуватися в абсолютній безпеці? Чому?
- Наскільки можуть ті, хто вітав/вітає прихід окупантів, бути впевненими, що завтра не опиняться серед жертв? Чому?

Крок 7. "Відкритий мікрофон"

За допомогою методу "Відкритий мікрофон" дайте можливість учням висловитися щодо того, чи змінилося після заняття їхнє уявлення про життя під окупацією і яким чином?

Додаток 1

АФІШІ У ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ МІСТАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Посилання на зображення/фото:
dodatok-1-afisha.jpg

(Джерело: https://da-info.pro/poster/kvn-v-centre-slavanskoj-kultury)

Додаток 2

АФІШІ У ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ МІСТАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Посилання на зображення/фото:
afisha2.png

(Джерело: http://circus-lugansk.com/)

Додаток 3

АФІШІ У ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ МІСТАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Посилання на зображення/фото:
dodatok-3-afisha.jpg

(Джерело: https://da-info.pro/poster/proekt-art-sinektika-2018-v-art-donbasse https://da-info.pro/poster/festival-dzazovoj-muzyki-dzaz-forum-v-doneckoj-filarmonii https://da-info.pro/poster/gruppa-stancia-tuman-v-kinokofejne-im-a-hanzonkova)

Додаток 4

АФІШІ У ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ МІСТАХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Посилання на зображення/фото:
dodatok-4-afisha.jpg

(Джерело: http://filarmonia64.com/?paged=22&cat=3)

Додаток 5

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Донецький аеропорт (до і після)

Посилання на зображення/фото:
foto.png

(Джерело: http://profidom.com.ua/stati/shkola-remonta-stroitelstvo/21544-kak-vyglyadit-segodnya-donetskij-aeroport-ad-na-zemle-foto)

Додаток 6

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Військові на вулиці в Луганську

Посилання на зображення/фото:
foto2.png

(Джерело: https://www.dialog.ua/ukraine/150827_1525621069)

Додаток 7

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Донбас-Арена

Посилання на зображення/фото:
foto3.png

(Джерело: https://24tv.ua/ru/palkin_rasskazal_o_povrezhdenii_donbass_areny_v_rezultate_vzryva_v_donecke_n1004121)

Додаток 8

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Черга за водою на одній із насосних станцій

Посилання на зображення/фото:
foto4.png

(Джерело: http://podrobnosti.ua/994505-okkupirovannyj-lugansk-podrobnosti-proehali-22-blokposta-po-puti-v-mertvyj-gorod-foto-video.html)

Додаток 9

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Військовий блок-пост на центральній площі Луганська

Посилання на зображення/фото:
foto5.png

(Джерело: https://www.unian.net/war/2256984-proverka-dokumentov-i-voorujennyie-do-zubov-boeviki-fotoreportaj-iz-okkupirovannogo-luganska.html)

Додаток 10

ФОТО З ВУЛИЦЬ МІСТ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Розстрощена будівля Луганського цирку

Посилання на зображення/фото:
foto6.png

(Джерело: https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2017/02/27/7136390/)

Додаток 11

РОЗДІЛ "КИЇВ ПІД НАЦИСТСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,16,0,0:node3,59
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,17,0,0:node3,59
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,18,0,

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 12

ТУМБА З АФІШАМИ ТА ОГОЛОШЕННЯМИ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,posters,6,0,0:node4,46

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Безліч Бабиних Ярів: пам’ять на тлі історії

Ольга Лімонова

Універсальне заняття-шаблон, яке дасть змогу працювати з віртуальною виставкою в усіх регіонах, використовуючи одночасно і місцевий матеріал.

Мета:
порівняти ступінь проблеми меморіалізації трагедії Голокосту та інших жертв Другої світової війни в різних місцевостях України – у столиці та в іншій місцевості / іншому регіоні.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• проаналізувавши відео, фото та текстові документи, розповідати про вшанування пам’яті жертв нацистської окупації, у тому числі Голокосту;
• порівняти стан вшанування пам’яті жертв нацистської окупації у столиці та в інших населених пунктах;
• формулювати власну думку щодо меморіалізації трагедії Голокосту та інших жертв Другої світової війни.

Тривалість: 60–90 хвилин.

Формат: заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

З’ясуйте в учнів, як вони розуміють вислови:

- "Великою мірою від нас залежить, чи живуть ті, хто пішов із життя, у наших спогадах" (Габріель Оноре Марсель).
- "Минуле, що зберігається у пам’яті, є частиною теперішнього" (Тадеуш Котарбинський).

Крок 2. Робота в групах

Об’єднайте учнів у дві групи. Запропонуйте першій групі попрацювати з віртуальною виставкою (розділ "Початок війни", додаток 2), а другій – із місцевими матеріалами (роздрукованими спогадами місцевих мешканців про початок війни, фото). Через 7–10 хвилин

попросіть презентувати коротку розповідь про те, що дізналися з матеріалів (до 3 хвилин на кожну групу).

Крок 3. Обговорення результатів групової роботи

Попросіть учнів на основі того, про що вони дізналися, спробувати порівняти долю євреїв (та/або інших груп населення) під час нацистської окупації у столиці та у вашій місцевості.

Примітка для вчителя (проміжний підсумок): доля жертв нацистського наступу й окупації (у тому числі Голокосту) не відрізнялася залежно від того, була це столиця радянської України чи маленьке селище. Однак мало значення, до якої частини нового адміністративного поділу було приєднано територію (наприклад: Райхскомісаріат "Україна", Дистрикт "Галичина", Трансністрія) та якою була окупаційна адміністрація (цивільна або військова). Доля євреїв була спільною в усіх випадках, але шлях до загибелі міг бути різним. Доля будь-якої іншої групи (військовополонених, ромів, націоналістів тощо) потребує ретельнішого порівняння.

Крок 4. Робота в групах та її обговорення

Поміняйте групи місцями. Та група, що досліджувала місцеві матеріали, тепер працює з виставкою (розділи "Куренівська катастрофа", "Архітектурні конкурси 1965" та "Несанкціонований мітинг 1966" + відеокоментарі В. Нахмановича, додаток 3). Інша група працює з відповідними місцевими матеріалами про повоєнне вшанування пам’яті. Через 7–10 хвилин попросіть презентувати розповідь про вшанування або замовчування пам’яті про Голокост та/або інші групи жертв окупації у Києві та у вашій місцевості одразу після війни та у 1960–1980-ті рр.

Крок 5. Робота в групах та її обговорення

Запропонуйте першій групі знову попрацювати з розділами виставки "Офіційні церемонії за часів незалежності", "Громадське вшанування пам’яті за часів незалежності" та "Мозаїка пам’ятників" (додаток 4), а другій – із відповідними місцевими матеріалами. Через 7–10 хвилин попросіть презентувати розповідь про те, як відбувається вшанування пам’яті жертв нацистської окупації (у тому числі і Голокосту) в столиці й у вашій місцевості в сучасну добу.

Крок 6. "Відкритий мікрофон"

Попросіть учнів висловити свою думку щодо запитань.

Запитання до учнів:

- Де, на Вашу думку, краще вшановано пам’ять жертв нацистської окупації (у тому числі Голокосту), в Києві чи у вашій місцевості? Чому?
- Наскільки повно, на Вашу думку, вшановано пам’ять жертв нацистської окупації / чи всі

жертви вшановано у вашій місцевості?
- Як ситуацію можна покращити? Що кожен із нас може особисто зробити для цього?

Крок 7. Домашнє завдання

Ознайомившись із переліком документів до клопотання (приклад переліку документів – у додатку 1), спробуйте самостійно підготувати звернення до місцевої Комісії з питань встановлення пам’ятних знаків про спорудження пам’ятника жертвам Голокосту (або іншим жертвам нацистської окупації) у вашому населеному пункті, а також (за бажанням) тези історичної довідки та ескіз пам’ятного знаку.

Додаток 1

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ ДО КЛОПОТАННЯ

Перелік документів до клопотання

1. Звернення на ім’я голови Київської міської державної адміністрації з пропозицією про встановлення меморіальної дошки або пам’ятного знака.

2. Історична або історико-біографічна довідка про особу чи подію, що увічнюється.

3. Чорновий ескіз пам’ятного знака, меморіальної дошки та пропозиції щодо тексту напису на ньому.

4. Письмова згода ініціаторів клопотання про встановлення пам’ятного знака стосовно фінансування робіт з проектування, виготовлення, встановлення пам’ятного знака.

5. Лист-згода власника/балансоутримувача нежитлової будівлі, на якій має бути розміщено меморіальну дошку.

6. Письмова згода родичів (діти, вдова, вдівець, а якщо їх немає – батьки, рідні брати та сестри) на присвоєння імені (бажано, у разі якщо ініціаторами увічнення пам’яті фізичної особи є не близькі родичі).

(Джерело: https://dsk.kyivcity.gov.ua/content/perelik--dokumentiv-do-klopotannya.html)

Додаток 2

РОЗДІЛ "ПОЧАТОК ВІЙНИ"

Посилання на серію стендів віртуальної виставки

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,5,0,0:node3,145
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,7,0,0:node3,145
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,9,0,0

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

СТЕНДИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ СТОСОВНО ПОДІЙ 1961-1980-Х РОКІВ

Посилання на розділи "Куренівська катастрофа", "Архітектурні конкурси 1965" та "Несанкціонований мітинг 1966" + відеокоментарі В. Нахмановича

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,31,0,0:node7,22
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,32,0,0:node7,22
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,33,0,

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 4

СТЕНДИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ СТОСОВНО ПОДІЙ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Посилання на розділи виставки "Офіційні церемонії за часів незалежності", "Громадське вшанування пам’яті за часів незалежності" та "Мозаїка пам’ятників"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,44,0,0:node7,22
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,45,0,0:node7,22
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,46,0,

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 1

Елла Ситник

Перше заняття з циклу бесід з учнями навколо документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" та за матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Заняття допоможе учням не просто дивитися документальний фільм, а одразу його аналізувати, "пропускаючи" побачене й почуте крізь себе, відповідно до заздалегідь отриманих соціальних ролей.

Мета:
переглянути та обговорити зміст документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті".

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• наблизитися до розуміння, що історію треба сприймати цілісно і постійно вчитися в неї;
• покращити навички аналізу візуальних джерел.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, доступ до віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії".

План заходу

Крок 1. Вступ і розподіл ролей

Об’єднайте учнів у сім груп. Повідомте учасникам кожної групи "роль", крізь призму якої вони працюватимуть упродовж майже всього уроку. Спосіб розподілення ролей може бути різним.

Ролі для розподілу поміж учнями:

- вчителі історії;
- архітектори, які працюють над проектом створення меморіального парку;
- група іноземців–дослідників тоталітарних режимів;
- кияни, які кожного дня їдуть на роботу від станції метро "Дорогожичі";
- громадяни України, не кияни;
- журналісти, шукачі сенсацій;
- члени громадської організації, яка працює у сфері налагодження міжкультурного діалогу в сучасному українському суспільстві.

Крок 2. Підготовка до перегляду документального фільму

Повідомте учням, що вони протягом 40 хвилин дивитимуться та аналізуватимуть документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті".

Запропонуйте обговорити у групах стратегію роботи (домовитися про відповідний ролі кут зору; ключові проблеми, які могли б зацікавити або бути корисними групі; про те, у який спосіб фіксувати свої спостереження, думки та враження тощо).

Крок 3. Перегляд документального фільму

Перегляньте з учнями документальний фільм (додаток 1). Учителеві варто в цій частині уроку використати можливість "стоп-кадру" та організувати перегляд і обговорення фільму частинами. Ця методична дрібничка допоможе учням доволі довгий час бути сконцентрованими та уважними.

Крок 4. Обговорення у групах

Виділіть час на обговорення у групах після перегляду фільму. Можна також передбачити можливість передивитися окремі уривки з фільму за потреби.

Крок 5. Рольова презентація

Продовжіть виконання симулятивної вправи, запропонувавши учням, не виходячи зі своїх ролей, підготувати виступи для обговорення переглянутого відео за круглим столом (один виступ від групи). Дайте можливість слухачам поставити запитання до тих, хто виступає, застосувавши метод "Двоє у ліфті", коли той, хто ставить запитання, має спочатку підійти до доповідача, а потім, стоячи поруч, вислухати відповідь.

Крок 6. Проміжні підсумки

Запитайте в учнів, чому, на їхню думку, спілкування відбувається у формі симулятивної вправи?

Крок 7. Вправа "Чотири кути"

Проведіть з учнями вправу "Чотири кути". У кожному куті кімнати прикріпіть заздалегідь виготовлені плакати та запропонуйте учням, порадившись у групах, написати на аркушах А-4 одну-дві відповіді на кожне запитання і прикріпити їх у відповідних кутах.

Ключові запитання для учнів:

- Хто або що є головним героєм фільму?
- Який фрагмент вас найбільше вразив?
- Чи було у фільмі щось таке, що найбільше вас засмутило / здивувало?
- Чию історію розповідають автори фільму?

Крок 8. Рефлексія

Завершальний етап заняття проведіть у формі рефлексії, починаючи з аналізу та узагальнення останньої вправи з Кроку 7.

Додаток 1

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФІЛЬМ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ’ЯТІ"

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=VabebJW6xVI

(Джерело:)

"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 2

Елла Ситник

Друге заняття з циклу бесід з учнями навколо документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" та за матеріалами віртуальної виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії». Окрім осмисленого перегляду документального фільму, учні усвідомлять значення поняття "загальнонаціональна пам'ять", а також навчаться концентрувати увагу навколо ключового запитання, наскрізного для усього заняття.

Мета:
обговорити з учнями проблему формування суспільної думки стосовно минулого, сучасного та майбутнього Бабиного Яру.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• обмінятися думками щодо значення історичної пам’яті у процесі формування сучасного суспільства;
• обговорити вплив суспільства на формування історичної пам’яті.

Тривалість: 60–90 хвилин.

Формат: заняття, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, доступ до віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", ватман, маркери, дошка та крейда.

План заходу

Крок 1. Вступ

Розпочніть із перегляду *фрагмента* документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" (додаток 3). Зверніть увагу, що цей фільм триває 40.51 хв.

Крок 2. Введення ключового запитання

Актуалізуйте проблему, поставивши учням **ключове запитання**: "Якщо Бабин Яр – це велика братська могила людей різних національностей, то чому його досі називають Вавилоном мовчань?".

Проведіть коротке обговорення змісту запитання і переконайтеся, що учні його зрозуміли.

Крок 3. Перегляд уривку фільму

Запропонуйте учням переглянути початок фільму з рубрики Кінохроніка "Бабин Яр. У пошуках пам’яті" (додаток 4) з олівцем у руках, спробувати почути та записати перші відповіді на ключове запитання. Обговоріть результати роботи. Фіксуйте ключові відповіді стисло на дошці й робіть це упродовж усього заняття.

Крок 4. Робота в групах

Повідомте учнів, що пошук відповіді на ключове запитання триває, а для цього корисно звернутися до думки громадськості. Об’єднайте учнів у шість груп і запропонуйте кожній групі картку з цитатою (додаток 1). Дайте можливість групам ознайомитись зі змістом цитат і обмінятися першими враженнями від прочитаного.

Крок 5. Продовження перегляду

Висловіть припущення про те, що інтерв’ю, записані авторами фільму "Бабин Яр. У пошуках пам’яті" (з рубрики Кінохроніка), можуть допомогти учасникам груп краще зрозуміти зміст цитат. Організуйте перегляд фільму "Бабин Яр. У пошуках пам’яті" (додаток 4, повна версія). Якщо є можливість – для кожної групи на окремому носієві.

Продовжіть обговорення ключового запитання спочатку в групах, а потім у загальному колі. Продовжуйтес стисло фіксувати відповіді на дошці.

Крок 6. Загальне обговорення

Покажіть уривок інтерв'ю з фільму "Бабин Яр. У пошуках пам’яті" (з рубрики Кінохроніка) (див. додаток 4). Організуйте загальне обговорення змісту почутої цитати.

Запитання для обговорення:

- Хто ці "ми"?
- Як співвідносяться між собою назва фільму "Бабин Яр. У пошуках пам’яті" і тема нашого заняття?

Крок 7. Дискусія

Організуйте коротку дискусію навколо питання: "Що таке “загальнонаціональна пам’ять”?". Використайте для цього цитати з додатка 2.

Поцікавтеся, можливо у когось після обговорення проблеми національної пам’яті з’явилися ще

додаткові відповіді на ключове запитання уроку. Не забудьте додати відповіді до загального переліку на дошці.

Крок 8. Рефлексія. "Вісь координат"

У загальному колі обговоріть попередні записи на дошці (відповіді на ключове запитання: "Якщо Бабин Яр – це велика братська могила людей різних національностей, то чому його досі називають Вавилоном мовчань"?).

Запропонуйте учням висловити своє бачення щодо готовності різних елементів нашого суспільства належним чином ставитися та вирішувати долю Бабиного Яру.

Використайте метод "Вісь координат". Заздалегідь намалюйте дві осі координат навхрест, щоб утворилося чотири сегменти. Кожен із чотирьох сегментів має свою назву: "Готовність Держави", "Готовність суспільства", "Моя особиста готовність", "Готовність мого найближчого оточення". Кожен з учасників заняття свою відповідь позначає точками у кожному з секторів, враховуючи, що максимальна готовність позначається на перетині прямих. Відповідно, чим далі від центру – тим менший ступінь готовності.

Додаток 1

ДОБІРКА ЦИТАТ

Посилання на файл:
dodatok-3-zbirka-citat.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Джерела вказано в тексті)

Додаток 2

ЦИТАТИ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

Посилання на файл:
dodatok-4-zbirka-citat.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Джерела вказано в тексті)

Додаток 3

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФІЛЬМ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Використайте фрагмент 4.40–5.53.

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=VabebJW6xVI

(Джерело:)

Додаток 4

КІНОХРОНІКА "БАБИН ЯР. У ПОШУКАХ ПАМ’ЯТІ"

Для кроку 3 використайте фрагмент 0.00–2.10;

для кроку 5 – повну версію;

для кроку 6 – фрагмент 9.15–9.50.

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=Y9L3YgtjnxQ

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

ДОБІРКА ЦИТАТ

Картка А
І яке у нас сьогодення, то такий у нас і статус символів. Ми бачимо на загальнополітичному рівні, що Україна не є єдиною. Немає єдності і у конфесійних спільнотах, немає порозуміння і між етнічними спільнотами. Тому дуже важко, щоби Бабин Яр перетворився з окремих символів різних спільнот на єдиний загально національний символ. Це пов'язані питання. *(Надія Степула. Бабин Яр – відлуння в просторі культури і мистецтва. https://www.radiosvoboda.org/a/952102.html)*

Картка Б
Коли Україна буде єдиною, тоді і Бабин Яр зможе стати єдиним символом. Це означає порозуміння між їхніми нащадками, це означає повагу до трагедії іншого, тому тоді символи скорботи окремих народів, окремих політичних груп будуть органічно пов'язані між собою. (*Надія Степула. Бабин Яр – відлуння в просторі культури і мистецтва. https://www.radiosvoboda.org/a/952102.html)*

Картка В
Кожен воліє бачити лише власні травми, власний біль, часто відмовляючи іншому в праві на страждання. Так було під час Другої світової, так є під час російсько-української війни в Донбасі. І позиція байдужості та відсторонення від страшного досвіду, який маркується як чуже горе, як те, через що не варто перейматися, загрожує взаємною глухотою та не менш страшною війною «своїх правд» у майбутньому. *(Ія Ківа Плач Рахилі. https://zbruc.eu/node/68821)*

Картка Г
В той час як співчуття і намагання встати на позицію жертви уможливлює порозуміння і усвідомлення того, що відбувається. Відбудеться. Відбувалося. В Бабиному Яру зокрема. ...Бабин Яр є частиною української історії незалежно від того, лежать там українці чи ні, незалежно від того, хочемо ми про це пам'ятати чи ні. Жертви та їхній біль не мають національності, так само як і злочини. *(Ія Ківа. Плач Рахилі. https://zbruc.eu/node/68821)*

Картка Ґ
...але тут у нас перемішано не мови, а мовчання і кості. *(Маріанна Кіяновська. Бабин Яр. Голосами − К.: Дух і Літера, 2017. – 112 с.)*

Картка Д
Google каже, що Бабин Яр працює 24 години на добу. *(Ія Ківа. Плач Рахилі. https://zbruc.eu/node/68821)*

Додаток 4

ЦИТАТИ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

А

14 серпня 2016 року Маріанна Кіяновська написала на своїй сторінці у фейсбуку: «Мене тут питають, чи я єврейка. Я не єврейка. Думаю, що в моїх жилах єврейська кров не тече. Але я людина. Я можу відчувати те, що відчуває інша людина. Я можу уявити, що відчували євреї, коли їх вели на розстріл. Або що вони відчували перед брамою до крематорію. ...Чи ми готові ховати лише «своїх» мерців і оплакувати тільки власних небіжчиків? *(Маріянна Кияновська, авторка книжки «Бабин Яр. Голосами»)*

Б

Євреї стали жертвами Голокосту через свою єврейськість, інакшість. Тобто єдиною їхньою провиною було те, що вони євреї. Але роль жертви завжди є вакантною. Особливо під час війни. Скажу навіть більше, на війні всі – жертви, бо окрім смерті, поранень, руйнувань та втрат, існують біль та психологічні травми, які десятиліттями передаються з покоління у покоління. *(Ія Ківа. Плач Рахилі. https://zbruc.eu/node/68821)*

"Я свідчу! Я говорю!" - це дорівнює: "Я не можу мовчати". Частина 3

Елла Ситник

Третє заняття з циклу бесід з учнями навколо документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" та за матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". В ході цього заняття учні стають творцями меморіальної експозиції, беручи на себе відповідальність за збереження та передавання пам'яті.

Мета:
поглибити розуміння учнями того, що пам’ятники, презентуючи минуле, впливають на історичне та культурне майбутнє суспільства.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• пояснити, коли та для чого з’являється потреба створити меморіал;
• побачити, як символи та художні й просторові рішення можуть розповідати про людський вимір історії;
• обговорити, чому різні люди по-різному ставляться до пам’ятників та меморіалів;
• демонструвати навики індивідуальної пошукової роботи, а також уміння спілкуватися у групах, спираючись на власні аргументи.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, доступ до віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", ватман, маркери, дошка та крейда.

План заходу

Крок 1. Вступне запитання

Обговоріть з учнями зміст **ключового запитання:** "Яким має бути сучасний меморіал у Бабиному Яру, які цінності він мав би транслювати?".

Крок 2. Робота у групах

Об’єднайте клас у чотири групи. Дайте кожній групі завдання попрацювати з однією карткою (додаток 1) на вибір і, "мандруючи" віртуальною виставкою, підібрати декілька (шість–вісім) експонатів, щоб якомога точніше проілюструвати зміст картки. Перед тим виділіть трохи часу, щоб учні мали можливість обговорити зміст тексту в картці у групі.

Крок 3. Створення міні-експозицій

Запропонуйте учням з обраних експонатів сформувати "міні-експозицію" і придумати для неї найвлучнішу назву.

Крок 4. Екскурсія

Кожна з чотирьох груп проводить міні-екскурсію для всіх присутніх у класі. Завершуючи презентацію, група має назвати найважливішу, на її думку, причину, чому територія Бабиного Яру – Дорогожицького некрополя та інші подібні місця заслуговують на особливе ставлення.

Крок 5. Обговорення результатів роботи

Організуйте обговорення побаченого та почутого.

Запитання для учнів:

- Яка з презентацій була найбільш вдалою? Чому?
- За яким принципом відбирали експонати?
- Що можна було б зробити інакше?
- Чи можна говорити про те, що Бабин Яр є символом зруйнованих цінностей?
- Чому вважають, що історії, подібні до історії Бабиного Яру, руйнують довіру до світу?

Крок 6. Продовження обговорення

Продовжіть обговорення, щоб знайти відповідь на ключове запитання.

Ознайомте учнів з уривком:

...щоб свідчити мушу вціліти не вижити ні вціліти це інше ніж вижити голосу ради бо вижити в цій перепроклятій богом війні подібно до зради і вдруге до смертної зради. (Маріанна Кіяновська. Бабин Яр. Голосами)

Запитання для учнів:

- Що, на вашу думку, важче: "вижити" чи "вціліти"?
- Якщо "вціліти (як особа та особистість) – це інше, ніж (просто) вижити", то чи можна говорити про місію тих, хто вцілів, та їхніх нащадків? В чому може полягати ця місія?
- Продовжіть речення: "Історія Бабиного Яру – це..." (про що? про кого? з якого часу? до якої пори?).

Крок 7. Перегляд відео та подальше обговорення

Запропонуйте учням висловитись щодо принципів облаштування Бабиного Яру як багатовимірного символу історії України. Збирання ідей розпочніть із перегляду відео "Бабин Яр сьогодні" (додаток 2).

Під час перегляду з олівцем у руках учні мають почути і зафіксувати всі пропозиції, що прозвучать з екрана. Виділіть трохи часу після перегляду, щоб учні могли обдумати побачене та додати власні пропозиції.

Один, найзначущіший, на думку учня/учениці принцип, він/вона записує маркером на листку А-4 і прикріпляє до дошки або стіни.

Протягом 30 секунд – 1 хвилини всі учасники мовчки розглядають прикріплені записи. Після того можна переходити до рефлексії у формі есе.

Крок 8. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію у формі написання есе на тему: "Про які загальнолюдські цінності має нагадувати Меморіальний парк у Бабиному Яру, коли завершиться його створення?".

Додаток 1

КАРТКИ ДЛЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

Посилання на файл:
dodatok-1-kartky-dlya-roboty.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Джерела вказані у тексті)

Додаток 2

ВІДЕО "БАБИН ЯР СЬОГОДНІ"

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=Y9L3YgtjnxQ

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 1

КАРТКИ ДЛЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

Картка А
...у Києві сталося щось не з жидами а з часом / у часі не стало майбутнього в часі... *(Маріанна Кіяновська. Бабин Яр. Голосами)*

Картка Б
Бабин Яр був злочином фашизму. Але наше багаторічне замовчування чужого злочину стало злочином власним. Замовчування – це теж вбивство, убивство пам'яті. (*Євген Євтушенко)*

Картка В
А після Бабиного Яру як жити і творити? ...Можна, звісно, зробити вигляд, що все це було давно і до нас, теперішніх, не має безпосереднього стосунку, але ж сама можливість трагедій такого масштабу засвідчує існування якихось дуже небезпечних для людини модерної доби соціально-психологічних механізмів усередині цієї самої людини. (*Надія Степула. Бабин Яр – відлуння в просторі культури і мистецтва. https://www.radiosvoboda.org/a/952102.html)*

Картка Г
Кожен воліє бачити лише власні травми, власний біль, часто відмовляючи іншому в праві на страждання. Так було під час Другої світової, так є під час російсько-української війни в Донбасі. *(Ія Ківа. Плач Рахилі. https://zbruc.eu/node/68821)*

Публічні заходи та громадянська активність

Світлана Осіпчук, Леся Юрчишин

Урок покликаний показати на прикладі різних церемоній вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, що таке громадянська активність та як вона пов’язана зі збереженням історичної пам’яті. Учні зможуть задуматися над формою і змістом заходів зі вшанування пам'яті, спробувати разом спланувати відвідання та проведення пам'ятних заходів, важливих для них.

Мета:
показати на прикладі різних церемоній вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, що таке громадянська активність та як вона пов’язана зі збереженням історичної пам’яті, розвивати навички роботи з писемними та фото/відеоджерелами, аналізуючи фотографії та відеохроніки з різних церемоній вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, розвивати емоційний інтелект і громадянську активність учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розповідати про різні форми вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру;
• пояснювати терміни "громадянська активність", "громадянський протест", "активізм", "мітинг", "демонстрації", "публічні заходи";
• висловлювати власну думку щодо форм та потреби прояву активної громадянської позиції;
• порівнювати різноманітні фотоджерела та відеохроніки, покращити навички роботи з такими типами джерел;
• підвищити рівень розвитку емоційного інтелекту.

Тривалість: 45–90 хвилин.

Формат: урок, практичне заняття.

Необхідні матеріали:
фотографії вашого класу зі спільних заходів, проектор та/або роздруковані фотографії з різних церемоній вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру (додаток 1), комп’ютер із виходом до мережі інтернет, відео (додаток 2).

План заходу

Крок 1. Наш клас на публічних заходах

Можна дати учням кілька завдань на випередження:

1) принести фотографії з публічних заходів, де ви були, спільних заходів класу або школи (свято першого або останнього дзвінка, будь-якої «лінійки», загальноміських/селищних/сільських/районних церемоній); 2) самостійне прочитання інтерв’ю, уривки з яких наведені у додатку 3; 3) самостійний перегляд відео зі списку в додатку 2.

Підготуйте заздалегідь фотографії з публічних заходів класу/школи, на яких були присутніми ви особисто чи більшість учнів у класі (свято першого або останнього дзвінка, будь-якої "лінійки", загальноміських/селищних/сільських/районних церемоній). Запропонуйте учням переглянути фотографії та організуйте їх загальне обговорення.

Під час обговорення важливо, щоб прозвучали поняття "спільнота", "глядач", "активний учасник". Потрібно, щоб учні зрозуміли, що подібні церемонії згуртовують спільноту, несуть у собі певні традиції.

Запитання для обговорення:

- Які емоції ви відчували на цьому святі/заході?
- Для чого зазвичай проводять такі заходи? Хто виступає організатором?
- Що таке "публічний захід"?
- Чому може бути важливо, щоб "усі бачили всіх" і брали участь у спільних церемоніях?

Крок 2. Вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру

Запропонуйте учням переглянути фотографії з додатка 1. Рекомендуємо також спільно проглянути одне-два відео на розсуд учителя з додатка 2. Підбираючи джерела, важливо зберегти баланс і показати учням і мітинг 1966 р., і сучасні церемонії вшанування пам’яті. Кількість додатків для роботи можна обирати залежно від наявного часу та досвіду учнів.

Варіативно: Можна об’єднати клас у кілька груп/пар і дати завдання самостійно опрацювати окремі частини додатків 1, 2 і 3 (усі або деякі) та презентувати їх на загал за формою "Я дізнався про...".

Разом з учнями порівняйте отриману інформацію та обговоріть її. Під час обговорення підкресліть, що учасники мітингу можуть діяти різним чином: бути організаторами, виступати перед присутніми. Як доповнення / ілюстрації до розмірковувань учнів можна використати окремі цитати з додатка 3.

Запитання для обговорення:

- Що, на вашу думку, відчувають люди, які зібрались на мітинг? Чому ви так вважаєте?
- Припустіть, ким є люди, які зібрались на мітинг, для похованих у Бабиному Яру – родичами, друзями чи сторонніми особами? Якою може бути їхня мотивація прийти?
- Що (або хто) спонукало прийти на цей мітинг людей, які не мають родичів, загиблих у Бабиному Яру?
- Хто, на вашу думку, є автором цих репортажів, фото та записів про події? З якою метою ці люди займаються такою діяльністю? Поясніть свою думку.
- На що саме звертають увагу автори цих фото- та відеоматеріалів? Чому ви так вважаєте?

Крок 3. Право на свободу мирних зібрань та громадянська активність

Розкажіть учням додаткову інформацію про право на свободу мирних зібрань. Якщо є можливість, виведіть назви міжнародних нормативно-правових документів і текст статті 39 Конституції України на екран.

Право на свободу мирних зібрань закріплено у таких міжнародних нормативно-правових документах: Загальна декларація прав людини (стаття 20), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (стаття 21), Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (стаття 11).

У Конституціях СРСР і УРСР (стаття 105 (1937 р.), стаття 48 (1978 р.)) також було прописано право на свободу мирних зібрань, однак на практиці правоохоронні органи забороняли збори, які йшли врозріз з офіційною ідеологією. Трагедію Бабиного Яру замовчували, тому людей, які брали участь у подібних заходах, могли заарештувати та ув’язнити.

У статті 39 Конституції України зазначено: "Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я населення або захисту прав і свобод інших людей".

Обговоріть з учнями запитання за планом нижче. Для підсилення обговорення можна наприкінці уточнити, що часом людей, навпаки, змушують прийти на мітинг, наприклад, для створення ефекту масовості на заході вшанування пам’яті. Запитайте додатково, хто може примушувати брати участь у таких заходах? Для чого це може бути потрібно?

План для обговорення:

1) Якою, на вашу думку, *МАЛА БУТИ і ЯКОЮ БУЛА* роль влади на мітингу 1966 р.?

- Що, на вашу думку, роблять правоохоронці: забезпечують порядок під час мітингу чи контролюють учасників?
- Хто має доступ до мікрофона і можливість висловитися? Чому ви так думаєте?
- Наскільки вільно учасники мітингу можуть висловлюватись? Відповідь обґрунтуйте.
- Якою, на Вашу думку, була головна мета організації і проведення подібних мітингів у радянські часи? Відповідь аргументуйте.
- Чому, на вашу думку, люди приходили на подібні мітинги зі вшанування пам’яті?
- Чому мітинг пам’яті став акцією протесту? Коли і за яких умов це відбувається?

2) Якою, на вашу думку, *МАЄ БУТИ і Є* роль влади на сучасних заходах щодо вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру?

- Чи повинна державна влада підтримувати такі заходи? Чому? Якщо так, то яким чином?
- Що, на вашу думку, роблять правоохоронці: забезпечують порядок під час мітингу чи контролюють учасників?
- Хто має доступ до мікрофона і можливість висловитися? Чому ви так думаєте?
- Наскільки вільно учасники мітингу можуть висловлюватись? Відповідь обґрунтуйте.
- Яким чином влада може стимулювати громадськість до участі у подібних заходах ?

Крок 4. Порівняння умов для громадського активізму

Обговоріть з учнями умови для громадського активізму сьогодні у порівнянні з 1960-ми роками.

Запитання для обговорення:

- Чи є, на вашу думку, різниця між проведенням таких заходів зі вшанування пам’яті у 1960-х рр. і тепер? Відповідь обґрунтуйте.
- Чи є потреба у таких заходах сьогодні? Поясніть, чому так або ні.
- Чи можна назвати участь у таких акціях проявом громадянської позиції? Чому?
- Чи відомі вам ще якісь форми вшанування пам’яті, окрім мітингів?
- Яким чином (окрім участі у мітингах) ми можемо проявити свою громадянську активність або висловити громадянську позицію? (Наприклад: просто постояти, виступити з промовою, допомогти ресурсами для меморіалізації місця пам’яті (кошти, волонтерська діяльність), підписати петицію тощо.)
- Які пам’ятні дати і офіційні заходи ви вважаєте важливими для себе і для всього класу?

Крок 5. Моя активна громадянська позиція

Варіант 1. Використайте відповіді учнів на останнє запитання попереднього кроку "Які пам’ятні дати і офіційні заходи ви вважаєте важливими для себе і для всього класу?".

Варіант 2. Заздалегідь оберіть найближчу пам’ятну дату в історії міста / школи / Бабиного Яру / день вшанування пам’яті загиблих.

Запропонуйте учням обговорити можливу участь у такому заході за методом "Шкала думок".

Вказівки для вчителя щодо застосування методу "Шкала думок":

- Необхідно забезпечити достатньо вільного місця у класі (наприклад, біля дошки), щоб усі учні могли розташуватися вздовж однієї лінії.
- На початку, посередині та наприкінці "шкали" розмістіть плакати "Так", "Ні", "Не визначився".
- Після того, як учні почують тезу і розташуються вздовж лінії, попросіть їх аргументувати своє рішення.
- Вислухавши думки учнів, запропонуйте їм змінити позицію.
- Можна працювати з усіма запропонованими тезами або обрати одну, яка відповідає ситуації найбільше.

Під час обговорення реакції на наступні тези можна додатково запитати в учнів, в якій ролі вони хотіли б взяти участь у пам'ятному заході і що може змінити їхню думку в будь-який бік.

Інструкції для учнів:

- Прослухайте уважно тезу і займіть місце, що відповідає вашій позиції, вздовж лінії відповідно до плакатів.
- Будьте готові пояснити свою позицію.
- Під час або після виступів однокласників ви можете змінити свою позицію.

Теза № 1. Я хочу взяти участь у заході.

Теза № 2. Треба бути присутнім на заході, щоб висловити свою позицію.

Теза № 3. Участь у цьому заході важлива особисто для мене.

Крок 6. Короткий підсумок уроку

Подякуйте учням за активну роботу під час уроку. Запитайте, що їх найбільше здивувало і що сподобалось (рекомендуємо попросити учнів давати короткі відповіді, лише 1–2 слова). Якщо є бажання і потреба, уточніть місце збирання охочих, щоби спільно піти на захід, який обговорювали під час Кроку 4.

Додаток 1

МАТЕРІАЛИ З ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ ПРО РІЗНІ ЦЕРЕМОНІЇ ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ ЖЕРТВ БАБИНОГО ЯРУ

Вже обрані та розписані матеріали з віртуальної виставки "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії". Усі вони також доступні у віртуальному вигляді на самій виставці.

Посилання на файл:
dodatok-1-materialy.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

ДОБІРКА ВІДЕО ПРО ЦЕРЕМОНІЇ ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ В БАБИНОМУ ЯРУ В РІЗНИЙ ЧАС

Посилання на файл:
dodatok-2-video.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Джерела вказано у тексті)

Додаток 3

УРИВКИ З ІНТЕРВ’Ю ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ У 1966 РОЦІ

Посилання на файл:
dodatok-3-interview.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Джерела вказано у тексті)

Додаток 1

МАТЕРІАЛИ З ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ ПРО РІЗНІ ЦЕРЕМОНІЇ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ БАБИНОГО ЯРУ

А

Несанкціонований мітинг 1966 р.

1

Учасники мітингу біля цегляної огорожі Єврейського кладовища. 24 вересня 1966 р.
Фото Едуарда Тімліна

2

Еммануїл Діамант, ініціатор та організатор мітингу у Бабиному Яру, біля Єврейського кладовища. 24 вересня 1966 р.
Фото Едуарда Тімліна

3

Віктор Некрасов біля Єврейського кладовища. 24 вересня 1966 р.
Фото Едуарда Тімліна

4

Плакат на огорожі Єврейського кладовища

Б

Несанкціонований мітинг 1966 р.

1
Люди збираються до Бабиного Яру. 29 вересня 1966 р.
Архів Еммануїла Діаманта
2
Мітинг у Бабиному Яру знімає оператор «Моснаучфильма» Вадим Лунин. 29 вересня 1966 р.
Архів Еммануїла Діаманта
3
Виступ Діни Пронічевої на мітингу у Бабиному Яру. 29 вересня 1966 р.
Архів Еммануїла Діаманта
4
Віктор Некрасов та Іван Дзюба виступають на мітингу у Бабиному Яру. 29 вересня 1966 р.
Архів Еммануїла Діаманта

В

Неформальне вшанування пам’яті за радянських часів

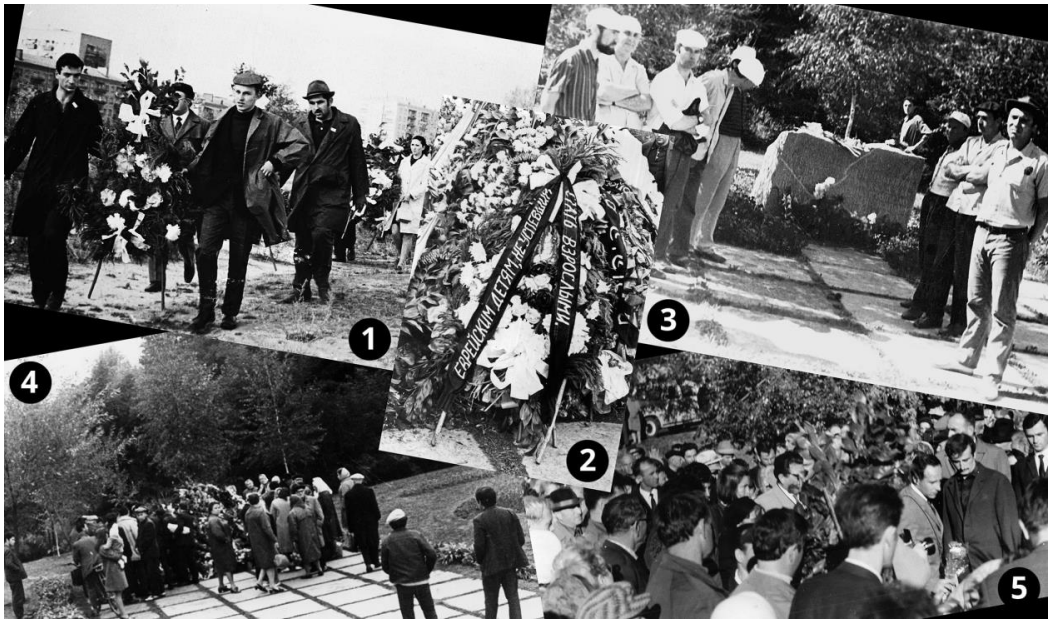

1
Несанкціоноване покладання вінків у Бабиному Яру. 1973 р.
Архів Еммануїла Діаманта
2
Вінок загиблим єврейським дітям. 1971 р.
Центр юдаїки НаУКМА
3
Несанкціонована акція у пам’ятного каменя у Бабиному Яру. 1972 р.
Архів Еммануїла Діаманта
4
Несанкціонований мітинг біля пам’ятного каменя у Бабиному Яру. 1960-ті рр.
Центр юдаїки НаУКМА
5
40-річчя трагедії Бабиного Яру. 1971 р.
Центр юдаїки НаУКМА

Г

Офіційні церемонії за часів Незалежності

1
Президент США Білл Клінтон у Бабиному Яру. 12 травня 1995 р.
Центр юдаїки НаУКМА
2
Папа Римський Іван Павло II з Головним рабином України Яковом Дов Блайхом у Бабиному Яру. 25 червня 2001 р.
Центр юдаїки НаУКМА
3
Президент Ізраїлю Моше Кацав із очільником Єврейської ради України Іллею Левітасом у Бабиному Яру. 22 січня 2001 р.
Архів Іллі Левітаса
4
Генеральний Секретар ООН Кофі Аннан у Бабиному Яру. 3 червня 2002 р.
Фото В. Самохоцького. Укрінформ

Д

Громадське вшанування пам’яті за часів Незалежності

1
Траурний мітинг біля Менори. 27 вересня 1998 р.
Фото В. Фаліна. ЦДКФФАУ
2
Жалобна хода київської єврейської громади «Дорогою смерті». 2001 р.
Архів Іллі Левітаса
3
Мітинг на вшанування пам’яті жертв Голокосту та солідарності з єврейським народом біля Менори. 9 квітня 2002 р.
Фото Ю. Іллєнка. ЦДКФФАУ
4
Траурний мітинг біля Менори. 27 вересня 1998 р.
Фото В. Фаліна. ЦДКФФАУ

Е

Довідка

Еммануїл (Амік) Діамант *(р. н. 1937) – ініціатор та організатор мітингу 1966 р. у Бабиному Яру та низки інших заходів. Під час війни евакуювався з мамою із Києва. 1964–1971 рр. – співробітник Головної астрономічної обсерваторії. Репатріювався із сім'єю у 1971 р. в Ізраїль. Працював старшим співробітником відділу атмосферної оптики Ізраїльського центру ядерних досліджень.*
Автор праці «Бабий Яр, о котором вы ничего (или почти ничего) не знаете: Неизвестные и малоизвестные материалы по истории Бабьего Яра» (2017).

Ілля Михайлович Левітас *(11 грудня 1931 – 4 серпня 2014) – український історик, педагог, журналіст, громадський діяч єврейського походження, президент Єврейської ради України, президент Ради національних товариств України.*

У 1990 р. заснував єврейську газету «Відродження», у 1992 – першу всеукраїнську газету «Єврейські вісті». За ініціативою І. М. Левітаса створено вірменську, болгарську, єврейську, польську, румунську національні газети.

Фонди «Память жертв фашизма в Украине» і «Память Бабьего Яра» за його участі надали звання Праведників більш ніж 4 тисячам українців та представників 13 национальностей, які рятували євреїв у роки війни.

Рафаїл Аронович Нахманович *(23 січня 1927 – 16 травня 2009) – радянський, український режисер-документаліст. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1990). Член Спілки кінематографістів України.*

Зняв понад 60 документальних фільмів, із яких близько десяти було знищено або не випущено на екран із політичних мотивів. Тричі на довгий термін був позбавлений права знімати кіно.

29 вересня 1966 р. кіногрупа Р. Нахмановича за його ініціативою знімала несанкціонований владою мітинг, організований до 25-річчя розстрілу київських євреїв у Бабиному Яру, на якому виступали письменники В. Некрасов та І. Дзюба. Усі учасники мітингу потрапили до уваги КДБ, плівку було конфісковано, Р. Нахманович та Е. Тифлін отримали сувору догану з попередженням.

Автор спогадів «Возвращение в систему координат, или Мартиролог метека» (2013).

Віктор Платонович Некрасов *(4 (17) червня 1911 – 3 вересня 1987) – радянський письменник і дисидент.*
За повість «В окопах Сталінграда» одержав Сталінську премію 1947 р., яку віддав на купівлю інвалідних візків для інвалідів війни. 1966 – брав участь у підписанні колективних листів проти реабілітації Й. Сталіна, нових статей кримінального законодавства (190-1 і 190-3 КК РРФСР), введених для боротьби з інакодумством, на захист В. Чорновола.

Взяв участь у мітингах 24 і 29 вересня 1966 р. у Бабиному Яру, за спогадами очевидців, ставши «моральним авторитетом» мітингу.

1974 р. емігрував до Парижа, де працював на Радіо «Свобода».

За спеціальним запрошенням приїжджав у вересні 1976 р. до Ізраїлю, щоб разом з Е. Діамантом вшанувати пам'ять жертв Бабиного Яру.

***Діна Миронівна Пронічева** (уроджена Мстиславська) (7 січня 1911 – 1977) – театральна артистка, одна із врятованих від розстрілу у Бабиному Яру. У січні 1946 р. давала свідчення на процесі проти членів німецької поліції у Києві.*

***Едуард Леонідович Тімлін** (р. н. 22 серпня 1938) – радянський, український кінооператор, сценарист. Заслужений діяч мистецтв України (1995), член Спілки кінематографістів України, член Гільдії кінооператорів України.*
Разом з Р. Нахмановичем у вересні 1966 р. зафільмував мітинг у Бабиному Яру, за що вони пізніше отримали сувору догану з попередженням.

Додаток 2

ДОБІРКА ВІДЕО ПРО ЦЕРЕМОНІЇ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ В БАБИНОМУ ЯРУ В РІЗНИЙ ЧАС

А. Відео (2:05) «Мітинг 1966» Посилання
Б. Відео (5:50) «Митинг в Бабьем Яру, 1966 год» (уривки з інтерв'ю І. Дзюби, В. Войновича) Посилання
В. Відео (4:23) «Конкурс 1965» (+ відкриття пам'ятника 1976) Посилання
Г. Відео (1:05) «Вшанування жертв трагедії Бабиного Яру. 29 жовтня 2016» Посилання
Д. Відео (2:55). Згадати про 33 771 загиблого за 2 доби | Бабин Яр (20 серпня 2016) Посилання

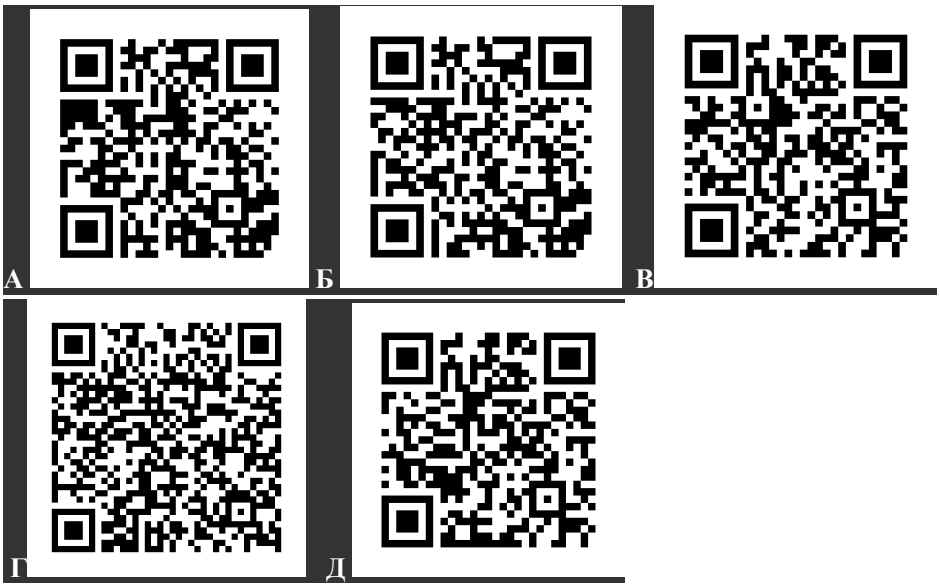

Додаток 3

УРИВКИ З ІНТЕРВ'Ю ПРО ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ У 1966 РОЦІ

А

Уривок з інтерв'ю Євгена Когана з Еммануелем Діамантом
«Если это госмероприятие, то мне там нечего делать. А если нет, то мне там тем более нечего делать!»

– И вы с крошечной компанией единомышленников решаете провести первый митинг памяти жертв Бабьего Яра? Как вам вообще пришла в голову такая идея?

– Мы знали, что приближается дата – 25 лет трагедии в Бабьем Яре, так что мы поняли, что надо что-то сделать. Мы верили, что между нами нет стукачей, но мы понимали, что вся наша жизнь пропитана стукачеством. Так что мы говорили только с самыми близкими друзьями. И в какой-то момент пришла идея собрать людей в годовщину Бабьего Яра. Мы начинаем подходить к незнакомым людям на улице и призывать их прийти в Бабий Яр. На нас, конечно, в основном смотрели как на идиотов. «Если это государственное мероприятие, то мне там нечего делать. А если это не государственное мероприятие, то мне там тем более нечего делать!». Хотя некоторые выслушивали. И в результате 24 сентября 1966 года в Бабий Яр пришли человек пятьдесят. Милиции не было, но в какой-то момент появились две машины, оттуда вышли люди с киноаппаратурой и начали снимать. Мы были уверены, что это КГБ, – это потом мы узнали, что нас снимали две группы документалистов, киевская и московская. Позже киевлян взяли за одно место и забрали отснятые пленки – оператор Эдуард Тимлин смог сохранить 80 метров пленки, которые всплыли потом, в начале девяностых, и благодаря которым мы имеем те фотографии, что имеем, потому что сами мы не фотографировали. Мы вообще не знали, что делать, ничего не приготовили – только повесили плакат. На плакате кроме прочего были слова «Бабий Яр», которые до того не произносились! Почему и стихи Евтушенко, и книга Кузнецова имели такой оглушительный эффект? Потому что они впервые вслух заговорили о Бабьем Яре.

...

– И что происходило на вашем митинге?

– Ничего не происходило, это не было митингом. Под прицелами кинокамер люди начали быстро расходиться – никто не хотел, чтобы его запечатлели на пленке. Остались мы – несколько человек. И тут к нам подошел человек, протянул мне руку и сказал: «Я Некрасов. Ты это сделал?» – и показал на плакат. Я ответил: «Нет». Тогда он спросил: «Боишься?». И я ответил: «Да». Разговор не получался. Потом он спросил: «А почему сегодня?». Я объяснил, что мы специально организовали все это 24 сентября – в канун Йом-Киппура, потому что расстрел 1941 года проходил 29 сентября – тоже в канун Йом-Киппура. И снова пауза. Вдруг он протянул мне клочок бумаги со своим телефоном, сказал: «Надо бы встретиться, поговорить». На следующий день я был у него, и мы решили, что нужно делать новый заход – 29 сентября. А плакат остался – он удивительным образом провисел еще три или четыре дня. Сейчас я думаю, что киевское начальство решило, что его повесили московские документалисты, и не решилось снять.

– И 29 сентября неожиданно пришла толпа?

– Да, это видно на снимках. И там выступали Некрасов и Иван Дзюба, который на тот момент уже написал свою знаменитую работу «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Хотя это нельзя было назвать какими-то выступлениями – не было никакой аппаратуры, мегафонов. И Некрасов, и Дзюба стояли, зажатые толпой, и что-то говорили. Это не были выступления, это были какие-то комментарии, фразы.

...

– Вы благодарны Некрасову за то, что он делал?

– Безусловно! «Приходите, будет Некрасов!» – одно его присутствие легитимизировало то, что произошло. Он вообще очень много сделал для того, чтобы сохранить память о Бабьем Яре.

http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/history/art00172.html

Посилання

Б

Уривок з *інтерв'ю*
Костянтина Гедзя з Рафаїлом Нахмановичем «Бабий Яр-1966: как это было»

– А представители «органов» к вам подходили?

– А как же! Оператором был Тимлин, он побежал в толпу и «зацепился», буквально «зацепился» камерой за нашего студийного режиссера Юдина Михаила Михайловича – физически очень крупного человека. И стал его снимать. В это время я уже подошел поближе, и ко мне прибежал тимлинский ассистент и говорит: там спрашивают, кто главный. Я пошел к тем, которые спрашивали. Это были два очень вальяжных молодых человека в штатском обмундировании, и они спросили: «Что вы снимаете?». Я сказал: «Снимаем людей на Бабьем Яру». Они попросили мое удостоверение, показали свои удостоверения... Знаете, как у них было принято показывать – они, показывая, открывали на секунду – и закрывали. И убирали. Ну, мне их фамилии не были нужны и не были интересны. Я сказал: «Что, прекратить съемку?». «Нет, снимайте».

– А неприятности какие-то потом были?

– Были. Вечером я написал «телегу» директору студии, положил утром ее на стол. Он внимательно меня послушал, в это время раздался звонок по вертушке. Он сказал: «О, уже интересуются». И в телефон: «А он у меня сидит». Они спросили у него: а что с

материалом? Я сказал: «Материал в проявке». Ну а потом, по-моему, через неделю, состоялось заседание Госкино, на котором вкатили по строгому выговору с предупреждением нам с Тимлиным и директору студии.

http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/history/art00017.html
Посилання

Законність або справедливість?

Леся Юрчишин

Щоб розглянути поняття "верховенства права" в цьому занятті учням пропонується опрацювати приклади законів і практики німецької та радянської тоталітарних держав на теренах України та вплив цих законів на долі конкретних людей. Проводяться паралелі з сучасністю, сучасною концепцією прав людини, зачіпаються питання опору несправедливим законам.

Мета:
сформувати розуміння відмінності верховенства права від верховенства закону, усвідомлення важливості закріплення та забезпечення прав людини в законах та діях держави; визначати, яким чином нацистська окупаційна політика впливала на повсякденне життя киян; завдяки використанню різних видів джерел розвивати навички аналітичного та критичного мислення, сприяти розвитку емоційного інтелекту учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• визначати зміни у повсякденному житті киян у роки окупації;
• називати особливі закони воєнного часу;
• висловлювати власну думку щодо законності та справедливості видання/дотримання певних нормативно-правових документів;
• розуміти й оцінювати різні види джерел, покращити навички роботи з писемними та фотоджерелами;
• підвищити рівень розвитку емоційного інтелекту.

Тривалість: 45-90 хвилин.

Формат: практичне заняття.

Необхідні матеріали:
роздруковані уривки з текстом, проектор та/або роздруковані фотографії, комп’ютер із виходом до мережі інтернет.

План заходу

Крок 1. Робота з юридичними поняттями. Обговорення

Обговоріть з учнями наступні запитання. Запишіть або попросіть когось з учнів записати перелік прав людини, які озвучують учні, на дошці. Каталог Загальної декларації прав людини наведено у додатку 1.

Коротке пояснення для учнів: Події Другої світової війни спонукали світову спільноту до вироблення та прийняття у 1948 р. Загальної декларації прав людини і відповідно офіційного затвердження нормами міжнародного права поняття "права людини". На сьогоднішньому уроці ми говоритимемо про події Другої світової війни у Києві, але вживатимемо для зручності

сучасне визначення поняття "права людини".

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття "права людини"? Які права людини ви знаєте?
- Хто створює і приймає закони? Як ви вважаєте, яка основна мета ухвалення законів?
- Чи завжди закон захищає людину/є на сторожі прав людини ?
- Чи впливає війна на закон? Яким чином?
- Чи можна обмежувати права людини під час війни? Які саме права людини можуть бути обмежені у процесі збройного конфлікту?
- Які права людини не можуть бути обмежені у жодному разі, навіть під час збройного конфлікту?
- Чи важливо усім громадянам дотримуватись законів? Чому? Поясніть свою думку.
- Якщо закон, створений владою, порушує права людини, чи дає нам це право його не виконувати?

Крок 2. Робота з візуальними матеріалами

Дайте завдання учням для роботи в групах / парах. Оберіть варіант, який вважаєте найкращим.

Варіант 1. Знайдіть на віртуальній виставці матеріали, які свідчили про появу законів / розпоряджень нової німецької влади у Києві.

Варіант 2. Ознайомтесь із німецькими плакатами, афішами та оголошеннями з віртуальної виставки. Виберіть і зачитайте закони/розпорядження нової нацистської влади (додаток 2).

Обговоріть з учнями, які права людини (в сучасному розумінні) могли порушуватись такими законами?

Під час обговорення скористайтесь записаним на дошці під час Кроку 1 переліком прав людини. За потреби зверніться до Каталогу Загальної декларації прав людини, наведеного у додатку 1.

Крок 3. Робота з уривком із книжки Анатолія Кузнецова "Бабин Яр"

Для роботи скористайтеся додатком 3. Попросіть учнів прочитати текст у парах або самостійно та обговоріть наступні запитання.

Запитання для обговорення:

- Що вас найбільше здивувало у воєнних законах того часу?
- Про що свідчить така увага окупаційної адміністрації до здавання валянок, продуктів харчування?
- Чи можливо було вижити у воєнний час, не порушуючи закон? Поясніть свою думку.
- Чи можна вважати маленького Анатолія правопорушником? Чому?
- Чи можна вважати такі закони справедливими щодо цивільного населення? Відповідь обґрунтуйте.

Крок 4. Робота з візуальними джерелами (Варіативний)

Для роботи скористайтеся додатком 4 (про неформальне вшанування пам’яті за радянських часів). Учням потрібно роздати фото без підпису!

В процесі або наприкінці обговорення (коли доречно) надайте додаткову інформацію учням: На фото зображено несанкціонований мітинг у Бабиному Яру у вересні 1966 р. У Конституціях СРСР і УРСР було прописано право на свободу мирних зібрань, однак на практиці правоохоронні органи забороняли збори, які йшли врозріз із офіційною ідеологією. Трагедію Бабиного Яру замовчували, тому людей, які брали участь у таких заходах, могли заарештувати та ув’язнити.

Додатково обговоріть, чому люди пішли на несанкціонований державною владою мітинг? Якою могла бути їхня мотивація? (віддати шану пам’яті, засвідчити власну ідентичність через пам’ять, виявити протест проти влади ...)

За потреби можна також опрацювати додаток 5, статтю 39 Конституції України та обговорити, яким чином забезпечується право громадян України збиратися мирно, без зброї? Чи можна сьогодні в Україні вільно проводити заходи зі вшанування пам’яті?

Крок 5. Поняття верховенства права

В юридичних колах є поширеною така думка: «Рішення суду є завжди законним, але не завжди справедливим». Спитайте, як учні розуміють цю фразу? Попросіть їх обґрунтувати відповідь.

Поясніть, що поняття "справедливий закон" для кожного з нас може означати різне, тому є поняття "верховенства права".

У статті 8 Конституції зазначено: "В Україні визнається і діє принцип верховенства права". Згідно з доповіддю Венеційської комісії "Про верховенство права" (2011 р.), можна виокремити такі складові поняття "верховенство права": 1) права людини мають бути захищені; 2) рівність усіх перед законом; 3) наявність справедливого суду; 4) вирішення питань про юридичні права має, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; 5) держава повинна дотримуватися своїх зобов’язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Крок 6. Підсумкова рефлексія

Попросіть учнів висловлюватися по черзі ("Мікрофон" або інший метод).

Розпитайте:

- Про що вони дізналися сьогодні на уроці?
- Що найбільше їх вразило?
- Що корисного вони взяли для себе з уроку?
- Чи залишились у них запитання? Які саме?

Додаток 1

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стислий виклад англомовної версії Загальної декларації прав людини у такому вигляді розроблений Ресурсним центром із прав людини Університету штату Міннесота.

Посилання на файл:
dodatok-1-katalog-hr.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Ресурсний центр із прав людини Університету штату Міннесота.)

Додаток 2

НІМЕЦЬКІ ПЛАКАТИ, АФІШІ ТА ОГОЛОШЕННЯ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,posters,1,0,0:node4,30

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

УРИВОК ІЗ КНИЖКИ АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА "БАБИН ЯР"

Посилання на файл:
dodatok-3-kuznetsov.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Анатолій Кузнецов, "Бабин Яр")

Додаток 4

НЕФОРМАЛЬНЕ ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ ЗА РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,40,0,0:node8,-205

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 5

СТАТТЯ 39 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

(Джерело: Конституція України)

Додаток 1

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 1. Право на рівність.
Стаття 2. Свобода від дискримінації.
Стаття 3. Право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.
Стаття 4. Свобода від рабства.
Стаття 5. Свобода від катувань і поводження, що принижує людську гідність.
Стаття 6. Право людини на визнання її правосуб'єктності.
Стаття 7. Право на рівність перед законом.
Стаття 8. Право на поновлення у правах компетентним судовим органом.
Стаття 9. Свобода від безпідставного арешту і вигнання.
Стаття 10. Право на справедливе прилюдне слухання справи.
Стаття 11. Право особи вважатися невинною, доки винуватість не буде встановлено
Стаття 12. Свобода від втручання в особисте і сімейне життя, від посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції.
Стаття 13. Право вільно залишати і повертатися у країну.
Стаття 14. Право шукати притулку від переслідувань в інших країнах.
Стаття 15. Право на громадянство й на його зміну.
Стаття 16. Право одружуватися і засновувати сім'ю.
Стаття 17. Право на володіння майном.
Стаття 18. Свобода переконань і релігії.
Стаття 19. Свобода думки та інформації.
Стаття 20. Право на свободу мирних зборів та асоціацій.
Стаття 21. Право брати участь в управлінні і у вільних виборах.
Стаття 22. Право на соціальне забезпечення.
Стаття 23. Право вільно вибирати роботу і входити до професійних спілок.
Стаття 24. Право на відпочинок і дозвілля.
Стаття 25. Право на відповідний життєвий рівень.
Стаття 26. Право на освіту.
Стаття 27. Право на участь у культурному житті громади.
Стаття 28. Право на соціальний і міжнародний порядок, за якого права будуть здійснюватись.
Стаття 29. Суспільні обов'язки людини важливі для вільного і повноцінного розвитку.
Стаття 30. Свобода від втручання держави, групи осіб або окремих осіб у викладені вище права.

Стислий виклад англомовної версії Загальної декларації прав людини у такому вигляді розроблений Ресурсним центром із прав людини Університету штату Міннесота.

Додаток 3

УРИВОК ІЗ КНИЖКИ АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА «БАБИН ЯР»

СКОЛЬКО РАЗ МЕНЯ НУЖНО РАССТРЕЛЯТЬ?

К четырнадцати годам жизни на этой земле я совершил столько преступлений, что меня следовало расстрелять по меньшей мере вот сколько раз:

1. Не выдал еврея (моего друга Шурку).
2. Укрывал пленного (Василия).
3. Носил валенки.
4. Нарушал комендантский час.
5. Прятал красный флаг.
6. Не полностью вернул взятое в магазине.
7. Не сдал топлива.
8. Не сдал излишков продовольствия.
9. Повесил листовку.
10. Воровал (свеклу, торф, дрова, елки).
11. Работал с колбасником подпольно.
12. Бежал от Германии (в Вышгороде).
13. Вторично бежал (на Приорке).
14. Украл ружье и пользовался им.
15. Имел боеприпасы.
16. Не выполнил приказа о золоте (не донес на Дегтярева).
17. Не явился на регистрацию в 14 лет.
18. Не доносил о подпольщиках.
19. Был антигермански настроен и потворствовал антигерманским настроениям (был приказ о расстреле и за это).
20. Пребывал в запретной зоне сорок дней, и за это одно надо было расстрелять сорок раз.

При этом я не был еще членом партии, комсомольцем, подпольщиком, не был евреем, цыганом, не имел голубей или радиоприемника, не совершал открытых выступлений, не попался в заложники, а был ОБЫКНОВЕННЕЙШИЙ, рядовой, незаметный, маленький человечек в картузе.

Но, если скрупулезно следовать установленным властями правилам, по принципу «совершил – получай», то я уже двадцать раз НЕ ИМЕЛ ПРАВА ЖИТЬ.

Я живу упрямо дальше, а преступления катастрофически множатся, так что я перестал их считать, а просто знаю, что я – страшный, но не пойманный до сих пор преступник.

Я живу почти по недоразумению, только потому, что в спешке и неразберихе правила и законы *властей* не совсем до конца, не идеально выполняются. *Как-то я проскальзываю в оплошно не зашторенные ячейки сетей и ухожу по милости случая, как по той же милости мог бы и попасться. Каждый ходит по ниточке, никто не зависит от своей воли, а зависит от случая, ситуации, от чьего-то настроения, да еще в очень большой степени – от своих быстрых ног.*

А от чего еще? Сегодня одна *двуногая* сволочь произвольно устанавливает одно правило, завтра приходит другой мерзавец и добавляет другое правило, пятое и десятое, и Бог весть сколько их еще родится во мгле нацистских, [энкаведистских, роялистских, марксистских, китайских, марсианских мозгов непрошенных благодетелей наших, имя им легион.]

Но я хочу жить!

Жить, сколько мне отпущено матерью-жизнью, а не двуногими дегенератами. Как вы смеете, какое вы имеете право брать на себя решение вопроса о МОЕЙ жизни:

СКОЛЬКО МНЕ ЖИТЬ,

КАК МНЕ ЖИТЬ,

ГДЕ МНЕ ЖИТЬ,

ЧТО МНЕ ДУМАТЬ,

ЧТО МНЕ ЧУВСТВОВАТЬ,

КОГДА МНЕ УМИРАТЬ?

Я хочу жить долго, пока не останется самых следов ваших!

Я ненавижу вас, *диктаторы*, враги жизни, я презираю вас как самое омерзительное, что когда-либо рождала земля. Проклятые. Проклятые! ПРОКЛЯТЫЕ!!!

Разом чи нарізно?

Леся Юрчишин

Заняття спрямоване на розвиток емоційного інтелекту учнів. "Приміряючи" на себе різні соціальні ролі, учні мають змогу збагнути, які емоції переживали сучасники трагічних подій Другої світової війни.

Мета:
завдяки використанню різних видів джерел формувати емпатію, повагу і позитивне ставлення до різних груп населення під час війни, розуміння важливості взаємодії і підтримки різних суспільних груп задля спільного порятунку, розвивати навички кооперації та розв’язання конфліктів, сприяти розвитку емоційного інтелекту учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• називати умови, в яких опинилися певні групи населення під час Другої світової війни;
• пояснювати причини/джерело небезпеки для певних груп населення;
• проектувати можливі стратегії порятунку певних груп населення;
• покращити навички роботи з писемними та фотоджерелами;
• підвищити рівень розвитку емоційного інтелекту.

Тривалість: 45–90 хвилин.

Формат: заняття, урок.

Необхідні матеріали:
роздруковані уривки з текстом, проектор та/або роздруковані фотографії, комп’ютер/комп’ютери з виходом до мережі інтернет, підготовлені "таблички чи ярлички", п’ять стільців.

План заходу

Крок 1. Робота з матеріалами віртуальної виставки та додатком 1

Об’єднайте учнів у групи / пари, проведіть жеребкування номерів груп / пар. Дайте парам завдання для роботи.

- Група 1. Євреї.
- Група 2. Роми.
- Група 3. Українські націоналісти.
- Група 4. Пацієнти психіатричної лікарні.
- Група 5. Радянські підпільники.
- Група 6. Радянські військовополонені.
- Група 7. Німецькі військовополонені.
- Група 8. Інші цивільні мешканці.

Завдання учням для роботи в групах / парах:

- Використовуючи матеріали виставки, знайдіть інформацію про типового представника групи, підшукайте відповідне фото.
- Попрацюйте над наповненням історії "героя / героїні" (додаток 1).
- Підготуйтесь до представлення роботи групи / пари відповідно до алгоритму (додаток 1).

Крок 2. Презентація результатів роботи груп / пар

Презентація результатів роботи груп / пар за орієнтовним планом, використовуючи візуальне зображення "героя / героїні" (додаток 1).

Зверніть увагу, що одна й та сама особа могла також належати одночасно до кількох груп, і, відповідно, небезпека її становища могла тільки посилюватись. Наприклад: єврей – пацієнт психічної лікарні, єврей – радянський підпільник, український націоналіст – військовий або цивільна особа тощо.

Алгоритм представлення роботи групи/пари (див. також додаток 1):

- Фото, ім’я (якщо відомо).
- У яких умовах, імовірно, опинився "герой / героїня" вашої історії у часи Другої світової війни? (Якщо відома точна біографія – розкажіть про неї.)
- Чому йому / їй і таким, як він / вона, загрожувала небезпека (походження, релігія...)?
- Чи могли вони врятуватись? Як саме? Що збільшувало їхні шанси на порятунок? Що зменшувало шанси на порятунок? Наведіть приклади.
- Чи усвідомлювали "герой / героїня" вашої історії себе представниками вказаної групи? Яка ідентичність, на вашу думку, могла бути важливою для них самих? Яким чином їх могли ідентифікувати інші?

Додаткові запитання для учнів під час представлення:

- Чи можливо було змінити групову належність?
- Чи збільшувала шанси на порятунок зміна групової належності (зміна релігії / національності / роботи / співпраця з окупантами)?
- Чи могла впливати на порятунок множинна групова належність? Яким чином?

Крок 3. Рефлексія

Обговоріть з учнями результати спільної роботи, попросіть їх висловлюватися по черзі ("Мікрофон" або інший метод). Якщо ви плануєте розбити заняття на два уроки, тут можна завершити першу частину.

Запитання до учнів:

- Чи важко було виконувати групове завдання? Чому?
- Що вас найбільш вразило на уроці?
- Чи залишились у вас запитання? Які саме?

Крок 4. Робота з уривком із роману Анатолія Кузнецова "Бабин Яр"

Продовжіть роботу, розпочату на попередньому занятті. Актуалізуйте знання / уміння учнів будь-яким зручним методом, використовуючи запитання із попереднього Кроку. Акцентуйте увагу на можливих стратегіях порятунку "героя / героїні".

Запропонуйте учням спільно прочитати уривок із роману А. Кузнецова "Бабин Яр" (додаток 2). Під час обговорення зверніть увагу на аспекти пропаганди і розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Підкресліть, що насправді частина євреїв і Західної Європи, і СРСР на той момент вже була дуже асимільована й також не розуміла, чому в якийсь момент вони стали "чужими".

Обговоріть з учнями запитання.

Запитання до учнів:

- Ким за національністю усвідомлює себе Анатолій? Чому він взагалі задумався про свою ідентичність?
- Чи погодився Анатолій із думкою про те, що "жиды, ляхи и москали – наилютейшие враги Украины"? Відповідь обґрунтуйте.
- Чому Анатолій вважає наведений текст поганим?
- З якою метою могли поширюватися такі плакати / гасла?

Крок 5. (Варіативний) Гра "Чотири стільці" А

Запрошуємо п’ятьох охочих і пояснюємо правила гри для усіх учнів. **Цей крок потрібно проводити лише разом з наступним:** Крок № 6 (Варіативний) Гра "Чотири стільці" Б.

Гра "Чотири стільці" Стільці стоять по колу, учасники під музику рухаються навколо стільців. Коли музика змовкає, вони мають якнайшвидше зайняти місце на стільці. Хто не встиг – вибуває, забираємо наступний стілець і продовжуємо рух під музику.

Завдання для п’ятьох учасників: якнайдовше втриматись на стільці.

Завдання для решти учнів: уважно стежити за тим, що відбувається. Звертати увагу на емоції та стратегії поведінки учасників. Можна об’єднати учнів у п’ять груп, щоб стежили за конкретними учасниками.

Після завершення гри обговоріть наступні запитання.

Запитання до учнів:

- Що було найскладнішим?
- Які стратегії поведінки вибирали безпосередні учасники гри?
- Що відчували учасники? Якими були їхні емоції?

Крок 6. (Варіативний) Гра "Чотири стільці" Б

Цей крок потрібно проводити лише разом з попереднім: Крок № 5 (Варіативний) Гра "Чотири стільці" А.

Стільці стоять по колу, учасники під музику рухаються навколо стільців. Коли музика змовкає, їхнє завдання – УСІМ поміститися на стільці. Ніхто не повинен вибути. Далі ми поступово забираємо по одному стільцю. Мають залишитись один стілець та усі п’ять учасників на ньому.

Завдання для п’ятьох учасників: УСІМ поміститися на стільцях.

Завдання для решти учнів: уважно стежити за тим, що відбувається. Звертати увагу на емоції та стратегії поведінки учасників. Можна об’єднати учнів у п’ять груп, щоб стежили за конкретними учасниками.

Після обговорення зверніть увагу учнів на наступне: Зверніть увагу, що у першому варіанті гри завдання було "якнайдовше втриматись на стільці". Більшість із вас вирішила, що це означає "виштовхнути когось і залишитись самому на стільці". У другому варіанті гри ми тільки уточнили, щоб "УСІМ поміститися на стільцях", і результат гри кардинально змінився. А тепер уявіть собі, що зупинення музики – це зміна влади у воєнний час. Кожного разу люди були перед новим вибором: яким чином вижити? І тут уже могли діяти різні принципи: "виштовхнути" когось чи допомогти один одному. При цьому влада могла часто змінюватись, а завдання "залишитись на стільці" ставало дедалі важчим з огляду на певні політичні вподобання / релігійну чи національну належність / стратегію щодо інших людей, обрану напередодні. В умовах окупації таких основних "правил гри", як у нашому випадку, не було.

Запитання для обговорення:

- Що було найскладнішим?
- Які стратегії поведінки вибирали безпосередні учасники гри?
- Що відчували учасники? Якими були їхні емоції?
- Яке завдання було важче виконати (перше чи друге)? Як думаєте, чому?
- Позитивні чи негативні емоції переважали у першому випадку? У другому випадку?

Крок 7. Співіснування та спільна боротьба за права один одного

Попросіть учнів ще раз пригадати обговорення їхніх "героїв / героїнь" у Кроці 2. Обговоріть з учнями запитання з "Блоку запитань до учасників №1"

Використовуйте різні комбінації "героїв", наприклад: якби цивільні мешканці допомогли євреям, радянське підпілля допомогло душевнохворим, тощо.

- Група 1. Євреї у Бабиному Яру.
- Група 2. Роми у Бабиному Яру.
- Група 3. Українські націоналісти.
- Група 4. Пацієнти психіатричної лікарні.
- Група 5. Радянські підпільники.
- Група 6. Радянські військовополонені.
- Група 7. Німецькі військовополонені.
- Група 8. Інші цивільні мешканці.

Запропонуйте учням спільно прочитати висловлювання німецького пастора Мартіна Німеллера (додаток 3).

Якщо є можливість, виведіть текст на екран, щоб було чітко виділено "я мовчав", "вже не було

кому заступитися за мене". Обговоріть з учнями запитання з "Блоку запитань до учасників №2".

Блок запитань № 1.

Запитання до учнів:

- Чи можна виокремити якісь спільні риси у представленні «героїв/героїнь»?
- Яким чином могли врятуватись ваші герої? Чи можна визначити якісь спільні стратегії?
- Якби ваші герої допомогли один одному, чи могло б це збільшити їхні шанси на порятунок? Яким чином?

Блок запитань № 2.

Запитання до учнів:

- На що звертає нашу увагу німецький пастор Мартін Німеллер? Як думаєте, чому?
- Чому і в сучасному світі важливо захищати право кожного бути собою?

Крок 8. Підсумкова рефлексія

Попросіть учнів висловлюватися по черзі ("Мікрофон" або інший метод).

Запитання до учнів:

- Про що ви дізналися сьогодні на уроці / уроках?
- Що найбільше вразило вас на уроці?
- Які емоції ви відчували під час уроку?
- Що для вас було найважливішим на уроці / уроках?
- Чи залишились у вас запитання? Які саме?

Додаток 1

"ГЕРОЙ" АБО "ГЕРОЇНЯ" НАШОЇ ОПОВІДІ

Посилання на файл:
geroygeroinya-nashoi-opovidi.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Роздатковий матеріал)

Додаток 2

УРИВОК ІЗ РОМАНУ АНАТОЛІЯ КУЗНЕЦОВА "БАБИН ЯР"

Посилання на файл:
urivok-iz-knijki-anatoliya-kuznecova-babin-yar.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 3

ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПАСТОРА МАРТІНА НІМЕЛЛЕРА

Посилання на файл:
vislovlyuvannya-pastora-martina-nimellera.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Энциклопедия Катастрофы / Под ред. И. Гутмана. – Иерусалим, 1990. – С. 814)

Додаток 1

«Герой/героїня» нашої оповіді

Завдання учням для роботи у групах/парах:

1. Використовуючи матеріали виставки, знайдіть інформацію про типового представника групи, підшукайте відповідне фото.
2. Попрацюйте над наповненням історії «героя/героїні»
3. Підготуйтесь до представлення роботи групи/пари відповідно до алгоритму.

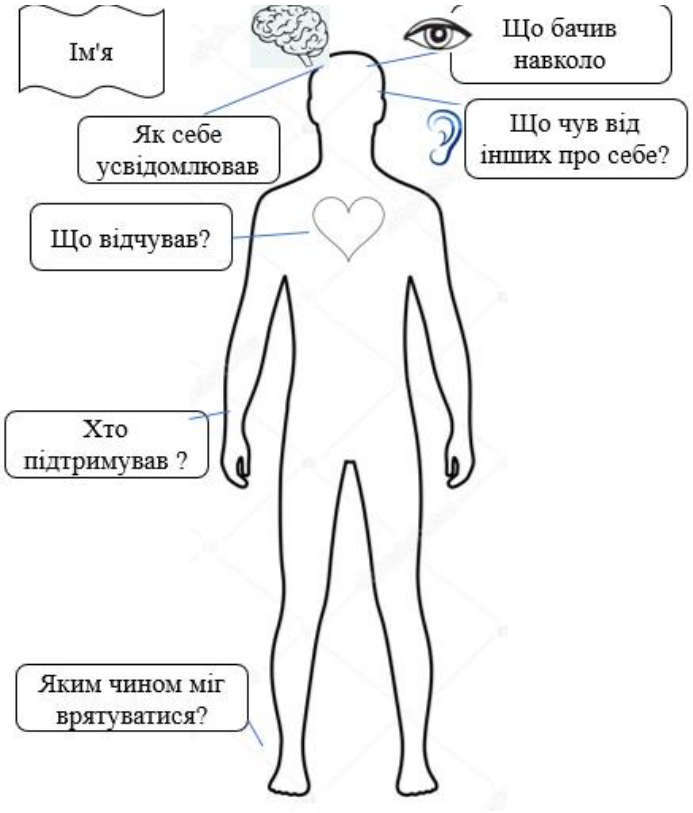

Алгоритм представлення роботи групи/пари:

1. Фото, ім’я (якщо відомо).
2. У яких умовах, імовірно, опинився «герой/героїня» вашої історії у часи Другої світової війни? (Якщо відома точна біографія – розкажіть про неї.)
3. Чому йому/їй і таким, як він/вона, загрожувала небезпека (походження, релігія...)?
4. Чи могли вони врятуватись? Як саме? Що збільшувало їхні шанси на порятунок? Що зменшувало шанси на порятунок? Наведіть приклади.
5. Чи усвідомлювали «герой/героїня» вашої історії себе представниками вказаної групи? Яка ідентичність, на вашу думку, могла бути важливою для них самих? Яким чином їх могли ідентифікувати інші?

Зверніть увагу, що одна й та сама особа могла належати одночасно до кількох групах, і, це, відповідно, могло впливати на її становище.

Додаток 2

Уривок із книжки Анатолія Кузнецова «Бабин Яр»

«Жиды, ляхи и москали – наилютейшие враги Украины»

На заборах еще висели советские плакаты с карикатурами на Гитлера, но в одном месте они были заклеены немецкими. На черном листе желтыми штрихами были нарисованы картинки счастливой жизни, которая теперь будет: упитанные чубатые мужики в казацких шароварах пахали волами землю, потом размашисто сеяли из лукошка. Они весело жали хлеб серпами, молотили его тоже вручную – цепами, а на последней картинке всей семьей обедали под портретом Гитлера, украшенном рушниками.
И вдруг я рядом прочел такое, что не поверил своим глазам:
«ЖИДЫ, ЛЯХИ И МОСКАЛИ – НАИЛЮТЕЙШИЕ ВРАГИ УКРАИНЫ!»
У этого плаката впервые в жизни я задумался: кто я такой? Мать моя – украинка, отец – русский. Наполовину украинец, наполовину «москаль», я, значит, враг сам себе.
Дальше – хуже. Мои лучшие друзья были: Шурка Маца – наполовину еврей, то есть жид, и Болик Каминский – наполовину поляк, то есть лях. Сплошная чертовщина. Немедленно сообщил бабке.
– Не обращай внимания, сынок, – сказала она. – То дураки написали.
Допустим, дураки. Но не написали, а напечатали. Зачем такой бред печатать и расклеивать по заборам?

Додаток 3

Висловлювання Пастора Мартіна Німеллера (1892–1984), протестантського теолога, в'язня концтаборів

Коли вони прийшли за комуністами, ***я мовчав*** *– я не був комуністом.*
Коли вони прийшли за соціал-демократами, ***я мовчав*** *– я не був соціал-демократом.*
Коли вони прийшли за профспілковими активістами, ***я мовчав*** *– я не був членом профспілки.*
Коли вони прийшли за євреями, ***я мовчав*** *– я не був євреєм.*
Коли вони прийшли за мною – ***вже не було кому заступитися за мене****.*

(Энциклопедия Катастрофы / Под ред. И. Гутмана. – Иерусалим, 1990. – С. 814)

Три кроки до трагедії. Протидія ромофобії

Ольга Лімонова

Урок з громадянської освіти, покликаний змусити підлітків замислитися над шкідливістю певних стереотипів та упереджень, вберегти суспільство від дій, що можуть призвести до трагедії.

Мета:
• навчитися розпізнавати стереотипи щодо ромів;
• викликати негативне ставлення до будь-яких упереджень щодо інших людей;
• заохочувати учнів до протидії дискримінації ромів;
• пояснити зв’язок між упередженнями, дискримінацією та можливим насильством щодо дискримінованих груп.

Очікувані результати:
після цього уроку учні зможуть:
• пояснювати, що таке стереотип, упередження, дискримінація, геноцид;
• усвідомити, як сприйняття і враження впливають на поведінку людини;
• пояснювати чому і як виникає дискримінація, як треба з нею боротися;
• визначати власне ставлення до стереотипів, упереджень та дискримінації.

Тривалість: до 90 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", підручник з Громадянської освіти, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Стереотип

Продемонструйте учням відеосюжет “Роми Харкова” з сайту медіа-проекту Ukraïner.net (додаток 8) Запропонуйте обговорити побачене, відповівши на питання.

Після обговорення запропонуйте учням ознайомитися з визначенням поняття "стереотип", що запропоноване в підручнику (за потреби, записати в зошити/словничку).

Запитання до учнів:

- Що вас вразило/здивувало в цьому відеосюжеті?
- Наскільки показані у сюжеті представники ромської національності відповідають вашому уявленню про ромів?
- Що саме в даному сюжеті йде врозріз з вашими уявленнями про життя ромів? В чому, на

Вашу думку, причина таких відмінностей?

Крок 2. Упередження

Запропонуйте учням взяти участь у спрощеному варіанті вправи "Купе поїзда". Кожному учаснику буде надано список (додаток 2). Питання звучить так: «За правилами перевізника ви мусите обрати, з ким із цих людей ви б не хотіли опинитися в одному купе поїзда». Учасники повинні визначити три найбільш небажаних для себе людини . Потім учасники об'єднуються в групи по три людини. Кожна група — купе. Мета — проранжирувати список з тим, щоб обрати того супутника, який небажаний для всіх трьох пасажирів купе. Після цього клас обговорює різні вибори.

Після обговорення запропонуйте учням ознайомитися з визначенням поняття "упередження", що запропоноване в підручнику (за потреби, записати в зошити/словничку).

Запитання до учнів:

- Чи важко було дійти спільної думки?
- Чому у різних груп відповіді виявилися різними?
- Чому відповіді усіх груп іноді збігалися?
- Чому ви не хотіли їхати з людиною в одному купе?
- Чому будь-хто може відмовитись їхати з нами в одному купе?

Крок 3. Дискримінація

Об'єднайте клас в дві групи. Одній групі запропонуйте роздатковий матеріал, що містить інформацію по дискримінації ромів напередодні Другої світової війни (додаток 3), другій групі - інформацію по дискримінації ромів в сучасній Україні (додаток 4). В кожній групі запропонуйте учням розділити т.зв. “обов’язки” і заповнити табличку (додаток 5) Після роботи з джерелами, запропонуйте групам об’єднати свої таблички в одну порівняльну таблицю дискримінації ромів до Другої світової війни в тоталітарних країнах і в сучасній Україні. Обговоріть в спільному колі результати групової роботи, спираючись на блок запитань.

*__Примітка:__ Спитайте учнів, якими можуть бути наслідки такої дискримінації? (вийти на різні форми насильства. Від індивідуального до геноциду) В кінці обговорення зробіть акцент на тому, що ви на уроці умовно пройшли три кроки на шляху до трагедії. Одного разу, під час Другої світової війни, ця трагедія відбулася. Дайте учням випереджувальне завдання на Крок 4 подумати, яким чином можна запобігти переходу до «наступного кроку», тобто насильства?

Після обговорення запропонуйте учням ознайомитися з визначенням поняття "дискримінація", що запропоноване в підручнику (за потреби, записати в зошити/словничку).

Запитання до учнів:

- В чому саме проявилася дискримінація, про яку йдеться в джерелах?
- Що спільне і відмінне можна прослідкувати в діях людей, висвітлених в джерелах?
- Чим, на вашу думку, відрізняються поняття "упередження" і "дискримінація"?

Крок 4. Геноцид

Виведіть на екран додаток 6 з визначенням поняття “геноцид” згідно Кримінального Кодексу України. Наведіть цитату з роману-документу А. Кузнєцова "Бабин Яр" (додаток 7). Запропонуйте учням уважно ознайомитися зі стендом віртуальної виставки "Доля ромів" фото+опис (додаток 1) і відповісти на питання.

Запитання до учнів:

- Знайдіть в тексті та матеріалах стенду свідчення того, що дії, яким були піддані роми під час нацистської окупації, були геноцидом. Обгрунтуйте свою думку.

Крок 5. Проблема дискримінації та рівень толерантності в сучасному суспільстві

Запропонуйте учням ознайомитися з інфографікою (додаток 9) та відповісти на питання.

(**Примітка:** при обговоренні першого питання потрібно наголосити, що людина не може вибирати, ким народитися!!!*)

Запитання до учнів:

- (**Примітка**: роми – єдина етнічна група в переліку!!!) За яким принципом у дослідженні визначено категорії громадян…? (напр.: етнічність, релігія, соціальні тощо).
- Які групи в Україні знаходяться в зоні найбільшого ризику дискримінації, відповідно до цього дослідження? Які ще групи, на Вашу думку, у зоні ризику? Як до цього ставитеся ви?

Крок 6. Рефлексія

Запропонуйте учням за допомогою методу "Відкритий мікрофон" висловити свою думку, щодо випереджувального питання перед Кроком 4: ***“Що нам слід робити, аби подібна трагедія не відбулася знову?”***

Додаток 1

РОМИ ХАРКОВА

Посилання:
https://youtu.be/K497r9PLKBY

(Джерело: З сайту медіа-проекту Ukraïner.net)

Додаток 2

СПИСОК ПАСАЖИРІВ КУПЕ ПОЇЗДА

Список пасажирів купе поїзда

- гомосексуал;
- скінхед;
- неохайно вдягнена жінка з маленькою дитиною;
- кавказець;
- циганка;
- людина з села з великим мішком;
- темношкірий студент;
- підліток, схожий на наркозалежного;
- поліцейський;
- інвалід зі складеною коляскою.

(Джерело:)

Додаток 3

РОМИ ДО ВІЙНИ

Посилання на файл:
_romi_do-viyni.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 4

РОМИ СЬОГОДНІ

Посилання на файл:
_romi_suchasnist.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 5

ТАБЛИЧКА

Посилання на файл:
tablychka.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 6

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ГЕНОЦИД"

Посилання на файл:
genocid.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Кримінальний кодекс України)

Додаток 7

УРИВОК З РОМАНУ-ДОКУМЕНТА А. КУЗНЄЦОВА "БАБИН ЯР"

"На цыган немцы охотились, как на дичь. Они подлежали такому же немедленному уничтожению, как и евреи. Паспорт имел решающее значение. В советском паспорте, как нечто само собой разумеющееся, есть графа "национальность", так называемый "5-й пункт". Никто не думал, что для массы, людей это станет роковым. Кстати, я ни тогда, ни позже не понимал и, наверное, никогда не пойму, зачем в паспорте указывать национальность. Немцы проверяли паспорта, прочесывая дома, устраивая облавы, останавливали на улице любого человека, внешность которого их насторожила. И если в паспорте у него стояло "русский", то и это не всегда убеждало немцев: его могли потащить на экспертизу. Людям с темными волосами и длинным носом лучше было не показываться на улице. Цыган везли в Бабий Яр целыми таборами, причем они, кажется, тоже до последнего момента не понимали, что с ними делают."

(Джерело:)

Додаток 8

СТЕНД ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "ДОЛЯ РОМІВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,12,0,0:node3,227

(Джерело:)

Додаток 9

ІНФОГРАФІКА

Посилання на файл:
2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 3

Роздатковий матеріал «Дискримінація ромів напередодні Другої світової війни»

Ставлення до ромів

«Цигани дійсно зберегли деякі нордичні ознаки, але вони походять від найнижчих верств населення цього регіону. В процесі міграції вони увібрали в себе кров народів, що їх оточували, й таким чином стали расою, в якій змішались риси Східної й Західної Азії, з домішком індійських, середньоазійських та європейських рис. <…> Причиною такого змішування став їх кочовий спосіб життя. В цілому вплив циган на Європу чужерідний».

Професор Ганс Фрідріх Карл Гюнтер, *«Расологія Європи», 1924 рік*

« Двері відкрила мати дівчини, типова циганка, а її брат, що на той час був у кімнаті, своїм зовнішнім виглядом переконав мене, що я попав у циганську родину. Упередження до циганської раси з дитинства, коли ти не раз чув від старших людей, що цигани – то злодії, які харчуються м'ясом здохлих звірят, що їх викопують із землі, деколи у півгнилому стані, вразили мене несподіваним дивуванням. ...Мати подала перекуску – ковбасу, шинку і паску та чверть літра самогону. Чарку я перехилив без надуми, але коли почав закусувати шинкою, здавалось мені, що шинка «росте мені в роті»…

Літопис УПА. – Т. 37: Іван Лико. На грані мрії і дійсності (спогади підпільника). – Торонто, 2002. – С. 178

«Всупереч стереотипам, цигани в середині XX ст. зовсім не були ізгоями, що оточені стіною недовіри та упереджень…

Кочові табори приносили селянським господарствам відчутну користь. Вони постачали село дешевими ремісничими виробами. Оскільки колгоспники були позбавлені коней, а цигани їх зберегли, останніх наймали для оранки, підвозу дрів та торфу…

Народні чутки не приписували циганам вбивств тощо. Люди бачили, що крадуть вони в основному дрібниці, щоб прогодуватися…»

Бессонов Н. Цыгане СССР в оккупации. Стратегии выживания // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2009. – № 2 (6). – С. 30-32.

Дискримінаційні дії

«В 1922 році в Бадені (Німеччина) тим, хто вів кочовий спосіб життя, стали видавати спеціальні посвідчення, а п'ть років потому в Прусії у восьми тисяч циган зняли відбитки пальців. Баварія теж приймала міри, спрямовані проти кочових циганських сімей — німці уперто називали їх «шайками»...Будь-кого, кому виповнилося 16 років, могли відправити в робітничий дім, якщо в нього не було визначеного заняття, а ті,

що народилися за межами Баварії, підлягали депортації. Всюди насіння ненависті до циган падало на добре підготовлений грунт, і в масовій свідомості закріплювався негативний образ цигана-інородця.»

Кенрик Д., Паксон Г. Цыгане под свастикой. М., 2001.

Депортація циган. 1940 рік *© Bundesarchiv*

«Прописатися у великих містах (Москва, Київ, Одеса, Харків тощо), у яких було краще постачання продуктів, циганам було майже неможливо. На вокзалах, ринках проводились облави.

[...] Наприкінці 1930-х рр. циган розпочали заарештовувати не таборами, а поодинці, направляти не на заслання, а в табори за обвинуваченням – "соціально небезпечний елемент". Деякі дослідники вважають, що напередодні війни були розстріляні сотні циган і найменш 10 тисяч стали жертвами депортацій. Власне, це стало причиною приховування циганами власної національної належності.»

Бессонов Н. В. Цыгане под сенью рубиновых звезд // "30 октября". – 2002. – № 22.

Реакція офіційних осіб на дискримінацію

«Циганське питання можна буде вважати вирішеним, лише коли більшу частину асоціальних й нікчемних циган змішаного походження зберуть у великі табори трудового призначення, де будуть прийняті дієві міри проти їх подальшого відтворення. Тільки так можна позбавити майбутні покоління німецького народу від цього важкого тягаря».

Отто Тірак, президент Народної судової палати Німеччини, в листі до секретаря Гітлера Мартина Бормана від 13 жовтня 1939 року

« Якщо ж сказати про Гітлера, то «циганське питання» не посідало якогось помітного місця в його особистих поглядах. В Mein Kampf він про нього не згадує взагалі. Для нього антисвітом були євреї. Якби його запитали, що він думає про ромів, то він, гадаю, просто сказав би, що це якийсь зіпсований матеріал, який не є основним ворогом, а просто недоброякісним елементом, якого варто позбутися.
В 1930-ті роки, коли нацисти прийшли до влади в Німеччині, вони лише легітимізували всі … расологічні штудії, зробили їх складовою свого політичного, соціального світогляду, частиною своєї політики.»

Думка історика Михайла Тяглого
https://commons.com.ua/en/yak-nacisti-virishuvali-ciganske-pitannya/

«Гітлер встановлював політичні цілі, тоді як управлінці середньої ланки визначали і здійснювали політичні кроки. Гітлер був одержимий ідеєю расової чистоти і мав намір очистити генофонд німецької нації, вимагаючи виключення з нього всіх расово-чужих і генетично неповноцінних. І вже у співпраці з ученими-євгеніками нацистська партія і урядові бюрократи визначали групи осіб, що підлягають знищенню.»

Сибіл Мілтон. Голокост: цигани. // Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views / Ed. by Samuel Totten, William S. Parsons, and Israel Charny, 2nd ed. – New York – London: Routledge, 1997. – P. 177.
https://commons.com.ua/uk/problema-asotsialiv-u-natsistskij-n/

Реакція пересічних громадян на дискримінацію та геноцид

«Важливо відмітити, що звичайні німецькі громадяни досить холодно ставились до тих соціальних груп, які нацисти ярликували «асоціалами», і навіть підтримували деякі репресивні заходи.»

Р. Геллателі, Н. Штольцфус. Соціальні аутсайдери в нацистській Німеччині. // Princeton: Princeton University Press. – 2001.
https://commons.com.ua/uk/problema-asotsialiv-u-natsistskij-n/

«Раніше я писав, що не знаю жодного випадку, коли місцеве населення допомагало б окупантам в знищенні циган. За минулі роки знайшлися два виключення… Випадки зради були.
…За законом великих чисел ми можемо судити про те, що серед так званих «спостерігачів» переважали не донощики, а люди, що симпатизували жертвам.»

Бессонов Н. Цыгане СССР в оккупации. Стратегии выживания // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2009. – № 2 (6). – С. 33-35.

“У той час коли ромські табори або осілих ромів на околицях міст та сіл знищували, театральні афіші багатьох театрів рясніли оголошеннями про вистави у тому числі тих творів мистецтва, які презентували захопливі романтичні, казкові, шляхетні або пригодницькі образи ромів та пов’язані із ними уявлення та відчуття.

Ідеться передусім про вистави на кшталт «Циганської любові» Франсуа Легара, «Циганського барона» Йогана Штрауса або «Циганки Ази» українського письменника Михайла Старицького…”

Михайло Тяглий. Ставлення місцевого населення в окупованій Україні до переслідуваних ромів (1941–1944) //Геноцид ромів України в період Другої світової війни: вивчення, викладання, комеморація. Матеріали науково-практичної конференції м. Київ, 4 жовтня 2016 р. – К. 2016 р. – с. 153-154.

Додаток 4

Роздатковий матеріал «Дискримінація ромів в сучасній Україні»

Ставлення українських громадян до ромів

Роми в Україні: особливості, традиції та стереотипи

Що Ви знаєте про циганський народ і як ставитеся до його представників?	
	Віра Іванівна, бухгалтер: Я не знаю, коли вони тут з'явилися. Я не знаю їхніх традицій. Але знаю, що роми не піддаються ніякій владі. Я лояльно до них ставлюся.
	Едуард, диктор: Стереотип склався такий, що цигани обмаюють людей. Але музика в них класна, гарний фольклор і цікава культура.
	Ніна Миколаївна, пенсіонерка: Ставитися до будь-якого народу потрібно з любов'ю. Циганський народ відрізняється своїм бажанням жити в повній свободі.
	Володимир Федорович, безробітний: Роми потребують благоустрою та впорядкування життя. Я не зустрічав поганого ставлення до циган.
	Надія, студентка: Я знаю, що роми – кочівники і живуть у багатьох країнах. Але українці, як нація, ставляться до ромів негативно.

https://www.radiosvoboda.org/a/1604968.html

Дискримінаційні дії

Напад на ромський табір у Львові.

23 червня 2018 року близько опівночі у лісовому масиві на околиці Львова група осіб у масках скоїла […] напад на ромський табір. У поліції заявили, що нападники мали чіткий план погрому табору ромів: вони заздалегідь визначили свої позиції, дії і завдання. У результаті нападу - мешканець села Рівне Закарпатської області 24-річний Давид від травм, несумісних з життям, помер у лікарні, його 19-річний брат Рач Поп отримав серйозні ножові поранення, постраждали 30-річна мешканка села Буркатове Закарпатської області та 10-річний хлопчик, який також є мешканцем цього села.

У скоєному злочині підозрюються дев'ять учнів двох львівських шкіл. [...] Усім молодикам по 16-17 років, а ймовірному організатору – 20 років.

Підозрювані підлітки [...] визнали себе членами угруповання Твереза та зла молодь, що використовує символіку ультраправої націоналістичної організації Misanthropic Division.
https://nv.ua/ukr/ukraine/events/napad-na-romskij-tabir-u-lvovi-vsi-podrobitsi-2478561.html

Анти-ромський погром в Голосіївському парку в Києві 7 червня 2018 року.

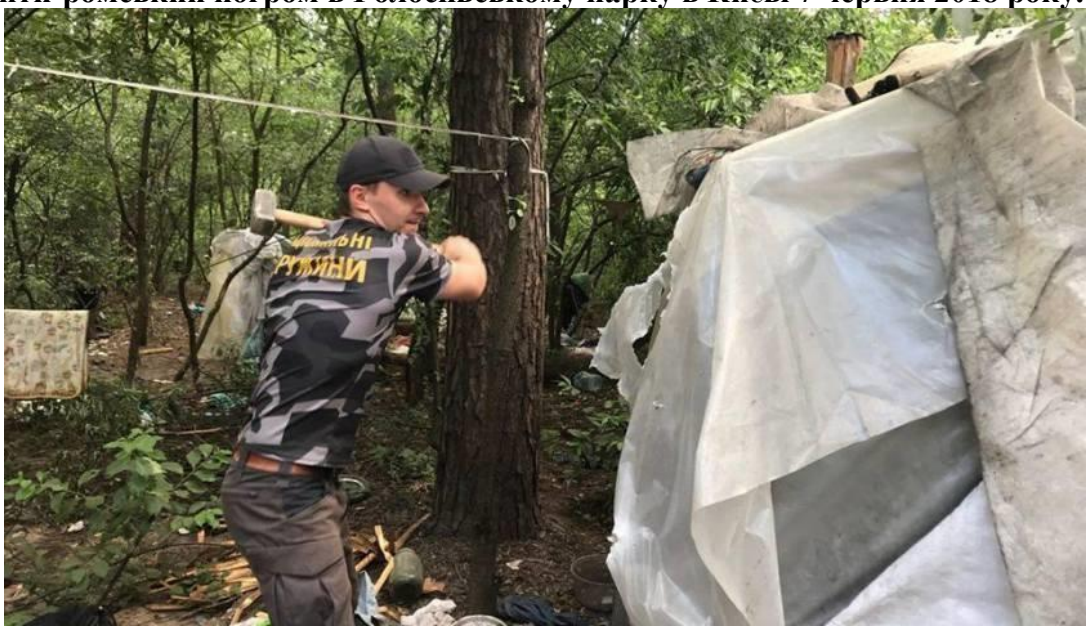

https://etcetera.media/romskie-pogromyi-stali-v-ukraine-obyichnyim-delom.html

Реакція офіційних осіб на факти дискримінації

Звернення Омбудсмена Людмили Денісової з приводу нападу на ромський табір у київському парку «Голосіївський». 8.06.2018

«З огляду на те, що у цій ситуації [погромі] вбачаються явні ознаки дискримінації за національною ознакою та розпалення ворожнечі щодо ромської національної меншини, Уповноваженим Людмилою Денісовою було направлено звернення до Міністра внутрішніх справ України з проханням надати належну правову оцінку діям радикально налаштованих осіб щодо тимчасового поселення ромів у Голосіївському парку та вжити відповідних заходів реагування.

Крім того, Омбудсмен звернулась до голови Київської міської державної адміністрації Віталія Кличка з проханням надати вичерпну інформацію про заходи, які вживаються КМДА задля врегулювання проблемних питань ромських поселень у

Києві. А також поінформувати Уповноваженого про заходи щодо забезпечення соціальних та житлових прав ромів, які мешкали у знищених поселеннях.

Людмила Денісова занепокоєна тенденцією до збільшення кількості інцидентів на ґрунті нетерпимості до представників ромської національної меншини. Так, на контролі Уповноваженого продовжує перебувати провадження щодо спалення радикально налаштованими особами табору ромів на Лисій горі у Києві, у Львові та на Тернопільщині.

На переконання Уповноваженого, такі прояви ксенофобії потребують особливої уваги з боку правоохоронних органів, зокрема, більш ретельного розслідування, а також вжиття заходів превентивного характеру щодо недопущення таких випадків у майбутньому.»

http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/8618-ku-lyudmila-denisova-zvernulas-do-kerivnitstva-natspolitsiii-ta-miskogo-g/

Реакція правозахисників на погром 7 червня 2018 року

«Міжнародна правозахисна організація Amnesty International вимагає від української влади розслідувати погром представниками радикальної організації "С14" табору ромів у Києві.

"Мішенню для таких нападів може стати і стає будь-яка людина: цигани, жінки, антикорупційні активісти, євреї, ЛГБТ, журналісти, художники, студенти, письменники. Ніхто зараз не може бути впевнений, що не стане наступною жертвою зграї радикалів, які відчули свою безкарність", - заявила директор Amnesty International Україна Оксана Покальчук».

https://ua.korrespondent.net/ukraine/3964931-pohromy-v-kyievi-natsionalisty-proty-romiv

Реакція українських громадян на факти дискримінації

Реакція громадян у соцмережах на напад на ромське поселення в Києві на Лисій горі 21 квітня 2018 року.

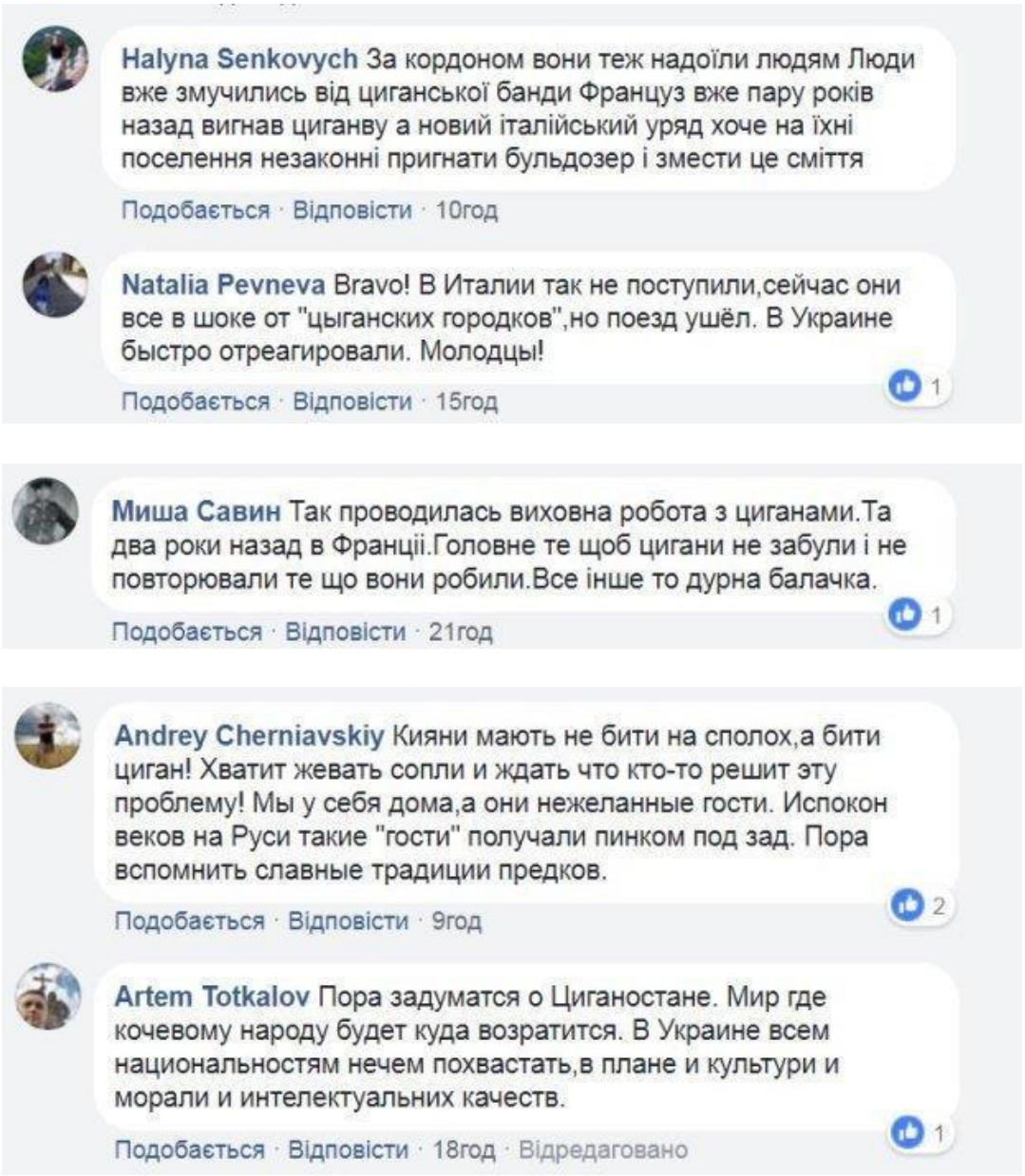

Дослідження Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва

Дослідження базується на даних загальнонаціонального репрезентативного опитування дорослого населення України, яке було проведене з 11 по 24 липня 2018 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Програми розвитку ООН в Україні та у співпраці з Центром інформації про права людини.

Усього було опитано 1998 респондентів за квотною репрезентативною вибіркою, яка представляє населення України за такими параметрами, як вік, стать, рівень освіти, тип і регіон проживання. Опитування проводилося в усіх областях України та місті Києві, окрім Криму та непідконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей. Максимальна похибка вибірки не перевищує 2,2%.

.

Додаток 5

Табличка

Параметри	Характерні особливості
1. Ставлення громадян до ромів	
2. Дискримінаційні дії	
3. Реакція на дискримінаційні дії офіційних осіб	
4. Реакція на дискримінаційні дії пересічних громадян	

Додаток 6

Визначення поняття «геноцид»

Крайня форма дискримінації — геноцид

“Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.”

Кримінальний кодекс України стаття 442, пункт 1 (від 2001 року)

Додаток 9

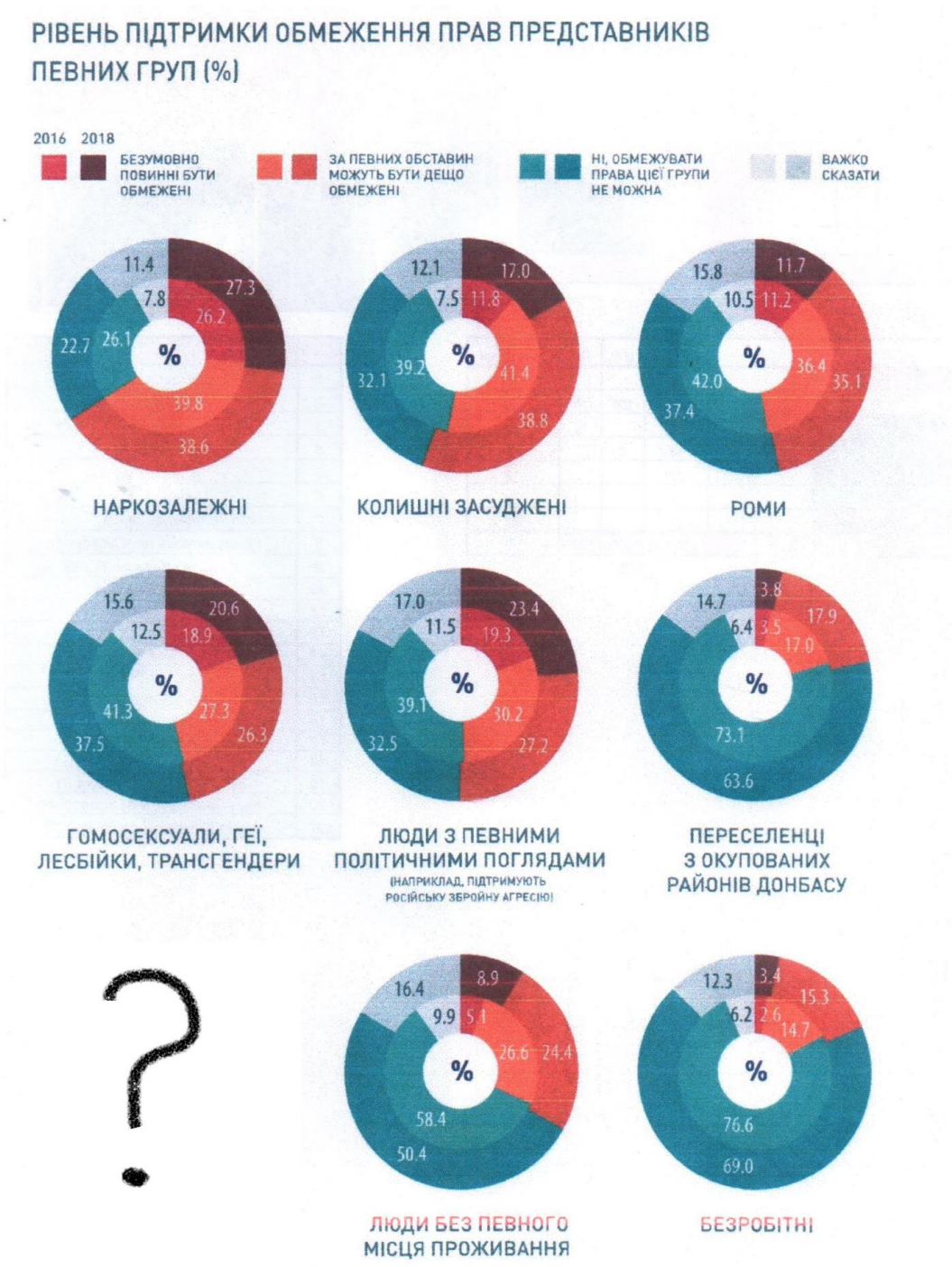

Дослідження базується на даних загальнонаціонального репрезентативного опитування дорослого населення України, яке було проведене з 11 по 24 липня 2018 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Програми розвитку ООН в Україні та у співпраці з Центром інформації про права людини.

Усього було опитано 1998 респондентів за квотною репрезентативною вибіркою, яка представляє населення України за такими параметрами, як вік, стать, рівень освіти, тип і регіон проживання. Опитування проводилося в усіх областях України та місті Києві, окрім Криму та непідконтрольних Україні частин Донецької та Луганської областей. Максимальна похибка вибірки не перевищує 2,2%.

Ті, хто рятували життя: праведники Бабиного Яру

Ірина Фрідман

В цьому занятті учні зможуть дізнатися більше про рятівників євреїв під час Голокосту. Ви зможете обговорити різні типи звання: Праведник народів світу та Праведник Бабиного Яру та їх особливості, розглянути дилеми, які поставали перед рятівниками та ознайомитися з конкретними історіями.

Мета:
надати інформацію про Праведників; проаналізувати конкретні історії спасіння; обговорити з учнями основні дилеми, перед якими стояли Праведники; сформувати у дітей розуміння важливості збереження подібних історій і пошуку нових імен Праведників.

Очікувані результати:
після уроку учні зможуть:
• пояснити, хто такі Праведники народів світу;
• висловити власну думку, щодо дилем перед якими може опинитися людина під час війни;
• усвідомити важливість для суспільства збереження пам’яті про людей, які ризикували собою заради інших.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок.

Необхідні матеріали:
бажано інтерактивна дошка та підключення до інтернету, але можна замінити роздрукованими матеріалами.

План заходу

Крок 1. Вступна частина

Почніть урок словами ізраїльського історика І. Бауера: "Пам’ять про Голокост необхідна, щоб наші діти ніколи не були жертвами, катами або байдужими спостерігачами!", і далі поясніть: "Сьогодні мова піде про тих, хто не хотів бути байдужим спостерігачем і, навіть ціною свого життя і життя своїх близьких, рятував ні в чому не винних людей. Ми будемо говорити про Праведників народів світу".

Проілюструйте свій вступ фотографіями з виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", з розділу "Праведники Бабиного Яру".

Крок 2. Терміни

Поясніть, хто такі Праведники народів світу і як їм надають це звання. Вчитель наголошує, що лише в Україні є окрема категорія – Праведники Бабиного Яру (додаток 1).

Крок 3. Обговорення критеріїв надання звання Праведник народів світу

Учні отримують критерії присудження звання Праведників (додаток 2), який можна вивести на інтерактивну дошку. Обговоріть з учнями, як вони вважають, чому критерії саме такі? (Вчитель підкреслює, що були випадки, коли рятування відбувалося з вигодою для рятівника, і саме ця вигода була мотивацією для спасіння.)

Крок 4. Праведники у світі

Аналіз і порівняння кількості Праведників у світі (виведіть на екран додаток 3 або роздайте роздрукований матеріал учням). У світі налічується 26 513 Праведників, однак щороку відкриваються нові імена, хоча живих свідків із часом залишається дедалі менше. Далі можна провести аналіз статистики Праведників за країнами.

Зверніть увагу: Кількість Праведників народів світу оновлюють 1 січня кожного року, тож перед наданням інформації бажано перевірити нові дані на сайті Яд Вашем у Базі даних Праведників народів світу. Під час аналізу статистики зверніть увагу на те, що цифри могли бути зумовленими не лише суб'єктивними причинами (бажанням чи небажанням допомагати), а й іншими чинниками, як-от загальна кількість населення, кількість євреїв у країні, жорстокість політики Голокосту, наявність уряду–сателіта Німеччини, традиції громадянської дії та непокори, можливістю знайти Праведників після війни та надати їм звання тощо. Статистика свідчить, що найбільша кількість Праведників була в Польщі, Нідерландах, Франції, Україні та Бельгії. Не можна не побачити і зміни у кількості праведників упродовж років. Приміром, в Україні їхня кількість збільшилася з 2079 осіб у 2003 році до 2441 особи – у 2013. У 2017 році було 2573 особи.

Також треба звернути увагу учнів на те, що у радянські часи відбувалась політика замовчування Голокосту, а отже і випадків спасіння, тому реальну кількість праведників в Україні до часів незалежності не досліджували. Оскільки минуло багато років, свідків рятування в багатьох випадках знайти було важко.

Запитання до учнів:

- Про що свідчать такі зміни у цифрах?
- Чому громадські організації вважали за необхідне започаткувати звання Праведник Бабиного Яру та Праведник України у нашій державі?

Крок 5. Приклади

Наведіть приклади того, хто і чому рятував інших людей.

Яскравим прикладом "народу-Праведника" є Данія. Данці за кілька тижнів евакуювали близько восьми тисяч євреїв до Швеції. Іншим прикладом цього явища є французькі комуни, такі як Шамбон-сюр-Ліньйон, жителі якої вивозили євреїв до Швейцарії. Це була допомога однієї нації іншій. Такі приклади доводять важливість виховання поваги до цінності людського життя та ілюструють можливість вирішення глобальних проблем для мирного співіснування. Щож до впливових людей, то це переважно дипломати і чиновники, такі як Відні Хе Феншань з Китаю, Тіуне Сугіхара з Японії, Рауль Валенберг зі Швеції та інші. Вони мали великі можливості й рятували тисячі людей, а саме надавали фальшиві документи й евакуювали до безпечніших країн (нейтральних під час війни). Особливо вирізняється серед Праведників народів світу Тіуне Сугіхара. Японія була союзником Німеччини у війні, країною з профашистським режимом! Тіуне, як громадянин своєї країни, мав би не дуже суперечити політиці союзників, але він, перебуваючи в Литві, врятував тисячі людей, хоча вони не були його добрими друзями (це були переважно біженці з Польщі). "Можливо, я дію всупереч волі мого уряду, але в іншому випадку я б пішов проти волі Божої", – казав Т. Сугіхара. У більшості випадків Праведники – це звичайні люди. У наступному кроці перейдіть до особистих історій.

Крок 6. Робота в парах

Надайте учням дві історії спасіння (додаток 4) та питання для обговорення. Також може бути доцільним додати одну або більше історій з місцевостей, де проживають/ проживали учні.

Запитання для роботи в парах:

- Чи знали ви раніше про Праведників? Які історії порятунку ви чули?
- Ознайомтеся з конкретними історіями спасіння. Чим ризикували рятувальники? Чи був цей ризик, на ваш погляд, виправданим?
- Чому навіть через багато років тривають пошуки Праведників? Оцініть важливість цього процесу для всіх учасників процесу (громадян України, сімей врятованих, сімей, які рятували, держав України та Ізраїлю).

Крок 7. Виступи груп. Підведення підсумків

Заслухайте виступи учнів на основі обговорення (за бажанням). Сформулюйте загальний висновок.

Зверніть увагу учнів, що знаходити нові імена Праведників важливо для всіх. І цей процес не припиняється. Іноді ми не знаємо, що відбувалося в наших сім’ях. Тому пошук імен і збереження пам’яті про праведників є завданням усього суспільства.

Додаток 1

ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ

Порятунок євреїв у роки нацистської окупації Європи став предметом вивчення у державі Ізраїль. Меморіальний комплекс Катастрофи і героїзму єврейського народу Яд Вашем 1963 року затвердив критерії для отримання почесного звання «Праведник народів світу». Праведниками визнають неєвреїв, які ризикували життям, рятуючи євреїв під час Голокосту. Усіх, хто був причетний до порятунку, нагороджують медалями й дипломами, на їхню честь висаджують дерева на Алеї Праведників, їм призначають довічні пенсії. У Радянському Союзі намагалися замовчувати знищення євреїв під час Другої світової війни. Більшість рятівників, які жили у межах СРСР, опинилися поза практиками вшанування. На момент розпаду Радянський Союз посідав 17-те місце серед країн, із яких походили «Праведники народів світу». Важливим кроком на шляху до віднайдення імен доброчинців стало створення у 1988 році Київського товариства єврейської культури та його першої структури – фонду «Пам’ять Бабиного Яру». Саме цей фонд розпочав пошуки Праведників на території України, а згодом зосередився суто на рятівниках, що походили з Києва. У квітні 1989 року Фонд встановив почесне громадське звання «Праведник Бабиного Яру». Першим його отримав православний священик Олексій Глаголєв (посмертно) та члени його сім’ї. Нині 662 особи удостоєні звання «Праведник Бабиного Яру». Інформацію про віднайдених рятівників із фонду «Пам’ять Бабиного Яру» направляють до Єрусалима в Інститут Яд Вашем, де частині з них надано також звання «Праведник народів світу». Україна – четверта країна у світі за кількістю Праведників, після Польщі, Франції та Нідерландів. На 1 січня 2017 року 2573 українців є «Праведниками народів світу» (150 із них – кияни), їхні імена викарбувані на Стіні честі в Саду Праведників у Яд Вашем. Першою серед українців отримала звання «Праведник народів світу» 1976 року Олена Вітер (сестра Йосифа), ігуменя греко-католицького монастиря. Як правило, Праведники – це цивільні беззбройні жителі окупованих територій: люди похилого віку, діти, жінки. Часто євреїв переховували великі сім’ї. Траплялися випадки, коли батьки або дідусі й бабусі, неєвреї за походженням, рятували своїх дітей та онуків. Серед тих, хто отримав звання «Праведник Бабиного Яру», люди різних національностей: українці, росіяни, поляки, білоруси, татари, вірмени, греки й німці. Вшановуючи Праведників, мусимо пам’ятати, що їхні вчинки – не лише факти порятунку. Вони ризикували своїм життям, життям своїх рідних, зокрема малолітніми дітьми.

(Джерело: За матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії")

Додаток 2

КРИТЕРІЇ ПРИСВОЄННЯ ЗВАННЯ ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ

1. Активна участь у порятунку одного або декількох євреїв від небезпеки негайного знищення або депортації до таборів смерті.
2. Існувала реальна небезпека для рятувальника і його близьких.
3. Рятівник усвідомлював і мав на увазі саме порятунок єврея. Дії рятівника НЕ були мотивовані отриманням грошової винагороди або іншої компенсації, як, наприклад, перехід врятованого в іншу віру, усиновлення дитини тощо.
4. Рятівник не співпрацював із нацистським режимом.

(Джерело: За даними відділу "Праведники народів світу" меморіального комплексу Яд Вашем)

Додаток 3

КІЛЬКІСТЬ ПРАВЕДНИКІВ НАРОДІВ СВІТУ ЗА КРАЇНАМИ

Статистика Яд Вашем станом на 1 січня 2017 року. Оновлюється кожного року 1 січня.

Посилання на файл:
Dodatok_3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: База даних Праведників Яд Вашем)

Додаток 4

ДВІ ІСТОРІЇ ПРАВЕДНИКІВ

Посилання на файл:
Dodatok_4.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: За матеріалами Яд Вашем)

Додаток 3

СТАТИСТИКА ЯД ВАШЕМ: КІЛЬКІСТЬ ПРАВЕДНИКІВ НАРОДІВ СВІТУ ЗА КРАЇНАМИ

(Джерело: http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.asp, цифри станом на 1 січня 2017 року)

Країна	**2003**	**2017**
Австрія	84	109
Албанія	63	75
Бельгія	1402	1731
Білорусь	537	641
Болгарія	17	20
Боснія	0	43
Бразилія	0	2
В’єтнам	1	1
Велика Британія	13	22
Вірменія	10	24
Голландія	4639	5595
Греція	265	335
Грузія	1	1
Данія	19	22
Еквадор	0	1
Ель-Сальвадор	0	1
Естонія	3	3
Іспанія	3	9
Італія	371	682
Китай	2	2
Куба	1	1
Латвія	96	136
Литва	555	891
Люксембург	1	1
Македонія	10	10
Молдова	69	79
Німеччина	410	525
Норвегія	24	67
Польща	5874	6706

Португалія	1	3
Росія	116	204
Румунія	51	60
Сербія	117	135
Словаччина	454	572
Словенія	6	10
США	1	5
Туреччина	1	1
Угорщина	658	806
Україна	2079	2573
Франція	2500	3995
Хорватія	103	115
Чехія	105	116
Чилі	1	2
Чорногорія	1	1
Швейцарія	38	49
Швеція	10	10
Японія	1	1
Загальна кількість Праведників	**20 757**	**26 513**

Додаток 4

ДВІ ІСТОРІЇ СПАСІННЯ

1. Праведниця світу Іоанна Михайлівна Євгеньєва

Іоанна Михайлівна народилася 1928 року в Києві, у першому будинку по вулиці Бабин Яр. Вона згадує, як бачила розстріли з вікна свого дому. Іоанна завдячує батькам порятунком євреїв, бо їй тоді було лише 13 років. Вона розповідає, що Ісаак Бродський був продавцем цукерок. «Знаєте, от коли діти йдуть до школи повз його лавку з цукерками, то він завжди такий добрий був, пригощав. Усі його любили… Коли він прийшов до нас, то ми, звичайно, погодилися переховувати його».

Ну, звичайно, як же ж йому, такому доброму та чудовому і відмовити!», – поринула вона у спогади. Ісаак жив у них вдома, іноді переховувався у тітки Іоанни, яка жила в будинку № 8 по вулиці Бабин Яр. У роки окупації було дуже мало їжі, та не було за що її купувати. Бродський навчив сім'ю виготовляти цукерки, які вони потім продавали або обмінювали на базарі. Так вони й жили, рятуючи один одного. Він дожив до визволення Києва, але потім пішов на фронт за власним бажанням, щоб помститися за тих, кого вбили нацисти, та вже не повернувся… Іоанна досі підтримує зв'язок із сім'єю Бродського та часто згадує Ісаака як прекрасну людину…

За даними архіву Яд Вашем

2. Праведниця світу Софія Григорівна Ярова

Софія Григорівна народилася у Києві, в будинку 127 по вулиці Червоноармійській 18 вересня 1925 року. Вона закінчила 8 класів школи № 130, коли розпочалася війна. На запитання про знайомих євреїв до війни Софія відповіла так: «У нас на два будинки було до 30 квартир. Приблизно

10 із них займали євреї. Але до війни ми були так виховані, що ніколи, жоден із нас, не цікавився й не думав, хто якої національності. Люди жили й спілкувалися за принципом – «хто яка людина...».

Сім'я Софії переховувала в себе сімох євреїв, але насправді порятувала ще більше, бо Софія допомогла багатьом переправитися на той бік Дніпра. Іноді Софії самій доводилося переховуватися, бо вона була донькою комуніста, та ще й одного разу її допитували щодо підпілля та партизан. Коли війна закінчилася, її брат одружився з однією із єврейських дівчат, яких вони переховували. Сама ж Софія досі підтримує зв'язок із сім'єю врятованих. Крім того, вона – голова асоціації Праведників народів світу України, тож багато спілкується з іншими Праведниками також.

За даними архіву Яд Вашем

Спільна пам'ять

Галина Корнієнко

Інтегрований урок-практичне заняття стимулює розвиток критичного мислення під час навчання історії, громадянської освіти та медіаграмотності. Урок акцентує увагу на важливості збереження спільної історичної пам’яті про Бабин Яр. Матеріал переміг у конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
розвивати медійну грамотність; навчати технологіям перевірки фактів, виявленню невідповідностей між фактами та навколишньою дійсністю, навичкам критичного мислення; розвивати емоційний інтелект; виховувати толерантність, емпатію, взаєморозуміння, громадянську активність.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розуміти, що оцінка одного і того ж питання залежить від різних факторів;
• розуміти важливість збереження спільної пам’яті;
• критично оцінювати історичні події;
• формулювати, а також чесно і відверто висловлювати власну думку.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: урок, заняття.

Необхідні матеріали:
комп’ютер із виходом до мережі інтернет, завдання для роботи в групах, ватмани, маркери або олівці.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Перегляньте з учнями фотографії з віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", розділ "Початок війни", розділи про долю євреїв, ромів, націоналістів, радянського підпілля, пацієнтів психіатричної лікарні (додаток 1).

Обговоріть з учнями події, відображені на фотографіях.

Запитання до учнів:

- Що ви знаєте про ці події?
- Звідки ви дізналися цю інформацію? (Напр.: родинні розповіді, перекази знайомих, перегляд фільмів, статті, книжки, інтернет ресурси тощо.)
- Чи впевнені ви в надійності джерела інформації? Від чого залежить така впевненість? (Напр.: наскільки "авторитетний" для нас автор, експерт джерела тощо.)
- Серед інформації, якою ви володієте, більше фактів чи суджень? Наскільки яскраве

емоційне забарвлення інформації?
- Яким джерелам інформації ви довіряєте найбільше? Чому?

Крок 2. Групова робота

Перегляньте скорочений варіант документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" (10 хвилин, додаток 2).

Об’єднайте учнів у групи. Кожній групі надайте ватман, на якому вгорі буде написано проблему до обговорення: "Стан збереження пам’яті про Бабин Яр в Україні". Сам аркуш ватману поділіть на чотири сектора. У кожному секторі запишіть питання для обговорення стану збереження пам’яті про Бабин Яр в Україні. (Приклад у додатку 3.)

Поясніть, що учні мають обговорити питання, пов’язані зі станом збереження пам’яті про Бабин Яр в Україні. Відповіді на запропоновані запитання треба зафіксувати на отриманих аркушах. Виділіть 15 хвилин на виконання завдання.

Опісля попросіть групи презентувати результати роботи (кожна група має на презентацію до 5 хвилин).

Питання для обговорення:

- Які є проблеми зі збереження пам’яті про Бабин Яр в Україні?
- Які можуть бути причини цих проблем?
- Як має бути, на ваш погляд?
- Надайте конкретні пропозиці, як вирішити описані проблеми.

Крок 3. Створення редакційного видання

Об’єднайте учнів у групи.

Дайте учням завдання: *спробуйте на ватмані розробити макет вашого видання з представленням в ньому матеріалів щодо збереження пам’яті про Бабин Яр. Використовуйте матеріали віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Оберіть рубрики, які Вам найцікавіші (наприклад: головна стаття, новини, дайджест (короткий зміст інших публікацій), інтерв’ю, редакційна колонка (коротка авторська замітка на актуальну тему), цитатник, фоторепортаж, реклама, рейтинги (топ 5) тощо).*

Надайте учням 15 хвилин для опрацювання. Далі проведіть презентацію роботи груп та обговорення. Кожна група на презентацію має до 5 хвилин. Учитель під час презентації може акцентувати увагу учнів на деяких з нижчезазначених запитань. Під час підсумків можна проаналізувати, чи були з боку видавництва спроби маніпуляції думкою читача, або порахувати, скільки було використано фактів та суджень.

При обговоренні маніпуляцій **зверніть увагу на різницю**: інформування — роз’яснює АЛЕ не дає готових рішень; пропаганда — інформує, роз’яснює, переконує, АЛЕ компрометує та маніпулює.

Наприкінці спробуйте узагальнити роботу всіх груп та зібрати найвдаліші ідеї до одного

макету. Потім можна буде видати таке видання, наприклад, до дня пам'яті Бабиного Яру або з іншої важливої нагоди.

Запитання для групової роботи:

- Що буде контентом і головним меседжем?
- На які джерела інформації ви будете спиратися?
- Якою буде назва вашого видання?
- Якою буде ваша цільова аудиторія?
- Чи ставите Ви за мету впливати на думку своєї аудиторії?
- Яким буде наповнення видання?
- Характер вашого видання більше інформативний чи пропагандистський? Наскільки яскраве емоційне забарвлення матеріалів?

Крок 4. Рефлексія

Наприкінці дайте можливість учням висловитися за схемою:

- Найбільше сьогодні мене вразило… Чому?
- Я б хотіла (хотів) дізнатися більше про…
- Я замислився (замислилась) над тим, що…
- Найважливішим, серед того, про що я дізнався (дізналася) за сьогодні є…. Чому?
- У мене залишилися запитання, на які я не отримав (не отримала) відповідь: Які?

Додаток 1

РОЗДІЛИ ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,9,0,0:node2,-22

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

КОРОТКА ВЕРСІЯ. "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?v=ytHM26F2Ms4

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

ПРИКЛАД ШАБЛОНУ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

Посилання на файл:
zberejennya-dodatok-3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Автор)

Стан збереження пам’яті про Бабин Яр в Ук	
Які є проблеми зі збереження пам’яті про Бабин Яр в Україні?	Які можуть бути причин
Як має бути, на ваш погляд?	Надайте конкретні пропозиці, проблеми

7

Бабин Яр 1941 рік: "міфи" та історичні факти

Заєць Олена

Розробка тренує критичне мислення учнів. В процесі роботи в них буде можливість не лише зібрати матеріал в рідних та знайомих, але й перевірити його. Під час заняття потрібно використовувати телефони. Розробку можна використати в навчальних цілях на уроках історії, на уроці Громадянської освіти, під час проведення виховних заходів приурочених вшануванню пам'яті жертв Бабиного Яру (29-30 вересня), до Дня прав людини в рамках тижня правознавства. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
сформувати знання про трагічні події 1941 року в Києві та уявлення про вбивство євреїв в роки Голокосту; розвивати емоційний інтелект, навики критичного мислення на прикладі історичних подій; виховувати співчутливу особистість з активною громадянською позицією; показати можливості використання сучасних гаджетів з метою дослідження та пізнання наукових фактів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• сформувати і висловити власну точку зору з теми "Голокост" та використовувати набуті вміння для формування власної думки з будь-якого проблемного питання;
• практично застосовувати навички критичного мислення;
• вести записи своїх емоцій з метою керування ними;
• використовувати смартфони, мобільні додатки для відвідування інтерактивних виставок з освітньою метою.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
дошка,смартфони з програмою розпізнавання QR-кодів (кожен учень може використовувати свій телефон, у разі його відсутності у когось з учнів можна надати можливість працювати у парі з товаришем), роздатковий матеріал ("Мої нотатки" та інструкції за кількістю учнів), фліпчарт з плакатом "Міфи.Історичні факти", гарнітура.

План заходу

Крок 1. Організаційний момент. Вступне слово

Для цього заняття необхідно дати учням **завдання на випередження**. Попросіть учнів опитати родичів, знайомих, однолітків, вчителів про те, що вони "знають" або чули про події 1941 року в Бабиному Яру в місті Київ.

Зберіть результати випереджального завдання. Попросіть учнів підготувати смартфони,

роздайте матеріали для роботи.

Крок 2. Мотивація

Розкажіть, що під час заняття в учнів буде можливість перевірити матеріали, зібрані в результаті опитування. Наголосіть, що їм можна і треба користуватися смартфонами - бо ви спробуєте використати Інтернет з метою набуття нових знань, а не лише для спілкування і розваг.

Крок 3. Представлення теми та очікуваних результатів

Методом "мозкового штурму" визначте слова-асоціації, які виникли в учнів щодо теми заняття. Запишіть результати на дошку й залишіть до кінця заняття.

Крок 4. Формулювання завдання

Зібрані під час першого кроку результати випереджального завдання запишіть на плакат: "Події 1941 р. в Бабиному Яру".

Плакат розкресліть навпіл: на одній половині під заголовком "Міфи?" написано (наприклад): розстрілювали "мирних радянських жителів"; неймовірно велика кількість жертв; нічого не знаємо про Бабин Яр - та інші результати опитування. Другу половину під заголовком "Історичні факти" лишіть порожньою.

Зверніть увагу: поняття "міф" в занятті використано умовно. Мова йтиме про розповсюдженні уявлення, помилки, чутки, маніпуляції фактами тощо, які багато людей сприймають як знання, хоч насправді вони не базуються на історичних фактах або не відповідають їм.

Завданням учнів буде протягом заняття, використовуючи матеріали виставки, підтвердити чи спростувати або уточнити написане на плакаті у стовпчику "Міфи?" Для виконання цього завдання треба дотримуватися правил роботи (додаток 1) та заповнювати "Мої нотатки" (додаток 2).

Можна також обирати іншу тему для плакату, залежно від контексту уроку, попередніх знань та зібраних учнями даних.

Крок 5. Самостійна робота з віртуальною виставкою

Учні працюють самостійно і роблять записи в нотатниках, за бажанням висловлюються щодо своїх висновків. Вчитель записує висновки учнів на чистій частині плакату " Історичні факти". Наприклад: у Бабиному Яру розстрілювали євреїв, військовополонених, ромів, українських націоналістів, членів радянського підпілля, душевнохворих; точна кількість жертв Бабиного Яру не встановлена, тощо.

Спробуйте протягом роботи перевірити максимальну кількість даних, отриманих учнями від випереджального завдання.

Обговоріть також запитання нижче. За потреби поверніться до результатів "мозкового штурму". Запитайте, чи учні хотіли б щось змінити або додати.

Запитання до учнів:

- Що нового ви дізналися про події 1941 року в Бабиному Яру?
- Скільки минуло часу від окупації нацистами Києва до початку вбивств?
- Що вас найбільше вразило при перегляді віртуальної виставки?

Крок 6. Підсумки

Підводячи підсумки заняття, акцентуйте увагу на цитаті, яку записано у листку "Мої нотатки": " Історія - скарбниця наших діянь, свідок минулого, приклад і повчання для сьогодення, застереження для майбутнього" (М. Сервантес).

Розбираючи її проведіть підсумкове обговорення: "Який урок для сьогодення можна засвоїти з вивченого Вами сьогодні?"

Ще раз поверніться до фліпчарту з міфами та фактами. Запропонуйте учням повернутися до респондентів (родичів, знайомих, однолітків, вчителів) та розказати їм більше про теми чи факти, яких вони не знали чи подали невірно.

Також можна попросити учнів скласти сенкан на тему "Шлях до історичної правди про Бабин Яр". Наприклад:

1. Іменник (тема) - ***Бабин Яр***
2. Два прикметники - ***Жахливий, трагічний***
3. Три дієслова - ***Знаємо, пам'ятаємо, вшановуємо***
4. Фраза-ставлення до теми - ***Чужого болю не буває***
5. Синоніми до першого рядка - ***Горе, сльози***

Додаток 1

ПРАВИЛА РОБОТИ ТА ПОСИЛАННЯ

Посилання на файл:
dodatok-pravyla-ta-kod.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Авторський матеріал)

Додаток 2

МОЇ НОТАТКИ - ШАБЛОН ДЛЯ ЗАПОВНЕННЯ

Посилання на файл:
dodatok-moyi-notatki-vert.PDF

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Авторський матеріал)

Додаток 1

Інструкція « Наші правила»:

1. За допомогою QR – кодів уважно вивчити матеріали віртуальної виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії» на оглядовій точці № 3.

2. Кожен оформлює робочий листок «Мої нотатки». Більшість питань потрібно заповнити в класі, питання позначені * можна дописати вдома.

3. «Будьте взаємно ввічливими» (Л. Костенко)

QR – код для входу до віртуальної виставки:

(якщо відсутня программа для розпізнання QR-кодів, то до віртуальної виставки можна зайти за посиланням http://memory.kby.kiev.ua)

« Історія – скарбниця наших діянь, свідок минулого, приклад і повчання для сьогодення, застереження для май

МОЇ НОТАТКИ

Дата та віртуально відвідане місце: _____

Нові персоналії: _____

Про які теми йшлося: _____

_____

Опис місця (місць):_____

_____

_____

***Як я почувався (почувалася):**_____ *** Мене в**

_____

_____

*Як цей досвід допоможе мені особисто **Що нового я дізнався (дізналася):** *****Як це д

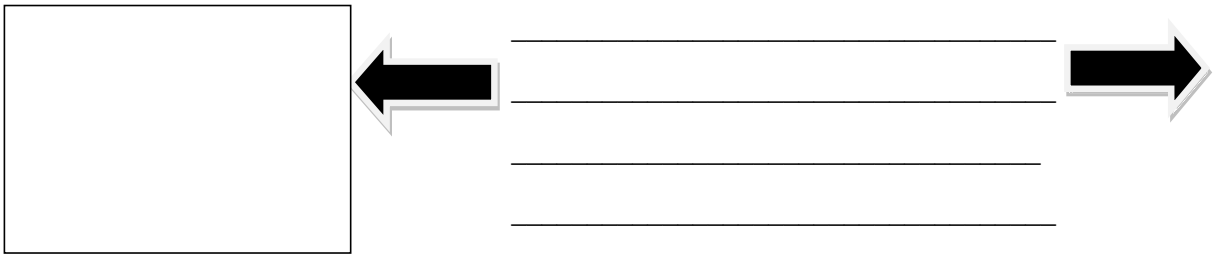

_____

_____

_____

_____

Питання позначені * можна дописати вдома

Людяність на тлі пекла...

Білоус Людмила Миколаївна

Сьогодні, коли наша держава стала об'єктом військової та інформаційної агресії, є дуже важливим знайомство з історіями Праведників Бабиного Яру, оскільки це позитивні приклади людської поведінки в нелюдських умовах війни. Обраний формат роботи, веб-квест, рекомендується для самостійного виконання учнями. Його можна використати як індивідуальне завдання під час проведення декади історичних знань, присвяченої Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту, шкільної олімпіадної роботи з історії тощо. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
ознайомити учнів з достовірними історичними фактами про трагедію Голокосту через конкретні історії спасіння; підвищити обізнаність учнів про Праведників Бабиного Яру; сформувати в дітей відповідальність за збереження історичної пам'яті про подібні події; стимулювати до практичних дій після участі у веб-квесті.

Очікувані результати:
після цього заходу учні зможуть:
• пояснювати, хто такі Праведники Бабиного Яру;
• розповідати конкретні історії спасіння;
• висловлювати власні судження щодо значущості підтримки та рятування в роки Голокосту;
• усвідомлювати важливість допомоги тим, хто опиняється в складних життєвих обставинах сьогодні;
• пояснювати, чому важливим є збереження історичної пам'яті про людей, які ризикували собою заради інших.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: веб-квест з обговоренням.

Необхідні матеріали:
бланки завдань; бланки для відповідей; інструкція виконання завдань; мобільний пристрій з доступом до інтернету.

План заходу

Крок 1. Випереджувальне завдання

Перед проходженням веб-квесту попросіть учнів ознайомитися з такими матеріалами:

1. віртуальною виставкою "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", розділ "Праведники Бабиного Яру",
   фото та опис;
2. книгою "Бабин Яр. Трагедія, історія, пам'ять. 1941-2011";
3. інформацією про Всеукраїнську єврейську раду, Фонд "Пам’ять Бабиного Яру"; також сайт

Ради та сторінка про Фонд:
4. збіркою історій та документів Гутор М. Українські Праведники: історії тих, хто рятував, і тих, хто вижив.

Крок 2. Організаційний момент

Зробіть вступне слово як вчитель (додаток 1).

Потім ознайомте учнів з інструкцією виконання завдань (додаток 2) та критеріями оцінювання (додаток 3).

Роздайте бланки завдань (додаток 4) та бланки для заповнення відповідей (додаток 5). Для перевірки завдань використайте додаток 6.

Крок 3. Веб-квест

Розпочніть виконання конкурсного завдання за наступним планом:

1. учні заходять за посиланням, вказаним учителем, на сайт з матеріалами веб-квесту;
2. далі учні розшифровують закодовану інформацію про Праведників Бабиного Яру (додаток 8);
3. учні відповідають на питання з бланку завдань, тобто дізнаються число, яке відповідає порядковому номеру літери в українській абетці;
4. учні заносять відповіді в бланк для відповідей;
5. на останньому етапі учні складають з розгаданих літер прізвище та ім’я особи, що має стосунок до теми веб- квесту. **Завдання оцінюються за сумою балів:** (також додаток 3)
    - за кожну правильно знайдену букву - 5 балів;
    - за правильно складені шукані слова - 10 балів;
    - за швидкість виконання - до 3 балів (перший учасник, що виконав завдання, - 3 бали, другий - 2 бали, третій - 1 бал).

Крок 4. Перше запитання для обговорення

Дайте учням можливість пояснити, який існує взаємозв’язок між особою, прізвище та ім’я якої вони розгадали в ході веб-квесту, та Бабиним Яром?

Крок 5. Друге запитання для обговорення

Сьогодні Україна переживає нелегкі часи. Багато хто, ризикуючи своїм життям, захищає/віддає себе іншим: волонтери, лікарі, добровольці у війні на Сході, у боротьбі з коронавірусом.

Запитайте в учнів, чому, на їхню думку, сьогодні як ніколи є важливим збереження історичної

пам'яті про "Праведників Бабиного Яру"?

Крок 6. Третє запитання для обговорення

Відомий дослідник Голокосту в Києві та Україні, відповідальний секретар Громадського комітету для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру, Віталій Нахманович відмічає, що, "*оскільки критерії присвоєння звання "Праведник Бабиного Яру" не були визначені, а присвоювалося воно, фактично, одноосібним рішенням Іллі Левітаса, багато вчених і громадських діячів навіть в Україні не визнають цього звання і заперечують правомірність офіційного увічнення їх імен*".

Запитайте в учнів, чи потрібно нагороджувати тих, хто рятував євреїв в роки Другої світової війни? Яка винагорода, на Вашу думку, була б найбільш цінною для самих Праведників і чому? Наскільки прозорими та чіткими мають бути критерії, щоб звання визнавалися всіма? Хто має ці критерії визначати?

Крок 7. "Займи позицію"

Звання "Праведник народів світу" присуджує Національний меморіал Катастрофи та героїзму "Яд Вашем" (Єрусалим, Ізраїль). Для цього потрібно надати документи та\або свідчення тих, хто вижив чи\або отримав допомогу і може підтвердити факт порятунку. Також мають бути дотримані ціла низка критеріїв, тому не всі люди, які рятували євреїв у роки нацистської окупації, можуть бути удостоєні цього почесного звання.

Якщо про це не говорилося на попередніх заняттях, тут доречно було би ознайомити учнів з критеріями, які використовує у своїй практиці "Яд Вашем".

Автори монографії "Холокост в Украине" (Александр Круглов, Андрей Уманский, Игорь Щупак) піднімають питання про необхідність введення в науковий обіг більш широкого поняття "український рятівник євреїв під час Голокосту", яке б охоплювало як визнаних "Праведників народів світу", так і тих людей, по відношенню до яких є вагомі докази про порятунок ними євреїв, але звання «Праведника народів світу» вони не мають.

Запропонуйте учням висловити свою думку за допомогою методу "Займи позицію". Нехай вони подумають над пропозицією, озвученою науковцями, та займуть місце біля однієї з табличок: "Підтримую", "Не підтримую", "Не визначився/-лась" та подумають, як пояснити свою позицію іншим.

Крок 8. Продовжити речення

Проведіть рефлексію. Попросіть учнів завершити речення: "Участь у веб-квесті надихнула мене на ..."

Крок 9. Підсумки

Підсумуйте заняття. Можна скористатися словами нижче.

Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту спонукає нас замислитись над масштабами цієї трагедії. Пам’ять про Голокост необхідна нам, щоб наші нащадки ніколи не були жертвами або байдужими спостерігачами проявів ворожнечі. Ви маєте продовжити естафету пам’яті, відстоювати гідність людини і докладати зусиль донедопущення ґеноцидів і злочинів проти людяності.

Голокост нам треба пам’ятати,

Адже пам’ять — то є наша совість.

Помилок таких не допускати,

Не писати геноциду повість.

Процвітай і слався, Україно мила!

Кращого життя ти, вірю, гідна,

В об’єднанні й мирі наша сила!

А вона нам зараз так потрібна!

Мир, злагода, взаємодопомога — це головне, що нам потрібно сьогодні. Пам’ятаючи про трагедію минулої війни, ми з надією дивимося в майбутнє і віримо в нашу державу.

Наприкінці уроку проведіть нагородження переможців квесту.

Додаток 1

ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ

27 січня, в день звільнення в'язнів табору смерті Аушвіц-Біркенау бійцями Червоної Армії в 1945 році, весь цивілізований світ відзначає Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту. Загалом під Голокостом розуміється систематичне переслідування і знищення європейських євреїв і ромів нацистською Німеччиною та її поплічниками протягом 1933–1945 років. "Неможливо розповісти про геноцид, але і замовчувати його не можна". Ці слова належать колишньому в'язню таборів Аушвіцу та Бухенвальду Єлі Візелю. Саме завдяки його публікаціям 1950-х років в світі поширилося визначення поняття Голокост.

Голокост став поворотною точкою в історії людства, після якої цивілізований світ проголосив принцип "Ніколи більше!", взявши на себе зобов'язання протистояти війні і геноциду. Резолюція 60/7 Генеральної Асамблеї ООН "Пам'ять про Голокост" від 01 листопада 2005 року важлива саме тим, що вона не тільки закріплює пам'ять про минулі злочини, а й прагне запобігти їм в майбутньому.

Звільнивши Аушвіц-Біркенау, радянські війська виявили там найбільшу фабрику знищення людей на території окупованої нацистами Європи. З тих пір цей табір став символом Голокосту, наочним свідченням тієї пекельної глибини, якої може досягти нелюдяність. Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту спонукає замислитись над масштабами трагедії, що спіткала людство більше 70 років тому. Немов чума, міжвоєнний антисемітизм інфікував Європу. Так жорна нацизму згубили мільйони євреїв, не поділяючи своїх жертв за статтю, віком або соціальним статусом. Офіційно визнано, що протягом Голокосту було знищено близько 6 мільйонів євреїв. З них від 2,2 до 2,5 мільйонів – на території колишнього Радянського Союзу, у більшості (60-70%) на території українських земель, що перебували під окупацією нацистської Німеччини та диктаторської Румунії. (Можна попросити учнів пригадати, які ще території СРСР опинилися під контролем Німеччини та її союзників.) Під час Голокосту неєврейські мешканці різних країн ставилися до євреїв по-різному. Дехто спостерігав за тим, як їх колишніх сусідів заарештовували і вбивали. Можливо, вони боялися: треба враховувати, що, на відміну від західних держав, рятівників в Україні знищували разом із сім'ями. Тому не кожен був спроможний ризикувати життям своїх близьких. Були й такі, які співпрацювали з нацистами, інші ж наживалися за рахунок конфіскованого єврейського майна. Але і в жорстокому аморальному світі залишалися ті, які зберігали найкращі людські якості. Сотні представників різних національностей, походження, віросповідань, не дивлячись на небезпеку, ризикуючи власним життям, протягнули руку допомоги людям, які потрапили у складні життєві обставини. Вони не думали про смерть, яка їм загрожувала, вони не думали про славу і добру пам'ять, яка, можливо, чекає їх попереду, вони просто рятували тих, кому реально смерть дивилася в очі. "Той, хто рятує одне життя, рятує цілий світ" - ці слова з Талмуду по праву відносяться до людей, згодом названих Праведниками народів світу. Це почесне звання присвоює спеціальна комісія ізраїльського меморіального комплексу історії Катастрофи та Героїзму Яд Вашем тим представникам інших народів, котрі в роки Другої світової війни, рятуючи євреїв від смерті, виявили неабияку особисту мужність та продемонстрували непересічні моральні чесноти. Насамперед, повинні існувати документи та/або свідчення тих, хто вижив чи/або отримав допомогу і може підтвердити факт порятунку. Але цей складний процес далеко не завжди дозволяє прийняти позитивне рішення відносно людей, по яких не зібрано достатньо матеріалу. Це і стало однією з передумов використання в Україні й інших термінів по відношенню до рятівників євреїв. З квітня 1989 року в нашій державі громадські діячі ввели звання "Праведник Бабиного Яру", єдине встановлене в країнах Європи, бо звання "Праведник народів світу" присвоюється в Ізраїлі, і лише в Україні присвоюється звання праведникам своєї країни. Воно присвоюється тим людям, по відношенню до яких були

свідчення про порятунок євреїв від нацистського геноциду під час німецької окупації Києва 1941– 1943 років, але їх виявилося недостатньо для комісії Яд Вашем. Чому саме "Праведник Бабиного Яру"? Бо одразу після окупації України нацисти почали масово розстрілювати євреїв, а згодом розгорнули широку мережу гетто. І одними з найвідоміших були розстріли у Бабиному Яру в Києві, але знищення євреїв України було систематичним і повсюдним. Головним натхненником запровадження недержавного звання "Праведник Бабиного Яру" був відомий громадський діяч, президент Єврейської ради України, голова фонду "Пам’ять Бабиного Яру" Ілля Михайлович Левітас. За даними Фонду "Пам’ять Бабиного Яру" звання "Праведник Бабиного Яру" отримали 618 осіб. Вони були маяками надії і берегли світло цивілізації від зникнення. Що рухало цими людьми? Сміливість? Протест? Можливо, просто любов і віра? Сучасна реальність, як і в роки Другої світової, знову ставить перед нами питання: якщо знову повториться подібне зло, як поведуть себе навколишні? Люди іншої крові та іншої віри? Відвернуться? Зітхнуть із полегшенням, що поки не чіпали своїх? Чи все-таки відкриють двері, з ризиком для всієї родини, ховаючи чужих людей? Життя покаже...

(Джерело: Автор)

Додаток 2

ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ВЕБ-КВЕСТУ

1. Підготуйте смартфон з програмою розпізнавання qr-кодів і доступом в Інтернет.
2. Зайдіть за посиланням, вказаним учителем, на авторський сайт з матеріалами веб-квесту.
3. Розшифруйте закодовану інформацію про Праведників Бабиного Яру.
4. Дайте відповіді на питання з бланку завдань і дізнайтеся число, яке відповідає порядковому номеру літери в українській абетці.
5. Занесіть відповіді в бланк для відповідей.
6. Складіть з розгаданих літер прізвище та ім’я особи, що має відношення до теми веб-квесту.

(Джерело: Автор)

Додаток 3

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Завдання оцінюються за сумою балів:

- за кожну правильно знайдену літеру - 5 балів;
- за правильно складені шукані слова - 10 балів;
- за швидкість виконання - до 3 балів (перший учасник, що виконав завдання, - 3 бали, другий - 2 бали, третій - 1 бал).

Переможці визначаються за загальною сумою балів.

Бажаємо успіхів!!!

(Джерело: Автор)

Додаток 4

БЛАНК ЗАВДАНЬ

Посилання:
https://docs.google.com/document/d/1PG5KEJn8ncUiknI7Dtzin_Cy6R-iCRBqcIhn-MjxejI/edit

(Джерело: Автор)

Додаток 5

БЛАНК ДЛЯ ВІДПОВІДЕЙ

Посилання:
https://docs.google.com/document/d/1XvvZf9-N-ksJEO6fIftohQePaAiCL80L5vtbIgYnGPY/edit?usp=sharing

(Джерело: Автор)

Додаток 6

БЛАНК З ВІДПОВІДЯМИ

Посилання:
https://docs.google.com/document/d/1dpf3KnL3l2I2Rt8HNeQL6LtnFx3uwSLU9mjIhq6jjYw/edit?usp=sharing

(Джерело: Автор)

Додаток 7

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бабин Яр. Трагедія, історія, пам'ять. 1941-2011/Автор-упор. І. Левітас. - К.: НІМЗ "Бабин Яр", 2011 [Електронний ресурс] /Режим доступу: http://bit.ly/33lvVS0
2. Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". [Електронний ресурс] /Режим доступу: http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:P,pan,0,0,0:node1,-26
3. Всеукраїнська єврейська рада. Фонд "Пам’ять Бабиного Яру" [Електронний ресурс] /Режим доступу:http://bit.ly/2TPnGdG
4. Гутор М. Українські Праведники: історії тих, хто рятував, і тих, хто вижив. [Електронний ресурс] /Режим доступу:http://bit.ly/3d20JLK
5. Круглов А., Уманский А. Бабий Яр: жертвы, спасители, палачи. – Днипро: Украинский институт изучения Холокоста "Ткума"; ЧП "Лира ЛТД", 2019. – 280, ил. – рус. яз.
6. Круглов А., Уманский А., Щупак И. Холокост в Украине: зона немецкой военной администрации, румынская зона оккупации, дистрикт "Галичина", Закарпатье в составе Венгрии (1939-1944): монография. -Днипро: Украинский институт изучения Холокоста "Ткума"; ЧП "Лира ЛТД", 2017. – 456 с., ил. Карты. – рус. яз.
7. Праведники народів світу: Довідник / За ред. І. Я. Щупака. – Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту "Ткума", 2016. – 224 с. 8.Праведники миру [Електронний ресурс] /Режим доступу: https://emmanuil.tv/pravedniki-miru/
8. Праведники миру.Проект. [Електронний ресурс] /Режим доступу: http://pravednikimira.org/ua/ 10.Уроки Голокосту. Інформаційно – педагогічний бюлетень № 1(45), січень - березень, 2016 р. [Електронний ресурс] /Режим доступу: http://bit.ly/33i0RlO

(Джерело: Автор)

Додаток 8

ЗАКОДОВАНІ ПРІЗВИЩА ПРАВЕДНИКІВ БАБИНОГО ЯРУ

Посилання:
https://docs.google.com/document/d/1d3aGTnMmMvAsTPiC_waCZKMeWwTq55-D6tlK8IztuFM/edit?usp=sharing

(Джерело: Автор)

"Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя" (Василь Симоненко)

Олена Кукленко, Олена Терещенко

Навчальний матеріал створений для допомоги у формуванні відповідального ставлення учнів до життєвої позиції, поваги до історичного минулого свого народу, усвідомлення власної відповідальності щодо вибору в різних життєвих ситуаціях. Розробка містить інтерактивні вправи, які розвивають вміння аналізувати трагічні події Другої світової війни, робити висновки на основі фактологічного матеріалу проекту. Під час заходу учні знайомляться з поняттями "Голокост", "Праведник народів світу"; вшановують пам’ять жертв Голокосту та інших жертв нацистських злочинів часів Другої світової війни. Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
формувати навички відповідального ставлення до життєвої позиції; розвивати вміння аналізувати події, робити висновки на основі фактологічного матеріалу, об’єктивно оцінювати історичні події, а також аргументовано, на основі історичних фактів, обстоювати власні думки; виховувати почуття неприйняття насильства та жорстокості, повагу до історичного минулого свого народу.

Очікувані результати:
після заняття учні зможуть:
• розуміти поняття "Голокост", "Праведник народів світу";
• усвідомлювати власну відповідальність щодо вибору в різних життєвих ситуаціях.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: захід з громадянської освіти.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, тексти документів, магніти, кольоровий папір, маркери, великий лист паперу, скотч.

План заходу

Крок 1. Підготовка до сприйняття нового матеріалу

Розпочніть з вислову Айн Ренд ("Атлант розправив плечі"): "Людина є істота зі свободною волею, тому кожна людина потенційно добра або зла, і це їй, і тільки їй (за допомогою міркувань розуму) вирішувати, якою вона хоче бути".

Запитайте учнів, як вони розуміють цей вислів.

Крок 2. Оголошення теми та мети заходу

Озвучте тему уроку і запропонуйте учням висловити свої припущення, про що йтиме мова під час заходу. Застосуйте метод "вільний мікрофон".

Крок 3. Ознайомлення з розділом виставки "Бабин Яр очима художників"

Надайте стислу інформаційну довідку про мультимедійний проект "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" (додаток 1).

Запропонуйте учням ознайомитися з розділом віртуальної виставки "Бабин Яр очима художників" (додаток 2). Запитайте учнів, який історичний період представлений в картинах та яка спільна тема об'єднує художні твори. Оберіть разом кілька картин для обговорення (залежно від наявного часу). Запропонуйте учням за допомогою вправи "Асоціативний кущ" назвати по одному слову, яке асоціюється з подіями, зображеними на картинах.

Підсумуйте: *Так, це війна, окупація Києва в вересні 1941 року німецькими військами, розстріли, Голокост, Бабин Яр. Голокост (з англ. holocaust – винищення, всеспалення) – термін, яким світова історіографія називає геноцид євреїв, здійснюваний нацистами в роки Другої світової війни. Голокост був втіленням гітлерівської політики "остаточного розв'язання єврейського питання"* (Енциклопедія історії України, Т. 2). *Бабин Яр у Києві – це складний історичний символ. Упродовж століть це місце було багатонаціональним і багатоконфесійним некрополем. До світової історії Бабин Яр увійшов восени 1941 року, коли упродовж двох днів тут було вбито майже 34 тисячі київських євреїв – лише через те, що нацистська Німеччина прагнула знищити євреїв у всьому світі. Тому Бабин Яр став одним із символів Голокосту. Під час війни в цьому місці вбивали та ховали не лише євреїв. Серед загиблих були також роми, пацієнти психіатричної лікарні, діячі українського націоналістичного руху, радянські військовополонені, підпільники, цивільні заручники - щонайменше 100 тисяч людей, більшість з яких (понад дві третини) були євреями* (за матеріалами віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії").

Крок 4. Робота з документами

Об’єднайте учнів у групи 4 групи. Надайте кожній групі однаковий набір текстів, які стосуються трагедії єврейського народу, і запитання до нього (додаток 3). Дайте час на ознайомлення, а потім заслухайте результати роботи груп (час на виступ - до 5 хв.).

Узагальнюючі запитання для всіх учнів:

- Яким би було ваше ставлення до описаних подій, як би ви були їхнім свідком?
- Чи легко було би зробити вибір? Чому?

Крок 5. Розмова про Праведників

Спитайте в учнів, чи відоме їм звання "Праведник народів світу". Під час розповіді, можна показувати фоторяд з виставки, розділ "Праведники Бабиного Яру" (додаток 6). Однак необхідно наголосити, що звання "Праведник народів світу" та "Праведник Бабиного Яру" - це *різні* звання, які присвоюються рятівникам євреїв *різними* організаціями за *відмінними* критеріями.

Після вступного повідомлення про Праведників народів світу, запитайте в учнів, чи відомі їм Праведники серед їхніх земляків. Дайте двом учням/ученицям випереджальне завдання - підготувати історії з додатків 4 та 5. Надайте слово цим учням/ученицям.

Слово вчителя: *Серед тих, хто пережив Голокост, велика кількість тих, кого з великим ризиком для життя переховували місцеві жителі. Ці люди неєврейського походження, названі "Праведниками народів світу", врятували від загибелі десятки тисяч євреїв. У Нідерландах, Норвегії, Бельгії і Франції існував рух Опору, який також допомагав євреям, головним чином у пошуку сховищ. Є також приклади допомоги євреям з боку українського, польського, і радянського рухів Опору. Данці переправили на рибальських човнах у Швецію 7000 з 8000 данських євреїв; усе данське суспільство, у тому числі і королівська сім'я, відкрито протестували проти расистських законів під час німецької окупації. Під час Другої світової війни в Данії не змогли врятувати від загибелі 60 євреїв. Треба відзначити велику кількість представників українського народу, які під час окупації під страхом смерті переховували євреїв у своїх хатах. Також неймовірним був їхній моральний подвиг, оскільки багато їхніх співвітчизників "здавали" своїх сусідів-євреїв з подальшим грабунком їхньої власності. Ізраїльський національний меморіал Катастрофи (Голокосту) та Героїзму - Яд Вашем визнав Праведниками 2634 українців з числа тих, хто, ризикуючи життям, рятував євреїв* (за матеріалами мультимедійного проекту "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії", кількість Праведників подано станом на 01.01.2019 р.).

Крок 6. Підсумок заходу

Поверніться до теми заходу, слів Василя Симоненка: "Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя". Обговоріть з учнями запитання нижче. Відповіді учнів можна також структурувати за методом "Прес": Я вважаю...тому що...наприклад...таким чином...

Підсумуйте: *Війна. Просто слово. П'ять літер. Але скільки асоціацій пробуджує в нас воно! Біль, героїзм, патріотизм, туга за близькими людьми, ненависть та любов... Життєвий вибір людини — це здатність вибирати собі долю між різними обставинами і пропозиціями, які дає нам життя. Нерідко життєвий вибір людини обумовлюється вихованням і традиціями оточуючого суспільства.*

Запитання до учнів:

- Чи змінилось у вас ставлення до цих слів після заходу?
- Якщо так, то чому?
- Що саме вплинуло на це?

Додаток 1

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЕКТ

Проект "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії" присвячений пошуку шляхів (від)творення пам’яті про всі трагедії Бабиного Яру та обговоренню актуальності пам’яті про Бабин Яр в історії та сьогоденні. В рамках цього проекту було створено віртуальну виставку "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" та документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті". На основі виставки та фільму було створено новий освітній ресурс з розробками уроків та інших заходів для школярів різного віку і не тільки. Матеріали проекту допоможуть досліджувати особливості місцевої історії та пам’яті про Другу світову війну, розвивати критичне мислення, заохочувати вшанування пам’яті жертв Голокосту та інших жертв нацистських злочинів часів Другої світової війни. Проект "Бабин Яр у пошуках пам’яті" здійснюється Українським центром вивчення історії Голокосту, Українським інститутом національної пам’яті, Громадським комітетом для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, Музеєм історії міста Києва за підтримки Українського інституту національної пам’яті та Благодійної ініціативи "Українсько-єврейська зустріч" (Канада).

(Джерело: З анонсу проекту)

Додаток 2

РОЗДІЛ "БАБИН ЯР ОЧИМА ХУДОЖНИКІВ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,drawings,1,0,0:node1,-52

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПАХ

Посилання на файл:
3-robota-v-grupah.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано в тексті)

Додаток 4

ІСТОРІЯ ПРАВЕДНИКІВ З ХАРКОВА

Історія Йосипа Тарашинського та Вартана й Араксі Мкртчан, Кнарик Шахбазян

Посилання на файл:
4-pravednik.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано в тексті)

Додаток 5

ІСТОРІЯ ТА ФОТО ПРАВЕДНИКІВ З МЕРЕФИ

Історія Віктора Рудника та Перемота Івана Яковича і його дружини Тетяни

Посилання на файл:
5-pravednik-merefa.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано в тексті)

Додаток 6

РОЗДІЛ "ПРАВЕДНИКИ БАБИНОГО ЯРУ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,righteous,1,0,0:node1,-52

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 3

Завдання для роботи в групах

Текст 1

Із секретного звіту майора Ганса Коха голові імперського міністерства окупованих східних територій після проведення акції «Бабин Яр»:

«29 вересня 1941 року на околиці Києва в Бабиному Яру на Сирці зондеркомандою 4-ої айнзатцгрупи «С» і підрозділами полку поліцейської охорони «Південь» розстріляні 35 тисяч євреїв.

У деяких молодих есесівців затьмарився розум. Вони не витримали такого масового винищення людей. Довелося помістити їх до психіатричної лікарні. Дехто відчував нездужання. Доводилося на місці лікувати їх горілкою».

Текст 2

«... Після того як захопили Харків, вийшов наказ про реєстрацію всіх євреїв. Мій чоловік не пустив мене реєструватися. А сусіди сказали, що загинути мені не дадуть. ... А за день до того, як почалися масові розстріли, до нас прийшла з 17-го бараку дівчинка, страшенно перелякана. Розповіла, що зустріла одну людину, артиста, який вибрався з-під розстріляних в яру. Він сказав: «Барак №17 вільний - всіх погнали в яр ..». Крижанівський Ваня, сусід, в той же день порадив нам зробити документ, який називався «порукою». «Я підпишу, - сказав він, - що ви - руська. Знайдемо ще когось хто підпише ». Моя подруга Дуся Терещенко пішла зі мною в управу, і там видали «поруку».

Спогади Кашкабаш Э. «Барак №17 вільний..» /Скажи, Дробицький яр.. – Х., 1991. –с.85-86

Текст 3

«... Хтось доніс, що у Зозулевічей живе єврейська дитина. Але тітку Галю встигли попередити, що до нас прийдуть. Правда, мене з квартири вивести не змогли, але сховали в шафі.

Поліцаї прийшли. Допитували п'ятирічного Павлика. Але він мене не видав ...»

Спогади Щербової О. «Мама, а хіба вони люди?»
/Скажи, Дробицький яр.. – Х., 1991. –с.103-104

«.. З гетто я двічі в місто ходила: раз за продуктами, другий - просити знайому залишити у себе мою дівчинку. Мені відмовили. Поверталася і зустріла жінку, селянку з сусіднього села. Вона сказала: «Хто хоче набрати барахла, може піти в Рогань. Там євреїв побили». Вже біля барака я двох поліцаїв побачила - вони речі розстріляних ділили ... »

Спогади Сеплярської Е. «Живу і пам'ятаю»
/Скажи, Дробицький яр.. – Х., 1991. –с.71

Запитання:

- Які у Вас враження від прочитаних текстів?
- У яких ситуаціях вибору опинялися люди під час окупації?
- Що є спільного і відмінного в ситуаціях, які Ви обговорювали?
- Як вибір міг вплинути на їхнє подальше життя?

Додаток 4

Історія Йосипа Тарашинського та Вартана й Араксі Мкртчан, Кнарик Шахбазян

Із Дробицького Яру врятуватися було практично неможливо. Ми знаємо лише про одну таку людину – Йосипа Тарашинського. Сім'я польських євреїв Тарашинських (батько, мати і троє синів) втікла з Польщі до Радянського Союзу ще до початку війни на нашій території. Усі їхні родичі загинули у Варшавському гетто. Перебіжчиків у нас відправляли на Урал, в Сибір на рубку лісу. Мати сімейства – Блюма – працювала кухаркою. Через рік сім'ї дозволили вибрати місто для проживання. Вони вибирають Харків і переїжджають сюди у квітні 1941 року. Батько влаштовується двірником, середній син вирішив виїхати до Мелітополя. У червні Німеччина розв'язує війну на нашій території. 24 жовтня 1941 року німці увійшли до Харкова, і незабаром євреїв почали відправляти в гетто. Наприкінці грудня 1941 року німці і поліцаї почали вивозити мешканців гетто партіями у двісті-триста чоловік під виглядом влаштування на роботу в Полтаві через голод у Харкові. Однак вивозили їх до Дробицького Яру.

Сім'я Тарашинських – батько, мати і вже 2 сина – потрапили в одну з машин. Йосип застрибнув до машини останнім, і коли їх привезли на місце розстрілу, він зістрибнув з кузова. Молодий німецький офіцер ламаною російською велів йому збирати у валізку золоті речі, які знаходили у привезених з гетто, а в мішок – срібні. Сім'ю Йосипа повели в бік, він чув постріли доти, доки в живих нікого не залишилося. Було холодно, і офіцер сів у кабіну з флягою в руках, а Йосипу наказав йти туди, куди забирали інших. Було вже темно, Йосип побачив, як в стороні хтось вантажить у вантажівку речі розстріляних і побіг до них, сподіваючись продовжити життя. Там був старий єврей і ще один хлопець. Старий запропонував хлопцям застрибнути до кузова і закидав їх речами. Коли машина виїхала з яру і була вже в місті, Йосип непомітно вистрибнув і дістався до гуртожитку, де жив із сім'єю. Він розповів про все двірничці. Та нагодувала його і сказала йти, тому що боялася. Переночувавши на горищі, вранці він пішов

на базар, де зустрів вірменського хлопчика і, не знаючи, що робити, розповів йому про себе. У відповідь почув: "Ти знаєш польську? Як тебе звати по-польськи? – Юзик. – Йдемо до нас. Я живу з бабусею і трьома двоюрідними сестрами. Тільки не кажи, що ти єврей". Так він і залишився в цій вірменській сім'ї, де про його національність (Юзик не вмів хреститися) знали лише Вартан, його бабуся Араксі та одна з сестер – Кнарик, яка йому подобалася.

Коли Харків звільнили, хлопці пішли на фронт. Вартан загинув у Білорусі. Юзик-Йосип відвоював, повернувся до Харкова, прийшов у вірменську сім'ю, до своїх рятівників, а через деякий час – одружився з Кнарик. Вони прожили чудове життя, у них донька і два онуки. Йосип сумував, що нічого не знає про свого брата Леона, де і як він загинув. Кнарик і Йосип вже пішли з життя, але це не кінець історії.

Коли дізналися про долю Йосипа, то відправила усі матеріали в Яд Вашем у Єрусалимі для присвоєння звання "Праведник народів світу" (посмертно) Вартану і Араксі Мкртчан, Кнарик Шахбазян – і вони це звання отримали (http://holocaustmuseum.kharkov.ua/index.php/pravedniki-narodov-mira)

Додаток 5

Історія Віктора Рудника та Перемота Івана Яковича і його дружини Тетяни

Серед мереф'ян теж є праведник Перемот Іван Якович. В період окупації німцями Мерефи, Перемот Іван Якович і його дружина знаходились в місті. Їхні два дорослих сина з початком війни евакуювалися на схід. Незважаючи на небезпеку, подружжя переховувало від німців університетського друга одного з їхніх синів, Віктора Рудника, єврея, чим врятували йому життя. У 1996 році були відправлені документи до Інституту Яд Вашем в Єрусалімі, згідно критеріїв отримання звання Праведника народів світу: свідчення Рудника Віктора про допомогу йому в вигляді притулку та фальшивих документів, і реальна небезпека для Перемотів Івана та Тетяни, якщо німців знайшли б єврея в їхній домівці. 26 січня 1998 року Яд Вашем удостоїв Івана і Тетяну Перемот почесним званням «Праведник народів світу». Увічнення – стіна пошани в Долині Общин.

Син, Віктор Іванович Перемот, отримав диплом і медаль, на якій двома мовами, на івриті та французькою, викарбовано напис: «На знак подяки від єврейського народу. Хто рятує одне життя, рятує весь світ». Зараз ці документи зберігаються в Харківському музеї Голокосту (Андріїва В. Праведнику світу Івану Перемоту. //Дайджест · Е. – 2019. – №9(243). – С. 2-3)

За ініціативи Харківських громадських організацій «Обласний комітет «Дробицький Яр» і музей Голокоста та комунального закладу «Мереф’янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1» Мереф’янської міської ради Харківської області, до 140-річчя з дня народження Івана Яковича Перемота, в місті Мерефі 5-го вересня 2019 року була відкрита пам’ятна дошка засновнику і директору школи, Праведнику народів світу на будівлі комунального закладу «Мереф’янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1» Мереф’янської міської ради Харківської області

Перемот І.Я.

[фото Перемота І.Я. із шкільного історико-краєзнавчого музею комунального закладу «Мереф'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №6» Мереф'янської міської ради Харківської області]

Стіна пошани в Долині Общин (Ізраїль)

[фото із матеріалів Терещенко О.Л.]

Меморіальна дошка на будівлі комунального закладу «Мереф'янський ліцей №1 імені І.Я. Перемота»

[фото із матеріалів Терещенко О.Л.]

Спорт і державна пропаганда

Ольга Лімонова

Заняття ілюструє живучість деяких історичних міфів, а також можливості держави, за бажання, маніпулювати свідомістю громадян навіть за допомогою спорту.

Мета:
сформувати уявлення, яким є життя під час окупації; поглибити навички критичного мислення, вміння аналізувати інформацію; сформувати розуміння відмінності між історичними фактами та їх міфологізацією, розглянути використання неочікуваних сфер життя (спорт) для політичної пропаганди.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• працювати з фотодокументами та плакатами, афішами тощо;
• пояснювати, що таке окупація і як під час неї живуть мирні мешканці;
• розрізняти елементи пропаганди та суто інформаційні матеріали;
• формулювати власну думку щодо важливих історичних і соціально-політичних подій.

Тривалість: 60–90 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
Мультимедійне обладнання, доступ до інтернету, віртуальна виставка "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії", роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Актуалізація знань

Обговоріть з учнями значення поняття "окупація". Запропонуйте учням висловити власну думку щодо цього поняття.

Запитання до учнів:

- Як ви собі уявляєте життя мирних мешканців/ваших однолітків під час окупації?

Крок 2. Робота з джерелами (Варіативний крок)

Зосередьте увагу учнів на тумбі з оголошеннями, що розташована на між першою і другою оглядовими точками віртуальної виставки (додаток 5). Поставте перед класом завдання розподілити матеріали, які розміщено на тумбі, на кілька груп, відповідно до їхнього інформаційного призначення (оголошення, анонси культурних і спортивних заходів,

пропагандистські плакати). Обговоріть у загальному колі результати цього розподілу.

(Цей Крок не є обов'язковим, його можна виконати, за наявності часу, як формування додаткових компетентностей. Якщо ж часу бракує, переходимо до Кроку 3)

Крок 3. Історична довідка

Привернувши увагу до учнів до спортивних афіш, спитайте, чи вони коли-небудь чули про "Матч смерті"? Якщо хтось із учнів чув, попросіть їх коротко нагадати всім, про що йдеться. Якщо не чули, зробіть це самі.

Крок 4. Робота з матеріалами виставки

Розгляньте разом з учнями фотостенд "Доля футболістів "Динамо"" в частині експозиції "Київ під нацистською окупацією" (додаток 6). Проаналізуйте побачене разом.

Запитання до учнів:

- Що зображено на фотографіях, розміщених на стенді? Коли їх зроблено?
- Чи можна на підставі спільного післяматчевого фото зробити висновок про те, що німецькі футболісти "вбиті горем" через поразку і це стало причиною розстрілу київських футболістів за кілька годин?
- Чому, на вашу думку, на стенді подано лише чотири фото розстріляних футболістів? Зверніть увагу на час, коли відбувся розстріл.
- Відкрийте, будь ласка, статтю "Матч смерті" на "Вікіпедії" (додаток 4) і прочитайте інформацію про роки життя учасників цього футбольного поєдинку.

Крок 5. Обговорення

Обговоріть з учнями запитання, запропоновані нижче.

Виведіть на екран цитату з рапорту майора КДБ Удіна 1971 р. (додаток 1). Обговоріть причини міфологізації "матчу смерті" з цієї позиції. Виведіть на екран висновок прокурора Йогана Кульманна 2005 р. про причини арешту і розстрілу київських футболістів (додаток 2).

Запитання до учнів:

- Чому з'явилася історія про "матч смерті"?
- Кому це було потрібно і для чого?

Крок 6. Аналіз сучасної позиції деяких інтернет-видань

Виведіть на екран цитату зі статті, розміщеної в інтернет-виданні "Украина.ру" 22 червня 2018 р. (додаток 3). Обговоріть у загальному колі запитання.

Запитання до учнів:

- Якою, на вашу думку, є головна ідея цієї статті?
- Як автор трактує "матч смерті"?
- Яку оцінку дає автор висновкам істориків щодо цього міфу?
- Яке емоційне забарвлення мають оціночні судження автора?
- У чому полягають причини "живучості" спростованих радянських міфів у сучасній російській пропаганді?
- На що спрямована ця пропаганда і хто є її цільовою аудиторією?

Крок 7. "Займи позицію"

Підсумуйте, використавши метод "займи позицію": Чи варто державі використовувати спорт із метою політичної пропаганди? Чому?

Додаток 1

РАПОРТ МАЙОРА КДБ УДІНА, 1971 Р.

Рапорт старшого оперуповноваженого КДБ майора Удіна на ім’я голови КДБ України генерал-полковника В. В. Федорчука (1971 р.)

Обращаясь к Вам с настоящим рапортом, я имею в виду ненужную, на мой взгляд, спекуляцию мифическим «подвигом» футболистов киевского «Динамо» в годы Отечественной войны. Начало шумихи вокруг этого коллектива футболистов, физически здоровых людей, мастеров спорта, уклонившихся (будем называть вещи своими именами) от службы в рядах РККА и оставшихся проживать в оккупированном фашистами Киеве, положили Петр Северов и Наум Халемский... Совершенно очевидно, что футболисты остались проживать на оккупированной территории, не предприняв попыток отойти с отступавшими частями Красной Армии, в рядах которой их присутствие было столь необходимо в тяжкий для Родины час. Затем они охотно поддержали инициативу изменников Родины из представителей городской управы, которые при покровительстве оккупационных властей создали из оставшихся в Киеве спортсменов клуб мастеров спорта, а из футболистов – сборную команду города, в которую вошли игроки команд-мастеров «Динамо» и «Локомотива». При наличии таких данных, все то, что до сего времени было сделано в плане прославления бывших футболистов киевского «Динамо» в печати и кино, мне представляется серьезной ошибкой... На территории стадиона «Динамо» готовится гранитный памятник «героям-футболистам, отдавшим свою жизнь за честь и независимость нашей Родины».

(Джерело: Сайт Українського інституту національної пам’яті: http://www.memory.gov.ua/news/mif-9-serpnya-1942-roku-match-smerti-zavershivsya-rozstrilom-radyanskoi-komandi)

Додаток 2

ВИСНОВОК ПРОКУРОРА Й. КУЛЬМАННА, 2005 Р.

Висновок у справі прокурора Йогана Кульманна (2005 р.)

Поширювана упродовж багатьох років у колишньому Радянському Союзі версія про те, що причиною розстрілів чотирьох гравців була перемога в матчі проти німецьких окупантів 9 серпня 1942 р., є очевидною вигадкою. Матч, який відбувся 9 серпня 1942 р., як і декілька попередніх матчів, а також матч, який відбувся 16 серпня 1942 р., проходили у дружній атмосфері. Після закінчення гри було зроблено фотографію двох спортивних команд – німецьких військовослужбовців і радянських гравців... Не встановлено жодного зв'язку між грою футбольних команд, що відбулася 9 серпня 1942 р., та розстрілом трьох гравців у Сирецькому таборі.

(Джерело: Сайт Українського інституту національної пам'яті: http://www.memory.gov.ua/news/mif-9-serpnya-1942-roku-match-smerti-zavershivsya-rozstrilom-radyanskoi-komandi)

Додаток 3

АВТОРСЬКА КОЛОНКА А. МАНЧУКА, 2018 Р.

Андрей Манчук «Матч смерти»: киевский футбол против фашизма (уривок зі статті від 22 червня 2018 р.)

История расстрелянных «динамовцев», которые были арестованы, а затем убиты после успешных выступлений против немецкой команды, известна во всем мире, – но ее не любят вспоминать в Украине. Официозные историки акцентируют внимание на том, что советские власти использовали эту трагедию в пропагандистских целях, а фанатское движение столичного клуба во многом состоит из людей откровенно нацистских взглядов, которым и вовсе не с руки вспоминать об его антифашистских традициях. Впрочем, эти обстоятельства только повышают актуальность правдивого повествования о расстрелянных футболистах. Тем более что этот эпизод достаточно хорошо известен любителям футбола из разных стран. Достаточно сказать, что о «Матче смерти» вспомнили в своем заявлении испанские болельщики-антифашисты, которые устроили обструкцию украинскому футболисту Роману Зозуле, и в итоге заставили его покинуть клуб «Райо Вальекано». Потому что, по мнению представителей местной фанатской группировки «Буканерос», выходец из пострадавшей от фашистов Украины, где убивали даже спортсменов, не должен придерживаться националистических взглядов...

(Джерело: https://ukraina.ru/opinion/20180622/1020517638.html)

Додаток 4

СТАТТЯ У "ВІКІПЕДІЇ" ПРО "МАТЧ СМЕРТІ"

Остання перевірка тексту - лютий 2019

Посилання:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%87_%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8

(Джерело: Вікіпедія)

Додаток 5

ТУМБА З АФІШАМИ, ВІРТУАЛЬНА ВИСТАВКА

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,posters,6,0,0:node4,55

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 6

СТЕНД ВІРТУАЛЬНОЇ ВИСТАВКИ "ДОЛЯ ФУТБОЛІСТІВ “ДИНАМО”"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,23,0,0:node5,-61

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Пропаганда і пам'ять про жертви Другої світової війни

Леся Юрчишин

Заняття присвячено темі пропаганди через призму повсякденного життя на окупованих територіях. У фокусі також розвиток критичного мислення та медійної грамотності.

Мета:
розглянути особливості повсякденного життя населення під час німецької окупації; опрацювати терміни "пропаганда", "агітація", "реклама", "позитивна / конструктивна пропаганда"; розвивати уміння роботи з письмовими джерелами; формувати навички критичного мислення.

Очікувані результати:
після цього заняття учні • зможуть розповідати про повсякденне життя населення під час німецької окупації; • розумітимуть значення термінів «пропаганда», «агітація», «реклама», «позитивна / конструктивна пропаганда»; • удосконалять уміння роботи з письмовими джерелами.

Тривалість: 45-90 хвилин.

Формат: урок, практичне заняття.

Необхідні матеріали:
комп’ютер з виходом до мережі інтернет, проектор та/або роздруковані зображення, дошка / фліп-чарт; завдання для роботи учням.

План заходу

Крок 1. Вступна частина

Вступне слово вчителя та актуалізація опорних знань.

Запитання до учнів:

- Коли розпочалася Друга світова війна на теренах України?
- Пригадайте реакцію німецької влади на проголошення Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 року?
- Коли німецькі війська увійшли до Києва?
- На які окупаційні зони було поділено Україну?
- Що ви знаєте про план «Ост»?

Крок 2. Робота у групах

Об’єднайте учнів у чотири групи та поставте їм завдання для роботи над матеріалами виставки: «Німецькі плакати, афіші, оголошення» (додаток 1).

Крок 3. Представлення результатів групової роботи

Візьміть на себе роль модератора, по ходу ставте уточнювальні запитання.

Уточнювальні запитання:

- Який сюжет описано/зображено? (Про що йдеться?)
- Якою мовою написані плакати? Які мовні звороти та порівняння використано? Яке конотативне забарвлення має інформація – нейтральне/ позитивне/ негативне?
- Чому художники обрали саме такі типажі осіб? Які ще зображення можна використати для ілюстрації цього сюжету?

Крок 4. Робота з терміном "пропаганда"

Обговоріть термін "пропаганда" з учнями. Коли учні відповідають на запитання, записуйте основні тези на дошці/фліп-чарті.

Запитання до учнів:

- Що таке пропаганда?
- Якими словами можна замінити термін «пропаганда»?
- Яка смислова різниця між термінами «пропаганда», «агітація» і «реклама»?

Щоб підсумувати, попросіть учнів відповісти ще на два запитання:

- Перелічіть ознаки пропаганди.
- Яким чином можна виявити пропаганду?

Крок 5. Робота в парах

Попросіть учнів вибрати для роботи один зразок пропаганди. Проаналізуйте його за планом.

Запитання для роботи:

- Для чого було створено? Яка його мета?
- Як поширювали серед населення?
- Як населення могло сприймати інформацію?
- Чи відповідала ця інформація дійсності?
- Як інформація могла зберегтися у колективній пам’яті суспільства?

Крок 6. Загальне обговорення

Попросіть учнів поділитися з класом результатами роботи в парах. Що їх найбільше вразило? (можна використати метод «Мікрофон» або інший).

Для пожвавлення обговорення можна ставити додаткові провокативні запитання.

Додаткові запитання:

- Чи може бути пропаганда позитивною/конструктивною? У яких випадках?
- Які методи використовували пропагандисти? Чи застосовують подібні методи в сучасності?
- Чи досягли пропагандисти запланованого результату? Що їм у цьому допомогло/завадило?

Крок 7. Підбиття підсумків

У результаті обговорення потрібно підвести учнів до висновку про те, що пропаганда за рахунок пам’яті про жертви Другої світової війни триває і в сучасному світі, хоча війна завершилася вже понад 70 років тому. Тому надзвичайно важливо не піддаватися на різноманітні маніпуляції та вміло протистояти пропаганді.

Дайте домашнє завдання.

Варіанти домашнього завдання:

1 варіант Виписати не менше ніж три приклади пропаганди у сучасному світі, вказавши методи оформлення та методи поширення пропаганди.

2 варіант Виписати не менше ніж три приклади пропаганди, пов’язаної з історичними подіями, вказавши методи оформлення та методи поширення пропаганди.

3 варіант Виписати не менше ніж три приклади «негативної» пропаганди та не менше як три приклади «позитивної» пропаганди.

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

1. Зайдіть на віртуальну виставку «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії». Відшукайте у третьому залі тумбу з німецькими плакатами, афішами та оголошеннями.

2. Відшукайте на тумбі матеріали, які несуть інформацію про:

Група 1 - трудові відносини під час німецької окупації

Група 2 - розвиток мистецтва під час німецької окупації

Група 3 - розвиток спорту під час німецької окупації

Група 4 - ідеологічні уявлення під час німецької окупації

1. Презентуйте результати групової роботи за такою формулою: «У Києві під час німецької окупації можна було побачити такі плакати, що свідчили про…».

(Джерело:)

Над Бабиним Яром пам'ятника нема...

Ірина Фрідман

За допомогою вживання в роль журналістів учні зможуть дослідити та проаналізувати причини й наслідки замовчування трагедії Бабиного Яру в радянський час. Працюючи з різними типами джерел вони виявлять основні тенденції формування індивідуальної та колективної пам’яті за тоталітарного режиму та зможуть побудувати місток до сучасної ситуації з меморіалізацією простору Бабиного Яру.

Мета:
проаналізувати причини та наслідки політики замовчування трагедії Бабиного Яру; виявити основні тенденції формування індивідуальної та колективної пам’яті за тоталітарного режиму; сприяти розвитку творчого потенціалу учнів.

Очікувані результати:
після цього заняття учні
• зможуть пояснити причини та наслідки політики замовчування трагедій різних народів у СРСР;
• зрозуміють, під впливом яких чинників формується індивідуальна та колективна пам’ять за різних режимів.

Тривалість: 90 хвилин.

Формат: урок, рольова гра.

Необхідні матеріали:
бажано інтерактивна дошка та підключення до інтернету, роздруковані фото із виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" (розділи: "Архітектурні конкурси 1965 року"; "Несанкціонований мітинг 1966 року"; "Радянський пам’ятник 1976 року"; "Забудова Бабиного Яру за радянських часів"); а також листи ватману та кольорові олівці (кількість наборів відповідає кількості груп).

План заходу

Крок 1. Вступна частина

На початку уроку процитуйте поему Євгена Євтушенка "Бабин Яр", написану 1961 року: "Над Бабьим Яром памятников нет...". На дошці – фото "Мозаїка пам’ятників" із виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії". Запитайте учнів, чому, н аїхню думку, так склалося, що в 1961 році не було жодного пам’ятника, а сьогодні їх безліч?

Аналізуючи відповіді учнів, слід зауважити, що політикою СРСР було замовчування єврейської трагедії і, як наслідок, формування "нової політичної історії" щодо Бабиного Яру. Така політика, своєю чергою, призвела до низки катастроф та проблем.

Крок 2. Робота в групах

Щоб розібратися із причинами та наслідками такої політики "замовчування", об’єднайте учнів у п’ять груп (шість–вісім осіб у кожній). Кожна група отримує текст і фотографії з однієї з таких тем:

- Архітектурні конкурси 1965 року;
- Несанкціонований мітинг 1966 року;
- Радянський пам’ятник 1976 року;
- Забудова Бабиного Яру за радянських часів (матеріали виставки «Бабин Яр: пам’ять на тлі історії»)

та завдання для роботи (додаток 1).

Крок 3. Виступи представників груп

Під час презентацій групи кожна інша група може поставити тим, хто виступає, одне запитання.

Крок 4. Загальне обговорення

Обговоріть з учнями, що вони відчували, коли були в ролі радянських журналістів? З якими труднощами стикалися і чому?

Опісля підбийте підсумки заняття.

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПІ

Посилання на файл:
Dodatok_1_dlya_roboty_v_grupi.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело:)

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПІ

1. Уявіть собі, що ви – журналісти. Поділить лист ватману на дві частини, на кожній з яких створіть випуск «газети», що відповідає темі, яку ви отримали: одна стаття – це стаття радянського часу, коли відбуваються події, а інша – як би ви описали ці події сьогодні. Проілюструйте статті відповідними фото.

2. Порівняйте статті, які ви написали, і дайте відповіді на такі питання:

- *У чому, на ваш погляд, полягає причина замовчування єврейської теми в радянські часи?*
- *Як політика СРСР у цьому питанні позначилась на подальшій долі Бабиного Яру та пам'яті про події, що в ньому відбувалися?*
- *Чи впливала така поведінка уряду на колективну та індивідуальну пам'ять? Чому?*

3. Презентуйте свою газету у класі і зробіть основні висновки щодо тенденцій формування індивідуальної та колективної пам'яті за тоталітарного режиму.

Дегуманізація як метод інформаційної війни

Галина Корнієнко

Навчальний матеріал допоможе побачити приклади того, як під час воєн та конфліктів з пропагандистською метою використовують мову ненависті та дегуманізацію. Урок має на меті привернути увагу учнів до того, що дегуманізація як метод інформаційної війни розв’язує руки для насильства та формує зневагу й знищує емпатію до людини.

Мета:
навчити розпізнавати ознаки пропаганди; формувати навички роботи з первинними пропагандистськими історичними плакатами; розвивати критичне мислення та здатність усвідомлювати інструменти впливу пропаганди в минулому та сьогоденні; виховувати повагу до людини.

Очікувані результати:
після заняття учні зможуть:
• пояснювати, що таке "дегуманізація" та "пропаганда";
• декодовувати пропаганду;
• розуміти та пояснювати наслідки використання дегуманізації у пропаганді для держави та суспільства;
• виявляти спільні риси радянських, нацистських та сучасних російських пропагандистських технологій;
• розуміти та протистояти у своєму інформаційному просторі дегуманізації як одному з методів інформаційної війни;
• працювати з онлайн-ресурсами MindMup, padlet та з сайтами музеїв.

Тривалість: 45 хвилин.

Формат: урок, заняття.

Необхідні матеріали:
проектор, ноутбук, роздатковий матеріал, ватмани, маркери.

План заходу

Крок 1. Асоціації на дошці

Попросіть учнів назвати асоціації, які у них викликає поняття “дегуманізація”. Коли й за яких обставин ми можемо стикнутися з дегуманізацією?

В умовах дистанційного навчання можна використати онлайн ресурс MindMup або інші подібні ресурси.

Надайте учням визначення ключових понять. Наприклад, нижче.

Дегуманізація – це позбавлення людини її людської сутності. Коли ми вербально, графічно чи якимось іншим чином надаємо людині чи групі людей образу тварини, речі тощо, таким чином виносячи її за межі категорії "людина" і переносячи на неї відповідні риси – залежно з чим порівнюємо. Є однією з можливих ознак пропаганди. Сприяє поглибленню насильства. Пропаганда – форма комунікації, спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

Запитайте в учнів, у чому небезпека дегуманізації? Чому важливо навчитися розпізнавати цей та інші методи пропаганди? (До відповідей можна повернутися наприкінці уроку.)

Крок 2. Робота в групах з плакатами

Об'єднайте учнів у три групи, роздайте їм плакати із завданнями. Бажано, щоб учні в групах коротко занотовували відповіді на ватмані – це допоможе під час підбиття підсумків візуалізувати матеріал та узагальнити. Матеріали для аналізу див. у додатку 1.

В умовах дистанційного навчання для командної роботи можна використати онлайн дошки.

Якщо частина груп справилися раніше або бажають отримати додаткові бали, можна задати їм додаткові завдання. Таблицю з ознаками пропаганди можна знайти у додатку 2.

Блок запитань № 1.

Основне завдання для учнів: Проаналізуйте плакати та дайте відповіді на запитання нижче.

1. Побіжно перегляньте плакат. Опишіть, деталі, які Ви помітили в першу чергу?

2. Роздивіться уважно зображення на плакаті та дайте відповіді на запитання: Якій події та темі присвячений плакат? За чиїм замовленням він був виготовлений і для якої аудиторії? Проаналізуйте персонажів та символи плакату: які художні засоби використані (колір, розмір, ракурс та інше)? Яке повідомлення, на Вашу думку, плакат був покликаний донести до своєї аудиторії? Що Ви знаєте про явища, зображені на плакатах, з інших джерел?

3. Доведіть, що автори плакатів використовують дегуманізацію. Чи можна стверджувати, що дегуманізація відіграла важливу роль в описаних явищах? Обґрунтуйте.

Блок запитань № 2.

Додаткові завдання для учнів:

1. Визначте ознаки пропаганди на плакатах/фото, скориставшись таблицею.

2. Чи відомі Вам/ знайдіть інші приклади пропаганди щодо описаних явищ, які використовують дегуманізацію. Опишіть, в чому саме полягає пропаганда та дегуманізація в нових прикладах.

Крок 3. Підбиття підсумків

Обговоріть роботу в групах та підбийте підсумки уроку за запитаннями нижче.

Можна також повернутися до запитань кроку 1: В чому небезпека дегуманізації? Чому важливо навчитися розпізнавати цей та інші методи пропаганди?

Запитання для учнів:

1. Чи можете Ви назвати додаткові приклади сучасної пропаганди, де має місце дегуманізація?
2. Які наслідки, на Вашу думку, може мати подібна пропаганда?
3. Як, на Вашу думку, можна захистити свій інформаційний простір від подібної пропаганди?

Додаток 1

ПЛАКАТИ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПАХ

Посилання на файл:
propaganda-dodatok-1.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Вказано в тексті)

Додаток 2

ОЗНАКИ ПРОПАГАНДИ

Таблиця для додаткового завдання.

Посилання на файл:
tablicya-dodatok-2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: Укладено авторкою)

Додаток 1

ЗАВДАННЯ ГРУПАМ

Група 1

Джерело: Віртуальна виставка “Бабин Яр: пам'ять на тлі історії ”

Група 2

Джерело: Сайт Плакаты времён Великой Отечественной

Група 3

Джерело: репортаж Німецької хвилі

Додаток 2

ОЗНАКИ ПРОПАГАНДИ

(Перелік ознак не є кінцевим. Таблицю можна доповнити за потреби.)

Ознаки пропаганди	**+/-**
Свідомо чи підсвідомо програмує людей на агресію	
Використовує візуальні та/або логічні спрощення	
Створює образи ворогів	
Використовує стереотипи та упередження	
Містить специфічну лексику, штампи, вішає ярлики	
Використовує мову ворожнечі	
Подає інформацію, вигідну лише певній групі	
Намагається створити почуття тривоги, небезпеки, страху, істерії або, навпаки – почуття ейфорії, гордості за владу, економічну і політичну систему країни	

Матч смерті: правда чи фейк

Варламова Юлія Володимирівна

Це заняття можна використовувати на уроках громадянської освіти при вивченні тем з медіаграмотності. Воно направлене на те, щоб дослідити, наскільки правдивим може бути використання певних історичних фактів та показати можливості маніпулювати свідомістю людей за допомогою створення героїчних образів. Заняття посилається на Курс громадянської освіти "ЗД Демократії". Матеріал створено в рамках конкурсу розробок у 2020 році.

Мета:
дослідити форми та методи медійних маніпуляцій, можливості впливу на історичний процес та свідомість людей; розвивати вміння розуміти, як пропаганда та маніпуляції впливають на наші цінності; розвивати критичне мислення; розвивати вміння працювати з історичними джерелами (аудіо та візуальними); виховувати повагу до історичної пам'яті народу.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• працювати з візуальними історичними джерелами (плакати, афіші, кінохроніка, фото);
• відрізняти правду від фейків;
• критично аналізувати медійні матеріали;
• розуміти, як маніпуляції впливають на наші цінності.

Тривалість: 45-90 хвилин.

Формат: заняття.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання, інтернет, роздаткові матеріали.

План заходу

Крок 1. Вступ. "Мозковий штурм"

Розпочніть зі вступного слова про початок радянсько-німецької війни та нацистської окупації.

Використайте метод "Мозковий штурм" для пошуку відповіді на запитання "Що таке фейк?" Підсумуйте, що фейк (англ. fake — підробний, фальшивий) — це підробка у широкому сенсі. Запропонуйте прочитати визначення у підручнику ЗД Демократії (додаток 7, с. 28): "Спершу згаданий термін почав вживатися в мережі Інтернет, а потім широко використовуватися і в повсякденному житті. Сьогодні "фейками" називають:

1. підроблені фотографії чи відеоролики;
2. фальшиві новини, які не всі здатні відрізнити від правди;
3. сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших осіб (як правило відомих людей)."

Крок 2. Актуалізація опорних знань

Запропонуйте учням розглянути фото зі стенду виставки, розділ "Початок війни" (додаток 3). Обговоріть наступні запитання.

Запитання до учнів:

- Уважно розгляньте світлини і опишіть, який вигляд має місто Київ на початку війни.
- Що свідчить, про те, що в країні відбувається війна?
- Чому в місті будують барикади?
- Що таке евакуація? Чому люди змушені залишати місто?
- Як ви вважаєте, що відчувають люди, які виїжджають зі своїх домівок?
- На вашу думку, що відчувають люди, що залишаються в окупованому місті?

Крок 3. Дослідницька робота з історичними джерелами

У 1942 році всю Україну було окуповано нацистськими загарбниками. Відповідно до "Нового порядку", німці намагалися організувати життя населення на окупованій території. Однією з дозволених форм проведення дозвілля стала організація футбольних матчів, зокрема між українськими та німецькими командами.

Розгляньте разом з учнями фотостенд "Доля футболістів “Динамо”" в частині експозиції "Київ під нацистською окупацією" (додаток 4). Проаналізуйте побачене разом. Розпитайте учнів, що їм відомо про проведення цього футбольного матчу в Києві у воєнний час?

Крок 4. Метод "Плакат думок"

Прочитайте документ (додаток 1) та передмову до повісті "Останній поєдинок" (додаток 9).

Після прочитання текстів поставте учням завдання нижче та використайте метод групової роботи "Плакат думок" (додаток 5).

Завдання для "плакату думок":

- Знайдіть суперечливі факти між текстом довідки (додаток 4) та текстом передмови до повісті (додаток 9).
- Чи знайшли ви маніпуляції або елементи пропаганди у прочитаних текстах?

Крок 5. Обговорення

Виведіть на дошку вислови видатних людей (додаток 6 або додаток 7, сс. 25-26). Спитайте, як учні розуміють ці вислови?

Дайте учням завдання прочитати матеріал підручника ЗД Демократії (додаток 7, сс. 26-27) та

записати в зошит ознаки та методи пропаганди.

Після цього запропонуйте їм прочитати статтю з газети "Факти" (додаток 2) та дати відповіді на запитання нижче.

Запитання до учнів:

- Що нового ви дізналися з цього джерела?
- Для чого потрібна була така пропаганда в Радянському Союзі?
- Чому свобода думки була під загрозою в тоталітарних суспільствах?
- Кому потрібна була історія про цей матч?
- Яким чином держава втручалася у свободу думки?
- Як вона вплинула на погляди пересічних громадян?
- Чи змінилася ваша думка, щодо "Матчу смерті"?

Крок 6. Підсумки

Підводячи підсумки заняття, знову скористайтеся підручником. Обговоріть в парах і запишіть в зошити памятку "Як розпізнати фейкову інформацію" (додаток 7, с 29 або додаток 8).

Крок 7. Рефлексія

Проведіть кінцеву рефлексію за допомогою вправи "Валіза".

Запропонуйте учням на стікері написати: що я дізнався нового, що мені було цікаво, про що я хочу ще подумати та що мені було нецікаво. На дошці наклеїти зображення валізи, пральної машинки та корзини для сміття. Пояснити учням, що вони повинні розмістити стікери відповідно до картинок за принципом: якщо учасник не отримав ніякої корисної для себе інформації під час заняття або йому було нецікаво - стікер "відправляють" до корзини для сміття; якщо є нові знання, але їх ще треба "прокрутити" - до пральної машини; якщо отримані знання нові та корисні - до валізи, щоб забрати з собою та використовувати.

Додаток 1

ДОЛЯ ФУТБОЛІСТІВ - ТЕКСТОВА ДОВІДКА

Доля футболістів "Динамо" Під час окупації у Києві було зареєстровано 183 спортсмени, серед них 40 колишніх чемпіонів та рекордсменів. При міській управі діяла спортивна секція, яка вела їх облік, допомагала влаштуватися на роботу, організовувала змагання. Німці охоче підтримували спортивні заходи, виділяли гроші на ремонт залів і стадіонів, де потім проводили дозвілля солдати Вермахту. Зокрема, у місті було створено дві основні футбольні команди – "Рух", організована зі співробітників міської управи та колишніх київських спортсменів, та команда хлібозаводу № 1, яка згодом отримала назву «Старт». До цієї команди увійшли колишні гравці першого складу київських команд "Динамо" та "Локомотив". Футбольний сезон у місті розпочався 7 червня 1942 р. грою між командами "Старт" і "Рух". Після цього стали регулярно відбуватися матчі між місцевими командами та футболістами з військових частин, які на той час дислокувалися в Києві. У період з 7 червня до 22 серпня 1942 р. було зіграно 14 офіційних футбольних поєдинків – 10 міжнародних і 4 – за участю українських колективів. Київські команди в цих зустрічах отримали 8 перемог і зазнали 2 поразки, забивши при цьому 35 м’ячів та пропустивши 12. Сім із восьми перемог здобули "стартівці", які взагалі протягом літа зіграли 10 матчів та в усіх переконливо перемогли. Одна із зустрічей 9 серпня 1942 р між командами "Старт" і "Флакельф", у якій грали німецькі зенітники та льотчики, стала згодом називатися "матчем смерті". Перемогу в цій грі здобули "стартівці" з рахунком 5:3. Матч з завершився цілком мирно, гравці обох команд зробили спільну фотографію, яку німці потім передали українським футболістам, а "Старт" за тиждень зіграв ще один офіційний матч з "Рухом". Але 18 серпня 1942 р. через не до кінця з’ясовані обставини деякі футболісти "Старту" були заарештовані. У лютому 1943 р., нацисти в числі інших заручників розстріляли в Сирецькому таборі Миколу Трусевича, Івана Кузьменка та Олексія Клименка (Микола Коротких загинув ще восени 1942 р.). Ці події, що сталися невдовзі після переможного матчу з німцями сприяли повоєнній міфологізації усієї історії, мовляв, арешт і страта футболістів відбулася саме через їх перемогу над "найкращою" німецькою командою. Важливим був також і мотив виправдання. Адже спортсмени "Динамо" були офіційно військовослужбовцями НКВС, потрапили восени 1941 р. в оточення та повернулися в окупований Київ, що можна було тлумачити як "зраду".

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 2

МАТЧ СМЕРТІ. ЯК ЦЕ БУЛО НАСПРАВДІ - СТАТТЯ У ГАЗЕТІ

Поєдинок між київськими футболістами й німцями, зіграний у 1942 році в столиці України в самий розпал Другої світової війни, став одним з найтрагічніших в історії футболу.

Посилання:
ttps://fakty.com.ua/ua/sport/20190809-match-smerti-yak-tse-bulo-naspravdi/

(Джерело: Стаття у газеті "Факти")

Додаток 3

РОЗДІЛ "ПОЧАТОК ВІЙНИ"

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,5,0,0:node1,-104

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 4

РОЗДІЛ "ДОЛЯ ФУТБОЛІСТІВ" - ФОТО

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/main.html#ua:O,collages,23,0,0:node1,-121

(Джерело: Віртуальна виставка "Бабин Яр: пам'ять на тлі історії")

Додаток 5

МЕТОД "ПЛАКАТ ДУМОК" - ОПИС МЕТОДУ

Плакат думок - навчальний прийом, який дозволяє залучити увесь клас до командної роботи і жвавої дискусії, не зчиняючи гомону в класі. Цей прийом передбачає проведення вельми своєрідної дискусії між учнями – вона відбувається у повній тиші, а всі цікаві думки і питання школярі записують на великому спільному або командному плакаті.

1. Учні об'єднані в групи. Кожній групі для роботи знадобляться аркуш ватману, по центру якого міститься предмет обговорення (напр., футбольний мяч), і кольорові фломастери для записів.

2. Оберіть певний матеріал у межах теми вивчення для "обговорення" школярами у мовчазній дискусії Для обговорення можна обрати тематичне зображення, фрагмент тексту, історичну дату.

3. Розкажіть учням про формат роботи, роздайте завдання і виділіть час на виконання першого етапу Поясніть, що сенс вправи – командна робота у цілковитій тиші, а вся комунікація між учасниками групи відбувається виключно у письмовому форматі. Надайте чіткі інструкції та переконайтесь, що перед початком роботи в учнів немає організаційних питань. Наприклад, ознайомившись із завданням вчителя, учні у повній тиші впродовж 15 хвилин роблять на своєму аркуші певні записи: залишають коментарі, ставлять запитання один до одного та пишуть відповіді на них, позначають певні помітки-асоціації, розробляють структуру, узгодивши у письмовій формі, хто виконує яку частину роботи та інше. Зазначте, що після виконання цієї частини завдання команди будуть мати змогу ознайомитись з роботами інших груп, а наприкінці уроку буде можливість для обговорення роботи класом.

4. Робота з аркушами інших груп. Після виконання першого етапу завдання учні послідовно ознайомлюються з плакатами інших груп та залишають на них свої помітки, доповнюючи роботу попередньої групи. Знову ж таки робота проходить у тиші. Колір коментарів може або відрізнятися або відповідати попередньо узгодженій системі.

5. Повернення до своїх аркушів Доповнивши плакати інших груп, кожна команда повертається до свого аркуша і детально ознайомлюється з помітками однокласників. На цьому етапі впродовж 2-3 хвилин учасники команди мають змогу обговорити, чи змінилося їхнє уявлення про зміст роботи після внесення поміток іншими командами.

6. Рефлексія роботи Запропонуйте учням разом обговорити результати роботи. Розгляньте аркуші кожної команди, обговоріть їхній зміст. Запитайте у школярів, чи цікаво було працювати у такому форматі, чи важко координувати у команді мовчки, чи доречними були помітки учасників інших груп.

(Джерело: https://naurok.com.ua/post/priyom-kritichnogo-mislennya-plakat-dumok)

Додаток 6

ВИСЛОВИ ПРО МАНІПУЛЯЦІЮ ТА ПРОПАГАНДУ

"Хто вміє маніпулювати думкою невдоволених, визначає долю людства" (Вільгельм Швебель, німецький письменник)

"Пропаганда - це форма інформації, яка стосується нашої небезпеки та тривоги" (Жак Еллул,французький філософ)

(Джерело: https://citizen.in.ua/topic-YAk_media_manipulyuyut_auditoriyami-ua)

Додаток 7

ЗД ДЕМОКРАТІЇ. КУРС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

В уроці містяться посилання на тексти підручника, розділ 5, тема 5.6., сс. 24-29. Вони доступні за посиланням: https://citizen.in.ua/topic-YAk_media_manipulyuyut_auditoriyami-ua

(Джерело: ЗД Демократії. Курс громадянської освіти)

Додаток 8

ЯК РОЗПІЗНАТИ ФЕЙКОВУ ІНФОРМАЦІЮ - ДЛЯ ПАМ'ЯТКИ

1. Читайте більше, ніж заголовок.
2. Перевірте, яке видання опублікувало цю новину.
3. Перевіряйте час оприлюднення інформації.
4. З'ясуйте, хто автор.
5. Дізнайтеся на які джерела посилаються в новині.
6. Звертайте увагу на сумнівні цитати та фотографії.
7. Не будьте упередженими.
8. Подивіться, чи інші видання пишуть про це.
9. Задумайтеся перед тим, як поширити цю новину.

(Джерело: https://citizen.in.ua/topic-YAk_media_manipulyuyut_auditoriyami-ua)

Додаток 9

"ОСТАННІЙ ПОЄДИНОК" - УРИВОК ПЕРЕДМОВИ ДО ПОВІСТІ

П.Северов Н.Халемский "Последний поединок"

Вместо предисловия Многоголосый гул стадиона дорог нашему сердцу, как первый весенний гром. Десятки тысяч юношей и девушек, мужчин и женщин, людей всех возрастов и профессий вливаются в могучий поток, устремляющийся на стадион в дни футбольных состязаний.

Нам, старым спортсменам, футбольная молодость которых, к сожалению, уже минула, теперь приходится занимать места не на поле, а на трибунах, и от этого становится грустно. Да, жизнь неумолима, и время посеребрило наши виски, а в игру уже вступили наши сыновья. Однако замечательных спортсменов люди не забывают. Едва вратарь возьмет трудный мяч, часто услышишь реплику: "Настоящий Трусевич!" Когда игрок мастерским ударом пробьет по воротам противника, его сравнивают с Иваном Кузьменко. Красивый стиль, неутомимость и настойчивость в игре напоминают нам Алексея Клименко. Это были выдающиеся футболисты.

А, между тем, их уже давно нет среди нас. Их расстреляли гитлеровские палачи 24 февраля 1943 года.

Фашистские оккупанты не могли простить нашим футболистам победы над командой "Люфтваффе". Этому "Матчу смерти", как справедливо назвали советские люди встречу киевских спортсменов с "Люфтваффе", и посвящена повесть "Последний поединок".

Однако произведение это не является документальным. Авторы повести отобрали из фактического материала лишь те ситуации, которые они сочли наиболее важными. Изменены в повести и фамилии спортсменов.

Читая повесть "Последний поединок", мы, старые футболисты, а один из нас является участником этого трагического матча, снова пережили события того сурового времени, когда наши спортсмены продемонстрировали высокий советский патриотизм и несокрушимую волю к победе.

Николай Балакин, мастер спорта СССР, судья международной категории по футболу. Владимир Балакин, тренер по футболу.

Посилання:
https://www.litmir.me/br/?b=147124&p=1

(Джерело: https://www.litmir.me/br/?b=147124&p=1)